

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE ve OKUL
UYGULAMALARINDA SOSYAL KATILIM BECERİSİNİN
GELİŞTİRİLMESİ SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Deniz COŞKUN

DENİZLİ-2020

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE ve OKUL
UYGULAMALARINDA SOSYAL KATILIM BECERİSİNİN
GELİŞTİRİLMESİ SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Deniz COŞKUN

Danışmanlar

Prof. Dr. Tahir KODAL

Prof. Dr. Arife Figen ERSOY

DENİZLİ-2020

ETİK BEYANNAMESİ

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu; atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı; bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Deniz COŞKUN

TEŐEKKÖRLER

Doktora tez sürecim boyunca danışmanlığımı yaparak çalışmalarına katkı sağlayan Prof. Dr. Tahir KODAL'a ve Prof. Dr. Arife Figen ERSOY'a çok teşekkür ederim. Tez izleme süreçlerinde farklı bakış açıları, sundukları bilimsel katkılardan dolayı Prof. Dr. Süleyman İNAN, Prof. Dr. Fatma SUSAR KIRMIZI, Doç. Dr. Abdurrahman ŞAHİN, Doç. Dr. Adnan ALTUN ve Doç. Dr. Yasin DOĞAN hocalarıma, çalışma arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Gülten YILDIRIM'a teŐekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım sırasında manevi desteklerini hissederek güç aldığım eşim, Mehmet Erdal COŞKUN'a, çocuklarım Eda ve Demir COŞKUN'a teşekkür ve sevgilerimi sunarım.

ÖZET

ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE ve OKUL UYGULAMALARINDA SOSYAL KATILIM BECERİSİNİN GELİŞTİRİLMESİ SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

COŞKUN, Deniz

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Doktora Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Tahir KODAL – Prof. Dr. Arife Figen ERSOY

Temmuz 2020, xiii + 233

Sosyal katılım vatandaşlık temelinde gerçekleşen yeterliliklerden biridir. Sözü geçen yeterliliğin ise okul çağının ilk yıllarından itibaren bireylere kazandırılması hem ülke politikaları hem de toplumsal bilincin oluşması açısından hedeflenen bir durumdur. Bu araştırmanın amacı, beşinci sınıf sosyal bilgiler öğrencilerinin sosyal katılım becerilerini nasıl kazandıklarını, sosyal bilgiler dersi ve okul uygulamaları çerçevesinde ortaya koymaktır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma verileri 2017-2018 eğitim öğretim yılında gerçekleştirilen yapılandırılmamış gözlemlerden, yarı yapılandırılmış öğrenci ve öğretmen görüşmelerinden ve sosyal bilgiler dersi kitabından elde edilmiştir. Çalışma grubunda ölçüt örnekleme göre belirlenen, Denizli ili Pamukkale ilçesine bağlı, üst sosyo-ekonomik düzeydeki bir ortaokulda öğrenim gören 34 beşinci sınıf öğrencisi ile öğrencilerin sosyal bilgiler öğretmeni yer almıştır. Araştırmanın verilerinin analizinde içerik analizi kullanılmıştır.

Araştırmada sonuçlarına bakıldığında, öğretmen ve öğrencilerin vatandaş algılarının, hak/görev/sorumluluk bilinci, vatan aidiyeti ve üretkenlik başlıkları altında temellendirildiği, vatandaşlık algılarının sosyal katılım ile ilişkilendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada sosyal katılım algısına ilişkin, öğretmen ve öğrencilerin sosyal katılımı, toplumsal kapsam, eğitsel/sosyal etkinlikler, akademik kapsam, iletişim becerileri ve haklar başlıkları altında açıkladıkları tespit edilmiştir. Süreçle ilgili olarak, sosyal bilgiler alan kapsamı, sosyal bilgiler ders kitabı içeriği, öğretmen tutum ve davranışları ve okul uygulamaları destekleyici; öğretmen tutum, inanç ve davranışları, öğrenci eğilim, inanç ve davranışları ile veli ve okul etkisi engelleyici unsurlar olarak tespit edilmiştir. Araştırmada sosyal katılım sürecinde öğrencilerin kişisel deneyimlerinin, yakın çevrelerinde meydana gelen durumlardaki davranışları, derse, okul projelerine, okul etkinliklerine katılım temelinde ortaya çıktığı görülmüştür. Sosyal katılım sürecinde öğrencilerin, davranış boyutunda, akademik ve kişisel gelişim alanlarında olumlu kazanımlar elde ettikleri; duygu boyutunda, mutluluk ve özgüven duygularının arttığını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Vatandaşlık Eğitimi, Sosyal Bilgiler, Katılım, Sosyal Katılım

ABSTRACT

EVALUATION OF SOCIAL PARTICIPATION SKILLS DEVELOPMENT PROCESS IN MIDDLE SCHOOL SOCIAL STUDIES COURSE and SCHOOL PRACTICES

COŞKUN, Deniz

Department of Turkish and Social Sciences Education
Social Studies Doctorate Program

Thesis Advisor: Prof. Dr. Tahir KODAL – Prof. Dr. Arife Figen ERSOY

July 2020, xiii + 233

Social participation is one of these competencies realized on the basis of citizenship. The attainment of the mentioned to the individuals from the first years of school age is targeted both in terms of the country's policies and in terms of the formation of social consciousness. The purpose of this study is to reveal how the fifth grade social studies students gain their social participation skills within the framework of social studies lesson and school practices.

Case study from qualitative research methods was used in the research. The research data were obtained from unstructured observations, semi-structured student and teacher interviews and social studies textbook in the 2017-2018 academic year. Thirty-four fifth grade students and social studies teachers of the upper-socio-economic secondary school in the province of Pamukkale, Denizli, were included in the study group. Content analysis was used to analyze the data of the research.

Considering the results of the research, it is concluded that the perceptions of citizens and students are based on the rights / duties / responsibilities of consciousness, citizenship and productivity, and citizenship perceptions are associated with social participation. In the research, it was determined that teachers and students explained social participation, social scope, educational / social activities, academic scope, communication skills and rights. Regarding the process, the scope of social studies area, social studies textbook content, teacher attitudes and behaviors and school practices are supportive; teacher attitudes, beliefs and behaviors, student tendencies, beliefs and behaviors, and parents and school influence were identified as barriers. In the research, it was seen that the personal experiences of the students emerged on the basis of their behaviors in situations in their immediate environment, participation in the class, school projects and school activities. During the social participation process, students achieved positive gains in the behavioral dimension, academic and personal development; It was determined that they expressed increased feelings of happiness and self-confidence in their emotional dimension.

Keywords: Citizenship, Citizenship Education, Social Studies, Participation, Social Participation

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI.....	iii
ETİK BEYANNAMESİ	iv
TEŞEKKÜRLER	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1 Problem.....	1
1.1.1. Problem Cümlesi.....	13
1.1.2. Alt Problemler.....	13
1.2. Amaç.....	14
1.3. Önem.....	14
1.4. Varsayımlar.....	16
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	16
1.6. Tanımlar.....	17
İKİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	19
2.1. Vatandaşlık Kavramı ve Katılım	19
2.2. Çocukların Katılım Süreci	27
2.3. Sosyal Katılım	30
2.4. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Sosyal Katılım.....	33
2.5. İlgili Çalışmalar	37
2.5.1. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar	37
2.5.2. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM.....	48

3.1. Araştırmanın Deseni	48
3.2. Çalışma Grubu ve Özellikleri	51
3.2.1. Araştırma Okulu ve Sınıfının Fiziksel Olanakları	52
3.2.2. Okuldaki Sosyal Etkinlikler, Kulüp Uygulamaları, Projeler, Resmi Törenler	54
3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri	59
3.3.1. Katılımcı Gözlem.....	60
3.3.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler.....	60
3.3.3. Kişisel Bilgi Formu.....	60
3.3.4. 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Milli Eğitim Ders Kitabı.....	61
3.4. Veri Toplama Yöntemi ve Süreci	61
3.5. Verilerin Analizi	62
3.6. Araştırmada Güven Duyulabilirlik	64
3.7. Araştırmadaki Etik.....	66
3.8. Araştırmacının Rolü.....	67
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM	68
4.1. Sosyal Bilgiler Öğretmeni ve Öğrencilerinin Vatandaşlık Kavramına Yükledikleri Anlamlar.....	70
4.2. Sosyal Bilgiler Öğretmeni ve Öğrencilerinin Sosyal Katılım Kavramına Yükledikleri Anlamlar.....	80
4.3. Sosyal Katılım Becerisinin Kazanılma Sürecinde Destekleyici Unsurlar	96
4.4. Sosyal Katılım Becerisinin Kazanılma Sürecinde Engel Oluşturan Unsurlar	115
4.5. Sosyal Katılım Deneyimleri	146
4.6. Sosyal Katılımın Yansıyan Etkisi.....	152
BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	163
5.1. Sonuçlar	163
5.1.1. Vatandaşlık Algısına İlişkin Sonuçlar.....	163
5.1.2. Sosyal Katılım Algısına İlişkin Sonuçlar.....	165

5.1.3. Sosyal Katılım Becerisine İlişkin Süreci Niteleyen Sonuçlar.....	167
5.1.3.1. Sosyal Katılımın Destekleyicileri.	168
5.1.3.2. Sosyal Katılım Engelleri.	169
5.1.3.3. Sosyal Katılım Deneyimleri.....	171
5.1.3.4. Sosyal Katılımın Yansıyan Etkisi.	172
5.2. Tartışma	172
5.3. Öneriler	188
KAYNAKÇA.....	192
EKLER.....	207
ÖZGEÇMİŞ	232

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. <i>2005 (4, 5. Sınıflar) ve 2018 Sosyal Bilgiler Programlarındaki Beceriler</i>	35
Tablo 3.1. <i>2017/2018 Eğitim Öğretim Yılı Ortaokulu Gezi Plan Takvimi</i>	55
Tablo 3.2. <i>Sosyal Bilgiler Öğretmeni Kişisel Bilgiler</i>	57
Tablo 3.3. <i>Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Kişisel Bilgileri</i>	58
Tablo 4.1. <i>Öğretmeni ve Öğrencilerin Vatandaşlık Kavramına Yükledikleri Anlamlar</i>	71
Tablo 4.2. <i>Öğretmen ve Öğrencilerin Sosyal Katılım Kavramına Yükledikleri Anlamlar</i> ..	81
Tablo 4.3. <i>Sosyal Katılım Destekleyicileri</i>	97
Tablo 4.4. <i>Sosyal Katılım Engelleri</i>	116
Tablo 4.5. <i>Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Katılım Deneyimleri</i>	146
Tablo 4.6. <i>Sosyal Katılımın Yansıyan Etkisi</i>	153

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 2. 1.</i> Aktif Vatandaşlık Bileşik Göstergesi (Active Citizenship Composite Indicator- ACCI) (Hoskins ve Mascherini, 2009: 469)	23
<i>Şekil 2. 2.</i> Katılım Merdiveni (Hart, 1992: 8).....	27
<i>Şekil 3. 1.</i> Araştırma Süreci	51
<i>Şekil 3. 2.</i> Sınıf Krokisi.....	53

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

SBDÖP	: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı
TYÇ	: Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu)
SBE	: Sosyal Bilgiler Eğitimi
akt.	: Aktaran
diğ.	: Diğerleri
edt.	: Editör
çev.	: Çeviren

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

Eğitim sürecindeki bireylerin etkin birer vatandaş olma yolunda ilerlemeleri açısından oldukça önemli olan sosyal katılım becerisinin, okullarda sosyal bilgiler dersinin uygulanma sürecinde nasıl kazandırıldığıının belirlenmesi, sosyal bilgiler dersinin öğretim amaçlarının gerçekleştirilme sürecinin açıklanması ve önerilerin sunulmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, giriş bölümde çalışmaya ilişkin problem durumu, çalışmanın amaç ve önemi, varsayımlar, sınırlılıklar ve konu çerçevesindeki tanımlar ilgili başlıklar altında açıklanmıştır.

1.1. Problem

Milletler sahip oldukları milli, insani, ahlaki ve kültürel değerlerin devamını sağlamak ve çağın gerektirdiği gelişimlerin gerektirdiği becerileri kazandırmak amacıyla insanların yetiştirmek isterler. Amaçlarını gerçekleştirmek üzere de en büyük desteği eğitim kurumlarından alırlar. Eğitim kurumları aracılığı ile gelecek nesillerin sahip olması beklenen değer ve beceriler kazandırılırken aynı zamanda eğitim sürecindeki her bireyin iyi birer vatandaş olarak yetişmelerine olanak tanıyan uygun eğitim yaşantılarının düzenlenmesine önem verilir. Eğitimle hedeflenen durumlar, kanunlarda ve ilgili öğretim programlarında belirtilerek okullar aracılığı ile gerçekleştirilmesine çalışılır. Bu nedenle, gerek 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda, gerekse Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (SBDÖP) eğitim sürecindeki bireylerin iyi vatandaşlar olarak yetişmelerinin gereği olarak temel vatandaşlık yeterliliklerine sahip olmaları ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. SBDÖP'ye bakıldığında, bireylerin sahip oldukları hak ve özgürlüklerin bilinci ile ve bunları uygun durumlarda kullanarak kendilerine, yakın çevrelerine hem ülkelerine hem de dünya toplumuna fayda sağlamak üzere yetişmelerinin önemi ve gerekliliği üzerinde durulduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler eğitiminin (SBE) özel hedefleri arasında yer alan etkin vatandaşlık, beraberinde vatandaşlık ile ilgili bilgi, değer ve becerilerinin kazanılmasını zorunlu kılar. Dolayısıyla, sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitimi ile ilgili konular ve vatandaşlık yeterlilikleri çerçevesinde değerlendirilen beceriler önemli bir yer tutmaktadır. Vatandaşlık yeterlilikleri çerçevesinde ele alınan becerilerden biri de sosyal katılım becerisidir.

İnsanlar tarafından oluşturulan ve insanların etkilendiği her türlü yenilik ve gelişim, hem yerel hem de küresel düzeyde toplumları değişime ayak uydurmaya yönlendirmektedir. Ortaya çıkan yeni oluşumlar, genel anlamda ülkeleri çağa uygun bir yapıya, özelde de bireyleri, o toplumun vatandaşlarını, daha çok yeterliliğe¹ sahip olma konusunda zorlayıcıdır. Dolayısıyla ilgili yeterliliklerin aileden sonra, sistemli olarak kazanılmasında başlangıç oluşturması sebebiyle, eğitim kurumları ilk odaklanılan yer olarak öne çıkmaktadır. Gelecekteki önemi sebebiyle de özellikle çocuk vatandaşların² eğitimi asıl üzerinde durulması gereken bir alan ve yaş aralığı olarak önem arz etmektedir. “Çocuk vatandaşlar ne tür bir bilgi, beceri, tutum ve değerlere sahip olmalı; bunları hangi alanlarda, nasıl, ne zaman ve neden kullanmalıdır? Çağın ve ait olunan toplumun beklentilerine paralel olarak onlara neler, nasıl kazandırılmalıdır?” Sorularından hareketle eğitim kurumları tarafından da öğretim programları aracılığı ile yeni düzenlemeler yapılmaktadır.

Eğitim kurumlarında eğitim-öğretim gören çocuk vatandaşların, toplumun ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlarda gelişimine katkı sağlamak üzere yetişmelerinde aldıkları eğitimin niteliği oldukça önemlidir. Onların eğitim süreci sonunda edinecekleri mesleklerin gereğini en iyi şekilde yerine getirmelerinin ötesinde öncelikle iyi birer vatandaş olarak yetişmeleri gerekmektedir. Bu nedenle; öğrencilerin, eğitim süreci boyunca kendisi, yakın çevresi, ülkesi ve tüm dünya ile ilgili durumların bilincinde, bireysel ve toplumsal gelişimlere yönelik fikir üretebilen, düşünce ve eylemleri ile toplumsal yaşama dâhil olabilen ve topluma pozitif yönde katkı sağlayan, etkin roller üstlenebilen bir anlayışla yetişmeleri amaçlanmaktadır. Belirtilen kapsamda, beklenen yeterliliklerin kazandırılmasında ise vatandaşlık eğitiminin genel eğitim içinde ayrı öneme ve özellikli bir yere sahip olduğu farklı araştırmalarda belirtilmektedir (Uğurlu, 2011; Ersoy, 2016; Önal, Öztürk ve Kenan, 2017; Kuş ve Aksu, 2017; Şen, 2019; Özden, 2020).

Galston'a (2001) göre bilim insanları, vatandaşlık yeterliliklerinin olduğu mekanizmalar üzerinde kesin bir anlaşmaya varmasalar da bireylerin doğal olarak sorumlu

¹ Aktif vatandaşlığın kazanılma sürecinde vatandaşlık yeterlilikleri, bilişsel ve duyuşsal olarak gruplandırılmış ve bilgi ile beceri bilişsel; tutum, değer ve istenilen davranışlar duyuşsal yeterlilikler olarak belirtilmiştir Hoskins, Villalba ve Saisana, 2012: 13).

² Lister (2005) çocuk vatandaşlarla ilgili iki farklı görüşten bahseder. Birincisinde Marshal (1950)'in belirttiği şekli ile çocuk vatandaşlık, oluşmakta olan vatandaşlar olarak tanımlanır. Bu görüşe göre çocuklar henüz vatandaş olma olgunluğunda değildirler. İkinci görüş ise vatandaşlığın yaş kriterine bağlandığı 10 yaş üzeri çocukların tam vatandaş olarak algılandığı görüştür. İki görüş de haklı gerekçeler içermekle birlikte, vatandaşlığa ya hep ya hiç anlayışıyla yaklaştığı için sorunlu olarak görülür (Alankuş, 2012: 53).

vatandaşlar olarak doğmadıkları ve vatandaşlık için eğitim almaları gerektiği konusunda genel bir fikir birliği içindedirler (Washington, 2017: 10). Vatandaşlık eğitiminden beklenen, öğrencilerin okul çağının ilk yıllarından itibaren, kendilerini ve tüm toplumu ilgilendiren konularda fikre sahip olup, düşüncelerini rahatça ifade edebilen, haklarının, görev ve sorumluluklarının bilincinde olup her durumda bunları yerine getirmekte çekince duymayan, toplumsal süreçlerde etkin roller üstlenebilen, etkin vatandaşlar olarak yetişmeleridir. Zira Türkiye’yi de kapsayan 31 ülkenin katıldığı Eurydice Ağı araştırmaları sonucunda vatandaşlık eğitiminin hedefleri; siyaset okuryazarlığı ile belli değer, tutum ve davranışları geliştirmek, eleştirel ve çözümlenmeli düşünme becerilerini kazandırmak, okulda ve toplumda aktif katılımı güçlendirmek (Eurdice, 2012: 27) olarak belirlenmiştir.

Etkin vatandaşlıkla ilgili olarak, öncelikle bireylerin sahip olduğu görüş ve isteklerin toplamından daha fazla bir katkı yaparak vatandaşlığın hem yönetilen hem yöneten rollerinin vurgulandığı (Habermas, 1994: 45), ağırlıklı olarak vatandaşların katılımının anlaşıldığı (Sarıpek, 2006: 87), siyasal katılım, sivil topluma katılım, toplumsal yaşama katılım, insan hakları, demokrasi ile kültürler arası anlayışı gerektirdiği (Hoskins vd. 2006: 12) ilgili araştırmalarda ele alınmış, katılımın etkin vatandaşlığın göstergelerinden biri olduğu belirtilmiştir.

Etkin vatandaşlık tanımında yer alan katılım kavramı, toplumsal yaşamda bireyin düşünce ve davranışları ile yer almasıdır. Bu doğrultuda, sahip olduğu düşünce ve davranışları ile kendini toplumun bir parçası olarak gören bireyin katılım varlığının, aynı görüş çerçevesinde toplumu yöneten kademelerce de desteklenmesi durumunda tam olarak anlam kazanabileceği söylenebilir.

Katılım davranışları, farklı alanlarda ve farklı düzeylerde gerçekleşebilmektedir. Siyasi alanlarda aday ya da seçmen olarak seçimlere katılma şeklinde gerçekleşebileceği gibi, sosyal alanlarda toplumun herhangi bir yönünde değişme veya gelişmeyi hedef alacak şekilde mevcut düşünceyi etkilemeye yönelik eylemler olarak sosyal nitelikte bir katılım da olabilmektedir. Ortaya çıkan bu çeşitlilik de bireylerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerine göre değişebilmektedir. Bireylerin türü ne olursa olsun katılım davranışlarını sergileyebilmeleri bir dizi yeterliliklere, becerilere sahip olmayı gerektirir ki bu durum da ancak bireylerin okul çağının ilk yıllarından başlayarak toplumsal hayata katılmaları ve ileriki yıllarda da bu davranışı devam ettirmeleri ile mümkün olabileceğini göstermektedir. Yentürk’e (2008) göre

küçük yaşlarda katılım bilincine sahip olan çocuklar, yetişkinlik dönemlerinde de toplumda etkin birer vatandaş olarak katılım gösterirler. Bu nedenle onlara bir birey olarak toplumda var olma, istek ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda haklarını kullanma ve kendilerine ilişkin mevcut hak çemberini genişletebilmelerinin temel şartlarından biri olarak nitelendirilebilecek katılımın, (Kuş vd. 2012: 838) vatandaşlık yeterlilikleri çerçevesinde kazandırılması gerekmektedir. Katılım becerisinin kazanılmasında, bireylerin bu becerinin ehliyetli kullanıcısı olmalarında resmi ve resmi olmayan yollarla alacakları eğitim, belirleyici ve önemli görülmektedir. Resmi düzeyde okullarda konu ile ilgili yeterliliklerin kazandırılması büyük ölçüde vatandaşlık eğitimi aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Temel amacı vatandaşlık eğitimi olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının okullarda gerçekleştirilen uygulamaları aracılığıyla bu yeterliliklerin öğrenciler tarafından kazanılmasına çalışılır.

Vatandaşlık eğitimi kapsamında adı geçen yeterlilikler, öğretim programlarına farklı derslerin içeriğine dâhil edilerek ayrıntılarıyla şekillendirilmektedir. Bu dersler içinde önemli bir rol üstlenen sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimindeki önemi de alan yazındaki farklı tanımların ortak noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirtilen ortaklık, sosyal bilgiler dersinin temel amacının vatandaşlık eğitimi olması, vatandaşlık eğitiminin ise bilgi, bilgiyi işleme becerileri, demokratik değer ve inançlar ile sosyal katılım becerileri olmak üzere dört önemli ve zorunlu boyutu kapsadığıdır (Doğanay, 2008: 80). Eğitim süreci boyunca öğrenciler, bu boyutları içeren alanlarda kazanacakları bilgi, beceri ve değerlerle etkin vatandaşlar olma yolunda ilerlemeyi SBDÖP'nin öğrenme alanları kazanımları ile ilişkilendirerek kaydedebilirler.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında, genel amaçlar doğrultusunda sosyal bilgiler dersi aracılığı ile öğrencilerin içinde buldukları toplumu, toplumsal yapıdaki oluşumları, tanımları, ilgi, ihtiyaç, sorunlar gibi durumlar çerçevesinde katılımcı davranışlar göstermeleri, okulda ve okul dışındaki toplumsal yaşam içerisinde haklarını kullanmaları, görev ve sorumluluklarını yerine getirmelerinin gerektiği de belirtilmektedir (SBDÖP, 2017: 5-7). Programda belirtilen ifadelerden, kazandırılması planlanan yeterliliklerin, bir dizi vatandaşlık bilgisinin yanı sıra, bunların deneyimlenebileceği, aktif bir katılımı içeren bir sosyal bilgiler ders sürecini gerektirdiği anlaşılmaktadır.

Eđitim-öğretim sürecinde SBDÖP'nin amaçlarında belirtilenler, yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler öğretimi yaklaşımı ile ilişkili olarak uygulama sürecinde yeterli düzeyde ele alınılmayabilmektedir. Sosyal katılım çerçevesinde dűřünüldüğünde de hem öğretmenler hem de öğrenciler için katılım davranışının kazandırılması/kazanılması zaman zaman kısıtlayıcı etkilere neden olabilmektedir. Sosyal katılım içeren davranışların edinilmesi sürecinde engel oluşturabileceği dűřünülen bazı durumlar temel çerçevede şöyle özetlenebilir.

Alanyazında, hayatın ve toplumun içinde olması gereken sosyal bilgiler dersinin günümüzde çoğunlukla sınıf ortamında sınırlandırılmış bir şekilde yürütüldüğünün, sınıf dışı etkinliklerle dersin yürütülmesinde zaman, sınıf mevcudu, bürokrasi, ekonomik kısıtlılık gibi engellerin bulunduğunun ifade edildiği araştırmalara rastlanmaktadır (Kuş ve elikkaya, 2010: 76; Çengelci, 2013: 1831; Malkoç ve Kaya, 2015: 1087, Gönenç ve Aıkalm, 2016: 32). Belirtilen engellerin etkisi ile sosyal bilgiler açısından daha çok duyuşsal alana yönelik kazanımların ihmal edilerek bilişsel öğrenmelere akademik başarı ve sınav odaklı olarak ağrılık verildiği görülmektedir. Bu durum genel anlamda özellikle velilerin okullardan beklentilerinde ve okul seçme kriterlerinde akademik başarıyı önemseyen tercihlerine yansımış bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Can, 2010: 171-173; Kaya, 2012: 66; Nartgün ve Kaya, 2016: 158; Özkan, 2018: 22-25). Akademik başarının öğrenci başarisının belirleyici bir etken olarak görülmesi, bu doğrultuda bilişsel alandaki kazanımlara ağrılık verilmesi, beceri ve değer içerikli öğrenmelerin geri planda kalmasına, öğrencilerin etkin vatandaşlar olarak yetişmelerinde etkili olabilecek deneyime dayalı öğrenmelerin ikinci plana alınmasına neden olabilmektedir. Foran'a (2008) göre bu şekilde yürütölen bir işleyiş hem sosyal bilgiler dersinin doğasına aykırılık oluşturmakta hem de kendilerini sosyal deneyimlere yabancılaşmış ve dinamik toplum hayatından kopuk bir içerikle karşı karşıya kalan öğrencilerin sosyal bilgiler dersini sıkıcı bir ders olarak nitelendirmelerine neden olabilmektedir (şimşek ve Kaymakçı, 2015: 7).

Öğrenciler, sosyal bilgiler dersi aracılığı ile vatandaş olmayı öğrenirken aynı zamanda bir topluluğun üyesi olmayı, içinde buldukları topluluğun ihtiyaç, beklenti ve değerlerine göre eylemlerini yönlendirmeyi, sorumlulukları paylaşmayı da öğrenebilmektedirler. Bu nedenle hem sınıf ortamlarında hem bu ortamın genişletildiği topluluklar içinde, toplum yararı, iş birliği, yardımlaşmayı işaret eden, ödöl beklemeksizin

yapılan gönüllü davranışları, yetkilendirme, sivil etkinlik ve eleştirel düşünme gibi çeşitli beceri ve nitelikleri içeren vatandaşlık yeterliliklerinin öğrenciler tarafından deneyimlenerek kazandırılması ve geliştirilmesi (Bryant, 2011: 38) önemli görülmektedir.

Öğrencilerin sosyal katılım gibi daha çok uygulamaya dönük davranışları gösterebiliyor olmaları için sorumluluklarının, haklarının, ihtiyaçlarının, kendilerindeki ilgi ve yeteneklerin farkına varmış olmaları gerekmektedir. Onlardaki bu farkındalığın oluşmasında kendi yaşantıları yoluyla kazanacakları davranışlar en etkili yollardan biridir. Bu şekilde gerçekleştirilen ders süreçleri ile de öğrencilerin hem doğrudan hem de dolaylı olarak sosyal katılım becerilerini geliştirebilmelerine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

İkinci olarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin mevcut yapı içerisinde kendilerini öncelikli olarak neleri gerçekleştirmek zorunda oldukları yönündeki düşünceleri, katılım adına kısıtlayıcı bir durum oluşturabilmektedir. Eğitim sistemi içerisinde öğrenciler, eğitim hayatlarına daha iyi koşullarda devam etmek adına yazılı-sözlü sınavlar, liselere geçiş sınavları, özel okullara kabul sınavları gibi bir dizi sınava tabi olmaktadır. Dolayısıyla öğretmenler de bu sınavların kapsadığı konu alanlarının içeriğini belirlenen zaman dilimi içerisinde öğrencilere vermek zorundadırlar. Bu durum ise öğretmenleri daha çok bilişsel alana yönelik kazanımların gerçekleştirilmesinin gerekliliği konusunda yönlendirebilmektedir. Sosyal bilgiler dersi aracılığı ile gerçekleştirilen vatandaşlık eğitiminde, temel hak ve özgürlükler, demokrasi, yönetim, görev ve sorumlulukların bilgi düzeyinde öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı (Merey vd., 2012: 813), deneyime dayalı öğrenmelerden daha çok bilgi aktarımına dayalı öğrenmelerin ağırlıklı olmasından dolayı eğitim programını yetiştirme endişesi taşıyan sosyal bilgiler öğretmenlerinin bulunduğu (Başaran, 2007: 44; Çakmak ve Aslan, 2016: 33; Keleş ve Tonga, 2014: 69; Kuş ve Aksu, 2017: 31; Memişoğlu ve Köylü 2015: 1108) sorun teşkil eden durumlardan bazıları olarak ifade edilmektedir. Belirtilen sorunlara dayanarak katılım gibi deneyimleyerek öğrenmeye yönelik yeterliliklerin kazandırılmasının, öncelik sıralamasında daha gerilerde kalabileceği düşünülmektedir.

Katılımı kısıtlayan üçüncü husus, SBDÖP ile paralel olarak katılım davranışlarının daha fazla uygulanabilmesi için ders saatlerinin dışında da bir çalışma gerektiren proje, etkinlik gibi uygulamaların maddi anlamda desteklenmesine duyulan ihtiyaçtır. Bu durum, okulun sanat, spor, bilim alanlarında uygulama yapmaya elverişli salon/derslik/kütüphane,

araç-gereç yetersizliği (Ayka, 2007: 70; Dinç ve Doğan, 2010: 44; Pekuslu, 2019: 93), uygulama yürütücüsü öğretmen bulunmaması gibi yeterli imkânlarının olmamasından kaynaklanacağı gibi, okul dışından destek sağlanmasında ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerinin yeterli olmaması da kısıtlayıcı etkiye neden olabilmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, ders kapsamında daha çok "vatandaşlık aktarımı" yaklaşımını uyguluyor olmaları (Özmen, 2011; Som ve Karataş, 2016; Avcı vd., 2017) bir başka etken olarak katılımı kısıtlayan durumlar ile ilişkilendirilebilir. Sınıf ve okul ortamlarında öğrencilerin fikirlerinin alınması, uygulamalarda onlara gerçek roller verilmesi gibi öğrencilerin de katılımıyla yürütülebilecek durumlarda, her şeyin en doğrusunu yetişkinlerin bilebileceği düşüncesiyle çocukların bilgi, olgunluk, deneyim azlığı gibi gerekçelerle doğru kararlar vermede yetkin görülmemeleri (Karataş, Acar, 2008; Beyazova vd, 2015) gibi olumsuz yetişkin tutumları sonucunda gençliğin yetişkinlerden yalıtımı ve buna bağlı olarak da katılım açısından gençlere yönelik düşük beklenti (Camino ve Zeldin, 2002: 215), genç bireylerin katılım gösterebilecekleri alanlara dâhil olmalarını engelleyebilmektedir. Nitekim çevresinde yaşanan olaylara karşı duyarlı olması beklenen bir nesli, sadece belli bir yaşta demokratik ve toplumsal işleyişin içerisine dâhil eden bir anlayışla yetiştirmek ve onların iyiliğine, onlar adına karar vermek, sosyal katılım becerisinin istenilen düzeyde kazandırılmasında engel oluşturabilmektedir.

Öğrencilerin kendilerini gerçek bir vatandaş olarak hissederek, sınıf/okul uygulamalarında etkin roller almalarına fırsat verilmesine sınırlı düzeyde rastlanmaktadır. Türkiye’de nüfusun ciddi bir kesimini oluşturan çocukların “yarım vatandaş” veya “yapım aşamasında” vatandaşlar olarak görülmesi (Maksudyan, 2014:6), onlara nasıl etkin vatandaş olacaklarının bilgisi verilirken, bu bilgileri nasıl ve nerede uygulayacaklarına yeterli önemin gösterilmemesi, vatandaşlık yeterliliklerinin kazandırılması açısından bir eksiklik olarak oluşturabilmektedir. Dolayısıyla yakın çevrelerindeki gelişmelerden, olaylardan, sorunlardan, karar alma durumlarından ayrı tutularak, sınıf/okul toplumunun işleyişine dâhil edilmeyen öğrenciler, gelecekte daha büyük bir toplumun içinde ve topluma karşı yeterince katılım göstermeyen bir nesil olarak yetişebilmektedirler. Oysa çocukların onları ilgilendiren konularda alınan kararlara katılması, onlara yeni bilişsel ve uygulamalı beceriler kazandırmakla birlikte kendilerine de saygı duymaları konusunda gelişme kaydetmelerine neden olmaktadır. Görüşlerini paylaşmak, kendilerini ilgilendiren konularda kararlar almak,

barış içinde toplanmak ve dernek kurmak gibi katılım haklarının farkında olan çocukların etkin birer vatandaş olma yolunda ilerleyebilecekleri (Hodgkin ve Newell, 1998) düşünülmektedir.

Kendilerini içinde yaşadıkları toplumun tam bir üyesi olarak görmeyen, toplumu pozitif yönde değiştirme veya şekillendirme konusunda deneyim kazanma fırsatlarını elde edemeyen öğrenciler, gelecekte de toplumsal olaylar veya sorunlar karşısında duyarsız veya sağlayacakları katkı açısından neler yapabileceklerinden habersiz olabilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında öğrencilerin katılım davranışlarının güçlendirilmesi üzerinde, geleneksel anlayışı benimsemiş olan okulların, ortak etkinliklere katılımı oluşturmuş bir grup veya topluluk olamamalarından kaynaklanan katılım eksikliği kısıtlayıcı bir etki olarak görülmektedir. Çünkü geleneksel anlayışa göre okuldaki denetim düzeni, onu koruyan öğretmenin, okul idarecilerinin doğrudan müdahalesi ile sağlanmaktadır. Bunun sebebi de düzenin yapılan ortak işin değil, öğretmenin koruması altında bir durum olarak değerlendirilmesidir (Dewey, 2007: 67). Böyle işleyen bir süreç, öğrencilerin deneyim kazanmalarını sağlayacak katılımları belirtilen gerekçelerle kısıtlanırken, aynı zamanda öğrenciler üzerinde, tam anlamıyla ait hissetmeyecekleri bir topluluğa uyma yönünde zorlayan veya isteksizleştiren bir etkiye neden olabilmektedir.

Öğrencilerin genel olarak vatandaşlıktan ne anladıklarına ilişkin düşünceleri/edinimleri onların sosyal katılım gösterebilecekleri davranışları kısıtlayan bir diğer unsur olarak görülmektedir. Vatandaşlık eğitimi sürecinde çocukların vatandaşlık yeterliliklerini kazanmalarını sağlamak üzere vatandaşlığın tam olarak ne olduğu ile ilgili vatandaşlık algılarının doğru temeller üzerinde inşa edilmesi bu doğrultuda önem arz eden konulardan biri olarak ele alınmaktadır. Öğretim programları içinde ağırlıklı olarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında yürütülen vatandaşlık eğitiminde çocuklarda oluşan vatandaşlık algısı da kimi zaman onları bir vatandaş olarak katılım gösterip göstermeme konusunda, görev/sorumluluk/hak ekseninde ikileme düşürebilmektedir. Vatandaşlığın daha çok bir statü, görev ve sorumlulukları yerine getirme, kurallara uyma, itaatkâr olma (Akar, Keser ve Aschenberger, 2016: 12; Bakıoğlu ve Kurt, 2009: 33; Baloğlu ve Uğurlu, 2013: 288; Eryılmaz, Ö. Bursa, S. ve Ersoy, A. F. 2018: 270-271; Kuş ve Aksu, 2017: 37; Yılmaz, 2013: 459; Yiğit, 2017: 414) olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca vatandaşlığın göstergesinin haklarını kullanmaktan ziyade görevlerini yerine getirme

(Kuş ve Aksu, 2017: 37) şeklinde yorumlanması da onların bu yönde davranış göstermelerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle çocuklar, kendilerine yetişkinler tarafından bir görevlendirme yapılmadığı sürece kendiliğinden katılım gösterme konusunda daha çok çekingen davranmakta ve görüşlerinin yeterince dikkate alınmayacağını düşündüklerinden fikirlerini dile getirmekte ve uygulamakta tereddüt edebilmektedirler.

Sosyal katılımın da içerisinde yer aldığı vatandaşlıkla ilgili becerilerin kazandırıldığı öğrenme öğretme-öğrenme süreçlerine bakıldığında daha çok anlatım, soru-cevap ile dersin işlendiği, farklı araç-gereçlerden yararlanılmadığı (Ersoy, 2016: 76), etkileşimli ve deneyimsel yöntemler yerine geleneksel yöntemlerin tercih edildiği (Homana, Croninger ve Turney-Purta, 2010: 6; Durdukoca, 2018: 231-232) de farklı çalışmalarla tespit edilmektedir. Oysa vatandaşlığa ilişkin becerilerin kazandırılmasında gerçekleştirilen eğitimin genellikle, farklı ortamlarda gençlere sunulan resmi kanallarla güçlendirildiği (Hoskins, Saisana ve Vilalba, 2015: 436) belirtilmektedir. Bu durum da öğrencilerin sosyal katılım gösterebilecekleri alanları tam olarak algılayamamalarına, nerede ve nasıl bir katılım gösterebileceklerine dair bir davranış gösterememelerine neden olabilmektedir.

Öğretmenlerin sosyal bilgiler öğretiminde becerilerin kazandırılmasına ilişkin karşılaştıkları sorunlar da sosyal katılım becerisinin uygulamaya dönük gerçekleştirilmesinin önünde bir engel teşkil edebildiğinden bu durumda sosyal katılım becerisi açısından bir sorun olarak nitelendirilebilir. Sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından, beceri kazandırmaya yönelik kendilerini zorlayan durumların nedenlerine örnek olarak 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda beceri eğitimine ilişkin yeterince bilgi verilmemesi, sadece beceriler ve tanımlarına ilişkin bilgilerin yer almasını, "*Beceri eğitimi nasıl gerçekleşir, hangi etkinlikler yapılır, öğrencilerin becerileri ne kadar kazandığı nasıl ölçülür? Beceri eğitimi için aşamalı olarak ne kadar süreye ihtiyaç vardır?*" gibi sorulara cevap bulunamamasının (Tonga, 2017: 195) öne sürüldüğü görülmektedir. Belirtilen gerekçeler doğrultusunda açıklanan bu durum, kelime anlamı itibarıyla bir eylem ve bir beceri olması sebebiyle bilişsel alan yanında duyuşsal alana da işaret eden sosyal katılımın daha çok bilgi düzeyinde öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Beceriye yönelik kazanımları, öğrencilerin uygulama içeren etkinliklerle edinmelerine olanak sağlayan eğitim durumları içerisinde verilmesinin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından bilindiği ancak uygulanmadığı da anlaşılmaktadır.

Türkiye’de vatandaşlık ve demokrasi eğitimine ilişkin yapılan çalışmalarda vatandaşlık eğitiminin daha erken yaşlardan başlayarak verilmesi gerektiği (Güven, Tertemiz ve Bulut, 2009), ders programların içeriğinin yetersiz olduğu (Ersoy, 2014; Ersoy, 2016; Gürdoğan Bayır, Göz ve Bozkurt, 2014) öğrencilerin vatandaşlık yeterliklerini uygun düzeyde kazanamadıkları (Arıkan, 2002; Güdücü, 2008; Ersoy, 2014; Karaman Kepenekçi, 2005) öğretmen merkezli geleneksel eğitim verildiği, öğretmenlerin vatandaşlık eğitiminde zorlandıkları (Basaran, 2007; Ersoy, 2014; Güven ve Şahin, 2010; Taş, 2010; Ülger, 2012), sosyo-kültürel çevrenin vatandaşlık eğitimi üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olabileceği (Ersoy, 2012; Basturk, 2011; Kaya ve Ersoy, 2014; Uyangör, 2007), demokratik okul kültürünün yeterli olmadığı sonuçlarına ulaşılmış (Balbağ, Bayır, Ersoy, 2017, 225) olması, sosyal bilgiler dersi ve vatandaşlık eğitimi kapsamında ele alınan sosyal katılım becerisinin kazandırılmasında "Niçin?, Nasıl?, Ne zaman?, Nerede?" soruları ile birlikte vatandaşlık eğitimi üzerinde düşünülebileceğini göstermektedir.

Belirtilen çalışmaların daha çok sosyal bilgiler dersi çerçevesinde, genel vatandaşlık konularında yapıldığı, doğrudan sosyal katılımı içermediği ancak dolaylı olarak ilişkilendirildiği görülmektedir. Sosyal katılım açısından sınıf içi katılımların da dikkate alınabileceği göz önünde bulundurulduğunda sosyal katılım becerisinin kazandırılmasında örtük program, ders dışı uygulamalar, bunların okul ve sınıflarda nasıl gerçekleştirildiğinin de açıklanması çalışılan durumun daha iyi anlaşılmasında önemli bulunmaktadır.

Okullarda ders dışı olarak nitelendirilen öğrenci kulüp çalışmaları öğrencilerin katılım gösterebileceği, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda düşünce ve eylemleri ile dahil olabilecekleri alanlardır. Bu kulüplerin çalışmaları ile ilgili usul 13/01/2005 tarihli ve 25699 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim ve Orta Öğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği’ne göre belirlenmektedir. Yönetmeliğin birinci maddesine göre genel amaç; öğrencide güven ve sorumluluk duygusu geliştirmeye, yeni ilgi alanları oluşturmaya ve beceriler kazandırmaya yönelik bilimsel, sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif alanlarda öğrenci kulübü ile toplum hizmeti çalışmalarının usul ve esasları düzenlemektir.

Aynı yönetmeliğin sosyal etkinliklere yönelik amacı 5. maddesinde;

Madde5: Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak; öğrencilerin Atatürk İlke ve İnkılâplarına, Anayasanın başlangıcında ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı

yurttaşlar olarak yetişmelerine, yeteneklerini geliştirerek gerekli donanımı kazanmalarına katkıda bulunmaktadır.

Bu amaçla öğrencilere;

a) İnsan haklarına ve demokrasi ilkelerine saygı duyabilme,

b) Kendini tanıyabilme, bireysel hedeflerini belirleyebilme, yeteneklerini geliştirebilme, bunları kendisinin ve toplumun yararına kullanabilme,

c) Çevreyi koruma bilinciyle hareket edebilme,

d) Kendine ve çevresindekilere güven duyabilme,

e) Planlı çalışma alışkanlığı edinebilme, serbest zamanlarını etkin ve verimli değerlendirebilme,

f) Girişimci olabilme ve bunu başarı ile sürdürebilme, yeni durum ve ortamlara uyabilme,

g) Savurganlığı önleme ve tutumlu olabilme,

h) Bireysel farklılıklara saygılı olabilme; farklı görüş, düşünce, inanç, anlayış ve kültürel değerleri hoşgörü ile karşılayabilme,

ı) Aldığı görevi istekle yapabilme, sorumluluk alabilme,

j) Bireysel olarak veya başkalarıyla iş birliği içinde çevresindeki toplumsal sorunlarla ilgilenebilme ve bunların çözümüne katkı sağlayacak nitelikte projeler geliştirebilme ve uygulayabilme,

k) Grupça yapılan görevleri tamamlamak için istekle çalışabilme ve gruba karşı sorumluluk duyabilme gibi tutum, davranış ve becerilerin kazandırılmasına çalışılır (13/01/2005 tarihli ve 25699 sayılı Resmî Gazete)³ şeklinde açıklanmaktadır.

Okullarda, Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği kapsamında uygulanan bilimsel, sosyal, kültürel, sanatsal, sportif alanlarda öğrenci kulübü ve toplum hizmeti kapsamındaki sosyal etkinlikler (8 Haziran 2017 tarih ve 30090 sayılı Resmi Gazete, madde, 2) aracılığı ile yukarıda belirtilen tutum, davranış ve becerilerin öğrencilere kazandırılmasına çalışılmaktadır. Okullarda yürütülen bu etkinliklerden sorumlu öğretmenler, ders dışı zamanlarda gerekli düzenlemeler yapabilmektedirler. Konu ile ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında; öğretmenlerin mesleki görevlerine yönelik en fazla zamanı: “öğretme ve öğretime hazırlık” görevi için en az zamanı ise “sosyal etkinlikler ve rehberlik” görevi için harcadıkları (Demir, Gelişli, 2017: 1532), sosyal bilgiler öğretmenlerinin maddi yetersizlikler, bürokratik işlemlerin ve öğretim programının yoğunluğunun sınıf dışı okul ortamlarının kullanımını engelleyen en önemli sorunlar olduğunu düşündükleri (Çepni ve Aydın, 2015: 317) bulgularına ulaşıldığı görülmektedir.

Bunlara ek olarak belirtilen etkinliklere katılım söz konusu olduğunda katılım öğrencilerin bireysel ilgi ve tercihlerine göre değil, öğretmenlerinin uygun gördüğü alanlar ve etkinlikler çerçevesinde veya hangi alanda açık varsa onun doldurulmasına yönelik öğrenci seçimi şeklinde gerçekleştirilmektedir. İlk ve ortaokullarda her öğrencinin bir

³İlgili yönetmelik 08/06/2017 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği gereğince yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni yönetmelikte sosyal etkinliklerin amacına ilişkin detaylı bir açıklamaya yer verilmemiştir.

kulüpte çalışma ve toplum hizmeti yapma zorunluluğu olması nedeniyle, okullarda kulüp ve toplum hizmeti çalışmaları genellikle yapılmıyormuş gibi gösterilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmaların amacına uygun olarak yürütülmediği ve önemsenmediği (Eroğlu, 2008: 73; Köprübaşı, 2014: 213-214; Vural 2018: 84-85), okullarda yürütülen sosyal etkinlik ve kulüp çalışmaları sırasında ortaya çıkan sonuçlar arasında gösterilmektedir.

Çocukların katılım gösterdikleri alanların yanı sıra katılımın derecesinin ve etkililiğinin ele alındığı çalışmalarda katılımın yüzeysel bir seyir izleyerek oluştuğu ifade edilmektedir. Çocuk katılımı da çocuklarla ilgili projelerde çocukların fikrinin alınması olarak anlaşılmaktadır. Daha doğru bir ifade ile katılım daha ziyade sınırları belli bir etkinliğe katılım olarak algılanmakta, çocuğun kendi yaşamına, yaşamını etkileyen kararlara katılımı olarak değerlendirilmemektedir (Chawla ve Kjørholt, 1996: 43). Katılımın hedeflendiği projelerde bile aslında çocukların katılımının tam olarak uygulanmadığı ve genelde göstermelik bir çabanın ötesine geçemediği (Hart, 1992) belirtilmektedir.

Çocukların gerçekten katılımını sağlamanın tamamen farklı bir anlayışı gerekli kıldığı, UNICEF’in Çocuk Refahı Belgesi’nde gerekçelendirilerek belirtildiği görülmektedir. İlgili belgede, çocukların yeterince olgun olmadıkları, kendileri için neyin doğru olduğunu bilmedikleri, koşulları doğru bir şekilde algılayıp değerlendiremeyecekleri şeklinde tekrarlanan ifadeler ile çocukların gerçek katılımının tehdit edildiği (UNICEF, 2013: 75) belirtilmektedir. Söz konusu durum Roche (1999)’un “Çocuklar hakkında söyleyip yaptığımız her şey, aslında yetişkinler olarak kendimiz hakkında, bu dünyada kendimizi nereye yerleştirdiğimiz ve ne yapmak istediğimiz hakkındadır” (Alankuş, 2012: 56) söylemiyle de paralellik göstermektedir. Ev ortamında ebeveynlerin, okullarda öğretmen ve yöneticilerin çocukları koruma, daha doğrusunun kendilerinin düşüncesi olduğuna inanma gibi sebeplerle gösterdikleri davranışlar çocukların katılım göstermelerinin önünde bu nedenle engel oluşturabilmektedir.

Sosyal katılıma örnek olarak yerel düzeyde yürütülen çalışmalara “Kent Konseyleri ve Çocuk Meclisleri” uygulamalarında da rastlanılmaktadır. Bu oluşumlara çocukların dahil edilmesi şeklinde gerçekleştirilen konsey ve meclislerde yer alacak öğrencilerin belirlenmesi için okullarda öğrenciler arası seçim yapılmaktadır. Okul meclisi uygulamalarının okul sürecindeki işleyişi ile birlikte yapılan çalışmalara bakıldığında; uygulamaların öğrenci katılımını destekleme bağlamında yeterince aktif olmadığı (Yalçınkaya, Azrak, 2016: 161)

veya kağıt üzerinde kaldığı yönünde görüş birliğinin (Bakioğlu ve Kurt, s. 33) hakim olduğu görülmektedir. Öğretmenler tarafından bu durumun nedenleri, öğrencilerin ilgisizliği, kısıtlı zaman, ikili öğretim, öğrenci miktarının fazlalığı olarak ifade edilmektedir. Okullarda yürütülen okul meclisleri projeleri ile ilgili olarak da; öğrencilerin, projenin önemsenmemesi, zaman yetersizliği, demokrasi anlayışının yerleşmemiş olması, öğretmenlerin müdahale etmeleri, üst sınıfların ilgisizliği (Güven, Çam ve Sever, 2013: 17) bu projelerin uygulanmasında engel olarak görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin karar alma süreçlerinden kaçındığı ya da uzak tutulduğu, öğretmen ve öğrencilerin yeterli bilgiye ya da isteğe sahip olmadığı (Som ve Karataş, 2015: 44) gibi durumlar da bu kapsamda benzer sorunlar olarak dile getirilmektedir.

Alanyazında araştırma konusu ile ilişkili çalışmalar sosyal katılıma dair sonuçlar içermekle birlikte sosyal katılıma vatandaşlık ve demokrasi eğitimi gibi sınırlandırılmış bir çerçevede veya vatandaşlık çalışmaları altında elde edilen bir bulgu olarak değinildiği, doğrudan sosyal katılıma yönelik araştırmaların sayıca az olduğu görülmektedir. Sosyal katılım becerisinin kazandırılmasının sosyal bilgiler eğitimi kapsamında özellikle sürece ilişkin nasıl bir işleyişin bulunduğu, süreçteki destek ve engellerin neler olduğu, hangi durumlarda, nasıl ortaya çıktığı, kimlerin nasıl etkilendiği açıkça ortaya konmamıştır. Dolayısıyla bu durumun bir problem olarak mevcut olduğu anlaşılmıştır.

1.1.1. Problem Cümlesi

Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi kapsamında öğrencilerin sosyal katılım becerisi nasıl gelişmektedir?

1.1.2. Alt Problemler

Problem cümlesi doğrultusunda gerçekleştirilen çalışma ile aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranacaktır:

- 1- Vatandaşlık kavramının anlamına ilişkin;
 - a) Beşinci sınıf öğrencileri vatandaşlık kavramını nasıl anlamlandırmaktadırlar?
 - b) Sosyal bilgiler öğretmenleri vatandaşlık kavramını nasıl anlamlandırmaktadırlar?
- 2- Sosyal katılım becerisinin anlamına ilişkin;
 - a) Beşinci sınıf öğrencileri sosyal katılım kavramını nasıl anlamlandırmaktadırlar?

- b) Sosyal bilgiler öğretmenleri sosyal katılım kavramını nasıl anlamlandırmaktadırlar?
- 3- Sosyal katılım becerisinin kazanılmasına yönelik sürece ilişkin;
- a) Sosyal katılım becerisinin kazanılmasında destekleyici rol üstlenen unsurlar nelerdir, sürece nasıl etki etmektedirler?
- b) Sosyal katılım becerisinin kazanılmasında engel olarak görülen durumlar nelerdir, sürece nasıl etki etmektedirler?
- c) Beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal katılım deneyimleri nelerdir, nasıl ve hangi durumlarda gerçekleşmektedir?
- d) Sosyal katılım becerisinin kazandırılma sürecinden beşinci sınıf öğrencileri nasıl etkilenmektedir?

1.2. Amaç

Araştırmada; problem durumunda belirtilen konular dikkate alınarak, öğrencilerin sosyal katılım becerilerini nasıl kazandıklarının, sosyal katılım ile ilgili rollerini, hak ve sorumluluklarını içeren davranışlarını nasıl geliştirdiklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle sosyal bilgiler dersi kapsamında öğretmen uygulamalarının belirlenmesi, sosyal bilgiler dersini alan öğrencilerin ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin hem vatandaşlık algıları hem de sosyal katılımı ilişkin bakış açılarının süreci nasıl etkilediği araştırılacaktır. Sosyal katılım becerisi ile ilgili öğrenci deneyimlerinin, ortaya çıkış, engeller, katkılar, sonuç etkileri açısından açıklanması, sosyal katılım becerisinin kazandırılmasındaki sürecin nasıl geliştiğinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1.3. Önem

Türkiye'deki sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının genel amaçları tarihsel süreç içerisinde vatandaşlık açısından değerlendirildiğinde vatandaşlık eğitime geniş yer verildiğine rastlanılmaktadır. Genel amaçların, 1968 Programı'nda; %46,43'ünün vatandaşlık, %14,29'unun vatandaşlık ve tarih, %7,14'ünün ise vatandaşlık ve coğrafya ile 1998 Programında; %47,06'sının vatandaşlık, %17,65'inin vatandaşlık ve coğrafya, %14,71'inin vatandaşlık ve tarih ile 2005 Programı'nda; %41,18'inin vatandaşlık, %23,54'ünün vatandaşlık ve tarih ile (Akpınar ve Kaymakçı, 2012, 611-614) ilişkili olduğu görülmektedir. 2017 Programı'nda ise bu oran benzer şekilde, %47,06'sı vatandaşlık, %23,53'ü vatandaşlık ve tarih (Tay, 2017, 478) olarak belirtilmektedir. Sonuçlara göre, genel

amaçlar içinde vatandaşlığa ilişkin oranlar değişim gösterse de genel içindeki oranın oldukça fazla olması sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimindeki yerinin ve öneminin açıkça ortaya koyulduğu görülmektedir.

Genel olarak, ortaokul eğitim felsefesinin, “*kişisel gelişim, sosyal gelişim, entelektüel gelişim ve akademik öğrenmenin*” öğrenci çıktılarına odaklanmasının (Johnson ve Notah, 1999: 453), öğrencinin yaşamındaki eğitim deneyimleri ve alışkanlıklarının öğrencinin hem şimdiki hem de gelecekteki eğitim deneyimlerini etkilemekle birlikte (Johnson ve Notah, 1999: 454) vatandaşlık rollerini de şekillendirdiği ifade edilmektedir. Bu durumda ise öğrenciler tarafından vatandaşlık katılımı ile ilgili kapasitelerini geliştirmek için anlamlı fırsatlar ve eğitim-öğretim yaşantıları talep edilmektedir (Homana, Croninger ve Turney-Purta, 2010: 6). Bu gerekçelere dayanarak ortaokul düzeyinde öğrencilerin, sosyal katılım becerisini kavram, duyuş ve davranış çerçevesinde nasıl kazandıklarının, çalışma sonucunda belirlenecek olması sosyal bilgiler dersi aracılığıyla kazandırılması hedeflenen sosyal katılım becerisi ile ilgili olarak mevcut durumun nasıl geliştiği ve nasıl bir öğrenme yaşantısının gerekli olduğunu ortaya koymak açısından önemli görülmektedir.

Öğrencilerin sosyal katılım ile ilgili bilişsel algıları, duyuşsal farkındalıkları, sınıfta yapılan etkinliklerin, öğretmenlerin tutum ve davranışlarının ne/nasıl olduğunun belirlenmesi açısından bu tür araştırmaların sonuçları genelde eğitime, özelde sosyal bilgiler ve vatandaşlık eğitimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sosyal katılım becerisinin kazandırılma sürecinin incelendiği bu araştırmada; bir eğitim-öğretim yılı süresince beşinci sınıf kademesinde sosyal bilgiler öğretiminin öğrenme alanları, sosyal katılıma yönelik yürütülen faaliyetler, öğrencilerin bu faaliyetlerin ne kadarına ve derece dahil olabildikleri, öğrenci ve öğretmenlerin konu ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi, bunları etkileyen durumların tespit edilmesi, ortaya çıkan sonuçların en başta çocuk vatandaşlara, konu ile ilgili resmi kurumlara, eğitimcilere, ailelere, rehberlik edebileceğinden dikkate değer bulunmaktadır.

Araştırma sonuçlarıyla çocukların eğitim-öğretim sürecindeki etkinliklerde ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda kendi tercihleri ile yer almaları ve karar mekanizmalarına etkin katılımlarının kolaylaştırılması yoluyla demokratik vatandaşlığa ilişkin bilgi, beceri ve olumlu tutum kazanmalarını destekleyecek uygulamaların önemine daha çok dikkat çekilebilecektir. Sosyal katılımın beceri kapsamında davranışa

dönüşmesinde, bu beceri ile ilişkili olarak araştırma, gözlem, girişimcilik, eleştirel düşünme, karar verme, empati, iş birliği, iletişim, problem çözme, gibi becerilerle ilgili genel bir çerçeve de dolaylı olarak araştırma sonuçları ile birlikte ortaya çıkabilecektir.

Çalışma ile 2017-2018 eğitim öğretim yılında uygulamaya konan 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı çerçevesinde de sosyal katılımı ilgili uygulamaların bilgisine de ulaşmak mümkün olacaktır. Ayrıca yine yeni bir oluşum olarak 08/06/2017 tarih ve 30090 sayılı resmi gazetede yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği'ne göre sosyal etkinliklere yönelik 13/1/2005 tarihli ve 25699 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim ve Orta Öğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği'nin yürürlükten kaldırılması sonucu ortaya çıkan; “*öğrenciye karne ile birlikte sosyal etkinlik belgesi verilmesi*” gibi yeni uygulamaların çalışma kapsamında gözlemlenebilecek olması da önemli bulunmaktadır.

1.4. Varsayımlar

Nitel araştırmalarda gerçeklik, bireyden ve araştırma yapılan çevrenin özelliklerinden bağımsız düşünülmez. Bu nedenle, araştırmanın temel sayıltısı süreçte yer alan değişkenlerin kontrol ve baskı altına alınmadan belirtilen gerçekliğe uygun olarak ele alındığı, araştırma sonuçlarının çalışılan bağlam özelliklerinden, kişi/kişiler ve araştırmacının temel bakış açılarından tamamen arınık olmadığıdır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma; zaman olarak 2017–2018 eğitim öğretim yılı ile bölge olarak Denizli ili Pamukkale ilçesinde çalışma grubu olarak belirlenen bir ortaokulda eğitim veren sosyal bilgiler öğretmeni ve bu ortaokulda öğrenim gören beşinci sınıf öğrencileri ile sınırlıdır. Çalışma grubuna beşinci sınıf öğretmeni ile öğrencilerinin dâhil edilme nedeni 2017 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın kademeli olarak önce beşinci sınıflarda uygulanmış olmasıdır.

Gözlem yapılan sınıftaki beşinci sınıf öğrencileri sadece sınıf ortamlarında değil, okul kapsamında katıldıkları etkinliklerde de gözlemlenmiştir. Ancak sınıf dışı etkinliklerde sınırlı düzeyde gözlemler gerçekleştirildiğinden dolayı etkinliklere ilişkin veriler öğretmen ve öğrencilerle gerçekleştirilen görüşme verileri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma; veri toplama aracı olan sosyal katılım gözlem notlarından, sosyal katılıma ilişkin görüşlerin belirtildiği görüşme formlarından, ilgili öğretim yılında kullanılan beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabından elde edilen veriler ile de sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Bilimsel çalışmalar, alandaki kavramlar ile kavramların bu çerçevede nasıl anlamlandırıldıkları doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Bu bakımdan araştırmada kullanılan kavramların tanımlarının yapılmasının çalışmanın daha iyi anlaşılması açısından yararlı olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın tanımlar başlığı altında araştırmada sık kullanılan kavramların açıklamalarına yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler: Vatandaşlığa ilişkin yeterlikleri kazandırmak amacıyla sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesi ile oluşan, farklı özelliklere sahip olmakla birlikte evrensel olarak demokratik bir toplumun vatandaşları olarak tüm toplumların faydasına, akla dayalı ve doğru kararlar alabilme becerisini genç bireylere kazandırma amacı taşıyan bir çalışma alanıdır (NCSS, 1992).

Vatandaşlık Eğitimi: Bireyin kişisel gelişimine katkısı olan, bireylerin politik, ekonomik ve sosyal açıdan dünyayı anlamaları için desteklendiği ve bireylerin topluma uyum becerilerini geliştirmesine yardım eden ve bireylere politik okuryazarlığı öğreten bir eğitimidir (Health, Rowe&Breslin: 2007: 7-8).

Etkin Vatandaşlık: Etkin vatandaşlık; katılımcılığı ve temsili demokrasiyi devam ettirebilmek, vatandaş ve yöneticiler arasındaki mesafeyi minimuma indirmek, toplumsal anlamda bütünlük sağlamak, kabul gören katılıma şekillerini açıklamak için özellikle politika yapımında kullanılan, kökeni politikaya ait olsa da günümüzde eğitim, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, sivil toplum ve toplum gelişimi araştırmaları da dahil olmak üzere sosyal bilimin sınırlarını aşan, disiplinler arası kullanıma sahip olan bir terimdir (Hoskins ve Mascherini, 2009: 459-461).

Çocuk Vatandaş: Marshall'ın (1950) henüz vatandaş olma olgunluğuna sahip olmayan, oluşum sürecinde değerlendirilen anlayışına, Lister'in (2005) yaş kriterini ilave ederek sınırlandırdığı 10 yaş altı çocuklardır (Alankuş, 2012: 53).

Katılım: Kişinin gerek kendi yaşamını gerekse de yaşadığı ortamı etkileyen kararları ortaklaşa alma sürecidir. Bu bir demokrasinin hem kuruluş yoludur hem de demokrasilerin değerlendirilmesinde standart bir ölçü oluşturmaktadır (Hart, 1992: 5).

Sosyal Katılım: Bireylerin gönüllü olarak toplum hizmeti yapmaları, toplumu geliştirmek amacıyla toplu eylemlere katılmaları, siyasal süreçlerde çözüm odaklı bireysel çabalar göstermeleri gibi farklı tür ve yollarla şekillenen, toplumsal yaşamda etkin vatandaş katılımını konu eden eylemlerdir (Adler ve Goggin 2005: 238-239).

Vatandaşlık Kapsamında Sosyal Katılım: Kişilerin bireysel veya toplumsal düzeyde, sorun olarak gördükleri veya iyileşmesini düşündükleri durumlar üzerinde, tek ya da birlik olarak sorumluluk duygusu ile harekete geçmeleri, toplum üyesi sıfatı ile toplumsal kararlarda karar mekanizmalarını etkilemeye yönelik düşünsel ve eylemsel gönüllülük esasına dayalı girişimleridir.

Sosyal İlişkiler Kapsamında Sosyal Katılım: Kişilerin sahip oldukları duygu ve düşüncelerini ifade etmek veya geliştirmek amacıyla, ilgi, istek ve yeteneklerini belirtmek üzere kendilerine uygun buldukları oluşumlar içerisinde iradeleri doğrultusunda yer almalarıdır.

Bu çalışmada; sosyal katılım kavramı, her iki anlamı ile çalışma grubunun davranışlarını belirli bir kalıp altında sınırlandırmamak ve sosyal katılımın farklı boyutlarını ortaya çıkarabilmek amacıyla birlikte ve bağlantılı olarak ele alınacaktır.

Sosyal Katılım Becerisi: İnanç çeşitliliğine, kültürel farklılıklara, toplumun ihtiyaç ve sorunlarına, bireylerin duygu, davranış ve sorumluluklarına, hak ve özgürlüklerinin korunmasına karşı duyarlılık; grup çalışmalarında planlama, karar verme, uyuşmazlık durumlarında çözümçülüğü, lider ve izleyen olarak katılım davranışları gösterme, adalet, eşitlik ve diğer demokratik değerlerin yayılmasında sorumluluk üstlenmeye yönelik davranışların geliştirilmesini amaçlayan bir beceridir (Öztürk, 2007).

Sosyal Etkinlik: Öğretim programlarının yanında bilimsel, sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif alanlarda öğrenci kulübü ve toplum hizmeti çalışmaları ile bu kapsamdaki diğer etkinliklerdir (Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği 08/6/2017, madde 4 [g]).

İKİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, araştırmanın kuramsal çerçevesi içerisinde yer alacak temel alanların açıklanmasına yer verilmiştir. Ayrıca araştırma ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar da bu bölümde ele alınıp değerlendirilmiştir.

2.1. Vatandaşlık Kavramı ve Katılım

Vatandaşlık kavramı, vatandaş-devlet, vatandaş-toplum arasındaki ilişki çerçevesinde tarihsel süreçte toplumların gelişmişlik ve refah düzeyleri ile demokrasi anlayışlarına paralel bir şekilde farklılaşma göstermektedir. Bu nedenle vatandaşlığın tanımlanmasında birbirine benzeyen, ancak sosyal, siyasal, hukuksal gibi farklı özelliklerinin ön plana çıkarılmasında değişiklik gösteren ve aynı zamanda vatandaşlık beklentilerine göre katılımcı, küresel, demokratik vb. olarak çeşitlenen tanımlar ortaya çıkmaktadır. Çağın yükselen değerlerinin etkisi de özelde tek tek bireylerden, genelde ise toplumlardan ve vatandaşlık anlayışından olması gerekeni talep edebilmektedir. Bu durum da yine vatandaşlık tanımlarında kendini göstermektedir.

Bazı tanımlarda “vatandaş” ve “vatandaşlık”, “*statü*” ve “*rol*” fikrini içermektedir. Haklar ve görevlerle ilgili tanımlamaların yapıldığı bir anlamı içeren vatandaşlık anlayışı burada daha sınırlı bir ifadeye sahiptir. Hak ve görevlerin yanı sıra aynı zamanda eşitlik, çeşitlilik ve sosyal adalet fikirlerinin dahil edildiği vatandaşlık tanımlamalarında ise, birey tarafından gerçekleştirilen ve toplum hayatı üzerinde etkisi olan (yerel, ulusal bölgesel ve uluslararası) ve bu nedenle de bireylerin birlikte hareket etmesi için bir *kamusal alan gerektiren eylemler grubu* bu kapsamda açıklanmaktadır (O'Shea, 2001-2004: 8).

Belirtilenler doğrultusunda vatandaşlığın, statü ve roller ile bunlara bağlı gerçekleştirilen hak, görev, sorumluluk gereği özerk bir yapıya sahip olmakla birlikte, toplum hayatını etkileme gücü açısından kişilerarası ve toplumsal çerçevede değerlendirildiğinde sosyal farkındalığı, duyarlılığı gerektiren bir anlayışı da gerektirdiği görülmektedir. Vatandaşlığın, toplumsal, siyasi ve ekonomik yapı ile yakından bağlantılı olarak faaliyet gösteren normatif bir kavram (Wood, 2010: 51) olarak açıklandığı tanımlarda mevcut düzen içinde şimdiye kadar alışıl gelmiş bir anlayıştan farklı biçimde, değişen şartlar ve beklentilere de uygun olarak en ideal yapıya ulaşması gerektiği belirtilmektedir.

Vatandaşlığın farklılaşan bakış açıları, beraberinde vatandaşlardan da hangi davranışların gösterilmesi gerektiği konusunda yaklaşım çeşitliliğini ortaya çıkarır. John, Fieldhouse ve Liu, vatandaş davranışlarının kendini üç yolla gösterebileceğini belirtir. Birincisi, kişilerin bireysel eylemleri sayesinde kurallar, kanunlar veya politikalar üzerinde etkili olma girişimlerini ifade eden geleneksel politik davranışlar. İkincisi, gösterilere katılmak, imza toplamak gibi politik eylemler veya daha iyi bir çevre oluşturmak için gerçekleştirilen topluluk eylemleri gibi iş birliği içerisinde gerçekleştirilen kolektif eylemler. Üçüncüsü ise, bireylerin kendi faaliyetleri aracılığıyla toplum yararı için gösterdikleri gönüllük eylemleridir (John, Fieldhouse ve Liu, 2088: 4-5).

Vatandaş eylemlerinin örneklendirildiği üç farklı davranış içeriğinde vurgulanan ortak nokta, vatandaşın farklı alanlarda gösterdiği etkin vatandaşlığın bir göstergesi olarak belirlenen aktif katılımın, vatandaşların sadece politik süreçlere dâhil olması gibi dar bir çerçevede ele alınmasının doğru bir yaklaşım olmayacağıdır. Zira etkin vatandaş rolündeki birey, yakın çevresi, içinde yaşadığı toplum ve tüm dünyayı ilgilendiren her türlü sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel durumların farkında ve bu durumları toplum yararına uygun hale getirmeye istekli, katılımcı bir tutuma sahip olarak ifade edilmektedir.

Vatandaşlıkla ilgili çeşitli sınıflamaların yapıldığı çalışmalarda, vatandaşlar gerçekleştirdikleri eylemler açısından farklı isimler altında gruplandırılmaktadırlar. Örneğin, Westheimer ve Kahne (2004), üç vatandaşlık görüşünden söz etmektedir. Bunlar; “*kişisel sorumluluğa sahip vatandaş, katılımcı vatandaş, adalet odaklı vatandaş*” şeklinde ortaya konulmuştur. Belirtilen vatandaş tipleri ile ilgili açıklamalar şöyledir:

Kişisel Sorumluluk Duyan Vatandaş; bu vatandaş tipi daha çok topluma karşı sorumluluk davranışlarını içeren eylemler gerçekleştirir. Örnek davranışlar; çalışma, vergi verme, kanunlara uyma, atık maddelerle ilgili geri dönüşüm yapma, kan verme, zor durumlarda destek vermeye gönüllü olma gibi çeşitlilik göstermektedir.

Katılımcı Vatandaş; toplumun, kuruluşların gelişmesinde aktif bir üyedir. Ekonomik kalkınmayı teşvik etme, doğal çevreyi koruma gibi konularda toplumun diğer üyelerini organize etmeye çaba harcar. Hükümetin nasıl çalıştığından, görevleri bir arada gerçekleştirmeye yönelik stratejilerden haberdardır. Sosyal yaşamla ilgili aktivitelere katılım gösteren davranışlarda bulunur.

Adalet Odaklı Vatandaş; sosyal, politik ve ekonomik yapıları eleştirel bir şekilde değerlendirir. Toplumdaki adaletsizliklerin kaynaklarını arar. Sistemik değişim yaratmak için toplumsal hareketler hakkında bilgi sahibidir. Bu vatandaşlar sosyal olayların nedenlerini ortaya çıkarırken, sorunlara yönelik de çözümler üretirler (Westheimer ve Kahne, 2004: 4-6).

Üç farklı şekilde tanımlanan vatandaş tiplerine bakıldığında, birinci tanımdan üçüncü tanıma kadar vatandaşlıkla ilgili bilinç düzeyinin gelişerek farklılaştığı görülmektedir. Kişisel sorumluluk duyan vatandaş görev ve sorumluluklarının farkında, yasalara uyan bir vatandaşdır. Katılım düzeyi kan verme, geri dönüşüm yapma gibi daha basit çerçevededir. Katılımcı vatandaş, daha aktif ve toplumun farklı alanlarına doğru genişleyen bir katılım bilinci gösterir. Adalet odaklı vatandaş ise toplumdaki adaletsizliklere odaklanarak, gerektiğinde hükümet politikalarını da eleştiren bir yaklaşımla katılım davranışlarında bulunur. Belirtilen vatandaş tiplerinin ayrıca sorumluluk eşitlik, adalet, gibi değerleri ile girişimcilik, iletişim, işbirliği, eleştirel düşünme gibi becerileri kapsayan bir anlayışla harekete geçtiği görülmektedir. Vatandaşların sahip oldukları yeterlilikleri kullanarak toplumsal faydayı gözetmelerinin yanı sıra tespit ettikleri aksaklıkları da giderme yolunda da aktif roller üstlendikleri yapılan tanımlardan anlaşılmaktadır.

Vatandaşlıkla ilgili yapılan tanımlarda, vatandaşın sahip olması gereken becerilerin neler olduğunun da üzerinde durulduğu çalışmalar bulunmaktadır. Özellikle vatandaşlığa yönelik eğitimlerde bilgi edinme ve entelektüel becerilerin yanı sıra politik süreçte ve sivil toplumda bilinçli, etkili ve sorumlu katılım için gerekli olan beceriler bu doğrultuda önemli görülmektedir. Branson (1998) tarafından bu beceriler; etkileşim, izleme ve etkileme olarak gruplandırılmaktadır.

Etkileşim, vatandaşların diğer insanlarla veya kurum ve kuruluşlarla iletişim halinde olması ile diğerleriyle birlik halinde eylemde bulunmak için gereksinim duyabileceği becerilere yöneliktir. Etkileşim aynı zamanda empati becerisini ve eleştirel düşünme ile birlikte sorgulama yapmayı da içermektedir.

İzleme becerisi, vatandaşların daha çok iyi bir gözlemci olmaları ve gözleme dayalı olarak dolaylı bir şekilde denetlemede bulunmaları şeklinde açıklanmaktadır.

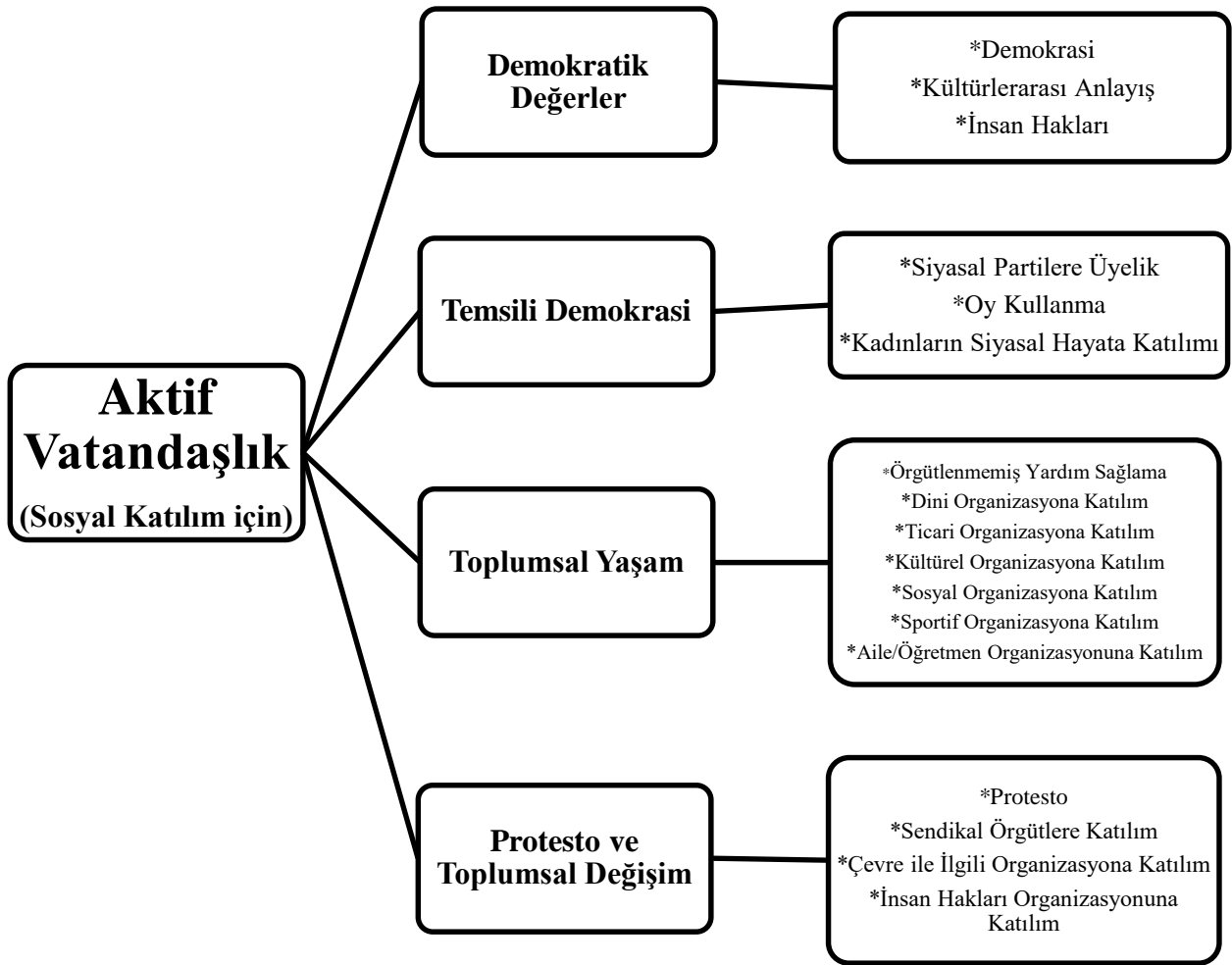
Etkileme becerisi ise katılımcılıkla ilgili bir beceri olarak dikkat çekmektedir. Vatandaşın toplumda resmi ve resmi olmayan yönetim süreçlerine katılmasını işaret eder.

Belirtilen becerilerin geliştirilmesine ilişkin gerçekleştirilecek eğitimin küçük yaşlarda başlatılması ve okuldaki eğitim-öğretim sürecince sürekliliğinin sağlanması önemli görülmektedir. Bu nedenle, okulda küçük yaşlardaki öğrenciler, ilk olarak sınırlı sayıdaki gruplarla etkileşime girerler. Buralarda kendilerini ifade etmeyi, başkalarının düşüncelerini anlamayı, etkili dinlemeyi, olaylara eleştirel bakmayı, uzlaşmayı ve iş birliğini öğrenirler. Bunları gerçekleştirirken aynı zamanda olası çatışma süreçlerini de yönetebilme konusunda deneyim kazanırlar (Branson, 1998, 2-7).

Etkileşim, izleme ve etkileme becerilerinin katılım davranışlardaki yansımalarına bakıldığında, katılımın ilişkili olduğu alanların çeşitlendiği, vatandaşlık katılımı, siyasal katılım, sosyal katılım gibi farklı katılım şekillerinin tıpkı vatandaşlığa yüklenen anlamların sonucunda oluşan vatandaşlık türlerinde olduğu gibi ortaya çıktığı görülmektedir. Buna bağlı olarak hangi vatandaşlık türünün hangi alanlara, ne derece yoğunlukta ve hangi şekillerde katılım gösterileceği ile ilgili açıklamalar yapılmaktadır.

Vatandaşlık kavramlarında, kamusal yaşama katılım fikrinin, bir vatandaşın yönettiği ve yönetildiği, kimlik duygusu, toplumsal değerlerin kabulü ve hak ve sorumlulukları içeren birkaç temel unsur içerdiğinden bahsedilmektedir. İlaveten adı geçen bileşenlerin her birinin doğasının, onların parçası oldukları siyasi sisteme bağlı olarak değişeceği de ifade edilmektedir. Bu durumun sonucunun da vatandaşlığın ne gerektireceği konusunda çok farklı anlayışlara ve katılım konusundaki inançların oluşmasına (Jasmine, Sim, 2011: 744) neden olacağı belirtilmektedir.

Vatandaşların kendileri ile toplumu ilgilendiren inançlarını, hissiyatlarını ve diğerlerine karşı yükümlülüğünü kapsayan ve bu doğrultuda vatandaşları toplumsal fayda için harekete geçiren vatandaş katılımı (Gallant, Smale, Arai, 2010: 183), vatandaşın toplumsal olayların gelişim sürecinde aktif olarak rol alması gerektiğini göstermektedir. Avrupa Komisyonu Hayat Boyu Öğrenme Araştırmaları Merkezi (CRELL) ile Avrupa Konseyi'nin 2005 yılında aktif vatandaşlığın göstergelerini belirlemeye yönelik başlattıkları projede, "demokratik değerler", "temsili demokrasiye katılım", "toplumsal yaşama katılım", "protesto ve sosyal değişim" aktif vatandaşlığın göstergeleri (bkz: şekil 2.1.) olarak belirtilmiştir.

Şekil 2. 1. Aktif Vatandaşlık Bileşik Göstergesi (Active Citizenship Composite Indicator- ACCI) (Hoskins ve Mascherini, 2009: 469)

Yukarıda ifade edilen modele göre belirtien boyutlar;

Demokratik Değerler Boyutu; demokrasi, kültürlerarası anlayışlar ve insan haklarına yönelik değerler alt boyutlarından oluşmaktadır. Buradaki ifadelerin ayrıca evrensel bir nitelik taşıdığı da görülmektedir.

Temsili Demokrasiye Katılım Boyutu; siyasi partilerle ilişki, seçimlere katılma ve kadınların siyasi hayata katılımı alt boyutlarından meydana gelmektedir. Bu boyut altında daha çok siyasi katılıma vurgu yapılırken, siyasi katılımın yerine getirilmesinde cinsiyetler arası bir eşitliğin varlığından da bahsedilmektedir.

Toplumsal Hayata Katılım Boyutu; dini derneklerle ilişki, kültürel örgütlerle ilişki, iş-ticaret örgütleriyle ilişki, sosyal örgütlerle ilişki, spor örgütleriyle ilişki ve veli-öğretmen örgütleriyle ilişkidir. Boyut, bireylerin toplum içinde karşılaşabileceği olası oluşumlar dikkate alınarak örneklendirilmektedir.

Protesto ve Sosyal Değişim Boyutunda; protesto, sendikalarla ilişki, çevre örgütleriyle ilişki ve insan hakları örgütleriyle ilişki alt boyutları bulunmaktadır. Bireylerin insan haklarının kullanımına dayalı olarak karşı çıktıkları veya değişim isteklerinin bulunduğu alanlarda, eyleme geçerek katılımında bulunmaları protesto ve sosyal değişim adı altında örneklendirilmektedir.

Etkin vatandaşlık, genel anlamda katılımın bütün vatandaşlar için olası olduğu ve vatandaşların da katılım gösterme yönünde istek ve çaba gösterdikleri bir anlayış oluşturmaktadır. Bu nedenle etkin vatandaşlık ve katılım kavramlarının ayrı ayrı ele alınsa da birbiri ile ilişkili ve birbirinin ön koşulu olarak tanımlamalar içinde karşılıklı atıflar şeklinde değerlendirildiği görülmektedir. Katılım ile ilgili yapılan açıklamalara bakıldığında aradaki ilişkinin önemsenerek vurgulandığı fark edilmektedir.

Katılım kavramı, aileden başlayıp, uluslararası platforma kadar, okul, iş yeri, sağlık hizmetleri, yerel ve ulusal yönetimler, gençlik örgütleri, kulüpler, sendikalar ve meclisler gibi birçok düzeyde (Ansell, 2005, akt. Kuş vd. 2012: 838), basit bir ilgiden yoğun eylemler dizisine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsayacak şekilde ortaya çıkabilen (Flanagan, 2004, akt. Akfırat, Çok, 2013: 375), sadece kurallara ve yasalara uygun olarak yaşamak veya oy kullanmak, vergi vermek gibi değil, kişisel ve sosyal zorluklarla başa çıkmak için etkin olarak rol alınan, kendi yaşamı ve başkalarının yaşamında değişim yaratmayı amaçlayan, toplum bilincini geliştiren, kişilerarası güven ve anlayışı geliştiren bir olgu (Menezes, 2003: 363-365) şeklinde tanımlanabilmektedir.

Katılımın ayrıca toplumdaki değişimlerin beraberinde getirdiği yeni düzenlemelerin neler olacağını belirlenmesinde ve bunların uygulanmasında değişimden etkilenenlerin, dolayısıyla vatandaşların, konuya dahil olmaları ile gerçekleşeceği ve anlam kazanacağı görülmektedir. Katılım sürecinin tam anlamıyla işleyebilmesi, vatandaşın elinde bir güç olarak tuttuğu katılım hakkının, bu gücün bilincinde olan ehil kişiler tarafından kullanılmasına da bağlıdır. Burada altının çizilmesi gereken bir konu da katılımın sadece seçimlerde oy kullanmak gibi sınırlı bir alanı işaret etmekten öte ulusal ve küresel düzeyde

tüm toplumu ilgilendiren meselelerde, olayın asıl özneleri olarak karar vermede ve eylemde aktif olmayı gerektirdiğidir. Katılım kavramının bu anlamdaki çeşitliliği, demokrasinin algılanan anlamıyla ilişkilendirilebilir. Demokrasi sadece siyasi alanda karar verme konusunda değil, sosyal ve politik hayatın oluşturulması, korunması, gerektiğinde düzeltmelerin yapılıp dönüştürülmesi boyutlarında da genel bir katılımı öngören, sosyal ve politik eylemleri içeren karar verme durumlarını kapsar (Biesta, 2007:742-743). Bu da genelde siyasal olarak algılanan katılım kavramının sosyal boyutunun olduğunu ve hatta daha geniş bir alana sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Siyasi ve sosyal düzeyde gerçekleşen katılımın ne anlama geldiği ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, siyasi katılım sıfır toplamı, bir başka deyişle birinin kazanırken diğerinin kaybettiği bir durum olarak ifade edildiği görülmektedir. Siyasi katılım, az çok doğrudan doğruya hükümet için çalışacak olan personelin seçimini ve/veya onların eylemlerini etkilemek için tasarlanan sivil vatandaşların yaptığı faaliyetleri içermektedir. Siyasi kampanyalar üzerinde çalışma, kamu görevlileriyle temas kurma bunlara örnek olarak verilebilir. Katılım sürecinde tarafların oluşması söz konusu olduğundan kazanan ve kaybeden şeklinde algılanması sonucu ortaya çıkmaktadır. Sosyal katılım ise, kamu politikasını etkileme isteğinden kaynaklanmayan, herhangi bir ücreti olmayan, kamuya açık kolektif eylem anlamına gelmektedir (Brady 1995, akt. Campbell, 2006, 30). Bu nedenle sosyal katılımın, daha az çıkar gözetmediği, sadece belli bir grup olarak değil de daha topyekûn bir eylem ve tüm toplumun iyiliğine işaret ettiği için siyasal katılımı kapsayan, hatta sonuçları ile onu etkileyen bir katılım şekli olduğu düşünülmektedir.

Her iki katılım şekli de vatandaşlar veya ilgili merciler tarafından belirli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Sosyal ve siyasal alanlarda katılımın amacı, vatandaşların ilgi, istek, ihtiyaç, tercih vb. durumlarını ortaya çıkarırken, mevcut sorunların tam anlamıyla tanımlanıp vatandaş desteği ile çözüm üretmeyi de içermekte, toplumsal dayanışmayı, sorumluluk anlayışını kuvvetlendirmektedir. Böyle bir ulus, vatandaşlarının toplum etkinliklerine katıldığı ölçüde demokratik olarak nitelendirilebilir. Topluma veya yaşama katılabilmek için gerekli güven ve yetenek ise deneyimlerle, adım adım elde edilir (Hart, 1992).

Görüldüğü üzere demokratik bir anlayış vatandaşlarından katılım davranışları göstermesini beklemektedir. Beklenen bu katılım ise farklı düzeylerde ve farklı yolların

kullanımı ile oluşabilmektedir. Arnstein (1969) katılımı, sekiz basamaktan oluşan katılım merdiveni (Ladder of Participation) ile açıklamaktadır. Katılım olgusunu nitelik açısından, gücün ne kadarının katılımcılara devredileceğini ifade eden katılım merdiveni, katılımın hiç olmadığı durumdan yurttaş kontrolüne kadar varan bir derecelendirme içerir. Arnstein'in katılım derecelendirmesinde üç temel aşama bulunmaktadır. Bu aşamalar: katılımın olmadığı, katılımın sembolik olarak yapıldığı ve etkin yurttaşta olduğu en üst düzeydeki katılım evresi olarak belirtilmektedir.

Katılımın olmadığı aşamada, siyasal anlamda güç/yetki sahiplerinin kamuoyunu kazanmak için iki yol izlemesi söz konusudur. Bunlar: güdümlenme (manipulation) ve/veya iyileştirme (therapy). Bu aşamada temel düşünce, varsayılan halkın yeterli bilgiye sahip olmadığı, bilinçsiz olduğu, güç/yetki sahiplerinin en doğru olanı bildikleridir. O nedenle halk, istenen hedefe doğru medya vb. araçlarla güdümlenir ya da siyasal erkin kararlarına uyum sağlamak üzere iyileştirmeye tabi tutulur.

İkinci aşama, katılımın göstermelik olarak yapıldığı evredir. Gücü elinde tutanlar, vatandaşa katılım olanağı tanıdığı anda vatandaş gerçekten kendine ait görüşlerini burada belirtmek ister. Ancak henüz kurumsallaşmış bir yapı olmadığından bu mümkün olmaz. Bu aşamada yerel yönetimdekiler topluma bilgi vermek için faaliyetler hazırlayabilirler. Konferanslar türünde etkinliklerle toplumdaki bir gruba danışma davranışları da bu seviyede gerçekleşebilir. Ama yine de katılımcıların danışılan olsa bile kararlar üzerinde herhangi bir etkileri bulunmamaktadır. Çeşitli tartışma ortamlarında, halkın istek ve beklentilerini ele alan konularla ilgili düzenlenen projelerle, toplumdan gelebilecek olası tepkilerin kontrol altında tutulması bu aşamada görülen örneklerdendir.

Arnstein'a göre gerçek katılım, üçüncü evre olan 6, 7, ve 8. basamaklarda; ortaklık, devredilmiş yetkiler, vatandaş denetiminin bulunduğu aşamalarda gerçekleşir. Siyasal güç sahipleri artık bir yerin planlanmasına ilişkin yetkilerinin bir bölümünü vatandaşa devretmişlerdir. Böylece vatandaş güç sahipleri ile paylaştığı sorumlulukla birlikte planlama süreci içinde maliyetlerin ortağı olduğu kadar kazanımların da ortağı olma rolüne sahiptir.

Arnstein, katılımın gereği olarak planlama kararları ve uygulamalar üzerinde vatandaş denetiminin etkin olarak kullanılmasını öngörmektedir. Katılım için öngörülen bu öge, uygulamalarda eksiksiz ve kesintisiz bilgi akışı sağlanmasını ve hızlı işleyen, bağımsız ve etkin bir yargı sisteminin gerekliliği ile ilgilidir (Arnstein, 1969: 217-224).

2.2. Çocukların Katılım Süreci

Arnstein'in Katılım Merdiveni, Hart tarafından 1992 yılında yapılan, "Çocukların Katılımı: Sembolikten Yurttaşlığa" çalışmasında Çocuk Katılımı Merdiveni adı altında aşağıda belirtilen şekli ile uyarlanmıştır.

Şekil 2. 2. Katılım Merdiveni (Hart, 1992: 8).

Hart'ın katılım merdivenine göre ilk üç basamakta çocuklar işe/konuya dahil edilmekle birlikte onlardan gerçek anlamda herhangi bir katılım davranışı beklenmezken, 4, 5, 6, 7 ve 8. basamaklarda dahil olma boyutlarına ve katılım derecelerine göre bir hiyerarşi şeklinde sıralanır.

1- Manipülasyon basamağında; katılıma karar veren, içeriği belirleyen, -süreçte çocuklar yer alsa da- süreci yönlendiren ve değerlendiren yetişkinlerdir. Mesela belirli gün veya haftalarda resim, şiir, rol yapma vb. alanlarda yetenekli olan çocuklar öğretmenleri tarafından yönlendirilerek düzenlenecek etkinliklere veya yarışmalara dahil edilirler. Çocuğa, ortaya çıkaracağı eserle okulu temsil edeceği gibi dar anlamda bir bilgi verilerek

çocuktan etkinliğe katılması beklenir. Bu basamakta çocuğun çok da farkında olmadığı bir duruma gösterdiği katılım davranışı söz konusudur. Bu aşamada yetişkine göre katılımın amacı etkinliğe dahil olma veya okulun temsili gibi durumlarken; çocuk için amaç, okul yöneticileri veya öğretmenler tarafından kendisine atfedilen görevi yerine getirmektir. Çocuk, maddi veya manevi ortaya çıkan ürün her neyse bunun nerede, nasıl, neden kullanıldığının farkında olmaz ancak ürünün ortaya çıkması sürecinde çalışır.

2- Dekorasyon basamağında, manipülasyondakine benzer bir şekilde çocuklar bir aktivite sürecinin içerisinde bir obje gibi yer alırlar. Yine yetişkinler tarafından programlanan bir etkinlikte giyilecek kıyafete, söylenecek şarkı veya şiire yetişkinler karar verir. Çocuğun neden böyle bir etkinliğe dahil olduğu ile ilgili “herkesin katılması gerektiği için, eğlenmek için, güzel bir şeyler yapmak için vb.” şeklinde yüzeysel görüşleri olabilir. Bu aşamada çocuklar, süreci hazırlayanların kendi duygularını tatmin etmesi veya izleyenleri memnun etme amacıyla konumlandırılmış bir süs eşyası gibidir. Çocukların, özel gün kutlamalarında özel kıyafetlerle gösteriler yapmaları, şarkılar söylemeleri bu basamağa örnek olarak gösterilebilir.

3- Sembolik aşamada, çocuktan belirlenen konu çerçevesinde kendini ifade etmesi, düşüncelerini söylemesi yönünde bir katılım göstermesi beklenir. Bu basamakta çocuğa kendini ifade etme hakkı veriliyor gibi görünse de düşüncelerinin yetişkinler tarafından değerlendiriliyor olması katılımın sembolik olarak yapıldığını göstermektedir. Çocukların yetişkinler tarafından belirlenen, içeriği yetişkinlerce denetlenen konferanslara katılıp düşüncelerini ifade etmeleri, 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı etkinliklerinde bazı makam koltuklarına kısa süreliğine oturtulmaları, makamın görevi ve yetkisi çerçevesinde bir şeyler söylemeleri, sembolik anlamda bir katılımın örneği olabilir. Buradaki katılım, Lansdown’a (1995) göre yasal bir zorunluluk veya kültürel bir yaptırım olarak algılanmaktadır (Lansdown, 1995: 11). Bu nedenle dünyanın farklı yerlerinde sıkça gözlemlenen çocukların katılım hakkı Hart ve Schwab’ın (1997) da değindiği gibi çocukların demokrasi ile ilgili taklitleri, seçim taklitleri yapmaktan öteye geçememektedirler (Şahin ve Polat, 2012: 277).

4- Katılımın başladığı ilk basamak olan bilgilendirme ve görevlendirme basamağında çocuk, katılım göstereceği durum hakkında artık bilgi sahibidir. Katılıma kimin karar verdiğini ve neden katılım göstereceğini bilir. Bu açıdan daha anlamlı bir role sahiptir.

Kendisine açıkça bilgi verildikten sonra gönüllü olarak katılım gösterir. Bu basamağa örnek olarak öğrencilerin okul yöneticilerinin/öğretmenlerinin bilgilendirmesi ve izni sonrasında belirli ihtiyaç grupları yararına sergi düzenlemeleri veya benzeri projelere katılmaları gösterilebilir.

5- Bilgilendirme ve danışma basamağında gerçekleştirilen etkinlik veya projeler de yetişkinler tarafından tasarlanır ve yürütülür ancak öncekilerden farklı olarak burada çocukların görüşleri gerçekten dikkate alınır. Yeniden düzenlenecek bir okul bahçesinin tasarımı ile ilgili öğrencilerden görüş alınması; sınıf ortamının nasıl daha rahat, daha adil, daha kullanışlı olması ile ilgili sınıf öğrencilerine danışılması, eğitim öğretim yılı başında okulda yapılması planlanan sosyal etkinliklerle ilgili düzenlenen bir anket doğrultusunda çocukların istek ve beklentilerinin neler olduğu öğrenilerek etkinliklerin buna göre düzenlenmesi bu basamağa örnek verilebilir.

6- Yetişkinlerin başlattığı kararlara çocukların dahil edildiği süreçte gerçek anlamda bir katılımdan bahsetmek mümkündür. Bu aşama her ne kadar yetişkinler tarafından başlatılsa da kararların alınma süreci çocuklarla paylaşılır. “Çocuk Dostu Kentler” yaratmak için UNICEF kriterlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla 2011 yılında Seferihisar'da faaliyete başlayan Seferihisar Çocuk Belediyesinin çalışmaları bu basamak için güzel bir örnek oluşturmaktadır (01 Ekim 2017 tarihli Yenihaber Gazetesi). Adı geçen uygulamada, çocuk belediye başkanı ve meclis üyeleri karar verici bir mekanizma olarak doğrudan katılım göstermektedirler. Çocuklar haftanın bir gününü belediye bünyesinde seçtikleri müdürlükte geçirerek ve ilçede yapılacak projelerde söz söyleme hakkına sahip olmaktadır.

7- Çocuklarca başlatılan ve çocukların yürüttüğü basamakta, herhangi bir konuda bir proje/etkinlik planlama fikrinin sahibi çocuklardır. Önerilerini yöneticilere sunarlar, onlardan yardım ve destek alırlar ancak asıl işi yürüten, görev alan, karar veren çocuklardır. Bu basamakla ilgili uygulama örneklerine rastlamak pek mümkün olmamaktadır. Farazi olarak okuldaki öğrencilerin toplumsal anlamda ihtiyaç gördükleri bir alanda, okul bünyesinde bir sivil toplum kuruluşu açmak üzere okul idaresine başvurmaları, oluşturulan kuruluş kapsamında kendi okulları ve diğer okullarda kampanyalar düzenlemeleri, toplantılar, çalışma planları hazırlamalarını bu basamak için örnek oluşturabilir.

8- Çocukların başlattığı kararlara yetişkinlerin ortak edilmesi basamağında çocuklar gözlemcilik ve araştırmacı kimlikleri ile kendileri ile ilgili veya herhangi bir toplumsal durumu değerlendirerek bir proje geliştirirler. Hazırladıkları proje ile gerekçelerini sunarak yetkililerden uygulama ile ilgili taleplerde bulunabilirler.

Son üç basamakta çocuklar kendilerini gerçekten bir oluşumun parçası olarak hissedebilmektedirler. Aitlik hissi, sorumluluk bilinci, başarıma inancı gibi güdüleyici güçlerle eyleme geçen çocuklar başlattıkları bu girişimler aracılığı ile de katılım ile ilgili yeterlilikleri deneyimleyerek kazanma imkanına da sahip olabilmektedirler. Katılım yeterliliklerinin kazanılmasının yanı sıra öğrencilerin gözlem, eleştirel düşünme, araştırma, bilimsellik, karar verme, problem çözme, iletişim empati, girişimcilik gibi beceriler ile sorumluluk sahibi olma, duyarlılık, çalışkanlık, yardımseverlik gibi değerleri de kazanabilecekleri bu uygulamaların bir sonucu olarak düşünülmektedir. Katılım basamakları vatandaşlık eğitimi ile ilişkilendirildiğinde vatandaşlık eğitimi boyutlarından siyasal okuryazarlık, sosyal katılım, sosyal ve ahlaki sorumluluk kavramlarının katılım basamaklarında öğrenci deneyimleri doğrultusunda gerçekleşecek eylemler aracılığı ile öğrenciler tarafından içselleştirilebileceği görülmektedir.

2.3. Sosyal Katılım

Katılım kavramı, bireyin kendisini veya toplumu ilgilendiren, bireysel ya da toplumsal gelişimle ilgili durumlara kendi isteği ile dahil olma veya yaşamdaki aktiflik düzeyinin bir göstergesi olarak düşünüldüğünde, sosyal katılımın da katılım kavramından çok da farklı bir anlama gelmediği, davranış açısından farklılaşmış bir şekli olduğu söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde isesosyal katılımın katılım ve katılım türleri şeklinde, vatandaşlık çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Putnam (2000), vatandaşların katılım göstereceği davranışları politik ve sosyal olmak üzere iki kategoride değerlendirir. Değerlendirmede, politik katılımın demokratik süreçlerle ilgili politik alanlara dahil olmayı, sosyal katılımın ise gönüllülük çalışmaları ve toplum hizmetlerine dahil olmak gibi sosyal vatandaşlığı gerektirdiği ifade edilmektedir (Kıncal ve Kartal, 2015: 236). Birincisinde vatandaş ile devlet arasındaki siyasal alanda bir ilişkiden hareketle, vatandaşın yerel veya ulusal seçimlerde aday olma, oy verme, siyasi birliklere dahil olma gibi davranışlarına atıfta bulunulur. Burada genellikle durumlar ve olaylar belirli

sınırlarda ve tarihlerde vatandaşa sunulur, vatandaşın da katılım göstermesi beklenir. Sosyal katılım davranışları ise tamamen bir gönüllü olma durumuna işaret eder. Vatandaşın nelere dahil olup olmayacağını kendi kişisel sorumluluk anlayışı, ilgi alanları, sosyal olaylar karşısındaki farkındalığı belirlemektedir. Siyasi katılımı daha çok birey ile toplum arasındaki ilişki devlet ve yurttaş ilişkisi üzerinden incelenirken, sosyal katılımı, birey ile bir grup ya da topluluğun ilişkisi referans alınır. Dolayısıyla, sosyal katılımı kolektif bir hareket (Muniglia vd., 2012: 7) ön plana çıkarılmaktadır. Sosyal katılımı aynı zamanda Flanagan'a (2004) göre vatandaşların, kendilerini, çevresindekileri, buldukları küçük veya büyük topluluklar ile genel olarak ülkeyi ilgilendiren toplumsal sorunların çözümü veya iyileştirilmesinde rol alma, katılma durum ve derecesi dikkate alınır (Akfırat ve Çok, 2013: 375).

Sosyal katılım ile ilgili farklı bir sınıflama Adler ve Goggin tarafından yapılmıştır. Adler ve Goggin (2005), sosyal katılımı bakış açılarına göre dört farklı boyutta tanımlar. Sosyal katılımı ilgili katılım şekli, katılım amacı, katılım türü gibi belirlemelere dayanan bu boyutlar ile ilgili açıklamalar şöyledir:

1- Toplum hizmeti olarak sosyal katılım: Sosyal katılımın; kişinin ya bireysel olarak ya da bir grubun üyesi olarak topluma yönelik gönüllü hizmet faaliyetlerine katılması olarak vurgulanmasıdır. Örneğin; toplumu güçlendirmek için gönüllü hizmet faaliyetlerinde bireysel olarak ya da bir grupla uyum içinde çalışmak, vatandaşlık sorumluluğu ve görevidir. Öğrencilerin okullarını ve çevresini güzelleştirmek adına yaptıkları girişimleri, yeterli olanaklara sahip olamayan okullarda öğrenim gören öğrenciler için kitap, okul araç-gereçleri gibi malzemelerinin teminine yönelik çalışmaları, geri dönüşüm, doğal çevrenin korunması, tasarruf gibi konularda öğrencileri ve halkı bilinçlendirmek için toplantılar düzenlemeleri, toplumdaki dezavantajlı grupların yararına projeler geliştirmeleri gibi etkinlikler bu başlık altında örnek olarak sıralanabilir.

2- Toplu eylem olarak sosyal katılım: Sosyal katılımın, sadece toplumu geliştirmek için topluca yapılan eylemlerle sınırlandırılmasıdır. Örneğin, sosyal katılım, insanların vatandaş rolüyle bir araya geldikleri herhangi bir aktivitedir ve sosyal katılım toplumu etkileyen bireysel ve toplu eylemler bütünü olarak tanımlanabilir. Burada etkin vatandaşlık ve başkalarıyla iş birliği içinde çalışma önem kazanır. Öğrencilerin herhangi bir dernek adına okulda masalar oluşturarak bu dernek yararına broşür dağıtmaları veya maddi bağışı kabul

etmeleri, dernek için yürütülen bir etkinlik olması sebebiyle bu tür sosyal katılıma örnek gösterilebilir.

3- Siyasi eylem olarak sosyal katılım: Siyasi süreç içinde sorunların çözümünde bireysel çabaların toplu eylemlere yönlendirilmesidir. Sosyal katılım içeriğinde, etkin katılım ve kamusal yaşamda liderlik barındırır. Öğrencilerin okullarında basketbol sahası olması, kütüphane oluşturulması gibi istekleri için imza kampanyaları düzenlemeleri, kantinde satılan ürünlerin veya yemekhanede çıkan yemeklerin kalitesini uygun bulmamaları halinde kasıtlı olarak belirli ürün veya yemek satın almama davranışları siyasi eylem olarak sosyal katılım örneklerindedir.

4- Sosyal değişim olarak sosyal katılım: Geleceği şekillendirmek için toplumsal yaşamda etkin vatandaş katılımını konu eder. Sonuç olarak, sosyal değişimin boyutlarını kapsar (Adler ve Goggin, 2005: 238-239). Dünya üzerinde en çok bilinen sosyal değişimlere; Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi, Berlin Duvarı'nın yıkılması örnek gösterilebilir. Sosyal değişimi etkileyen birçok etmenlerden biri olan eğitim önce düşünsel alanda bir değişim meydana getirir ki bu durum fiziksel anlamda bir etkiyle yine değişime dahil olur. Öğrencilerin okulda alınan kararlarda söz sahibi olmaları, istek ve şikayetlerini rahatlıkla ifade edebilmeleri, onların gelecekte de daha büyük toplumlarda aynı türde davranışta bulunmaları ihtimalini artıracığı için toplumun daha demokratik bir hale dönüşmesini etkileyebilir ve bu durum da yine sosyal değişim olarak sosyal katılım olarak değerlendirilebilir.

Adler ve Goggin (2005) tarafından yapılan sınıflama, katılımın içeriği, etkileri ve katılımında bulunacak kişilerin sayısı ile ilgili açıklayıcı bilgiler içermektedir. Açıklamalarda, sosyal katılım becerisi ile ilgili olarak da eyleme dönük bir eğitim-öğretim anlayışı daha çok vurgulanmaktadır. Bu durum, öğrenci kazanımları çerçevesinde düşünüldüğünde bilişsel öğrenmelerin yanında ağırlıklı olarak duyuşsal ve deneyime dayalı öğrenmelerin daha çok etki ve öneme sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal katılımı ile ilgili literatür incelendiğinde, sosyal katılımı ile ilişkilendirilebilecek davranışlar; çevresel değişim ve gelişimlere ilgi, bunların bireysel ve toplumsal etkileri ile ilgili görüş oluşturabilme, ortak görüş etrafında birleşme, birlikte hareket edebilme, toplumsal sorumluluk duygusunu hissetme, alınan kararlarda söz sahibi olmayla sürece katkı sağlama şeklinde duyuşsal alanın basamaklarına karşılık gelen ifadeler olarak

örneklendirilebilir. Bu doğrultuda bireylerin doğru tespitlerde bulunabilmeleri, doğru kararlar alabilmeleri, kendilerini sürecin aktif bir üyesi olarak görüp katılım gösterebilmeleri, onların sosyal katılımın gerekliliği ve önemi konusundaki sorumluluk bilinci ile etkin vatandaşlığı da içeren bazı becerilere bağlı olarak görülmektedir. Sosyal katılım konusundaki bu bilinç ve beceri de ancak küçük yaşlardan itibaren eğitim aracılığıyla, özellikle deneyimsel öğrenmelerle, vatandaşlık yeterlilikleri ile bağlantılı olarak bireylere kazandırılabilir.

2.4. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Sosyal Katılım

Sosyal bilgiler alanında gerçekleştirilen eğitiminin amacının geleneksel olarak gençleri vatandaşlık eğitimi olarak adlandırılan etkin vatandaşlar olarak yetiştirmek (Allen ve McEwin, 1983; Banks ve Clegg, 1990; Barr, Barth ve Shermis, 1978; Engle ve Ochoa, 1988, Jarolimek, 1984; Nelson, 1992; Shaver, 1992) şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Vatandaşlık eğitiminin doğasında da bir dizi değerlerin iletilmesi ile karar vermedeki yetkinliklerin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi yer alır. Günlük yaşantılarında bazı sosyal, politik ve kişisel problemlerle karşı karşıya olan öğrencilerin bu problemlerin üstesinden gelmelerinde pratiğe dayalı uygulamaların etkili olacağı düşünülür. Çok sayıda pratik problemle uğraşmanın, öğrencilerin gerçek yaşam durumlarıyla başa çıkmalarına yardımcı olduğu ve böylece onların gelecekteki vatandaşlar olarak hazırlandıkları belirtilir. Bu pratik öğrenme deneyimleri de en iyi şekilde yerel topluluktaki doğrudan sosyal katılım yoluyla sağlanır. Engle ve Ochoa (1988), sosyal katılımın kişisel, sosyal ve politik yetkinlik duygusunun geliştirilmesinde öğrencilere yardımcı olacağını iddia etmektedirler. Bu nedenle sosyal katılım, etkin vatandaşın gelişimi için etkilere sahip olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının ayrılmaz bir parçası olması gereken bir strateji (Ludlaw, 1993) olarak değerlendirilir.

Vatandaşlık eğitim programı olarak tasarlanan ve uygulanan 2005 SBDÖP'nin temel yapılarından birini oluşturarak programda yer alan beceriler, aynı zamanda, sosyo-ekonomik, politik değişim ve dönüşümün belirlenmesi için önemli veriler sağlar (İbrahimoglu ve San, 2017: 226-227). Özellikle vatandaşlığa yönelik kazanımlar söz konusu olduğunda ve SBDÖP'nin içeriğine bakıldığında programın, vatandaşlık becerileri ile olan paralelliği kolaylıkla görülmektedir. Vatandaşlık eğitiminde kapsadığı konu alanı gereği payı oldukça fazla olan SBDÖP'ye yüklenen misyon, öğrencilerin demokratik topluma sosyal katılım

sürecinde etkili vatandaşlar olarak yetiştirilmeleridir (Pamuk ve Alabaş, 2016: 334; Hablemitoğlu ve Özmete, 2012: 44).

Sosyal bilgiler dersinin öğretiminde, öğrenme alanlarında da belirtilen kazanımlar kapsamında okullarda öğrenciler, vatandaşlık yeterlilikleri ile donatılarak yetiştirilmeye çalışılmaktadır. İçeriğini daha çok toplumsal konuların oluşturduğu SBDÖP’de de hedeflenen vatandaşlık eğitimi kapsamındaki kazanımlar, 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda;

... çağın gerektirdiği ve Atatürk inkılâp ve ilkelerinde işaret edilen davranış özelliklerine, sahip olmalıdır. Tarihi ve kültürü hakkında bilgi edinmiş, bunları benimsemiş, demokrasi anlayışının getirdiği bilgiyi, beceriyi ve değerleri edinmiş, kendi haklarının olduğu kadar, diğer kişilerin de haklarının bilincinde, çevresindeki olaylara ilgili olmalı ve duyarlılık göstermelidir. Kazandığı bilgi ve becerileri toplumun sosyo-kültürel özelliklerini göz önünde bulundurarak eyleme geçmelidir. Yaşamsal alandaki etkin rollerini gerçekleştirirken, sosyal bilim yöntemlerini kullanmalı, böylece, sorumluluk duygusuyla tüm insanlığa faydalı olacak girişimlerde bulunmalıdır (MEB 2005: 45) şeklinde açıkça ifade edilmiştir.

2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile ilgili açıklanan ifadelere bakıldığında temel amacın vatandaşlık eğitimi olduğu görülmektedir. Programda, vatandaş eğitimi kapsamında istenen, hedeflenen vatandaş tipinin özelliklerinin altı çizilmektedir. Bu doğrultuda da sosyal bilgiler programı aracılığıyla ve vatandaşlık eğitimi çerçevesinde her bir bireyin sahip olması gereken becerileri de içeren yeterlilikler amaca uygun olarak belirlenmektedir.

Bazı güncellemeler sonucunda hazırlanan 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda da temel beceriler, 02/01/2016 tarih ve 29581 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) dikkate alınarak belirlenmiştir. TYÇ’de sekiz anahtar yetkinlik yer almaktadır. Bunlar, “*anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, öncelik belirleme ve girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade*”dir (Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi, 2015: 24). SBDÖP’deki yirmi altı beceriden biri olan sosyal katılım becerisi, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler başlığı altında ele alınmıştır.

Tablo 2.1. 2005 (4, 5. Sınıflar) ve 2018 Sosyal Bilgiler Programlarındaki Beceriler

2005	2017
Eleştirel Düşünme Becerisi	Eleştirel Düşünme
Problem Çözme Becerisi	Problem Çözme
Karar Verme Becerisi	Karar Verme
Araştırma Becerisi	Araştırma
Bilgi Teknolojilerini Kullanma Becerisi	----
Girişimcilik Becerisi	Girişimcilik
Türkçeyi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma Becerisi	Türkçeyi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma
Gözlem Becerisi	Gözlem
Mekanı Algılama Becerisi	Mekanı Algılama
Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisi	Zaman ve Kronolojiyi Algılama
Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi	Değişim ve Sürekliliği Algılama
Sosyal Katılım Becerisi	Sosyal Katılım
İletişim ve Empati Becerisi	İletişim
Yaratıcı Düşünme Becerisi	Empati
----	Yenilikçi Düşünme
----	Dijital Okuryazarlık
----	Finansal Okuryazarlık
----	Harita Okuryazarlığı
----	Çevre Okuryazarlığı
----	Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Farketme
----	Kanıt Kullanma
----	Konum Analizi
----	Öz Denetim
----	İş Birliği
----	Politik Okuryazarlık
----	Medya Okuryazarlığı
----	Tablo, Frafik ve Diyagram Çizme ve
----	Yorumlama

(İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4-5. Sınıflar Öğretim Programı, 2004: 45)

(Sosyal Bilgiler Dersi İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6, 7. Sınıflar Öğretim Programı, 2017: 9).

Tabloda, 2005 Sosyal Bilgiler Dersi İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Programı'nda 15 beceriye yer verildiği, bu becerilerin 13'ünün aynı hali ile 2017 SBDÖP'ye aktarıldığı görülmüştür. 2017 programında 2005 programından farklı olarak yaratıcı düşünme ile bilgi teknolojilerini kullanma becerilerinin çıkarılarak 13 farklı becerinin programa eklendiği tespit edilmiştir. Sosyal katılım becerisinin de beceri kelimesi kullanılmadan aynı isimle 2017 programında da yer aldığı belirlenmiştir.

Sosyal bilgilerle ilgili yapılan tanımlamalara bakıldığında da üzerinde uzlaşılan tek bir tanımdan bahsetmek mümkün olmasa da etkin vatandaşlığa yönelik çıkarımların öne çıktığı görülmektedir. Yapılan tanımlardan çıkan ortak sonuç, sosyal bilgilerin temel amacının vatandaşlık eğitimi olduğu ve vatandaşlık eğitiminin de dört önemli ve zorunlu boyutu kapsadığıdır. Adı geçen boyutlar ise bilgi, bilgi işleme becerileri, demokratik değer ve inançlar ve sosyal katılım becerileri (Doğanay, 2008: 80) şeklinde ifade edilmektedir.

Sosyal bilgiler ile ilgili yapılan açıklamaların temellerinden birini oluşturan sosyal katılımın alanyazında taranması sonrasında konu ile ilgili araştırmaların sayısının az olduğu, genel anlamda katılım kavramı üzerinde durulduğu veya katılımın siyasi boyutta ele alındığı görülmektedir.

Sosyal katılım ve sosyal katılım ile ilişkili tutum, davranış ve becerilerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki ifadesi de benzer şekildedir. 2005 Programı'nda sosyal katılım becerisinin temel amacının öğrencilerin öğrenimleri boyunca bilimsel, sosyal alanlar ile sanat ve spor alanlarında okul içi ve dışı etkinliklerde bulunmalarını sağlamak, öğrencide kendine güven ve sorumluluk duygusunu geliştirmek şeklinde açıklandığı görülmektedir. Belirtilen amaç doğrultusunda da öğrencilere, Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği'nin 5. maddesinde belirtilen tutum, davranış ve beceriler kazandırılmaya çalışıldığı belirtilmektedir (6 ve 7. Sınıflar Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kılavuzu, 2005: 62). 2017 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında ise sosyal katılımın yetkinlikler başlığı altında ele alındığı, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler kapsamında sosyal katılıma değinildiği görülmektedir. Programın özel amaçlarının on dördüncü maddesinde de genel anlamda katılım ifadesinin açık bir şekilde kullanıldığı tespit edilmektedir. Yine beceriler başlığı altında sosyal katılım yirmi yedi beceriden biri olarak ifade edilmektedir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturması itibariye beşinci sınıf düzeyindeki öğrenme alanlarında belirtilen becerilere bakıldığında, sosyal katılım becerisinin Birey ve Toplum ile Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarında belirtildiği, diğer öğrenme alanlarında sosyal katılım becerisinden bahsedilmediği görülmektedir. Bu durumun sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından programın baz alınarak ders sürecini şekillendirmelerinde kısıtlayıcı bir etki oluşturacağı düşünülmektedir. Nitekim diğer öğrenme alanlarının da kazanımlarına bakıldığında sosyal katılımın bir beceriden ziyade yeterlilik olarak daha kapsayıcı bir çerçevede her öğrenme alanında ilişkisi kurulabilecek bir

kavram olarak önem taşıdığı üzerinde tartışılması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

2.5. İlgili Çalışmalar

Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde doğrudan sosyal katılım becerisinin kazandırılmasına yönelik az sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Çalışmaların bazılarında sosyal katılım becerisinin vatandaşlık eğitimi kapsamında ele alınırken, bazılarında ise sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan becerilerin kazandırılması içinde sosyal katılım becerisine değinildiği görülmektedir. Konuyla benzer özellikler gösteren yurt içi ve yurt dışı çalışmaları aşağıda belirtilmiştir.

2.5.1. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Yurt içi çalışmalarda sosyal katılımın, gençliğin katılım davranışlarının değerlendirildiği gençlik projeleri kapsamında araştırıldığı, katılım faaliyetlerinin cinsiyet farklılıklarına göre incelendiği, vatandaşlık eğitimi kapsamında ülkeler arası karşılaştırmaların ele alındığı, sosyal duyarlılık ve sosyal sorumluluk kavramları, sosyal bilgiler programlarındaki diğer beceriler ile birlikte değerlendirildiği, öğretmen görüşleri ve sosyal bilgiler öğretim programları doğrultusunda açıklandığı araştırmalara rastlanmıştır.

Türkiye’de özellikle gençlerin karar alma mekanizmalarına katılımı ve yurttaş olarak var oluşlarını ayrıntılı olarak incelemek amacıyla hazırlanan “Gençlerin Katılımı Projesi” kapsamında Türkiye genelindeki gençlerin temsil edilmesi hedeflenerek, 18-24 yaş aralığında olan 2.508 gençle görüşülmüştür. 2012-2014 tarihleri arasında Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi ile Gençlik Çalışmaları Birimi ortaklığında yürütülen araştırma kapsamında 36 ilin merkez ilçeleri dâhil 114 ilçesine bağlı 203 mahalle ve köyünde 2.508 kişiyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gençlerin toplumsal sorunlarla ilgili olarak yürüyüşe katılmak, internette mesaj göndermek, bağış kampanyasına destek vermek gibi eylemlere ne derece katıldıklarına dair bir grup soru da araştırmada yer almıştır. Buna göre, gençlerin yüzde 10,7’si son üç ay içerisinde toplu yürüyüş, gösteri, protestoya katılırken yüzde 20’si ise son bir hafta içinde internette toplumsal bir sorunla ilgili mesaj yazdığı belirlenmiştir. Ayrıca gençler arasında bağış yapmak, yürüyüş/gösteri ve internette mesaj yazmak türü aktivizmden daha yaygın

görüldüğü ortaya çıkmıştır. Gençlerin, yüzde 48,4'ünün Van depremi sonrasında destek kampanyalarına katıldığı, yüzde 28,1'inin cep telefonuyla bağlı mesajı attığı (Gençlerin Katılım Projesi, 2014: 56) çalışma sonuçlarına kaydedilmiştir.

Aynı araştırma kapsamında gençlere bir dizi sivil toplum kuruluşu (STK) sayıp hangilerine üye olduklarını sorulduğunda, gençleri, yüzde 72,9'unun herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadıkları veya gönüllü hizmetlerinde bulunmadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Sivil toplum kuruluşlarından birinde yer alan, kalan yüzde 27'lik kümenin ise neredeyse yarısının (%12) bir öğrenci kulübü veya topluluğuna, beşte birinin de (%5,7) bir derneğe üye olduğu tespit edilmiştir (Gençlerin Katılım Projesi, 2014: 50).

Polat ve Gezer'in 2007 yılında, Türkiye'de 10 ilde 7-18 yaşları arasında toplam 10.000 çocukla görüştüğü çalışmada, katılım kavramını cinsiyet farklılıkları üzerinden ele aldıkları görülmektedir. Çalışmanın bulgularında, kızların evde yaşamlarını etkileyen konularda söz sahibi olmalarına katılım oranının %9,7 iken bu oran kızların okulda yaşamlarını etkileyen konularda söz hakkı olma ifadesinde %8,9'a düştüğü ifade edilmektedir. Erkeklerin ise evde kendilerini etkileyen kararlarda söz hakkına sahip olduklarını söyleme oranları %13,5 iken bu oranın yine okulda %12,3'e gerilediği belirtilmektedir. Tüm çocukların her platformda yaşamlarını etkileyen konularda söz hakkına sahip olma ifadesine ise öğrencilerin %36,6'sının katıldığı, devlet işlerinde çocukların ve gençlerin söz hakkı yoktur ifadesine katılım oranının da %18,9 olarak bulgulandığı (Şahin ve Polat, 2012: 279) tespit edilmiştir.

Merey, Karatekin ve Kuş (2012) tarafından Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) ilköğretim sosyal bilgiler eğitiminin vatandaşlık eğitimi açısından alanyazına dayalı olarak karşılaştırmasının yapıldığı çalışmada, ülkelerin vatandaşlık eğitimleri kazanım, beceri, içerik, değerler ve öğrenme alanları çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; Türkiye'de sosyal bilgiler eğitiminde, demokrasi, bireysel haklar, görev ve sorumluluklar gibi vatandaşlık eğitimi konularına daha çok değinildiği bunun aksine vatandaşlık becerilerine pek yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. ABD'de ise sosyal bilgiler eğitiminde demokrasi, bireysel haklar, görev ve sorumluluklar gibi vatandaşlık bilgilerinin yanında ABD ideal demokratik modeli çerçevesinde çok kültürlülük, hukukla ilintili konular ve vatandaşlık becerileri gibi vatandaşlık eğitimi konularının sıkça vurgulandığı tespit edilmiştir (Merey, Karatekin ve Kuş, 2012: 812-814).

Altınok'un (2012) sosyal katılım faaliyetlerinin 12-14 yaş grubu öğrencilerinin sosyal problemlere olan duyarlılıklarına etkisinin ölçüldüğü tezinde, sosyal katılım bir faaliyet türü olarak ele alınmıştır. Araştırmanın bulgularına göre sosyal katılım faaliyetlerinin öğrencilerin sosyal duyarlılıklarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Sosyal katılım faaliyetlerine fiilen katılan öğrencilerin katılmayan öğrencilere göre sosyal problemlere daha duyarlı olduğu, sosyal duyarlılığın cinsiyete göre, güncel olayları takip etme durumuna göre farklılaşmadığı, ancak sivil toplum kuruluşlarına üyeliğin sivil toplum kuruluşlarına üye olanların lehine farklılık gösterdiği bulgular doğrultusunda belirlenmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda sosyal katılım faaliyetlerine katılan öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Buna göre; öğrencilerin katıldıkları sosyal katılım faaliyetleri sürecinde ve sonrasında kendilerini daha mutlu (%57) hissettiklerini, kendileri ile gurur duyduklarını (%49) ifade ettikleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca öğrencilerin sosyal katılım faaliyetlerine katılım ile liderlik becerilerinin geliştiğini, sorunlara çözümler üretmeyi öğrendiklerini, sorumluluk kazandıklarını belirttikleri tespit edilmiştir (Altınok, 2012: 58-67).

Özcan ve Şeren'in (2014), ortaöğretim öğrencilerinin kendilerini ilgilendiren öğretim ve yönetimle ilgili kararlara katılma durumlarına ilişkin algılarını ve katılma isteklerine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik çalışmalarında, öğrencilerin genelinin, kararlara yüksek seviyelerde katılmak istediklerini belirtmelerine karşın, düşük seviyede katılımında buldukları belirlenmiştir. Öğrencilerin öğretimle ilgili kararlara yönetsel kararlardan daha çok katıldıkları ve daha çok katılmayı istedikleri, sınıf ve cinsiyet değişkenlerinin, kararlara katılma durumlarında ve katılma isteklerinde önemli fark yaratmadığı araştırma bulguları doğrultusunda tespit edilmiştir (Özcan ve Şeren, 2014: 122- 124).

Som ve Karataş (2015) tarafından gerçekleştirilen makale çalışmasında, Türkiye'de ilk ve ortaöğretim seviyesindeki vatandaşlık eğitimi, öğretim programı, okulda öğrenci ve veli katılımı, öğrencinin topluma katılımı, ölçme ve değerlendirme, öğretmen ve müdürlere destek sağlama boyutları altında incelenmiştir. Çalışma sonuçlarında sorun olarak algılanan durumların olduğu belirlenmiştir. Bu sorunlardan biri olarak da öğrencilerin kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini ifade edebilmeleri olarak açıklanan öğrenci katılımına yönelik Türkiye'de güncel olarak Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi uygulamalarının ifade edildiği görülmüştür. Öğrencilerin karar alma süreçlerinden kaçındığı ya da uzak tutulduğu, öğretmen ve öğrencilerin yeterli bilgiye ya da isteğe sahip olmadığı,

vatandaşlık eğitimine yönelik okul dışı etkinliklerden de yeterli sıklıkta faydalanılmadığının altı çizilmektedir. Bu doğrultuda ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulamaların değerlendirilmesi, yeni araştırmalarla öğrencilerin karar alma süreçlerine katılmama sebepleri, öğretmen ve öğrencilerin istek duymama sebeplerinin ortaya konması gerektiğinin önemi belirtilmektedir (Som ve Karataş, 2015: 44).

Tüzün ve Saruşık'ın "Demokratik Okullara Doğru Projesi" kapsamında yürüttükleri Türkiye'de okullarda çocuk katılımına ilişkin çalışmalarında, okullarda çocukların katılım hakkıyla ilgili politikalar ve uygulamalar incelenmiş, bunların çocuklar tarafından nasıl deneyimlendiği mevcut bilgi kaynakları ölçüsünde değerlendirilmiştir. Bu incelemeye göre, devletin çeşitli hedef ve girişimleri bulunmasına rağmen Türkiye'de okullarda çocuğun katılım hakkının yaşama geçmesine dönük, uygun mekanizmalar ve yeterli kaynaklarla desteklenmiş bütüncül bir politikanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, çocukların görüşlerini ifade etmesine olanak tanındığında, bunun çoğu zaman yetişkinlerin kendileri için uygun gördükleri yöntemler ve ortamlar aracılığıyla yapılmaya çalışıldığı, çocukların okullarında kendilerini ilgilendiren kararları etkileme gücüne sahip olmamaları ve katılım sürecinde, yaşları ve özellikleri ne olursa olsun her öğrencinin yer alamaması da temel sorun alanları arasında belirtilmektedir (Tüzün ve Saruşık, 2015: 90, 91).

Sönem tarafından 2016 yılında gerçekleştirilen tez çalışmasında, sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilere sosyal katılım becerisi kazandırılma durumları incelenmiştir. Çalışma ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin, öğrencilere sosyal katılım becerisine ait tutum, davranış ve becerileri kazandırma durumları ile ilgili öğretmen görüşleri, öğrencilerin sosyal katılım becerisine ait tutum, davranış ve becerileri sergileme durumları ile ilgili öğrenci görüşleri ile sosyal katılım becerisine ait tutum, davranış ve becerilerin ne şekilde kazandırılmaya çalışıldığı ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; öğretmenlerin öğrencilerin etkinliklere katılma isteklerini artırabildikleri, öğrencilerin ise hepsinin etkinliklere katılmaya istekli oldukları yönünde görüş bildirmelerine karşın, yapılan gözlemlerde öğrencilere etkinliklere katılmaları için uygun ortamların oluşturulmadığı belirtilmektedir (Sönem, 2016: 120-122).

Taşkıran, Baş ve Bulut (2016) tarafından sosyal bilgiler öğretiminde kazandırılması hedeflenen kendine özgü becerilerle ilgili olarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin incelendiği çalışmada; öğretmenlerin, zaman ve kronolojiyi algılama ($x=3,7305$), değişim ve

sürekliliği algılama ($x=3,5957$), sosyal katılım ($x=3,3871$), empati ($x=3,2261$) ve mekânı algılama ($x=3,2021$) becerilerini öncelikli olarak ifade ettikleri belirtilmektedir. Öğretmenlerin ayrıca zaman ve kronolojiyi algılama becerisi ile değişim ve sürekliliği algılama becerilerinin kazandırıldığını düşünürken, sosyal katılım, empati ve mekânı algılama becerilerini kazandırma ile ilgili görüş bildirmede kararsız kaldıklarını söyledikleri tespit edilmiştir (Taşkıran, Baş ve Bulut, 2016: 11).

Memişoğlu (2016) tarafından sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal katılıma ilişkin görüşleri nitel model kullanılarak ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; sosyal katılımın, sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından toplumdaki sorunlara çözüm yolları geliştirme şeklinde tanımlandığı bulgulanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından sosyal katılım becerisi aktif, duyarlı vatandaşlar yetiştirmek açısından önemli bir etken olarak görülmüştür. Sosyal katılım becerisinin kazandırılmasına ilişkin öğretmenlerin, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının bilgi düzeyinde ihtiyacı karşıladığı fakat etkinlik açısından yeterli düzeyde olmadığını belirttikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, sosyal bilgiler öğretmenlerinin becerinin kazandırılmasında; konu fazlalığı, yeterli zamanın bulunmayışı, bilgi ve ekonomik alandaki yetersizlikler, resmi izlek engeli gibi sorunlarla karşılaştıklarını dile getirdikleri belirtilmiştir (Memişoğlu, 2016: 637-638).

Sezgin ve Tınmaz (2017) tarafından ilk ve ortaokullar kapsamında okul müdürleri ile sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerini içeren okulların sosyal sorumluluk durumlarının incelendiği bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre; katılımcıların sosyal sorumluluğu, toplumsal değerlere ve çevre bilincine sahip olma olarak tanımladıkları görülmüştür. Okulda sosyal sorumluluk etkinliklerinin gerçekleştirilmesine yönelik müdürlerin, etkinliklerin çoğunlukla gerçekleştirildiğini ifade etmelerine karşın, sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu etkinliklerin nadiren yapıldığını ifade ettikleri belirlenmiştir. Etkinliklerin gerçekleştirilememesi yönünde görüş bildiren idarecilerin ortak gerekçesi ise iş yoğunluğunun fazlalığı olarak açıklanmıştır. Aynı yönde görüş bildiren öğretmenler ise programın yetiştirilmesinin birinci planda yer alarak bu tür etkinliklerin geri planda kaldığını ifade etmişlerdir. Sosyal sorumluluk adı altında okulda gerçekleştirilen etkinlikler, ailelerin eğitimi, yardımlaşma ve dayanışma, çevre bilinci, kültürel ve sanatsal etkinlikler, bilinçlendirme ve sportif etkinlikler başlıkları altında toplanmıştır. Yapılan etkinliklere örnek olarak; kermes düzenleme, mavi kapak toplama, kardeş okullara yardım,

haftanın en temiz sınıfının seçilmesi ve ödül ile pekiştirilmesi, kâğıt geri dönüşüm uygulamaları; kültürel ve sanatsal etkinlikler olarak ise şiir veya kompozisyon alanında yarışmalarının düzenlendiği açıklanmıştır. Sosyal sorumluluk kapsamında yapılan faaliyetlerde sosyal bilgiler öğretmenlerinin kendilerini yeterli hissetmemelerine karşın, okul müdürleri ve sınıf öğretmenlerinin kendilerini yeterli hissetme konusunda daha olumlu düşündükleri belirtilmiştir (Sezgin ve Tınmaz, 2017: 88-91).

Eryılmaz, Bursa ve Ersoy (2018), sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri adlı çalışmalarında etkin vatandaşlık eğitimi ile sivil toplum kuruluşları öğretimine dayalı olarak, öğretmen ve öğrencilerin etkin vatandaşlık ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik bakış açılarını ortaya koymak amacıyla nitel yöntemin kullanıldığı çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmanın verileri, üç farklı sosyo-ekonomik düzeydeki altı farklı okulda görev yapan gönüllü 11 sosyal bilgiler öğretmeni ile 24 ortaokul öğrencisi ile yapılan görüşmelerden toplanmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcıların etkin vatandaşlığı, hak ve sorumlulukların bilinmesi şeklinde ele aldıkları, etkin vatandaşlıkla ilgili yapılan açıklamalarda ise sosyal katılıma değinmedikleri (Eryılmaz, Bursa ve Ersoy, 2018: 270-271) belirlenmiştir.

Alabaş (2018) tarafından sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında sosyal katılım becerisinin ne şekilde yer aldığına ilişkin yüksek lisans tezinde, 1968, 1970 ve 1998 programlarında sosyal katılım becerisinin isim olarak geçmediği ancak örtük bir şekilde belirtildiği tespit edilmiştir. 2005 tarihli SBDÖP’de sosyal katılımın beceri olarak tanımının yapılmamakla birlikte becerinin amaçlarının ve kazandırılmasına yönelik açıklamaların programda bulunduğu belirtilmiştir. Son olarak 2018 yılında güncellenen programda sosyal katılım becerisinin beceriler başlığı altında yerini aldığı, tanımlama ve detaylı açıklamanın bulunmadığı, programın uygulayıcısı olan öğretmenlere rehberlik edecek bilgilendirmelerin yapılmadığı kaydedilmiştir (Alabaş, 2018: 144-145).

Yurt içi çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal katılım kavramı, sosyal katılıma ilişkin görüşler, vatandaşlık eğitiminde sosyal katılım, sosyal katılımın sosyal bilgiler dersi öğretim programlarındaki yeri, gençlik projeleri, sosyal bilgilerde beceri eğitimi, sosyal bilgilerde vatandaşlık eğitimi, vatandaşlık becerileri, sosyal sorumluluk etkinlikleri gibi alanlarda araştırmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Sosyal katılım becerisinin nasıl kazandırıldığına ilişkin sürecin açıklandığı, öğretmen ve öğrenciler için bu

süreci kolaylaştıran veya zorlaştıran durumların neler olduğu, bunların süreci nasıl etkilediğine yönelik çalışma sonuçlarına rastlanılmamıştır.

2.5.2. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Hanks (1981) tarafından gençlerin çeşitli kuruluşlara gönüllü katılımlarının, vatandaşlığa sosyalleşme sürecine katkıda bulunma olasılığının araştırıldığı çalışmada; lise son sınıf öğrencileri katılımcı olarak belirlenmiş, öğrenciler mezuniyetlerinden 2 yıl sonrasındaki bulguları ile de boylamsal olarak çalışmaya dâhil edilmişlerdir. Çalışma ile hem gençlerin gönüllü derneklere katılımlarının çeşitli yetişkin erken dönem politik davranış biçimleri üzerindeki etkileri hem de gönüllü gruplara yetişkin katılımının, özgüvenin gençlerin katılımı ve gönüllü katılımcılar arasında ara buluculuk yapma olasılıklarının değerlendirildiği analitik bir model sunulmuştur. Ergenlerin sosyal katılımı ile erken yetişkin siyasi davranışları arasında aracılık eden sürecin psikolojik bir yorumu değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma sonuçları; sosyal sınıf temelinden, yetenek, akademik performans ve benlik saygısından bağımsız olarak, ergenlikteki gönüllü kuruluşlara katılımın, insanların yetişkinliğe yönelik siyasi etkinliklere katılımının şekli ve kapsamı ile ilgili olduğunu göstermektedir. Daha özellikli olarak çalışma ile gönüllü derneklere erken katılımın, sonraki toplum meselelerinin tartışılması, kampanya katılımı ve oylama oranları üzerinde doğrudan olumlu etkilerin yanı sıra, kurumlara erken yetişkin katılımı aracılığındaki dolaylı olumlu etkilere sahip olunduğu da ortaya koyulmuştur (Hanks, 1981: 218-222).

Torney Purta'nın (2002) 28 ülkede, 14 yaş grubundaki 90 bin öğrencinin katıldığı, vatandaşlığın içeriğinin, vatandaşlık becerilerinin, hükümet ve sivil kurumlara yönelik tutumların incelendiği çalışmada; vatandaşlık eğitimine ilişkin okullara yönelik üç unsur önemli bulunmuştur. Önemli görülen bu etmenler; resmi müfredat, sınıfın kültürü ve okulun kültürü olarak açıklanmıştır. Çalışma ile okulların vatandaşlığın içeriğini ve vatandaşlık becerilerini öğretmek, konuların tartışılması için açık sınıf iklimini sağlamak, oyların ve seçimin önemini vurgulamak ve etkin katılımı desteklemek doğrultusunda öğrencilerin sivil topluma katılmaya hazırlanmasında etkili olabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte, birçok ülkede, öğrencilerin başkalarının görüşlerini almasının ve bunlara saygı göstermesinin teşvik edilmesine rağmen, tartışma konusu olabilecek konular üzerinde nadiren tartışma ortamlarının düzenlendiği tespit edilmiştir. Amerikalı öğrencilerin yaklaşık %90'ının,

vatandaşlıkla ilgili konularda çalışırken en yaygın öğretim yöntemlerinin ders kitabı okumayı ve çalışma yapraklarını incelemeyi daha alışılmış öğrenme faaliyetleri olarak bildirmeleri ilave olarak örneklendirilmiştir.

Devletle ilgili kurumlara güvenin de ölçüldüğü ölçekte; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Portekiz, Rusya Federasyonu ve Slovenya'nın ortalamasının altında, Avustralya, Kıbrıs, Danimarka, Yunanistan, Norveç, İsviçre ve Amerika'nın ise uluslararası ortalamasının üstünde olduğu tespit edilmiştir. Demokratik prensiplerin ve bunlarla ilişkili kavramların anlaşılması ile ilgili olarak Birleşik Devletler, Avustralya, İngiltere ve İsveç'teki öğrencilerin beceri ölçeği üzerinde güçlü bir performans sergiledikleri ancak, içerik bilgisini ölçen ölçekte, temel demokratik kavram ve ilkelerin bilincine ilişkin uluslararası ortalamasının altında performans gösterdikleri görülmüştür. Bu durumun ise komünizm sonrası ülkeler olan Çek Cumhuriyeti Macaristan ve Slovenya'da tam tersi bir durum gösterdiği belirtilmiştir. Bu ülke öğrencilerinin uluslararası ortalamasının üzerinde performans sergilediği içerik bilgisinin, beceriler konusunda ortalamasının altında çıkması demokrasiyi pratik olarak anlamaktan ziyade akademik olarak değerlendirdiklerini şeklinde yorumlanmıştır. Genel anlamda tüm ülke öğrencilerinin görüşlerine göre ise, sosyal katılıma yönelik etkinlikler, siyasi katılım etkinliklerine göre daha anlamlı görüldüğünden, öğrencilerin sosyal katılım etkinliklerinde yer alma tercihleri buna bağlı olarak daha güçlü bir istek olarak değerlendirilmiştir (Torney Purta, 2002, 203-211).

Moss (2009) tarafından hizmet öğrenmenin lise öğrencilerinin bir yıl boyunca akademik katılım ve toplumsal sorumluluk tutumları üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yapılan deneysel çalışmada; hizmet yolu ile öğrenme projesine katılmayan öğrencilerin katılan öğrencilere göre akademik katılım ve sosyal sorumluluk tutumları üzerinde herhangi bir artışın görülmediği tespit edilmiştir (Moss, 2009, 63-69).

Butler'in (2009) ortaöğretim öğrencilerinin hizmet ederek öğrenme faaliyetleri ile sosyal sorumluluk ve sosyal katılım tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği tez çalışmasında; hizmet ederek öğrenme faaliyetlerine katılan öğrencilerin sosyal katılım davranışlarında anlamlı bir farklılık, sosyal duyarlılık ile hizmet ederek öğrenme faaliyetleri arasında olumlu bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Çalışmanın nitel verilerine göre ortaya çıkan temalar ise, yeni bir hizmet öğrenimi anlayışı, hizmet öğrenmenin topluluk farkındalığına etkisi, hizmet öğrenmesinin benlik bilinci üzerindeki etkisi ve hizmet öğrenmenin gelecekteki sosyal

katılım ve sosyal sorumluluk üzerindeki etkisi olmuştur. Çoğu katılımcının, hizmet deneyimi kazandıktan sonra hizmete daha istekli davrandığı görülmüştür. Öğrencilerin sınıfta öğrendiklerini toplumdaki gerçek bir ihtiyaca uygulamanın topluma karşı ilgi ve sorumluluk duygularını olumlu etkilediğini ifade ettikleri belirlenmiştir (Butler, 2009, 64-83).

Shuler'in üniversite öğrencilerinin vatandaşlık katılımına ilişkin tutumlarının, nasıl katılım davranışları gösterdiklerinin, ayrıca dört yıllık lisans eğitimi boyunca farklı düzeylerdeki etkinlikler ile öğrencilerin katılımı arasındaki ilişkinin araştırıldığı tez çalışmasında; okulda düzenli olarak sivil katılım faaliyetlerine katılan öğrencilerin sivil katılım fikirlerinin daha güçlü bir sorumluluk içerdiği tespit edilmiştir. Shuler, vatandaş katılımı ve tutumları arasındaki ilişkiyi araştırmak için, Tufts Üniversitesinde çok yıllık bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma ile lisans öğrencilerinin, sivil katılımlarının, sivil katılım tutumlarının nasıl gelişip değiştiğini ve vatandaşlık katılımı ile sivil katılım tutumlarının ne derece ilişkili olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında ayrıca, üniversite bünyesinde ayrı bir oluşum olarak 2000 yılında, üniversitedeki öğrencilerin sivil katılım çerçevesinde bilgi, beceri ve değerlerini inşa etmek, kolaylaştırmak desteklemek amacıyla kurulan Tisch Vatandaşlık ve Kamu Hizmeti Kolejinin uyguladığı programın etkililiğini değerlendirmek üzere de 2007-2010 tarihleri arasında lisans ve mezuniyet sonrası öğrenciler araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre öğrencilerde lisans eğitimleri boyunca sivil katılım düzeylerinde önemli bir gelişme ve değişimin görülmediği ile birlikte bu durumun kız ve erkek öğrenciler arasında da belirgin bir farka yol açmadığı da tespit edilmiştir. Öğrencilerin sivil katılım tutumlarına bakıldığında hizmet etme, siyasi veya sivil benlik alanlarında önemli bir tutum değişikliği gözlenmezken, yurttaşlık hesap verilebilirlikleri tutumlarında cinsiyete bağlı farklılığın gözlemlendiği tespit edilmiştir (Shuler, 2010: 194-198).

Bruyere'in (2010), Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan çocukların katılım hakkına ilişkin maddelerin (12, 13, 15) pozitif gençlik gelişimindeki yeri ve öneminin incelediği çalışmasında, yapılan uygulamalı çalışmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonuçlarına göre; okul, aile, sürdürülebilir bir çevreye, toplum gibi sosyal ortamlara aktif bir şekilde katılan çocukların katılım haklarını yerine getirdiklerinde bundan pozitif bir şekilde etkilendikleri görülmüştür (Bruyere, 2010: 214-215).

Jasmine ve Sim'in (2011), okul müfredatının merkezi olarak denetlendiği ve siyasi liderlerin vatandaşlık eğitimi üzerinde doğrudan etkisi olan bir ülkeye örnek olarak gösterilen Singapur Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve buna bağlı olarak vatandaşlık ve vatandaşlık katılımını inceledikleri çalışmalarında; vatandaşlık eğitimi kapsamında öğrencilerin bir vatandaştan çok tebaa olarak görüldüğü belirtilmiştir. Programda vatandaşlık konularının, çelişkilerle dolu olduğu; vatandaşların katılımının, mevcut ideolojik çerçevenin söylem ve uygulamaları tarafından sınırlandırılmış olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle, sosyal bilgiler dersi, gençlerin vatandaş olarak daha iyi eğitilmesine yönelik bir endişe olmaktan çok, hükümetin giderek zorlu bağlamlarda iktidarı sürdürme çabaları ile ilgili bir ders olarak görülmüştür. Programda, sosyal bilgiler dersinin amacının, geleceklerini öngören ve alternatifleri değerlendirebilen, ulusal kimlik ve küresel perspektif duygusu taşıyan iyi bilgilendirilmiş, sorumlu vatandaşlar geliştirmek şeklinde belirtilirken, ders kitapları için seçilen içeriğin statükoyu kabul etmeye yönlendirir nitelikte olması ironik bir durum olarak değerlendirilmiştir. Özetle; katılımın hükümet tarafından siyasetin uygulanması, idari ve politik reformlar için destek sağlanması için bir araç olduğu, bu nedenle Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının, hükümetin ülkeye uygun olduğuna inandığı türde vatandaşlar yaratması için bilinçli olarak yapılandırıldığı araştırmanın bulguları olarak belirtilmiştir (Jasmine ve Sim, 2011: 757-758).

Hoskins, Janmaat ve Villaba (2012), 1999 yılında 28 ülkedeki 14 yaşındaki (8, 9. sınıf) öğrencilerin toplumsal bilgi ve becerilerinin Association for The Evolution of Educational Achievement (Eğitimde Başarının Gelişimi Derneği) ve CIVED (Vatandaşlık Eğitimi Araştırmaları) tarafından elde edilen bulguları yeniden değerlendirmek amacıyla benzer bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma kapsamında araştırma verileri gençlerin demokrasiye katılımları ve bunlara yönelik bilgi ve becerileri konusunda olumlu tutumları, öğrenme şekilleri ile ilgili faktörler incelenerek yeniden analiz edilmiştir. Analiz sonucunda; okul içerisindeki ve dışındaki sosyal katılım yoluyla gerçekleşen öğrenmenin ve özellikle anlam oluşturma faaliyetleriyle öğrenmenin geniş bir yelpazede vatandaşlık bilgisi, becerileri ve hakları ile güçlü bir olumlu ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Dahası yerleşik öğrenme teorisinin sivil öğrenme alanındaki faydasını ve büyük ölçekli sayısal araştırmalarda uygulanabilirliği ortaya koyulmuştur (Hoskins, Janmaat ve Villaba, 2012, 438-443).

Yurt dışında yapılan çalışmalar sosyal katılım çerçevesinde genel olarak değerlendirildiğinde; hizmet ederek öğrenme, vatandaşlık algısı, vatandaşlık eğitimi, vatandaşlık eğitiminin önemi, vatandaşlık katılımında ülkeler arası farklılıklar, gençlerin katılım etkinliklerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi, sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında vatandaşlık katılımı, vatandaşlık katılımına ilişkin tutumlar öğretmen ve öğrenci görüşleri kapsamında araştırmaların bulunduğu görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, ortaokul beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi kapsamında sosyal katılım becerisinin nasıl kazandırıldığını incelemektir. Belirtilen amaç doğrultusunda bu bölümde araştırmanın modeli, içeriği, katılımcıları, sınırlandırılması, veri toplama araçları ve hazırlanışı ile veri analizine yer verilmiş, çalışmanın geçerlik, güvenilirlik bilgisi açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Deseni

Sosyal bilgiler dersi kapsamında sosyal katılım becerisinin kazandırılma sürecinin, süreci etkileyen durumların/nesnelerin/kişilerin, bunların süreçteki işlevlerinin çok boyutlu ve derinlemesine incelemek amacıyla yapılan bu çalışma, nitel yönetime uygun olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45), bireyler veya grupların sosyal sorunları ile ilişkilendirildiği (Creswell, 2013: 44), katılımcıların doğal ortamlarında incelendiği ve böylece bağlama ait daha hassas verilerin elde edildiği (Creswell, 2007: 37) araştırmalardır.

Sosyal bilim alanlarındaki kavramlardan, ilkelerden ve yaklaşımlardan etkilenen nitel araştırma desenleri farklı gelenek ve yaklaşımları yansıtmakla birlikte, aslında birbirinden çok açık biçimde ayrılmamaktadırlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 75). Bir alan veya yaşam ortamı ile temasın yoğun ve/veya uzun bir zaman dilimini kapsayacak bir biçimde sürdürülmesiyle yürütülen nitel araştırmalarda (Punch, 2011: 142) araştırmacılar yapılandırmacılık, fenomenoloji ve sembolik etkileşimciliğin felsefesinden yola çıkarak; insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarıyla, dünyalarını nasıl şekillendirdikleri ve deneyimlerine ne gibi anlamlar yükledikleri ile ilgilenirler (Merriam, 2015: 14). Bununla birlikte araştırmacıların çalışma konularının ve bunlara yaklaşımlarının farklılaşmasına bağlı olarak nitel yöntem, anlatı araştırmaları, fenomenoloji, kuram oluşturma araştırmaları, etnografi ve durum çalışması araştırmaları (Creswell, 2013) şeklinde çeşitlenmektedir.

Araştırma problemine dayalı olarak belirlenen soruların, soruları açıklığa kavuşturacak verilerin ve buna bağlı olarak da ulaşılan bulguların yorumlanacağı bu araştırmanın deseni durum çalışması yaklaşımına uygun olarak yapılandırılmıştır. Durum

çalışması araştırması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem veya belirli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi veya durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2013: 97). Bir kurum, bir grup, bir birey ya da bir ortam, çalışılacak durumlara örnek oluşturabilir. Duruma ilişkin ortam, bireyler, olaylar, süreçler gibi etkenler, bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri üzerine odaklanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 77). Gall, Gall ve Borg'a (2007) göre de durumu meydana getiren ayrıntıları tanımlamak ve görmek, bir duruma ilişkin olası açıklamaları geliştirmek ve bir durumu değerlendirmek amacıyla durum çalışmaları yöntem olarak (Yılmaz, 2015: 264) kullanılabilirler.

Bireylerin davranışlarının belirli bağlamlarda anlaşılabilmesine ve bağlamın ihmal edilemeyeceğine inanılan nitel araştırmalarda bağlam, durumun doğrudan ilişkili yönlerini, sınıf, okul, şirket gibi sosyal sistemi de değerlendirmeye alarak sadece bireylerin davranışlarına odaklanılmasını, böylece olayların yanlış anlaşılmasını engeller (Miles ve Huberman, 2015: 102). Bu nedenle çalışmada da bir ortaokulda, sosyal bilgiler dersi kapsamında, ders içi ve ders dışı eğitim ortamlarında sosyal katılım becerisinin nasıl bir anlam kazandığı, sosyal katılım becerisinin kazanılma sürecin nasıl işlediği, bu ortamlardaki bireylerin davranışlarına nasıl etki ettiği, becerinin gelişmesine etki ettiği düşünülen bağlamı ile birlikte incelemek, zengin ve detaylı anlamlara ulaşabilmek, derinlemesine analizler aracılığıyla durumu kendi bağlamında açıklamak amacıyla durum çalışmasının kullanılması uygun görülmüştür. Araştırma kapsamında belirlenen durum, sosyal katılım becerisidir. Belirlenen durum ile ilgili literatürde gözlem, görüşme ve dokümanların dahil edilerek kapsamlı bir şekilde ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Daha önce ulaşılamayan durumların bütüncül tek durum deseni ile çalışılabileceği (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 291) gerekçesi ile beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde sosyal katılım becerisinin nasıl kazandırıldığına yönelik gerçekleştirilen bu çalışmada bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Böylece belirlenen durum çerçevesinde gerçekleşen olayların daha iyi belirginleşeceği ve daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalara temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Nasıl bir alanda kullanıldığı ve yapılan çalışmanın özelliğine göre farklı sınıflamaların yapıldığı durum çalışmalarına rastlamak mümkündür. Bu çalışmada,

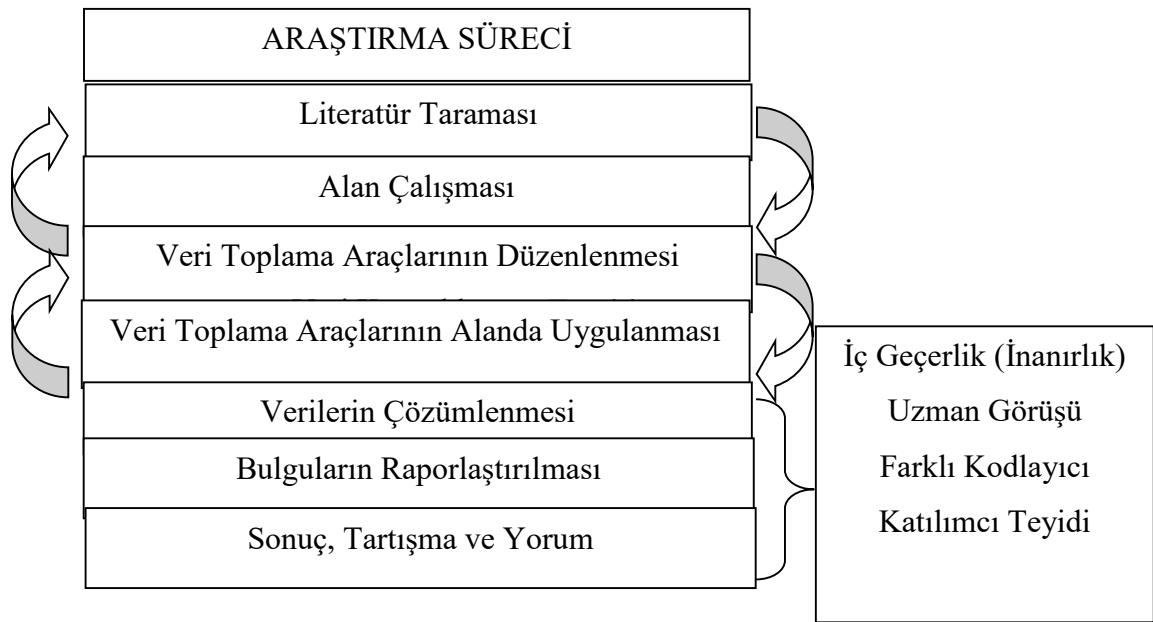
etnografik, değerlendirici, eğitimsel ve eylemsel (Seggie ve Bayyurt, 2015: 121), tarihsel-gözlemsel, içsel- araçsal ve çoklu durum (Merriam 2013: 46-49), gerçek, araçsal, iş birlikli (Punch, 2011: 144), keşfedici, betimleyici ve açıklayıcı (Yin, 2003: 29-42), olarak gruplandırılan durum çalışmalarından betimleyici durum çalışmasının kullanılması uygun bulunmuştur.

Durum çalışmaları ile ilgili çok bilinen yanlış anlamalar; genel bilginin bağlama dair bilgiden daha önemli olduğu, tek bir durumdan genelleme yapılamayacağı, durum çalışmasının araştırmacının ön yargılarını teyit ettiği (Merriam, 2013: 53) ile ilgilidir. İlk olarak genel bilgi adından da anlaşılacağı üzere kapsayıcı olmakla birlikte ayrıntılardan uzaktır. Dolayısıyla durum çalışmalarının peşin hükümle başladığına dair eleştiriyi asıl burada vardır. Bir olayın hangi koşullarda gerçekleştiği bilinmeden o olayla ilgili yapılan değerlendirmeler, ortalama düzeydedir ve yanıltıcı olabilmektedir. Son dönemlerde eğitime yönelik yapılan en önemli eleştirilerden biri öğrenmenin bilgi aktarımı şeklinde gerçekleşmesi, öğrencilerin öğrendiklerini gerçek yaşamda veya yeni durumlarda kullanamamaları ile ilgilidir. Başka bir ifade ile öğrencilere genel bilgiler sunulmakta ancak verilen bilgi ile ilgili bağlam ihmal edilmektedir. Ayrıca yine son dönemde bilginin hızla değiştirdiği de gündemdedir. Ancak göz ardı edilen durum bilginin değişmesindeki itici gücün bağlam olduğudur. Bu araştırma ile gerçekleştirilecek betimlemeler ile amaç genelleme yapmak değil, ele alınan durumu etkileşimli bütünlüğü, kompleks bileşenleri ve bağlamı çerçevesinde anlamaktır. Ek olarak bulgulara dayalı olarak oluşturulacak kavramsallaştırmalar ve savlarla durumun gerçekleştiği benzer ortamlarda da uygulanabilir olacağı düşünülmektedir. Son olarak bir araştırmacıyı çalışma konusuna yönelten duygu kısmen ön yargılarıdır ki, araştırmacı bu duyguyla merak ettiği durumu bütün gerçekliği ile betimleyerek açıklığa kavuşturabilir.

Bir ortaokulda, sosyal bilgiler ders süreci, öğrenci, öğretmen deneyim ve görüşleri, 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, sosyal bilgiler ders kitabı, sınıf ve okul ortamı çerçevesinde sosyal katılım becerisinin nasıl kazandırıldığına araştırıldığı bu çalışma, betimleyici durum çalışmasına uygun olarak yapılandırılmıştır. Sosyal katılım becerisinin oluşma ve gelişme ortamı; sosyal bilgiler ders süreci bir bütün olarak iki dönem süresince gözlemlenmiş, Sosyal bilgiler öğretmenleri ve beşinci sınıf öğrenciler ile görüşmeler

yapılmış, gözlem sürecinde öğretmen ve öğrenciler tarafından kullanılan ders kitabı ile okulda gerçekleştirilen etkinlikler verilerin desteklenmesinde kullanılmıştır.

Araştırmanın deseni ve izlenen süreçte ilk olarak tez konusu ile ilgili çalışmaların literatür taraması yapılmış, iki ortaokulda sosyal katılım sürecinin nasıl geliştiğine ilişkin resmi olmayan, gözlem ve görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu doğrultuda araştırma verilerini elde etmek üzere veri toplama araçları hazırlanmış ve veri kaynakları belirlenmiştir. Veri toplama araçlarının uygulanmasının ardından verilerin çözümlenmesi ve raporlaştırma işlemleri aşamaları ile araştırma tamamlanmıştır. Araştırmada izlenen süreç Şekil 2. 3'te ifade edilmiştir.

Şekil 3. 1. Araştırma Süreci

3.2. Çalışma Grubu ve Özellikleri

3.2.1. Çalışma Okulu

Sosyal katılım becerisinin durum olarak belirlendiği araştırmanın amacına uygun olarak, çalışmanın yapılacağı okul, ilgili sınıf seviyesi ölçüt örnekleme uygun olarak seçilmiştir. Bu aşamada öğretmenlerin belirlenen okulun kültürünü anlamış olmaları açısından en az beş yıldır seçilen kurumda çalışıyor olmalarına dikkat edilmiştir. Ayrıca iyi düzeyde bir sosyal katılım için toplumda yüksek bir gelir ve iyi bir eğitim düzeyi gerektiği (Sokolow, 2011: 34) düşüncesinden hareketle, araştırma yapılacak okulun İl Milli Eğitim

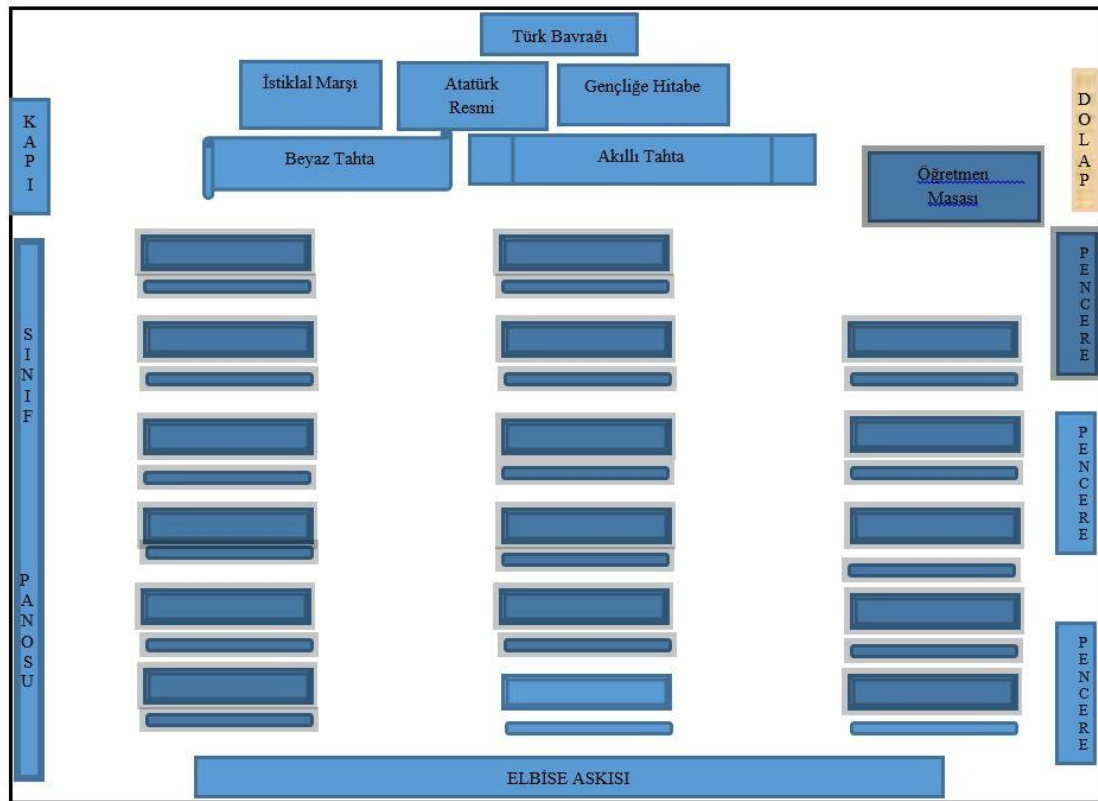
Müdürlüğü verilerine göre üst sosyo-ekonomik düzeyde veli profiline sahip okullardan biri olması tercih edilmiştir. Ayrıca okulun öğrenci katımlı gerçekleşen yurt dışı proje çalışmalarının bulunması ve proje içeriklerinin sosyal katılım ile ilişkili olması tercih nedenlerinden bir diğeridir. Araştırma okulunda yedi farklı beşinci sınıf şubesi bulunmakta, bütün şubelere tek bir öğretmen ders vermektedir. Gözlem sürecinde yedi şubenin hepsinin gözlemlenme olanağı zaman açısından mümkün olmadığından öğrencilerin derse katılımlarında ve sosyal/eğitsel faaliyetlerde en aktif olduğu şube, şubelere derslere giren alan öğretmenleri ve sınıf öğretmenleri ile görüşülerek belirlenmiştir. Okulda görev yapan idarecilerden en az birinin lisansüstü eğitim almış ve alanının sosyal bilgiler öğretmenliği olması da bir diğer ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu durumun ölçüt olarak belirlenme nedeni özellikle okullarda gerçekleştirilen etkinliklerin belirlenmesinde ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu alanlarda yönlendirilmelerinde okul idarecilerinin etkisinin olacağı düşüncesidir. İdareci olarak sosyal bilgiler alanından olan birinin sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan becerilerin kazandırılması konusunda bu nedenle daha hassas davranabileceği düşünülmüştür.

3.2.1. Araştırma Okulu ve Sınıfının Fiziksel Olanakları

Araştırmanın gerçekleştirildiği okul, Denizli il merkezinde, 33 yıldır aktif hizmet veren, İl Milli Eğitim verilerine göre üst sosyo-ekonomik ve akademik başarısı yüksek düzeyde yer alan bir ortaokuldur. Okul binası, yaklaşık 3500 metrekarelik bir bahçe içerisinde, 650 metrekarelik birbirine bitişik nizamda iki bina olarak hizmet vermektedir. Okul bahçesinde, basketbol, futbol ve voleybol sahaları, kantin, öğretmenlere tahsis edilen bir otopark bulunmaktadır. Okul binasında 17 adet derslik dışında bilişim teknolojileri ve atölye sınıfları, fen laboratuvarları ile gösteri, söyleşi gibi okul etkinliklerinin, yarışmaların ve toplantıların gerçekleştirildiği çok amaçlı salon bulunmaktadır. Salonda, yükseltili düzenekte bir sahne, sandalyeler ve daha çok okul öğretmenlerinin kullanımı için tasarlanmış kitaplıklar bulunmaktadır. Kitaplıkların içinde genel olarak kılavuz kitaplar, ders kitapları ve roman türünde okuma kitapları vardır. Bilişim teknolojileri sınıfında masa üstü bilgisayar bulunmakta ancak hepsi aktif kullanımda değildir. Atölye sınıfında dağınık halde toplama bilgisayar parçaları bulunmaktadır. Fen laboratuvarlarında anatomik insan vücudu modelleri, göstergeli sıvı ölçekleri ve her sınıfta birer adet olmak üzere iki mikroskop mevcuttur.

Okulda beşi sosyal bilgiler alanında olmak üzere farklı alanlarda görev yapan toplam altmış beş öğretmen bulunmaktadır. Bu öğretmenlerden üçü okul idareciliği görevini (müdür yardımcılığı) yürütmektedir. Okuldaki temizlik, kırtasiye, düzenleme işlerini yürüten altı hizmetli ve bir güvenlik görevlisi çalışmaktadır.

Okul binasındaki her derslikte akıllı tahta düzeneği bulunmaktadır. Dersliklerdeki sıralar ahşap ve bank formatındadır. Gözlem yapılan sınıfın genel özelliklerine bakıldığında; sınıf sekiz çarpı altı metre olarak boyutlandırılmış ve dikdörtgen şeklindedir. Çalışma grubunun yer aldığı sınıf krokisi şekil 3.1’de gösterilmiştir.

Şekil 3. 2. Sınıf Krokisi

Sınıfın kapısından girildiğinde sol tarafta yazı tahtası ve akıllı tahta ile İstiklal Marşı, Gençliğe Hitabe yazılı olduğu ve Atatürk panoları yer almaktadır. Karşıda öğretmen masası ve sınıf dolabı bulunmaktadır. Sınıf dolabının içinde öğretmene ait ders kitapları ile bir Türkiye haritası bulunmaktadır. Öğretmen masasının üzeri koyu mavi renkli bir örtü ile örtülüdür. Sınıfın üç adet açılır penceresinde bordo renkli perdeler takılıdır. Pencerele-

altında iki adet kalorifer peteği bulunmaktadır. Sağ tarafta bulunan toplam on yedi sıra ve oturma bankı ahşap olup kısmen yıpranmış durumdadır. Öğrenci sıralarının yan ve arka taraflarında kumaş kaplı panolar ile elbise askıları mevcuttur. Panolarda belirli gün ve haftalara göre değişim gösteren yazı ve resimler yer almaktadır. Panolar beşinci sınıf öğrenci boylarına göre yüksekte konumlandırılmış olup öğrencilerin erişimine uygun bulunmamıştır.

3.2.2. Okuldaki Sosyal Etkinlikler, Kulüp Uygulamaları, Projeler, Resmi Törenler

Gözlem okulunda belirli gün ve haftaların kutlandığı tarihlerde okul bahçesinde öğrenci-veli katılımlı kermes, şiir dinletileri, dans ve tiyatro gösterileri, farklı spor alanlarına yönelik sportif yarışmalar gerçekleştirilmiştir. Okul öğrencilerinin farklı spor ve sanat alanlarında elde ettiği, Türkiye ve il geneli kapsamında başarı dereceleri bulunmaktadır.

2017-2018 eğitim öğretim yılı kapsamında okul öğrencilerine yönelik olarak gerçekleştirilen eğitsel/kültürel/sosyal/bilimsel içerikli gezi planı okul idaresi tarafından belirlenmiştir. Yıl boyunca düzenlenecek olan gezi planı ile ilgili açıklama Tablo 3. 3'te belirtilmiştir.

Tablo 3. 1. 2017/2018 Eğitim Öğretim Yılı Ortaokulu Gezi Plan Takvimi

YER	TARİH	KATILAN SINIFLAR	GEZİNİN AMACI
Denizli Lisesi Eğitim Müzesi Gezisi	02/01/2018	8. SINIFLAR	Eğitim Gezisi
İzmir Nasa Uzay Kampı	15/03/2018	5. Sınıflar	Bilimsel Merakı Artırma
İzmir (Maket Köy, Uzay Kampı, Denizaltı Müzesi)	22/03/2018	5. Sınıflar	Eğitim Gezisi
Çardak Acıgöl Kuş Gözlem Yeri	04/04/2018	5. Sınıflar	Tubitak 4006 Bilim Fuarı Çerçevesinde Acıgöl'ün Ülke Ekonomisine Katkısını Araştırmak
Eskişehir	07-08/04/2018	6. Sınıflar	Eğitim Gezisi
Ankara –Eskişehir	13-14/04/2018	6. Sınıflar	Eğitim Gezisi
İstanbul	20-21-22/04/2018	8. Sınıflar	Eğitim Gezisi
Ankara-Eskişehir	20-21/04/2018	6, 7 ve 8. Sınıflar	Eğitim Gezisi
Eskişehir	28/04/2018	7. Sınıflar	Öğrenciler arası iletişimin gelişmesi, çevre incelemesi, iş birliğini artırma
PAÜ Eğitim Fakültesi (Bilim Fuarı)	20/04/2018	6. Sınıflar	Bilisel Merakı Artırma
Eskişehir	06/05/2018	6 ve 8. Sınıflar	Müze ve Doğal Çevre Eğitimi
İzmir-Aydın	18/05/2018	5. Sınıflar	Eğitim Gezisi
Ankara	25-26/05/2018	6. Sınıflar	Eğitim Gezisi
Çanakkale	26-27/05/2018	6, 7 ve 8. Sınıflar	Eğitim Gezisi

Okulda kulüp uygulamaları kapsamında her şubenin sınıf öğretmeni tarafından dönem başında sosyal kulüp seçimleri yapılmaktadır. Sosyal kulüplere ilişkin düzenli yürütülen etkinlik, toplantı gibi herhangi bir uygulamaya gözlem yapılan süre boyunca rastlanılmamıştır.

Yurt dışı bağlantılı olarak, okulda Erasmus Yurt Dışı Projeleri düzenlenmiştir. Bu proje başlığı altında dört farklı çalışma yer almaktadır. Çocukları kültürel bir zenginlik olan sokak oyunlarına, spor aktivitelerine ve kültürel faaliyetlere yönlendirerek dijital dünyanın zararlarından uzak tutmak amacıyla gerçekleştirilen, “Lets Play Outside Projesi” 2016-2018 yılları arasında iki yıl süresince uygulanmıştır. Proje İngilizce öğretmenlerinin koordinatörlüğünde yürütülmüştür. Projeye öğrenci katılımı gönüllük esası ve dil yeterliliği

açısından öğretmenler tarafından uygun bulunan öğrencilerin seçimi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Öğrencilerin dijital araçlara ayırdığı zamanı düzenlemek ve bu araçları faydalı amaçlar için kullanmalarına yardımcı olmak, dijital teknolojilerin dilini ve yararlı bir şekilde kullanımını öğrenmeleri ayrıca dijital okuryazarlık ve güvenli internet konusunda bilinçlenmeleri amacıyla “Rediscovering The Past By Walking In The Future Projesi” 2016-2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Göçmen çocukların kültürel miras, gelenek ve göreneklerin paylaşımı yoluyla sosyal içermelerinin sağlanması amacıyla “Rainbow Children Projesi” gerçekleştirilmiştir. Bu proje 2015 yılında gerçekleştirilen “Güneş Hepimiz İçin Doğacak Projesi’nin” devamı niteliğindedir. Öğrencilerin hikayeler yazarak; reklam, haber ve filmler hazırlayarak oluşturacakları bir televizyon kanalı aracılığı ile hem yaratıcılıklarını geliştirmek hem de güvenli internet kullanımı konusunda bilinçlenmelerini sağlamak amacıyla “Let’s Sharpen Our Minds Projesi” gerçekleştirilmiştir. Okul öğrencilerinin bazıları ayrıca “E Twinning Projesi kapsamında 2018-2019 yılları arasında “Let’s Create TV Channel” ve “Carnivals in Air” isimli tiyatro, şarkı ve reklam filmlerinin yer aldığı projelere katılmışlardır.

Okuldaki resmi törenler, pazartesi okulun resmi olarak açıldığı ve cuma günleri okulun kapandığı saatlerde düzenlenen bayrak törenleri, belirli gün ve haftalara yönelik düzenlenen günün anlam ve öneminin belirtildiği şiir ve konuşmalara yer verilen bütün okul öğrenci ve öğretmenlerinin katıldığı törenlerdir.

3.2.2. Sosyal Bilgiler Öğretmeni

Çalışma grubunda yer alan sosyal bilgiler öğretmeni; erkek, orta yaşlı, 25 yılı aşkın mesleki kıdemdedir. Giyim kuşamında takım elbise kullanmayı tercih eden öğretmen, dersleri zamanında başlatma ve sonlandırma konusunda özenli bir davranış içerisindedir. Okul ile iş birliği içinde planlanan ders dışı etkinliklerde aktif rol almayan öğretmen, bunun kendisi için bir eksiklik olduğunu düşünmekle birlikte bu konuda herhangi bir çaba içerisinde değildir. Ancak aynı alanda faaliyet gösteren meslektaşlarını takdir etmektedir. Sınıf içi derslerini genellikle ayakta, düz anlatıma ve soru cevap tekniğine dayalı yürütmekte, milli eğitimin internet eğitim kanallarını dersinde aktif bir şekilde kullanmaktadır. Öğretmen, öğrenciler tarafından genellikle şakacı bir karakterde nitelendirilmektedir.

Öğretmenin okul idaresi ile olan iletişimi uyum sağlama yönündedir. Bir sivil toplum kuruluşuna üyeliği bulunan öğretmen, sosyal düzeyde meslektaşları ile ve araştırmacıya karşı

iletişime açık bir davranış sergilemiştir. Çalışma grubunda yer alan öğretmen ile ilgili genel bilgiler tablo 3. 2’de gösterilmiştir.

Tablo 3. 2. *Sosyal Bilgiler Öğretmeni Kişisel Bilgiler*

Öğretmenin Kod Adı	SBO
Cinsiyeti	Erkek
Eğitim Durumu	Yüksek Lisans
Kıdem Yılı	28*
Okuldaki Sosyal Kulüp Görevi	Satranç Kulübü
Üyeliği bulunan STK	Var
STK adına yapılan faaliyetler	Bir sivil toplum kuruluşunda yönetim kurulu üyeliği (2 yıl süreli)

* Araştırma okulundaki hizmet yılı sekiz yıldır.

3.2.3 Beşinci Sınıf Öğrencileri

Çalışma grubundaki beşinci sınıf öğrencileri, sosyal bilgiler öğretmeni tarafından hem akademik başarıları hem de derse katılım ile okulda düzenlenen sosyal/eğitsel etkinliklere katılım gösterme davranışları göz önünde bulundurularak iyi ve orta olarak nitelendirilen öğrencilerden oluşturulmuştur. Çalışma grubunda kız/erkek dengesinin gözetilmesine de dikkat edilerek toplamda on üç öğrenci belirlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen çalışma grubu ile ilgili bilgiler tablo 3. 2’de gösterilmiştir:

Tablo 3. 3. Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Kişisel Bilgileri

Öğ r. Ko d Ad ı	Cinsiy et	Akd. Başa rı	Katılı m Düzey i	Sosyal Kulüp	Proje	Süreklilik gösteren etkinlik alanı	Anne Eğitim/ Meslek	Baba Eğitim/ Meslek
Me rt	Erkek	İyi	İyi	Hatırlamı yor	Legolardan araba tasarımı	Yok	Lise/ Çalışmıyor	Lise/ Memur
Al p	Erkek	İyi	İyi	Hatırlamı yor	Yok	Satranç (Turnuvala ra katılıyor)	Lisans/ Memur	Yüksek Lisans/ Sosyal Bilgiler Öğretmeni
Ber k	Erkek	İyi	İyi	Spor	Yok	Kickboks yapıyor	Lise/ Büro çalışanı	Lise/ Müteahhit
Nil	Kadın	İyi	İyi	Sivil Savunma	Yok	Yok	Lisans/ Çalışmıyor	Lisans/ Türkçe Öğretmeni
Ec e	Kadın	İyi	İyi	Hatırlamı yor	Yok	Yok	Lisans/ Sınıf öğretmeni	Lisans/ Muhasebec i
Gü l	Kadın	İyi	İyi	İngilizce	Yok	Keman Çalıyor	Yüksek lisans/ İngilizce öğretmeni	Yüksek Lisans/ Sınıf öğretmeni
Na z	Kadın	İyi	İyi	Görsel Sanatlar	Yok	Resim (il ve ülke genelinde yarışmalara katılıyor)	Lisans/ Türkçe Öğretmeni	Lisans/ Emniyet Müdürü
Ce nk	Erkek	Orta	Orta	Hatırlamı yor	Kültürel özelliklerimiz ile ilgili proje ödevi	Futbol oynuyor	Lisans/ Memur	Lise/ Mobilyacı
Su	Kadın	Orta	Orta	Hatırlamı yor	Bilim adamları ile ilgili proje ödevi	Yok	Lise / İşçi	İlkokul/ İşçi
Tu nç	Erkek	Orta	Orta	Trafik	Yok	Voleybol oynuyor	Lise/ Çalışmıyor	Lise/ Esnaf
Nu r	Kadın	Orta	Orta	Hatırlamı yor	Yok	Voleybol oynuyor	Yüksekoku l/ Ziraat Teknikeri	Lisans/ Veteriner
Ta n	Erkek	Orta	Orta	Hatırlamı yor	Yok	Dans	Lisans/ Büro çalışanı	Lise/ Büro Çalışanı
Ce m	Erkek	Orta	Orta	Spor	Yanardağ proje ödevi	Tenis oynuyor (lisanslı oyuncu)	Lisans/ Mimar	Lisans/ Polis

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin hepsi beşinci sınıf olup; yedisi erkek, altısı kız öğrencidir. Öğrencilerin kod isimleri cinsiyet ayrımına göre tek heceli veya üç harften oluşan bilindik kısa isimler arasından seçilmiştir.

Tabloda öğrencilerin sosyal bilgiler dersi ile ilgili ve özellikle ilgilendikleri alanlara yönelik yer aldıkları projelerle ilişkin açıklamalara da yer verilmiştir. Belirtilen projeler iki türdür. Birinci grupta yer alan projeler sosyal bilgiler dersinde isteyen öğrencilerin ders notunu yükseltmek amacıyla katıldığı proje ödevi kapsamındadır. İkinci gruptaki projeler ise öğrencilerin bireysel olarak ve yine gönüllülük esasına bağlı olarak hazırladıkları ancak herhangi bir not karşılığı olmayan projelerdir. Bunlar daha çok okuldaki eğitsel/sosyal etkinlikler kapsamında diğer alan öğretmenlerinin de dahil olduğu, konularının ilgili dersin konusuna göre belirlendiği projelerdir. Süreklilik gösteren etkinlik alanları da öğrencilerin daha çok okul dışı zamanlarda aileleri tarafından organize edilen sosyal alanlarda gerçekleşen bireysel uğraş alanlarıdır. Tabloda belirtilen Alp ve Naz kod adlı öğrencilerin ayrıca etkinlik gösterdikleri alanlarda okullarını temsil eden yarışma ve turnuvalara dâhil oldukları kaydedilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Durum çalışmasında genellikle birden çok veri toplama aracının kullanılmasının önerildiği görülür. Gillham (2000) tarafından veri toplama araçlarının çeşitlendirilmesi, hiçbir veri kaynağı kendi başına yeterli olmayacağı düşüncesi ile gerekçelendirilmektedir. Her birinin güçlü ve zayıf yönlerinin bulunması (Yılmaz, 2015: 264) belirtilen gerekçeyi desteklemektedir. Marshall ve Rossman'a (1989) göre verilerin toplanmasında çeşitliliğin tercih edilmesi ile her bir veri toplama aracının zayıf yönlerinin en aza indirilmesi sağlanmaktadır. Farklı veri türlerinin bir birleşimi olarak veri çeşitlemesini kullanmanın, bir yaklaşımın güçlü bir yanının diğer bir yaklaşımın zayıf yönünü telafi etmesi sebebiyle geçerliliği de arttırdığı (Patton, 2014: 306) düşünülmektedir.

Araştırmanın veri kaynaklarını, Denizli il merkezinde hizmet veren, İl Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre üst sosyo-ekonomik ve akademik başarısı yüksek düzeyde yer alan bir ortaokulda görev yapan beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretmeni ile öğretmenin eğitim-öğretim verdiği beşinci sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen görüşme ve gözlem verileri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın temel veri toplama araçları, katılımcı gözlem

ile yarı yapılandırılmış öğretmen ve öğrenci görüşme formlarıdır. Bunların yanı sıra kişisel bilgi formları, 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile gözlem yapılan sınıfta kullanılan Milli Eğitim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı veri setini desteklemek ve bütünlüğü sağlamak amacı ile değerlendirmeye alınmıştır.

3.3.1. Katılımcı Gözlem

Araştırmacı, sosyal bilgiler dersinde sosyal katılım becerisinin geliştirilme sürecinin nasıl gerçekleştirildiği konusunda katılımcı gözlem yoluyla veri toplamıştır. Davranışların ortaya çıktığı ortamlarda gerçekleşen gözlemler, doğal ortamlarında ve araştırmacının ortama katıldığı böylece konu ile ortama ilişkin kültüre dahil olduğu (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 171) katılımcı gözlemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu noktada ders esnasında öğretmen ile öğrenci ve öğrencilerin birbirleri arasındaki etkileşim, sınıf kuralları gibi sınıfın iklimini yansıtan durumlar, öğretmenin ders süresince özellikle önemsendiği hususlar, örtük veya açıkça verdiği mesajlar, kullandığı örnekler, materyaller gibi konular ile de gözlem notları desteklenmiştir.

3.3.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler

Araştırma kapsamında beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretmeniyle, beşinci sınıf öğrencilerle, sosyal bilgiler dersinde sosyal katılım becerisine ilişkin görüşlerini almak üzere yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Öğretmen ve öğrenciler için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular alanda iki farklı uzmanın görüşüne sunulmuştur. Araştırma okulundan farklı olarak başka bir ortaokulda beşinci sınıf sosyal bilgiler dersini yürüten öğretmen ve beşinci sınıfa devam eden öğrencilerle pilot görüşmeler yapılarak görüşme sorularının netleştirilmesi sağlanmıştır. Uzman görüşünün alınması ve pilot uygulamanın gerçekleştirilmesinin ardından yarı yapılandırılmış görüşme formu son şeklini almıştır.

3.3.3. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formları çalışma grubunda yer alan öğretmen ve öğrenciler ile ilgili daha detaylı bilgi almak amacıyla kullanılmıştır. Öğretmen ve öğrenciler için farklı biçimde düzenlenen formlar; görüşme sürecinin başlangıcında, katılımcıların demografik bilgileri ve çalışma konusu ile bağlantılı bilgileri içermektedir. Sosyal bilgiler öğretmenine yönelik

kişisel bilgi formu, cinsiyet, lisans alanı, kıdem yılı, STK üyelik bilgisi, okul projeleri kapsamında; beşinci sınıf öğrencilerine yönelik kişisel bilgi formu, cinsiyet, anne-baba eğitimi, sosyal etkinlik alanları, sosyal kulüp ve proje katılım bilgileri çerçevesinde oluşturulmuştur. Kişisel bilgi formları ek (1) ve ek (3)'te verilmiştir.

3.3.4. 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Milli Eğitim Ders Kitabı

Araştırma sürecinde araştırma verilerininin 2017-2018 eğitim öğretim yılı içinde toplanması nedeni ile bu dönemde uygulamada olan 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı veri setine alınmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenin yıl boyunca ders sürecinde klavuz olarak yararlandığı 2017 SBDÖP, amaçlar, kazanımlar, öğrenme alanları ve beceriler kapsamında, karşılaştırma ve değerlendirme yapmak, gözlem ve görüşme verilerini desteklemek amacı ile kullanılmıştır.

Gözlem sürecinde öğretmen ve öğrenciler tarafından kullanılan, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öngörülen beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabı, araştırma konusu ile ilgili içeriği itibari ile veri setine dâhil edilmiştir.

3.4. Veri Toplama Yöntemi ve Süreci

Gözlem süresince araştırmacı tarafından her bir ders saati yukarıda belirtilen durumlar çerçevesinde kayıt altına alınmıştır. Gözlemler, 29/09/2017 ile 24/05/2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Belirtilen tarih aralığında birinci dönemde 40, ikinci dönemde 30 ders saati olmak üzere toplamda 70 ders saati, gözlem kaydına alınmıştır.

Öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmeler okuldaki boş bir sınıfta gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 30 ila 50 dakikalık süre zarfında tamamlanmıştır. Görüşmeler on üç öğrenci, bir sosyal bilgiler öğretmeni ile bire bir olarak gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde dijital ses kayıt cihazı kullanılmış, bunun bilgisi katılımcılara belirtilmiştir. Ses kayıtları bilgisayar ortamına word dosyası şeklinde aktarılmıştır. Görüşmelerde kullanılan görüşme formları ek (2) ve ek (4) te sunulmuştur.

Gözlem sürecinde öğretmen ve öğrenciler tarafından kullanılan, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öngörülen beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabı, araştırma konusu ile ilgili içeriği itibari ile veri setine dâhil edilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Nitel araştırmaların yönetime bağlı olarak çeşitlendirilmesi, analiz aşamasında elde edilen verilerin çözümlenmesinde de farklı yaklaşımların kullanıldığına rastlanmaktadır. Seçilen yaklaşımın türüne bakılmaksızın yapılabilecek yoğun, zengin betimlemenin nitel analiz ve rapor için zemin sağladığı düşünülmektedir. Dolayısıyla insanların, yerlerin, olay ve olguların zengin, detaylı ve somut betimlemeleri sayesinde incelenen durum, okuyucu tarafından daha kolay anlaşılabilir ve yorumlanabilir (Patton, 2014: 437-438). Verilerle çalışırken, tanımlamalar, karşılaştırmalar, açıklamalar yapılır ve kişisel öyküler ile diğer öyküler arasında bağlantı kurulur. Bunun nasıl yapılacağı da oldukça geniş bir çeşitlilik gösterebilir (Glesne, 2015: 256). Alan yazında veri analizi ile ilgili farklı kavramlar ve yaklaşımlar ortaya konulsa da tüm yaklaşımlarda göze çarpan önemli nokta verilerin betimlenmesine ve temaların ortaya çıkarılmasına verilen önemdir. Bu nedenle, temelde iki veri analiz sürecinden bahsetmek mümkündür: Betimsel analiz ve içerik analizi (Yıldırım, Şimşek, 2013: 255).

Bu araştırmada toplanan verileri açıklamak üzere karşılaştırmalı içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde temelde yapılan uygulama, benzer verileri literatüre bağlı kavramlar ve temalar kapsamında organize etmek ve bunları anlaşılabilir halde sistemleştirip tahlil etmektir (Yıldırım, Şimşek, 2013: 259). Araştırma kapsamında, araştırmanın temel verilerinden bir kısmını oluşturan yapılandırılmamış gözlemler, içerik analizine tabi tutularak ve tümevarımsal bir yaklaşımla çözümlenmiştir.

Gözlem kayıtlarından elde edilen veriler ilk olarak bilgisayar ortamına word belgesi formatında aktarılmıştır. Ses kayıt cihazı ve gözlem notlarının alındığı birinci dönem için toplam 40 saatlik, ikinci dönem için toplam 30 saatlik ders kaydının yazılı veriye dönüştürülmesi sonucunda toplam 256 sayfalık ham veri seti elde edilmiştir. Veri setindeki metinler araştırmacı tarafından ilk olarak sadece okunmuş, ikinci olarak hem okunmuş hem de kodlama işlemine tabi tutulmuştur. Satır satır okuma tekniği ile yapılan kodlamada, gözlem verilerinin bütünlüğü ve ilgili literatür esas alınmıştır. Ham veriler üzerinde yapılan

kodlamaların tamamlanmasının ardından, kodlar arasındaki ilişkiler gözetilerek ve ortak paydada buluşanlar bir araya getirilmiş, araştırmanın genel örüntüsünü meydana getiren kategori ve temalara ulaşılmıştır. Sürecin gerçekleşmesi aşamasında metnin örneklendiği popülasyon göz önünde bulundurularak ve bu yönde yapılan tanımlamalar dikkate alınarak ortaya çıkan bağlama bağlı yorumlamaların gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde içerik analizi kullanılmıştır. Çözümlenen her veri ilgili literatür de göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır. Bu doğrultuda çalışılan durum çerçevesinde örüntülerden ortaya çıkan boyutlar tek tek analiz edilmiş, boyutlar arasındaki ilişkiler de tüm veriler dikkate alınarak bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu aşamada verilerin kodlanması, kategori ve temaların kodlara göre oluşturulması, ortaya çıkan genel tabloya dayanarak bulguların yorumlanmasına çalışılmıştır.

Görüşme ile elde edilen veri seti, toplam on üç beşinci sınıf öğrencisi ve bir sosyal bilgiler öğretmenin açıklamalarına dayanmaktadır. Ses kayıt cihazı ile kaydedilen görüşmelerin word belgesine dönüştürülmesi ile 81 sayfalık ham veri elde edilmiştir. Satır satır okuma işlemi ile ortaya çıkan kodlar içeriklerine göre gruplandırılarak temalara ulaşılmıştır.

Gözlem ve görüşme verilerinin analizi sonucunda belirlenen kodlar, kategoriler bir araya getirilerek tekrar değerlendirilmiş ve kaynaştırılarak çalışmanın genel analiz tablosu oluşturulmuştur. Çözümlenen verilerin raporlaştırılması işlemi yapılarak bulguların sunulmasında gözlem ve görüşmelerden doğrudan alıntılara sıkça yer verilmiştir. Ortaya çıkan veriye dayalı bulguların aktarılmasında, tüm süreç boyunca bulguların yorumlanmasına da etki eden atmosferin hissettirilmesine özen gösterilmiştir. Gözlemlerden yapılan alıntılarının sonuna gözlem tarihinin bilgisi, görüşmelerden yapılan alıntılara öğrenci ve öğretmenlerin kod isimleri, öğrencilerin başarı ve aktiflik düzeyi, cinsiyeti ile ilgili bilgiler kısaltılarak eklenmiştir. Bunlar; Su, K, O; Kod adı: Su; Cinsiyeti: Kadın; Aktiflik düzeyi: Orta, şeklinde gösterilmiştir.

Araştırmanın veri setinin oluşturulmasında ilk olarak gözlemlerle başlanmıştır. Gözlemlerden elde edilen verilerin doğrultusunda görüşme soruları hazırlanmaya başlanmıştır. Öğretmen ve öğrencilerin görüşme sorularını cevaplandırmalarında etki altında kalmalarının önüne geçmek amacıyla görüşmeler gözlem sonrasında gerçekleştirilmiştir. Ders kitabı gözlemlerle paralel bir şekilde değerlendirmeye alınmıştır. Ders sürecinde sosyal

bilgiler ders kitabı, sosyal katılım ile bağlantılı konular ve bunların ders sürecinde nasıl ele alındığına dikkat edilmiştir. Gözlem sürecinin kayıt altına alınması sırasında ders kitabı, konu ve işleniş yöntemi belirtilerek gözlem notları ile bir bütünlük oluşturacak şekilde veri setine dahil edilmiştir.

3.6. Araştırmada Güven Duyulabilirlik

Nitel araştırmada geçerlik; araştırmayı gerçekleştiren kişinin araştırdığı kurum, birey, olay, olgu ve benzeri durumların, olduğu hali ile yansız bir şekilde yansıtması (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 255) olarak tanımlanmakla birlikte, bulguların doğruluğunun da en iyi araştırmacı ve katılımcılar tarafından sağlanabileceği (Creswell, 2013: 249) temeline dayandırılmaktadır. Bu doğrultuda nitel araştırmalarda çalışmanın doğruluğunu kanıtlamak, dolayısıyla geçerliğini sağlamak amacıyla geliştirilmiş bazı stratejiler mevcuttur. Bunlar: Çalışma alanında uzun süreli zaman geçirme, çoklu veri kaynaklarının kullanılması, araştırma verilerinin tekrar katılımcıların onayına sunulması, zengin ve yoğun betimlemeler ile okuyucular tarafından verinin daha inanılır düzeyde sunulması ve araştırma ile bağlantısı olmayan bir danışman tarafından veri-bulgu, sonuç, yorum arasındaki uyumun denetlenmesidir (Creswell, 2013: 250-253). Belirtilen durumlar nitel yöntemle gerçekleştirilen araştırmalarda nitel çalışma yaklaşımına uygun olacak şekilde inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve onaylanabilirlik (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 264) gibi farklı kavramların kullanılabilmesini de öngörür.

Araştırmanın inandırıcılığını arttırmak üzere ilk olarak çalışma yapılan ortamda araştırmacının mümkün olduğunca fazla zaman geçirmesi üzerinde durulmuştur. Araştırmada çalışma grubu olarak belirlenen beşinci sınıfın bulunduğu ortaokulda verilerin toplanma aşamasından bir yıl önce staj okulu olarak belirlenerek bir yıl boyunca okulda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri ile ayda bir kere aralıklarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin toplandığı 2017-2018 eğitim öğretim döneminde ise gözlem ve görüşmelerin gerçekleştirilmesinde; gözlemler için 70 ders saati, görüşmeler için 15 saat okulda zaman geçirmenin yanı sıra ortalama haftada birer saat çalışma okulunda bulunulmasına özen gösterilmiştir.

Araştırmada kullanılan veri kaynaklarının çeşitlendirilmesi inandırıcılık adına önem verilen bir diğer husustur. Bu amaçla öğretmen ve öğrencilerin yer aldığı araştırma ortamında

gözlemler gerçekleştirilmiş, ilgili kişilerle görüşmeler yapılmış, süreç üzerinde muhtemel etkisi bulunan program ve basılı ders kaynağı veri setine dâhil edilerek elde edilen verilerin birbiri ile uyum/uyumsuzluk düzeyinde ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmadaki çoklu veri kaynaklarının kullanımında katılımcıların araştırma konusu ile ilgili davranışlarının etkilenmemesi açısından yapılan görüşmeler gözlem sonrasında gerçekleştirilmiş, böylece araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması yönünde hareket edilmiştir.

Nitel araştırmalarda gerçeklikler hem çoklu hem de sürekli değişim halindedir. Başka bir deyişle zamana, mekâna ve insana bağlı olarak oluşan değişiklikler farklı bir bağlam meydana getirmekte, böylece bağlama bağlı gerçeklikler her seferinde başka bir şekilde yorumlanabilmektedir. Söz konusu gerçeklikler onları deneyimleyen kişiler tarafından meydana getirilir. Dolayısıyla ortaya çıkan gerçeğin doğru anlaşılmasında, araştırmaya katılanların bakış açıları ile birlikte araştırmacının yorumları etkili olur. Bu durumda nitel araştırmalarda araştırmacıların da katılımcıların da çalışılan konunun öznesi durumunda oldukları söylenebilir. Araştırmacının verilerin çözümlenmesi sürecinde kendi deneyimlerini de yansıtmasının geçerliği araştırmadaki etkisi (Seggie ve Bayyurt, 2015:64) göz önünde bulundurularak analiz tabloları altındaki yorumlara bu doğrultuda özen gösterilmiştir. Ancak bu süreçte yine dikkat edilmesi gereken bir başka husus da ortaya çıkan bulguların katılımcıların ifadeleri, durumdaki genel bağlam ile paralellik gösterip göstermediğidir (Miles ve Huberman, 2015: 278). Bu doğrultuda da verilerin güvenilirliğini ortaya koymak üzere gözlem ve görüşme verilerinden doğrudan yapılan alıntılara fazlasıyla yer verilmeye çalışılmıştır. Böylece araştırmada aktırılabilirlik kavramına uygun bir şekilde hareket edilmiştir.

İç geçerlilik veya inanırılığın sağlanmasında kullanılan bir diğer strateji katılımcı doğrulamasıdır. Maxwell'e (2005) göre katılımcı doğrulaması, gözlenenler hakkında yanlış anlamalar ile araştırmacının muhtemel ön yargılarını teşhis etmeyi sağladığı gibi katılımcıların söyledikleri ve yaptıkları ile kaydedilen durumlarla ilgili onların sahip olduğu perspektifi yanlış anlama ve yorumlama ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır (Merriam, 2015: 207). Araştırmada gözlem süresince kaydedilen notlarda inanırılığın sağlanması amacıyla alınan notlar üzerinden öğretmen ve öğrencilerle konuşulmuş, yapılan tespitin doğruluğu veya yanlışlığı bu doğrultuda sınınanmıştır.

Geçerlik ve güvenilirlikle ilgili yapılan açıklamalara ilave olarak araştırmadaki ham veri setinin kodlamalar yapmak suretiyle gerçekleştirilen analiz aşamasında başka araştırmacıların da görüşlerini alarak yapılan kodlamaların gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Bu doğrultuda Pamukkale Üniversitesi ile Bolu Abant İzzet Baysal Üniversiteleri Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalında görev yapan, alanda nitel çalışmaları bulunan üç öğretim üyesinin görüş ve önerilerine başvurulmuştur. Dörder gözlem ve görüşme metnin kodlaması ilgili uzmanlar tarafından yapılan kodlamalar ile araştırmacının yaptığı kodlamalar arasındaki tutarlılığa bakılarak kodlayıcılar arası görüş birliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda görüş birliği ve görüş ayrılığı bulunan konular tekrar ele alınmış, gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Araştırmada Miles ve Huberman (1994) önerdiği formül kullanılmıştır. $Güvenirlilik = \frac{Görüş\ Birliği}{Görüş\ Birliği + Görüş\ Ayrılığı}$ hesaplaması sonucunda araştırmacının güvenirliliği %94 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlilik katsayısının %70'in üzerinde bulunması araştırmacının güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda hesaplama ile ortaya çıkan sonuç araştırma açısından güvenilir olarak kabul edilmiştir. Ayrıca araştırmacının kendisi mevcut ham verilerin kodlanmasında bir ay süre aralığı ile ikinci bir okuma yaparak ilk oluşan kodlar ile ikinci seferde oluşan kodları inceleyip doğrudan alıntılar yaparak kendi tutarlılığını denetlemiştir.

3.7. Araştırmadaki Etik

Araştırmada bilimsel etik kurallarına uymaya dikkat edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak, araştırma ile ilgili resmi izinler tamamlanmış, gözlem ve görüşmelerin gerçekleştirileceği okul için Denizli İl Milli Eğitim Müdürlüğüne resmi yazı ile başvurularak çalışmanın yapılabilmesi yönünde gerekli izinler alınmıştır. Resmi iznin alınmasının ardından izin yazısı ile birlikte ilgili okula gidilerek okul idarecileriyle görüşülmüş, çalışmanın ana hatları ile ilgili bilgilendirme yapılmış, araştırma için bu kez kendilerinden izin istenmiştir. Okul idarecilerinin yaptıkları bilgilendirmeler doğrultusunda gözlem yapılacak sınıfın öğretmeni ile görüşülmüştür. Daha sonra öğretmen ile birlikte sınıfa gidilerek öğrenciler ile tanışılmıştır. Öğretmen ve öğrencilerin gönüllü olarak çalışmaya dahil olabileceklerinin onayı alındıktan sonra gözlemlere başlanmıştır. Öğretmen ve öğrenciler için özen gösterilen gönüllülük esası aynı şekilde görüşmeler için de gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere kendi istekleri ile katılan öğretmen ve öğrencilere

konuşmaların ses kayıt cihazı ile kaydedileceği, bu durumun kendilerine uygun olup olmadığı sorulmuştur.

Öğretmen ve öğrencilere istedikleri zaman görüşmenin sonlandırılabilceği veya ses kayıt cihazında bulunmasını istemedikleri ifadelerin silinebileceğinin güvencesi de verilmiştir. İlave olarak çalışmanın raporlaştırılma aşamasında okulun ve katılımcıların isimlerinin hiçbir şekilde açıklanmayacağı, öğretmen ve öğrenciler için kod isimlerinin kullanılacağı bilgisi verilmiş, öğretmenden ve öğrencilerden sözlü olarak araştırma onayı alınmıştır.

3.8. Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda güvenilirlik kapsamında önlem mahiyetinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de araştırmacının çalışmasını gerçekleştirdiği süreç boyunca nasıl bir konuma sahip olduğunun açıklanmasıdır. Bu durum, araştırmanın başka araştırmacılar tarafından çalışılması durumunda bezer sonuçlara ulaşılabilirliğinden ziyade araştırmacılara nasıl bir rol üstlenmeleri gerektiği hakkında rehberlik edici bir yol gösterme (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 260-261) anlayışıyla önemli görülmektedir.

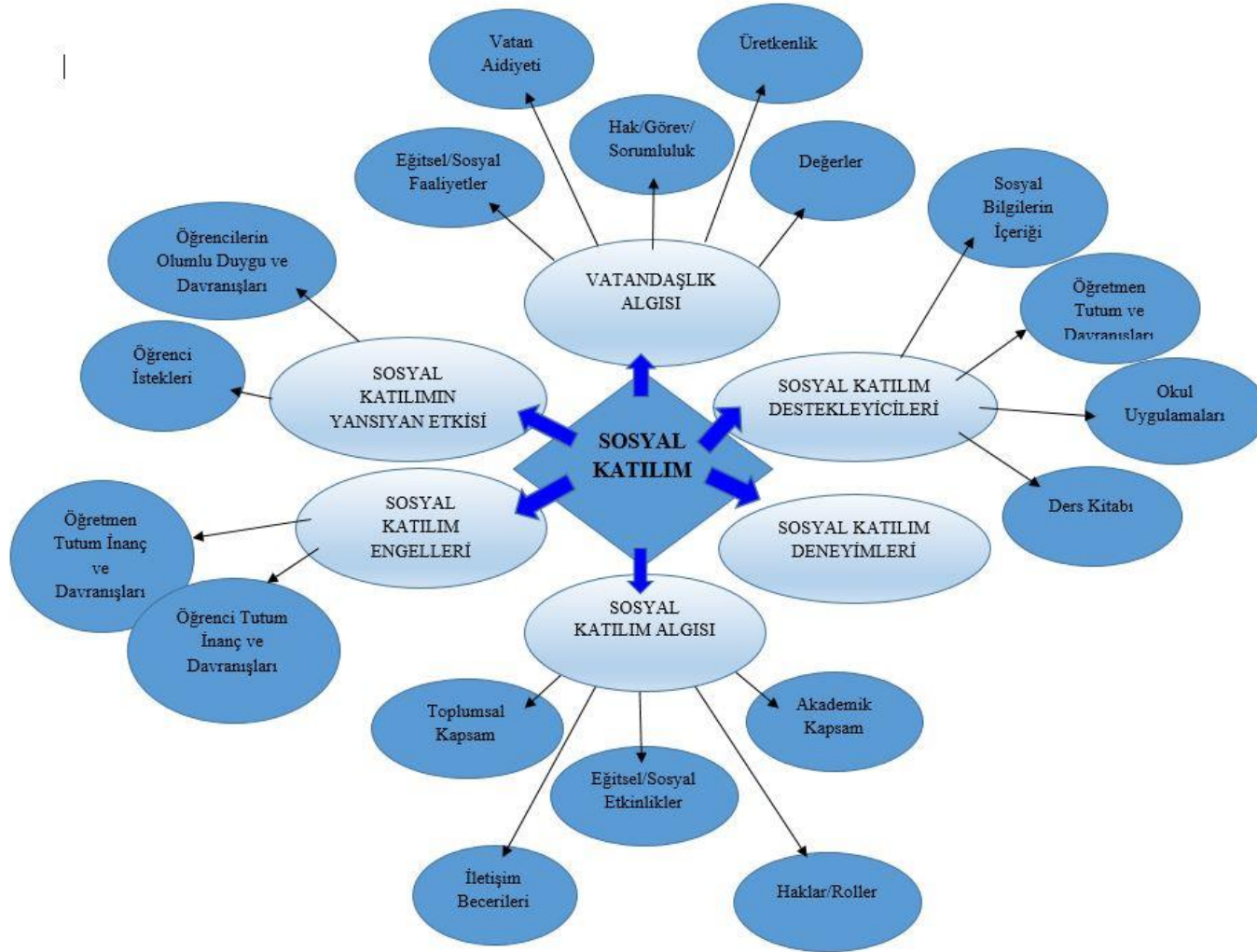
Bu araştırmada araştırmacı, okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersleri kapsamında on yılı aşkın bir süredir sosyal bilgiler dersi ile bağlantılı olarak gözlemci ve sorumlu öğretim elemanı kimliği ile farklı ortaokullarda yer almıştır. Dolayısıyla gözlem ve görüşmeler esnasında içinde bulunulan sosyal yapıyı da dikkate alarak verilerini toplama konusunda dikkatli davranmıştır. Ayrıca araştırmacı, eğitim sistemindeki okullar arası kademe değişikliğinin merkezi bir sınava bağlı olarak gerçekleşmesinin de etkisiyle, akademik başarı odaklı bir anlayışın hem veliler hem de okullar tarafından daha çok benimsendiği; ancak özellikle sosyal bilgiler dersi kapsamında, program dâhilinde kazandırılması amaçlanan becerilerin en az bilişsel kazanımlar kadar önemli olduğu inancındadır.

Araştırma süresinde araştırmacı yukarıda açıkladığı inancını korumakla birlikte araştırma verilerinin toplanması ve kaydedilmesinde mümkün olduğunca tarafsız davranmaya gayret etmiştir. Araştırmacının süreçte gerçekleşen her durumda, herhangi bir olaya müdahalesi söz konusu olmamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM

Araştırma sonrasında elde edilen bulgular; sosyal bilgiler dersi öğretim sürecinde, “vatandaşlık kavramının anlamlandırılması, sosyal katılım becerisinin anlamlandırılması, sosyal katılım becerisinin kazanılmasında destekleyici unsurlar, sosyal katılım becerisinin kazanılmasında engel oluşturan unsurlar, öğrencilerin sosyal katılım deneyimleri, sosyal katılım becerisinin yansıyan etkisi” olmak üzere, altı başlık altında ele alınıp değerlendirilmiştir.

Araştırma bulgularında sosyal katılım sürecinin gelişmesine etkisi olduğu düşünülen öğretmen ve öğrencilerin vatandaşlık algılarının açıklandığı temaya yer verilmesi uygun bulunmuştur. Daha sonra tezin temel konusunu oluşturan sosyal katılıma ilişkin öğretmen ve öğrenci algılarına ilişkin sosyal katılım algısı teması altında kategorilendirmeler yapılmıştır. Sosyal katılım sürecinin gelişmesi ile ilgili olarak da süreci destekleyen, süreci engelleyen, süreçteki deneyimler ve sürecin yansıyan etkisini açıklayan tema ve kategoriler belirtilmiştir. Araştırmanın tema ve kategoriler ile ilgili genel durumu Şekil 4.1.’de verilmiştir.

Şekil 4. 1.Sosyal Katılım Örüntüsü

4.1. Sosyal Bilgiler Öğretmeni ve Öğrencilerinin Vatandaşlık Kavramına Yükladıkları Anlamlar

Bu başlık altında Sosyal bilgiler öğretmeni ve öğrencilerinin vatandaşlık kavramına yükladıkları anlamlara yer verilmiştir. Öğretmen ve öğrencilerin vatandaşlık algılarının yanı sıra, sosyal katılım ile ilişki kurulup kurulmadığı da yapılan anlamlandırmalar çerçevesinde incelenmiştir. Tablo içindeki bulgular öğretmen ve öğrencilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler ile ders içi gözlem notlarının analiz edilmesi sonucunda oluşturulmuştur. Öğretmen ve öğrenci ifadeleri doğrultusunda oluşturulan kod, kategori ve temalar tablo 4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4. 1. Öğretmeni ve Öğrencilerin Vatandaşlık Kavramına Yükladıkları Anlamlar

TEMA	KATEGORİ	KODLAR	ALT KODLAR
VATANDAŞLIK ALGISI	HAK/GÖREV/ SORUMLULUK BİLİNCİ	Uyum ve iş birliği	Yasal düzene uyuma**
			Farklı görüşlere açık olma
			Toplum yararına çalışma***
			Demokratik yaşam tarzı***
		Görev bilinci	STK'lara katılma
			Vergi verme
			Askere gitme
			Mesleğinin hakkını verme
			İyi bir öğrenci olma
			Rol model olma
		Sorun çözme	Dilekçe yazma***
			Akran arası çatışma çözme
			Hak ve sorumlulukları bilme***
			Maddi bağış
	Bilgisini artırma		
	Eleştirel düşünme *		
	Çevre bilinci	Tasarruf bilinciyle davranma *	
		Yaşadığı yeri güzelleştirme	
	Siyasi katılım	Çevreyi koruma**	
		Seçimlere katılma	
	VATAN AİDİYETİ	Vatansever olma**	Büyükleri oy kullanmaya teşvik etme
			Ülkeyi tanıma-tanıtma
			Ülkeye saygı duyma
			Ülke meseleleri ile ilgilenme*
			Tarihsel ve kültürel bilinç***
			Devlet malına zarar vermeme
		DEĞERLER	Yardımsever olma
			Dürüst olma
İyi davranma			
Saygılı olma			
EĞİTSEL/ SOSYAL ETKİNLİKLER	Hoşgörülü olma		
	Sabırlı olma		
	Çalışkan olma		
ÜRETKENLİK	Sosyal kulüplere katılma		
	Sportif etkinlikler yapma		
	Sosyal etkinlikler yapma		
VATANDAŞLIK ALGISINI ETKİLEYENLER	Yaratıcı fikirler		
	Toplumsal fayda**		
VATANDAŞLIK ALGISINI ETKİLEYENLER	Kitap okuma		
	Aile		
VATANDAŞLIK ALGISINI ETKİLEYENLER	Öğretmen		
	Aile büyükleri		

İşaret belirtilmeyen kodlar öğrenci ifadelerine dayalıdır.

(*) Öğretmen görüşmelerinden elde edilen kodları ifade eder.

(**) Öğretmen ve öğrenci görüşmelerinden elde edilen ortak kodları ifade eder.

(***) Öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ile gözlem notlarından elde edilen ortak kodları ifade eder.

Vatandaşlık Algısı Teması altında “Hak Görev ve Sorumluluk Bilinci, Vatan Aidiyeti, Değerler, Eğitsel/Sosyal Etkinlikler ve Üretkenlik,” kategorileri ile ilişkili kodlar tablo 4.1’de verilmiştir. Tabloya göre en çok vurgulanan ifadeler “Hak-Görev-Sorumluluk” Kategorisi’ni oluşturan betimlemelerdir. Bunu, “Değerler” ve “Vatan Aidiyeti” kategorileri takip etmiştir.

Öğrencilerin vatandaşlık ile ilgili söylemleri incelendiğinde özellikle iki nokta dikkat çekici bulunmuştur. İlk olarak beşinci sınıf öğrencileri, biyolojik olarak gelişim süreçlerini göz önünde bulundurarak ifadelerini hem bugüne hem de geleceğe yönelik kurgulamakta, verdikleri örneklerde kendilerini şu anda öğrenci statüsü ile değerlendirip bu sınırlı çerçeveye bağlı olarak hak/görev ve sorumluluklarını dile getirmişlerdir. Geleceğe yönelik ifadelerde de meslek sahibi bir birey olma ve yaşça gelişme ile değişen statüye bağlı olarak erişkin bir vatandaş olma vurgusu da buna eklenmiştir. Dikkat çeken ikinci noktada ise öğrenciler, vatandaşlık özellikleri ile ilgili göndermelerini iyi insan özellikleri, hatta önce iyi insan, ilave olarak iyi vatandaş özelliklerini belirterek ifade etmişlerdir.

“İyi insan- iyi vatandaş” kavramları birbirleri ile keskin sınırlarla ayrılmamakla birlikte birbirini bütünleyen ifadeler içerirler. Konuya sosyal katılım açısından bakıldığında iyi insanın bireysellikten uzak olduğu düşünülür. İyi insan, kendi faydasını düşündüğü kadar başkalarının iyiliği için de davranışlarda bulunur. Dolayısıyla genel anlamda toplumsal iyiliği hedefleyen bir kişinin amacına ulaşmak yolunda göstereceği çabaların çoğu sosyal katılım içeren davranışlar olarak düşünülebilir. Sonuç olarak da sosyal katılım davranışlarının gerçekleştiriliyor olması iyi vatandaş olma kıstaslarından birinin de yerine getirildiğinin göstergesi olarak ortaya çıkmıştır.

İnsan sosyal bir varlık olma özelliğine dayalı olarak, mevcudiyetini toplum içerisinde sürdürme ihtiyacını duyar. Toplumsal yaşamın gereği olarak da sahip olunan hak ve özgürlüklerle birlikte insanlara bazı görev ve sorumluluklar da yüklenir. Çalışmada öğrenciler de sahip oldukları hakları, görev ve sorumlulukları hem okul toplumu ile hem de daha büyük toplumlar düzeyinde bağdaştırarak vatandaşlık ile ilgili söylemlerini bu doğrultuda ifade etmişlerdir. Uyum ve iş birliği, görev bilinci, sorun çözme, çevre bilinci, siyasi katılım olarak kodlanan hak/görev/sorumluluk bilinci kategorisine ait öğrenci ifadelerine dayanan örnek bulgular aşağıda belirtilmiştir.

Örnek vatandaşlıkla ilgili düşüncelerini uyma davranışları ve yaşadığı yeri güzelleştirme adına çevre bilinci üzerinden dile getiren Naz, şunları söylemiştir:

Örnek vatandaş, ülkesine sahip çıkan, ülkesi için bazı şeyler yapan, kurallara uyan, çevreyi düzenli tutan kişidir. Yasalara, kanunlara uyar. Ülkesi için bazı şeyler, nasıl şeyler mesela? Yani ülkesi iyileştirmek için. Güzelleştirmek için mesela. Çevreyi korumak gibi şeyler.

Açıklamalarında ülkesine sahip çıkma ifadesini kullanan Naz'ın sahip çıkmayı ülkesini geliştirme yönünde ve bir bütünlük içinde ele aldığı görülmüştür. Zira ülkeye sahip çıkma denildiğinde akla, coğrafya olarak sahip çıkma ve insanına sahip çıkma olguları gelir. Naz'ın buradaki sahiplik duygusu bir yandan vatan aidiyetine gönderme yaparken bir yandan da yaşanılan ülke diğer insanlarla ortaklaşa bir alan oluşturduğundan yapılan girişimlerin diğer insanların iyiliğine de gerçekleştiği anlamı çıkarılabilir. Bu nedenle buradaki ortak iyilik anlayışı sosyal katılım ile bağlantılı görülebilir.

Başkalarının iyiliğini düşünerek, onları memnun etme çabası etrafında düşüncelerini dile getiren bir başka örneğe Gül'ün açıklamalarında rastlanılmıştır. Gül örnek vatandaşı, başkalarının iyiliği ve mutluluğunu önemseyerek hareket etme şeklinde yorumlamıştır. Gül'ün konu ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

Örnek vatandaş, çevreye, etrafa ve topluma zarar verici davranışlarda bulunmazlar. İnsanların işine yarayacak ve onları mutlu edecek şeyler yaparlar. Mesela insanların görüşlerini alarak onları gerçekleştirebilirler. Örneğin engelli arkadaşlarımıza yardım edebilirler.

Gül verdiği örneklerle başkalarına zarar vermemenin ötesinde, sorun olarak ortaya çıkabilecek durumlar üzerinden de konuşarak bunlara yönelik bir çözüm arayışı içinde olmanın da önemine değinmektedir. Gül'ün davranış örneklerinde sezilen sorumluluk, düşüncelere saygı değerleri ile problem çözme becerisi yaklaşımları sosyal katılım çerçevesinde değerlendirilebilir.

Vatandaşlık görev ve sorumlulukları üzerinde duran Tunç, yardımseverlik değerine de değinmiş, bir vatandaşın yeri geldiğinde sadece diğer insanlara değil, bir bütün olarak devletine de yardımda bulunması gerektiğini ifade etmiştir.

Örnek vatandaş, kendi görev ve sorumluluklarını yapan, askere giden, vergi ödeyen, durumu olmayana yardım eden kişidir. Mesela bir şehir çok kalabalık ve

belediyenin de o şehre hastane yapacak durumu yok. Gerektiğinde oraya hastane yapar. Bunu yapacak parası olmayabilir. Parası yoksa da başkalarını bu konuda teşvik edebilir.

Maddi destek sağlayarak ülkeye hizmet etme ile ilgili fikirlerini dile getiren Tunç, eğer kişinin böyle bir imkânı yoksa bile, bu desteği verebilecek kişilerle temas kurularak yine de alternatifli bir bakış açısıyla konuya yaklaşmıştır. Tunç'un ifadelerinde değindiği toplum yararına başlatılan girişimler sosyal katılım ile ilişkili bulunmuştur.

Vatandaşlığın görev-sorumluluk çerçevesinde değerlendirildiği, değerlendirmenin öğrencilikten meslek sahibi biri oluncaya kadar geçen süreçte çeşitlendirildiği bir algıya Nur'un söylemlerinde rastlanmıştır. Nur, kendisini de bir vatandaş olduğunu düşünerek, kendine biçtiği vatandaşlık rolünü öğrencilik statüsü üzerinden örneklendirmiştir:

Örnek vatandaşı, vatani için elinden geleni yapan mesela bir mesleği varsa mesleğini en iyi şekilde yapan, öğrenci ise derslerine çalışan dersini dinleyen, vatani için çalışan, yararlı şeyler yapan insanlardır. Mesela, öğrenciyse derslerine çok iyi çalışmalı, bunun gibi. Şimdi derslerine iyi çalışan öğrenci, ileride iyi bir meslek sahibi olur. Mesela öğretmen oldu diyelim. Onun yetiştireceği çocuklar ileride ülkenin başına geçeceği için o insanları iyi yetiştirmiş olur. İyi yetişen insanlar da ülkeleri için yararlı şeyler yaparlar.

Nur'un hem iyi bir öğrenci olma hem de geleceğe yönelik mesleğini en iyi şekilde yerine getirme üzerine söylemlerinden, vatandaşlık rollerinin kurgusal bir silsile olarak geliştiği görülmüştür. Öğrencinin açıklamalarından örnek bir vatandaş olmanın, öğrencilik yıllarına dayandırılarak küçük yaşlarda başlayan bir eğitimle gerçekleştiğinin düşünüldüğü de anlaşılmıştır. Nur'un ayrıca belirttiği özellikleri vatan aidiyeti ile de birleştirerek, örnek vatandaşın davranışlarının nihayetinde ülke için bir katkı olduğunu da belirtmesinden, vatandaşlık algısında görev-sorumluluk anlayışının hak ve özgürlüklere göre daha ön planda tutulduğu da fark edilmiştir. Öğrenci ifadelerinden çıkarılan sorumluluk değerinin ve bu değer kapsamında şekillenen davranışların sosyal katılım içerdiği görülmüştür.

Araştırmaya katılan beşinci sınıf öğrencilerinin "dilekçe yazma, STK'lara katılma" gibi örneklendirmeleri hak/görev/sorumluluk kategorisi altında ele alınmıştır. Yapılan sınıf gözlemlerinde sosyal bilgiler ders sürecinde de dilekçe yazma ve STK'larla ilgili örneklendirmelerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Dilekçe yazmaya, ders kitabındaki bir metin

üzerinden değinilmiş, metindeki örnek ifadeler dışında öğrencilerin günlük yaşamları ile herhangi bir ilişkilendirilme yapılmamıştır. STK'larla ilgili olarak ise ders esnasında kuruluşların çalışma alanlarından bahsedildiği, sınavlarda nasıl soruların çıkacağı veya hangi kuruluşların daha çok sorulabileceği ile ilgili bilgi verildiği kaydedilmiştir.

Örnek vatandaşlıkla ilgili olarak kendisini de örnek bir vatandaş olarak değerlendiren Cem'in, yaptığı açıklamalarda daha çok politik katılıma vurgu yaptığı görülmüştür. Oy kullanmayı örnek vatandaşın özelliklerinden biri olarak gören Cem, yaşı gereği oy kullanma ehliyetine sahip olmasa bile bu konuda yapabileceği şeyler olduğunu dile getirmiştir. Cem, *“büyüklerimi oy kullanma ile ilgili teşvik ederim”*, diyerek oy kullanmanın vatandaşlık açısından oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Arkadaşları arasında uzlaştırıcı bir rolü olduğunu belirten Cem, dilekçe yazmanın da farklı alanlarda sorun çözümlerinin bir yolu olduğunu, *“sorun olduğunda arkadaşlarımı ayırırım. Başka sorunlarla ilgili dilekçe yazabilirim. Mesela ulaşım ile ilgili sorun var. Belediyeye dilekçe veririm”* şeklinde açıklayarak resmi ve gayri resmi sorun çözümlerinin üzerinde durmuştur. Ayrıca sorun çözümlerinin arkadaşlık ilişkilerinden ülke meselelerine doğru genişleyen bir çerçevede ele alınması Cem'in sosyal katılım ile ilgili bir bakış açısına da sahip olduğunu düşündürmüştür.

Vatan aidiyeti kategorisi altında belirtilen kodlara bakıldığında iki tür vatanseverlik düşüncesinin ifade edildiği görülmüştür. Vatana sıkı sıkıya bağlı olma, onun için canını feda etme gibi ileri derecede fedakârlık içeren bir vatandaşlık anlayışına dair söylemlere rastlanılmakla birlikte; ülkesi ile ilgili projeler geliştirme, ülkesinin yararına işler yapma gibi *“eyleme dönük bir vatandaşlık anlayışı”* içeren ifadeler de kaydedilmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin devlet, coğrafya, toplum, insan ve okul merkezli şekilde gruplanabilecek vatandaşlık algılarına ilişkin örnek öğrenci ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

Berk'in örnek vatandaş betimlemesi, daha çok başkalarını düşünen, ülkesine destek sağlayan bir mantık üzerinde şekillenmiştir. *“Örnek vatandaş, vatanını savunan ve canını feda eden kişidir. Çevreye katkı sağlar sosyal ve sivil toplum kuruluşlarına katılır. Sokakta yalnız kalmış kişilere yardım eder”*, şeklinde örnek vatandaşı nitelendiren Berk'in söylemlerinden hem yoğun bir vatanseverlik algısına sahip olduğu hem de yardımseverlik değerinin gerekliliğine uygun olarak örnek vatandaş betimlemesi yaptığı anlaşılmıştır.

Ece'nin, vatandaşlığa yüklediği anlam, *“örnek vatandaş, vatanını korur. Onun için canını feda eder. Vatanını sever. Dürüsttür. Sosyal aktiviteler yapar. Şehriyle ilgili, ülkesiyle*

ilgili projeler geliştirir. Şehrinin daha güzel yerler olması için çalışır. Bir sorun varsa bu sorunu düzeltmek için çalışır”, cümleleriyle ortaya konulmuştur. Ece, ders dinlemeyi, odasını toparlamayı, kendisinden istenilenleri yerine getirmeyi de vatandaşlık görevleri ile bağdaştırmıştır. Ayrıca projeler geliştirme düşüncesi ile üretkenliğe vurgu yapan Ece'nin, vatani için canını feda etme derecesinde de aidiyet duygusuna sahip olduğu düşünülmüştür.

Öğrencilerin yaptıkları örnek vatandaş tanımlamalarında sosyal kulüp, sosyal etkinlik ifadelerinin de yer alıyor olması, onların okulda gerçekleştirilen etkinlikler doğrultusunda kendilerinin dâhil olabilecekleri oluşumlara katılmaları, vatandaşlık açısından toplumda etkin rol üstlenme ile bağlantılı olarak düşünülmüştür. Öğrencilerin, buldukları sınırlı çevrede, ki bu çevre zamanlarının büyük bir kısmını geçirdikleri okul ortamı oluyor, gösterdikleri katılım davranışları meydana gelen oluşumlara kayıtsız kalmama açısından vatandaşlık görevleri ile ilişki kurulduğunu düşündürmüştür.

Vatandaşlık algısı tablosunda yer alan üretkenlik kategorisi ve bu kategoriye ait kodların ortaya çıkmış olmasında, öğrencilerin bilim fuarı, TÜBİTAK Bilim Projesi'nden görüşme esnasında bahsetmelerinin ve bazı öğrencilerin TÜBİTAK ekibinde yer almalarının etkili olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmeler, eğitim öğretim yılının ikinci döneminin son ayında gerçekleştirilmiştir. Bu zaman diliminde sosyal bilgiler dersinde kullanılan ders kitabında ele alınan konulara bakıldığında; Küresel Bağlantılar öğrenme alanı altında “*Toplum İçin Çalışıyorum*” konusunun yer aldığı tespit edilmiştir. Kitapta özellikle genç insanların topluma fayda sağlayan icatlarına, sosyal sorumluluk içeren örneklere (Ders Kitabı syf: 184-186) yer verilmiş olmasının öğrencileri bu konuda etkilemiş olabileceğini düşündürmüştür.

Benzer şekilde bilimde yenilik vasfı taşıyan alıntıların daha önceki öğrenme alanlarında da ders kitabında örneklendirildiğine (Sayf: 131-134) rastlanmıştır. 21/03/2018 tarihli sınıf gözleminde sosyal bilgiler öğretmeni kitapta verilen örneğe ilave olarak daha önce görev yaptığı okuldaki bir öğrencisinin kendi geliştirdiği bir icadını (kravat bağlama aparatı) örneklendirmiş, öğrencileri bu tür işler yapabilecekleri konusunda cesaretlendirmiştir. Ayrıca araştırmacının sınıf gözlemleri yaptığı zaman aralığında Cem kod adlı öğrencinin “uzay çağının konutları” temalı kendi projesini araştırmacıya anlatmak için özellikle evinden getirip açıkladığı (15/05/2018) alan notu olarak kaydedilmiştir.

Örnek vatandaşıla ilgili özellikleri vatan aidiyeti ve değerler kategorileri ile ilişkilendirerek açıklayan Ece, şehrini veya ülkesini geliştirmek adına da bazı şeylerin yapılabileceğini belirtmiştir. Düşüncelerini, “*Vatanını korur. Onun için canını feda eder. Vatanını sever. Dürüsttür. Sosyal aktiviteler yapar. Şehriyle ilgili, ülkesiyle ilgili projeler geliştirir. Şehrinin daha güzel yerler olması için çalışır. Bir sorun varsa bu sorunu düzeltmek için çalışır*”, şeklinde ifade eden Ece, proje geliştirme ile ilgili olarak tasarılarının da bulunduğunu dile getirmiştir. Bunu da “*mesela diyorlar gelecekte arabalar havada uçacak. Yani insanların hayatlarını kolaylaştıracak gelişmeler olacak. Ben de buna benzer şeyler düşünüyorum. İnsan hayatını kolaylaştıracak şeyler düşünürüm*” şeklinde ifade eden Ece’nin örneklendirdiği projesi ile bilimsel anlamda insanlığa katkı sağlamak amacıyla harekete geçme istediğinde olduğunu göstermiş ve toplumsal faydanın gözetildiği bir anlamda sosyal katılım ile ilişkili bulunmuştur.

Öğrencilerin vatandaşlık algılarının şekillenmesinde bir etken olarak düşünülen sosyal bilgiler öğretmeninin de bu doğrultuda neler düşündüğü önemli görülerek konu ile ilgili görüşleri alınmıştır. Sosyal bilgiler öğretmeni ile yapılan görüşme kayıtlarında öğretmenin değindiği temel noktalardan biri, vatandaşlıkla ilgili belirtilen ifadelerin sözde kalmaması gerektiğidir. Öğretmenin söylemlerinden kişilerin sadece vatanını sevmekle kalmayıp bunu davranış olarak göstermeleri gerektiğine inandığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla öğrencilerine de bu doğrultuda eğitim verdiğini ifade eden sosyal bilgiler öğretmeni, öğrencilerinin yaşlarının onlar için kısıtlayıcı bir durum olmadığını da vurgulayarak vatandaşlıkla ilgili özellikle önemsedığı davranışları şöyle ifade etmiştir:

Dilekçe olayı var bir de vatan, memleket sevgisini dille değil, bilfiil. Yanmakta olan bir ışığı söndürmemiz gerektiği, akmakta olan suyun kapatılması gerektiği, tasarruf bilinci yani israfa kaçmama olayı. Bu yönden de. Her zaman onlara şunu söylemişimdir: Ben bir çocuğum. Ben ne yapabilirim ki bu memlekete? Çok şey yapabilirim. İşte iki çiziktirip attığın kâğıdı çöpe atmak, hesaplama. Bunları hesapladıkça şaşırıyorlar. Tabi hepsi bu bilinci kazandı mı hepsi değil ama en azından kafalarında bir soru işareti oluşturduğumu düşünüyorum. Zaten derdim de o. Neden? Nedenini sorun Nedeninin yanıtını bulduğunuzda sorun büyük ölçüde çözülmüş demektir. Mesela ülke ekonomisinin ithalat ihracat dengesi, bu dengenin nasıl sağlanması gerektiği gibi. Tabi onların seviyesine uygun olarak bunu yapmak lazım.

Ders sırasında konu ile ilişkili olarak etkin vatandaşlığa dair açıklamalarda bulunan sosyal bilgiler öğretmenin sınıf gözleminde etkin vatandaşlık tanımını, *“haklarını ve sorumluluklarını bilen, toplum yararı için başta kendisi ve toplum yararına çalışan, bilinçli, tarihine, geçmişine, kültürüne sahip çıkan, geleceği için mücadele eden kişiler”* (27/09/2017 tarihli sınıf gözlemi) şeklinde ifade ettiği tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmeni aynı ders içinde *“Biz sosyal bilgiler sayesinde haklarımızı ve sorumluluklarımızı biliriz”* ifadesini kullanmıştır. Öğretmen, öğrencilerine bunların ötesinde hakların kullanımı ile ilgili herhangi bir açıklama veya örneklendirme yapmamıştır. Ancak konu ile ilgili ders kitabında güncel yaşamla bağlantılı bir örnek verildiğinde hakların kullanımını ile ilgili öğretmen tarafından açıklamalar yapılmıştır.

Öğretmen tarafından “Birey ve Toplum” öğrenme alanında ders kitabındaki on üçüncü sayfayı öğrencilerden birine okutulduğu esnada kitaptaki, *“sosyal bilgiler dersinde yaşamımıza yön veren bazı beceri ve değerler kazanırız”* ifadesinden sonra açıklama yapmak üzere araya giren öğretmen, aynı cümleyi tekrar ettikten sonra, *“Zehra arkadaşınız (kitapta örnek metindeki öğrencinin adı) sosyal bilgiler dersinde nasıl bir beceri edinmiş ki karşılaştığı sorunu bununla çözmeye çalışmış?”* sorusunu öğrencilere yöneltmiştir. Öğrencilerden gelen cevapların ardından örnek okuma metni ile bağlantılı olarak dilekçe yazmanın hak arama yollarından biri olduğu öğretilmektedir (29/09/2017 tarihli sınıf gözlemi). Aynı dersin devamında öğretmen tarafından demokratik yaşamla ilgili, *“ayrıca demokratik yaşam tarzını öğrenerek hak ve sorumluluklarımızı biliyoruz”* vurgulaması da yapılmıştır. Burada da benzer şekilde hak ve sorumlulukların bilinmesi üzerinde durulurken hakların kullanımı veya sorumlulukların yerine getirilmesi ile ilgili açıklamaya, örnek çeşitlendirmesine rastlanılmamıştır. Yapılan gözlem kayıtları doğrultusunda öğrencilerin vatandaşlık algıları değerlendirildiğinde, *“örnek vatandaş, haklarını kullanır”* ifadelerinin sıkça kullanılmasının nedeninin sosyal bilgiler dersinde hakların bilinmesinin vurgulanmasına karşın bunların kullanımına fazla değinilmemiş olması olduğu söylenebilir. Öğrencilerin örnek vatandaş olmakla ilgili kazanımlarını nasıl edindikleri ile ilgili sorulara verdikleri cevaplarda da kazanımlarını, ders kitaplarından, sosyal bilgiler kitaplarından, öğretmenlerinden ve ailelerinden elde ettiklerini dile getirdikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin ilgili söylemlerinden, kazanımların okulda çoğunlukla telkine

ve bilgi vermeye dayalı olarak ailede ise hem telkin hem de rol modeli alınarak gerçekleşmiş olabileceği sonucu çıkarılabilir.

Beşinci sınıf öğrencilerinin örnek vatandaş nitelendirmelerinde belirttikleri örnek durumları nerelerden veya kimler aracılığı ile öğrendiklerine yönelik sorular da görüşme esnasında öğrencilere yöneltilmiştir. Yöneltilen sorulara öğrenciler;

Öğretmenimiz derste anlatıyorlar, iyi bir şekilde. Böylece biz de iyi öğreniyoruz. İleride meslek sahibi olduğumuzda bütün öğrendiklerimiz işe yarayacak ve biz de işimizi daha iyi yapabileceğiz (Nur).

Annem özellikle çok yardımseverdir. Bu kutulara para atma işini ondan öğrendim. Ama sokakta dilenci falan olursa onlara yaklaşma diyor. Çünkü bazen kötü insan olabilirlermiş (Berk).

Sosyal bilgiler dersinde gördüğümüz konulardan, annemlerden. Önceden annem yapıyordu. Ben ne gerek var diyordum. Sonra zamanla ben de yaptım (Tunç).

Ailemin örnek bir vatandaşlar olduğunu düşünüyorum. Hoşgörüsüyle karşılıyorlar her şeyi. Kimseye bağırıyorlar. Mesela ananem (Mert).

Hocamız zaten öğretiyor bize. Toplum yararlı olmamız için neler olmalı insanların görüşlerini alarak onları gerçekleştirebilmek için neler yapmalıyız bunları öğretiyor (Gül).

Örnek vatandaş olmama sıra arkadaşım birazcık engel oluyor. Mesela derslerde konuşup beni etkiliyor. Konuşunca bu öğrenmem gereken şeyleri öğretmen anlatıyor. Dinleyemediğim için öğrenemiyorum (Naz).

Dersi dinleyemeyince vatandaşlıkla ilgili bazı şeyleri öğrenememiş oluyorum. Vatanımı sevmeyi, Atatürk'ün yaptığı şeyleri, bunun gibi (Ece).

Alınan cevaplar hem vatandaşlıkla ilgili edinimlerinin kaynaklarının belirlemesi hem öğrencilerin bunları nasıl kazandıkları ile ilgili açıklayıcı olması bakımından önemli görülmüştür.

Vatandaşlık eğitimi ile özellikle toplumdaki genç bireylere haklar, sorumluluklar ve katılımcılığa ilişkin bilgi, beceri ve değerler kazandırılmaya çalışılır. Yukarıdaki öğrenci ifadelerine bakıldığında vatandaşlık eğitiminin okul ve sosyal bilgiler dersi ayağında anlatıma ve bilişsel öğrenmelere dayalı yürütülen bir sürecin daha etkin olduğu görülmüştür. Gerek öğrenci ifadelerinden gerekse ders gözlem notlarından yaşam boyu öğrenme

yaklaşımının da dâhil edildiği, öğrencilere uygulamaya dönük beceri ve yetkinlik kazandırılmasına yönelik uygulamalara sosyal bilgiler dersi kapsamında yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir.

Öğretmen ve öğrenci ifadelerinden elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, her iki grup tarafından da vatandaşlık tanımlarında sosyal katılıma değinildiği görülmüştür. Özellikle “Uyum ve İş Birliği, Sorun Çözme, Çevre Bilinci, Ülke Meseleleri ile İlgilenme, Toplumsal Fayda, Yeni Katkı” gibi kodlarla ifade edilen söylemler sosyal katılım ile bağlantılı olarak kaydedilmiştir. Belirtilen kodların ortaya çıkarılmasında ilgili ifadeler daha detaylı ele alındığında, öğrencilerin vatandaşlık-sosyal katılım bağlantısında teorik düzeyde kazanımlara erişimlerinin bulunduğu, dersler aracılığıyla, öğretmenlerinin ders içeriği paylaşımlarından ve ailelerini bu konuda rol model olarak vatandaşlıkla ilgili düşüncelere sahip oldukları anlaşılmıştır.

4.2. Sosyal Bilgiler Öğretmeni ve Öğrencilerinin Sosyal Katılım Kavramına Yükladıkları Anlamlar

Bu başlık altında sosyal bilgiler öğretmeni ve öğrencilerinin sosyal katılım kavramına yükladıkları anlamlara yer verilmiştir. Öğretmen ve öğrenci ifadeleri doğrultusunda oluşturulan kod, kategori ve temalar tablo 4. 2’de gösterilmiştir.

Tablo 4. 2. Öğretmen ve Öğrencilerin Sosyal Katılım Kavramına Yükledikleri Anlamlar

TEMA	KATEGORİ	KODLAR	
SOSYAL KATILIM ALGISI	TOPLUMSAL KAPSAM	Sivil toplum kuruluşları ile iş birliği***	
		Çevre düzenlemelerine katılma	
		Toplumunu ilgilendiren (miting gibi) toplantılara katılma	
		İşsizlere iş bulma	
		Toplumsal amaçlı projelere katılma	
		Toplumsal sorunlara duyarlılık***	
		Yardım davranışları**	
		Sorumluluk sahibi olma**	
		Yasalara/kurallara uyum**	
		Yanlış yapanları uyarma**	
		Bağış davranışları**	
		EĞİTSEL/SOSYAL ETKİNLİKLER	Oyuna katılma
			Tiyatro izleme
			Sosyal gruplara katılma
	Sporla ilgili etkinliklere katılma**		
	Sosyal kulüplere katılma		
	Müzik etkinliklerine katılma		
	Sosyal etkinliklere katılma**		
	Okuldaki projelere/etkinliklere katılma**		
	Sosyalleşme		
	Festivallere katılma		
	AKADEMİK KAPSAM	Toplu yemeklere katılma	
		Derse katılma	
		Proje ödevi hazırlama	
	İLETİŞİM BECERİLERİ	Toplumsal sorunların bilgisi***	
		Uzlaştırıcı davranışlar	
		Etkili iletişim	
Empati *			
Medya takibi			
HAKLAR ve ROLLER	Özür dileme*		
	Haklarını bilgisi		
	Hakların kullanımı		
		Rollerin bilgisi	

İşaret belirtilmeyen kodlar öğrenci ifadelerine dayalıdır.

(*) Öğretmen görüşmelerinden elde edilen kodları ifade eder.

(**) Öğretmen ve öğrenci görüşmelerinden elde edilen ortak kodları ifade eder.

(***) Öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ile gözlemlerden elde edilen ortak kodları ifade eder.

Tablo 4. 2’de öğretmen ve öğrencilere yöneltilen, “sosyal katılım denince aklınıza neler geliyor? Örneklerle açıklayabilir misiniz?” sorusuna verilen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan, “*Toplumsal Kapsam, Eğitsel/Sosyal Etkinlikler, Akademik Kapsam,*

İletişim Becerileri ile Haklar ve Roller” kategorilerine ulaşılmıştır. Öğrencilerin yaptıkları açıklamalarda zaman zaman sosyal bilgiler ders kitabı ile bağlantıların kurulmasından dolayı ders kitabında işaret edilen konular bulgular kısmına dâhil edilerek tablo içerisinde belirtilmiştir.

Bulgular sosyal katılım açısından değerlendirildiğinde, sosyal katılım davranışlarının ortaya çıkarılmasında zemin oluşturacak nitelikte bir alt yapının öğretmen ve öğrenci söylemlerinde yer aldığı anlaşılmıştır. Özellikle “*toplumsal sorunların bilgisi, toplumsal sorunlara ilgi ve duyarlılık, medyayı takip, sorumluluk ve yardım içerikli davranışlar, empati, sorun çözme, hakların bilinmesi ve kullanılması*”, gibi kodların belirlenmesinde etken olan ifadelerden sosyal katılım düşüncesinin var olduğu görülmüştür.

Sosyal katılım adına bireyin hem kendi hem de toplum yararına davranışlar sergilemesi beklenir. Bu açıdan değerlendirildiğinde “Eğitsel/Sosyal Etkinlikler” kategorisi kapsamında ele alınan ifadelerin aynı zamanda araştırmaya dâhil edilen çalışma grubunun yaş olarak içinde buldukları gelişim dönemi açısından daha büyük bir topluluğa katılma öncesinde değerlendirilebilecek bir nevi aracılık rolü de üstlenebileceği düşünülmüştür. Burada da öğrenciler eğitsel/sosyal etkinliklerde daha az sayıda bir topluma karşılık gelen okul ortamında katılım davranışlarını sergilemişlerdir. Belirtilen kategorinin doğrudan sosyal katılımı içermemekle birlikte, genişleyen toplumsal konulara da katılmak açısından öğrencilerin daha küçük kapsamda deneyim kazanmalarına olanak sağlayan bir durum oluşturduğu görülmüştür. Nitekim katılınan etkinlik bir oyun olsa bile öğrencilerin oyun içerisindeki inisiyatif kullanma veya bazı kararlar alma türündeki davranışları sosyal katılım ile bağdaştırılabilir.

Öğrenci söylemlerinde yer alan “derse katılma”, “proje ödevi hazırlama” ifadeleri onların sosyal katılıma bakış açıları ile kendilerine sunulan olanaklar çerçevesinde düşünülerek sosyal katılıma dâhil edilmiş, öğrencilerin ders esnasında veya bir ders için öğrenmeye ve kendilerini ifadeye dönük davranışları akademik kapsam adı altında ele alınmıştır.

Öğrencilerin gerek kendi yararlarına, gerekse topluma katkı sağlamak adına eylemde bulunabilmeleri için içinde buldukları gruplarda iletişim halinde olmalarının ve iletişim ile ilgili bazı becerilere sahip olmaları sosyal katılımı bağlantılı olarak “iletişim becerileri” kategorisi şeklinde isimlendirilmiştir. Özellikle kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkan

sorunların etkili bir iletişimle çözülebileceğini düşünen öğrencilerin, yardım davranışları kapsamında da dezavantajlı gruplara yardım etme gibi projelerde empati kavramını bu doğrultuda dile getirdikleri görülmüştür.

Belirtilen durumlar bağlamında beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal katılım algılarının neler olduğu aşağıda alıntıları ile birlikte açıklanmıştır.

Toplumsal Kapsam:

Sosyal katılım ile çevre bilincini, çevreyi korumak adına gönüllü hizmet etmeyi ilişkilendiren Naz'ın konu ile ilgili görüşleri şöyledir:

Çevre hakkında bir şey yapılacaksa bir insan ona katıldığında sosyal katılım oluyor galiba. Benim aklıma öyle şeyler geliyor. Sivil toplum kuruluşlarına katılmak gibi şeyler. Yani oralarda gönüllü çalışan insanlar mesela TEMA'ya gidiyorlar diyelim bir ormana gidiyorlar. Ormandaki atıkları topluyorlar. Bunun gibi şeyler.

Naz'ın açıklamalarından, bireyin sosyal katılım adına harekete geçmesinin, yapılan bir plana dâhil olma şeklinde gerçekleştiği anlaşılmıştır. Açıklamalarda toplum yararının gözetilmesini çağrıştıran ifadeler, sivil toplum kuruluşu ile ilgili verilen örnek, doğal çevrenin korunması ile bağdaştırılmıştır. Naz'ın örneklerinde sosyal katılım ile ilgili olarak hem gönüllülük esasına hem de sosyal katılım davranışının toplu bir eylem olarak gerçekleşeceğine değinildiği tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının özel amaçlarında “doğal çevreden, doğal kaynakların sınırlılığından, öğrencilerin bu durumun farkında olup çevre duyarlılığı değeri ile hareket ederek her zaman doğal çevreyi korumaya yönelik davranışlar göstermelerinden” (madde: 6) bahsedilir. İlave olarak programda, “*Etkin Vatandaşlık*” öğrenme alanında, “*çevresindeki kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin araştırılması sağlanır*” kazanımına yer verilir. Bu doğrultuda Naz'ın söylemlerinin belirtilen amaç ve kazanımla örtüşür düzeyde benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Sosyal katılımın dezavantajlı grupların faydalanabileceği davranışlar olarak nitelendirildiği örneğe Gül'ün ifadelerinde rastlanılmıştır. Gül, “*herkesin katıldığı bir sosyal kulüp geliyor aklıma. Mesela engellilere yardım kulübü. Engelli arkadaşlarımıza yardım etmek için topluluk kurup onlara yardım etmek gibi bir şey*” olarak sosyal katılım kavramını açıklamıştır. Bu tür davranışların gerçekleştirilmesi ile ilgili olarak bireysel düzeyde değil, grup halinde harekete geçilmesi ile ilgili ifadeler kullanan Gül, sosyal bilgiler dersinde

engellilerle ilgili bir konuda anlatılanlardan etkilendiğini belirterek mavi kapak toplama projesi ile sağlanan desteği örneklendirmiştir. Kendisinin de böyle bir projede yer almak istediğini, okulda daha önce bununla ilgili bir çalışma yapıldığına tanık olduğunu da ifadelerine eklemiştir.

2017/2018 eğitim öğretim yılında iki dönem şeklinde gerçekleştirilen sınıf gözlemlerinde böyle bir örnek durumla karşılaşılmanın üzerine öğrenciye mavi kapak toplama ile bilgisini nereden edindiği tekrar sorulmuştur. Öğrencinin cevabından okulda önceki yıllarda böyle bir çalışmayı gördüğü, bunun aklında kaldığı, onlardan ilham alarak kendisinin de böyle bir şey yapmak istediğini belirttiği anlaşılmıştır. Öğrencinin belirttiği engellilerle ilgili konu, ders kitabında “*Birey ve Toplum*” öğrenme alanında yer alan “*Çocuk Hakları Her Yerde*” konusunda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin maddelerinin yer aldığı, madde içeriklerinde göçmen ve engelli çocuklarla ilgili bakım ve eğitim haklarına değinildiği şekliyle tespit edilmiştir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 25).

Sosyal katılımın yardım içerikli davranışlar kapsamında ele alındığı bir başka örneğe Berk’in ifadelerinde rastlanılmıştır. Berk, yardımların bireysel olarak değil bir kurum aracılığı ile gerçekleşebileceğini de ayrıca dile getirmiştir. Sosyal katılımı, “*herkesin katıldığı ve katılması gereken bir kurum. Herkese yararlı olan bir proje olabilir. Mesela işsizlere iş bulmak. Bunlar sosyal katılımdır. Yardım yapan kurumlar mesela. Bunlara katılmak*”, şeklinde kısmen de olsa bir gereklilik olarak değerlendiren Berk, sosyal bilgiler dersinde sosyal katılımı ilgili olarak ders kitabında yer alan “*Küçük Çivi*” metnini okuduklarını belirtmiştir. Berk’in sosyal katılımı ilişkili gördüğü metin şöyledir:

Küçük Çivi

Kocaman bir gemide küçük mü küçük bir çivi varmış. Bu çivi gemi tahtalarını birbirine bağlayan çivilerden biriymiş. Çivi her gün gemidekileri incelemiş. Tahtaların, çeliklerin, halatların büyük görevler yaptıklarını görmüş. Kendi kendine:

-Bu gemide herkes çok önemli işler yapıyor. Ama ben küçücüğüm bu gemide hiçbir işe yaramıyorum. Bari buradan çıkıp gideyim demiş.

Diğer çiviler bu konuşmayı duymuşlar. Ona,

-Sakin yerinden ayrılma, demişler. Sen yerinden çıkarsan biz de düşeriz.

Çivilerin konuşmasını tahta ve çelik levhalar işitmiş,

-Siz ne diyorsunuz demişler. Yerinizden ayrılmayı asla düşünmeyin. Yoksa hepimiz birden düşeriz... (Sosyal Bilgiler Ders kitabı syf: 18).

Berk, bu okuma metninden herkesin bir yararının olduğunu, mutlaka büyük şeyler yapmak gerekmediğini anladığını ifade etmiştir. Ancak öğrencinin kendisinin örnek vatandaş olmasını engelleyen bir durum olarak yaşının küçüklüğünü öne sürmesinden, “*yani bazen akluma yardımla ilgili şeyler gelebiliyor. Ama nasıl yapacağımı bilmiyorum. Küçük olunca tek başına bi şey yapamıyorum*” yapılabilecekler açısından değil de eyleme geçebilme kısıtlılığı açısından kendisini yeterli görmediği anlaşılmıştır. Berk’in çağrışım yaptığı örnek metin, ders esnasında şu şekilde ele alınmıştır:

04/10/2017 tarihli sınıf gözleminde sosyal bilgiler öğretmeni tarafından, “Küçük Çivi” okuma metnini gönüllü olarak bir öğrenciye okutulduktan sonra sınıftaki öğrencilere metinden neler anladıkları sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu soruya genel olarak, “sorumluluklarımızı küçümsememeliyiz” şeklinde cevap verdikleri kaydedilmiştir. Verilen cevaplar öğretmen tarafından takdir edilerek, her şeyin birbirine bağlı olduğu, küçük-büyük her şeyin önemli olduğu, bu nedenle herkesin sorumluluklarını yerine getirmesi durumunda toplumun çok güçlü olacağı şeklinde ilave açıklamalar yapılmıştır. Konuyu insan vücudundaki organlar ile ilişkilendiren öğretmen, her organın bir görevi olduğunu, biri çalışmazsa veya az çalışırsa diğerlerinin de bundan kötü yönde etkileneceğini belirtmiştir. Toplumun organizmaya benzetilerek söylenen sözlerde iş bölümünün vurgulandığı, sorumlulukların tüm insanlar tarafından paylaşılması gerektiğinin ifade edildiği görülmüştür. Öğretmenin söylemlerine bakıldığında vatandaşlıkla ilgili göndermelerin daha çok sorumluluk-görev ekseninde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Öğretmenin dersteki açıklamaları ile yapılan işin önemli veya daha az önemli olmasına değinilirken, Berk gibi, diğer bazı öğrencilerin de sosyal katılım açısından engel olarak gördüğü yaşça küçük olma durumu ile ilgili herhangi bir açıklama, cesaretlendirmeye yönelik davranışta bulunmadığı gözlemlenmiştir.

06/10/2017 tarihli sınıf gözleminde aynı metnin tekrar ele alındığı kaydedilmiştir. Derste “Küçük Çivi” metninin kısa bir hatırlaması yapıldıktan sonra (metinden alınan mesaj benzer şekilde açıklanarak: herkes bir durumda kendi sorumluluğu da olduğunu unutmamalı, küçük de olsa sorumluluğunu yerine getirmelidir), öğretmen tarafından bu kez buradaki geminin neyi temsil ettiği öğrencilere sorulmuştur. Öğrencilerden gelen bir dizi cevaptan

sonra gelen toplum yanıtı öğretmene takdir edilerek, insanların topluluk halinde yaşama zorunluluğu bu kez ihtiyaçlarının ancak bu şekilde karşılanabileceği doğrultusunda mesleklerle de ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmeninin kitaptaki metne bağlı olarak gerçekleştirdiği sınıf çalışmasının, “*Birey ve Toplum Öğrenme Alanı*”nın sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır” kazanımına uygun olarak gerçekleştirildiği görülmüştür. Ancak, sosyal katılım ile ilgili de güzel bir örnek teşkil etmesi açısından burada sosyal katılım becerisine yüzeysel değinilmesi, bu becerinin pekiştirilmesi açısından daha çok önemsenilmesi gereken bir durum olarak düşünülmüştür. Oysaki sosyal bilgiler öğretmeni ile gerçekleştirilen görüşme notlarında öğretmenin, “*her zaman onlara şunu söylemişimdir: Ben bir çocuğum. Ben ne yapabilirim ki bu memlekete? Çok şey yapabilirim*” şeklinde yer alan ifadesinde sosyal katılımın öğretmen tarafından önemsendiği görülmüştür. Öğretmenin görüşme sırasında belirttiklerini ilgili konu esnasında da vurgulanmasının, öğrencilerin yapabileceklerinin neler olduğu ile ilgili örneklendirmelerin yapılmasının ve vatandaşlık anlayışının sadece sorumluluk-görev şeklinde kalmayıp, hakların, toplum yararına yapılabileceklerin de dahil edildiği örnek uygulamaların gerçekleştirilmesi sosyal katılım becerilerinin gelişmesinde etkili olacağını düşündürmüştür.

Eğitsel/Sosyal Etkinlikler:

Araştırma grubunda yer alan öğrencilerden bir kısmı sosyal katılımı eğitsel/sosyal etkinlikler çerçevesinde ele almışlardır. Öğrencilerin ifadelerinde sosyal katılımın bir katılım şekli olarak algılamalarının yanı sıra sosyal katılım ile sosyal etkinlikleri kelime benzeşimi olarak eş değer düşünüp değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Her iki kavramın sosyal kelimesi ile başlamasının, etkinliklerin öğrencilerin katılım gösterebileceği davranışlar içermesinin öğrencilerin ifadelerine bu doğrultuda yön vermelerine neden olduğunu akla getirmiştir. Bu doğrultuda kaydedilen öğrenci ifadelerinden bazı örnekler aşağıda belirtilmiştir.

Sportif ve sanatsal içerikli eylemlerle sosyal katılımı ilişkili bulan Su, sosyal katılımı, “*sosyal etkinliklere katılmak. Spor, müzik gibi etkinliklere katılmak*”, olarak örneklendirmiştir.

Nil, okulda düzenlenen etkinliklerle bağlantılı olarak yaptığı değerlendirmesinde, sosyal katılım ile sosyal etkinlik kavramlarını birlikte ele almıştır. Sosyal katılımı, sosyal

etkinliklere katılmak şeklinde tanımlayan Nil'e daha önce sosyal katılım kavramını duyup duymadığı sorulduğunda, “*hı hı duydum tabi. Mesela okulda bir proje oldu. Ona katılma isteği duyma*”, şeklinde açıklamada bulunduğu kaydedilmiştir. Kendisinden başka bir örnek vermesi istendiğinde ise aklına başka bir şey gelmediğini ifade etmiştir. Öğrencinin açıklamasında katılmak yerine katılma isteği duymak ifadesini kullanmasından da bu tür durumların sözden eyleme geçilmesi boyutunda bazı eksiklerin olabileceği izlenimi edinilmiştir. Zira akabinde kendisinin böyle bir projede yer alıp yer almadığı sorulduğunda alınan cevap, “hayır” olmuştur.

Tunç, sosyal katılımı okul dışında gerçekleşen ancak resmi bir kurum bünyesinde düzenlenen halka açık kurslara katılım olarak tanımlamıştır. Öğretmenlerinin de zaman zaman bu kurslara kendilerinin katılımlarını teşvik ettiğini belirten Tunç'un konu ile ilgili düşünceleri şöyledir:

Bir kulübe katılmak olabilir. Mesela belediyelerin kurduğu jimnastik kulüpleri, yüzme kulüpleri, basketbol kulüpleri. Sosyal bilgiler öğretmenimiz de bize katılırsanız iyi olur diyor. Bize öneriler veriyor. Şunu yapmak doğru mudur, şunu yaparsan ne olur, ileri görüşlülük, nasıl yaparsam ön plana çıkarım, nasıl iyi olurum gibi bilgiler.

Tunç'un söylemlerinden, sosyal bilgiler öğretmenlerinin kendilerini sportif etkinlikler açısından güçlendirmelerine yönelik alanlara yönlendirdiği anlaşılmıştır. Öğretmenin önerileri özellikle okulların tatil olduğu yaz dönemine ilişkindir. Öğretmenin okulun açık olmadığı zamanlarda öğrencilerin zamanlarını kendilerine yararlı olacak şekilde verimli bir şekilde değerlendirmeleri için bu tür tavsiyelerde bulunduğu düşünülmüştür.

Sosyal katılım kavramını fayda ve eğlence boyutları ile ele alan Pars'ın, ilk olarak açıklamalarını, “*sosyal bilgilere üye olan sosyal bilgileri seven. Sosyal bilgilerle ilgilenen*” şeklinde ifade ettiği tespit edilmiştir. Pars'ın sosyal bilgileri içinde geçirerek örnek vermesi üzerine sosyal bilgiler dersinde sosyal katılım ile ilgili, sosyal katılıma teşvik eden konularla ilgili örnek vermesi istenmiş, bunun üzerine Pars şu açıklamaları yapmıştır:

İyi şeyler öğreniyorum. Bir yere nasıl katılırız niye katılırız onları öğreniyorum. Doğa olaylarını ve rollerimi biliyorum, gittiğim yerde nasıl davranacağımı sorumluluklarımı biliyorum. Haklarımı biliyorum. Öğretmenimiz sosyal katılımımızı geliştirmek için bize dersi daha iyi anlatıyor. Örneklerini

belirtiyor. Yaz olunca havuza gidebilirsin, o bir sosyal katılım mesela...Yani hem eğlenceli hem yararlı gibi. Yüzme öyle ya. Hem vücudumuz gelişiyor. Hem sıcakta bunalıyoruz.

Bu ifadelerden de konu bazındaki örneklendirmelerin sosyal katılım ile ilgili olarak toplumsal düzeyde, toplum hizmeti çerçevesinde bir ilişkinin kurulduğu, ancak yapılanlarla ilgili örnek verilmesi istendiğinde ise okul dışı zamanların spor gibi etkinliklerle ve daha çok kişisel gelişim adına verimli bir şekilde değerlendirilmesi şeklinde örneklendirildiği görülmüştür. Burada *sosyal* kelimesi maddi ve manevi yaşam koşullarını iyileştirmek anlamında kullanılarak *katılım* kelimesi ile birleştirilmiş ve böylece bireyin kendini geliştirmek için seçtiği alanlara katılım göstererek gerçekleştirilen bir etkinlik tanımı ortaya çıkarılmıştır. Nitekim ders kapsamında, kitap ve öğretmen ifadelerinde kavramsal anlamda daha geniş ve toplumsal bir bakış açısına göre şekillenen sosyal katılım kavramının sınıf ve okul çerçevesinde, uygulama düzeyinde tam olarak karşılığının bulunmaması/öğrencinin bunu görememesinin, bu kavramının yeterince içselleştirilmediğini, bu nedenle de tanımlara bu şekilde yansıdığını düşündürmüştür.

Akademik Kapsam:

Bir başka örnekte Ece, sosyal katılımı sadece katılım olarak değerlendirmiş ve başlatılan bir olay, beklenti gibi durumlara kişinin iştirak etmesi olarak açıklamalarda bulunmuştur. Katılım gösterilen alanları ise *derse katılım* şeklinde örneklendiren Ece, konu ile ilgili şunları söylemiştir:

Bir şey olduğunda katılım yaparsak... Yani hocamız dedi şunu şunu yapın. Oturup utanırsak olmaz. Hoca bir şey sorduğunda cevap verirken, annemiz babamız şunu şunu yaptın mı bugün okulda derse, bunları anlatırsan. Öğretmenimiz demişti derste sosyal katılımı ilgili. Bize diyor mesela, derse katılırsanız ders içi performansınızı yüksek veriyorum demişti. Orda sosyal katılım geçmişti.

Öğrencinin ifadesinde özellikle katılım kavramının üzerinde durulduğu anlaşılacakla birlikte, katılım başlatıcılarının öğrencinin okulda veya ailede otorite olarak nitelendirilebileceği kişiler olarak örneklendirildiği de dikkat çekici bulunmuştur. Ayrıca öğrencinin sınıfla ilgili verdiği örnekte davranışların maddi karşılık olarak notla ödüllendirildiğinin belirtilmesi katılım davranışının gönüllülüğten uzak bir şekilde değerlendirildiğini düşündürmüştür.

Sosyal katılım davranışlarını ders çalışarak kazanılabileceğini düşünen Nur, iletişim ve sosyal aktivitelere de değinmekle birlikte, sosyal katılımın dersler aracılığıyla öğrenilebilecek bir şey olduğuna inanarak düşüncelerini bu doğrultuda ifade etmiştir. Nur sosyal katılımı, “*insanlarla iletişimde olmak, çeşitli aktiviteler yapmak, mesela spor, satranç, oyun gibi şeyler*” olarak tanımlarken, sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerinin sosyal katılım becerilerini geliştirmek için neler yaptığını şöyle dile getirmiştir:

Öğretmenimiz mesela bizim daha çok kitap okumamızı istiyor. Buna yönlendiriyor bizi. Örnekler veriyor mesela bize mesela, bazıları kötü bir şey yapmış oluyor onu söylüyor. Şimdi örnekler tam aklıma gelmiyor. Biz de onu yapmıyoruz. Ha mesela bir arkadaşın sen ders çalışırken gel dışarıda top oynayalım diyor. Sen de gitmiyorsan bu iyidir. Aynı şekilde sen de böyle bir şey yapmazsan yine iyidir.

Öğrencinin ifadelerinde ders çalışmanın öne çıkarılan bir davranış olarak dikkat çektiği görülmüştür. Öğrenci tarafından ders içeriği öğrenmelerinin gerçekleşmesinde, sosyal katılımın da içinde bulunduğu becerilerin kazanılmasında okumaya dayalı uygulamaların başarılı olma yolunda geçerli bir yöntem olduğunun düşünüldüğü anlaşılmıştır.

İletişim – Haklar/Roller:

Sosyal katılımı haklar, yardım davranışları ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları ile ilişkilendiren Tan’ın, sosyal katılım davranışlarının gösterilmesinde medyanın da bir araç olarak kullanılabileceğini düşündüğü anlaşılmıştır. Tan konu ile ilgili bakış açısını şöyle açıklamıştır:

Aklıma sosyal olarak sosyetik olarak iyi mi kötü mü olduğunu test etmek geliyor. Bir insanın haklarını kullanması çocuk hakkı seçme ve seçilme hakkı. Başka insanlara yardım etmek. Mesela gazete veya haberlerden öğreniyoruz. Birinin yardıma ihtiyacı oluyor. Bazen bağış toplamak için mesela hesap numarası falan veriyorlar.

Sosyal katılım ile sosyal bilgilerdeki “*Birey ve Toplum*” öğrenme alanını ilişkilendiren Mert; burada geçen rol, görev, sorumluluk kavramları ile sosyal katılımı açıklayarak şunları dile getirmiştir:

İlk ünitemiz vardı. İlk ünitemizde baya bir böyle konuların üstünden geçmiştik. İsmi hatırlamıyorum ama. Birinci dönemin başında. İlk ünitemiz. Roller, görevler, sorumluluklar falan vardı sanırım. Evet. Sosyal bilgilerin bize kazandırdıkları gibi

şeyler de vardı. Sosyal bilgiler bize nerde nasıl davranacağımızı, kaç tane rolümüz var mesela bunlarla ilgili neler yapıyoruz gibi şeyler öğretiyor. Bunlar gibi.

Mert'in açıklamalarında, sosyal katılımın sosyal bilgiler dersi aracılığı ile kazanılacağı düşüncesinin varlığı anlaşılacakla birlikte, kazanımların, kitaplardan, kitaplardaki açıklamalardan elde ediliyor olduğunun belirtilmesi, sosyal katılım ile ilgili olarak daha çok okumaya veya anlatmaya dayalı gerçekleşen bir sürecin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal katılımı, insanların bir araya gelerek daha çok eğlence amaçlı etkinliklere katılmak olarak algılayan Alp, konu ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

Sosyal etkinliklere katılım. Diyelim meydana iftar yemeği düzenlendi. Ona katılmak. Festivaller düzenlendi onlara katılmak. Bunun gibi. İnsan eğleniyor buralarda, diğer insanlarla kaynaşiyor. İnsanın diğer insanlarla olan iletişimi güçleniyor. Sosyal katılımı ilgili bir de birinci ünite de böyle şeyler görmüştük. Hak ve sorumluluklarım bununla ilgili. Mesela öğretmenimiz de diyor bize sosyal bilgiler dersinde. Mesela atıyorum. Bir arkadaşımız sosyal bir etkinliğe gidiyor. Sporla ilgili şeyler yapıyor, kulüple ilgili bir şeyler yapıyor, tam hatırlamıyorum. Öğretmen siz de katılım mutlaka diyor. İletişiminiz falan gelişir diyor.

Sosyal katılımı diğer insanlarla bir araya gelerek, daha çok eğlence amaçlı etkinlikler gerçekleştirme şeklinde ifade eden Alp'in bu durumun iletişim becerilerini güçlendirdiği görüşünde olduğu görülmüştür. Alp ifadelerinde hak ve sorumluluklara değinse de belirttiği durumların yine sosyal aktiviteler ve bu aktivitelere katılım şeklinde gerçekleştiği anlaşılmıştır.

Sosyal katılım algısına ilişkin tablo genel anlamda değerlendirildiğinde beşinci sınıf öğrencilerinin ifadelerinden öğrencilerin sosyal katılımı, ağırlıklı olarak toplumsal fayda, bireysel yardım davranışları, kurum/kuruluşlarla iş birliği, sorumlulukların yerine getirilmesi, hakların kullanılması, etkinliklere katılma şeklinde algıladıkları sonucuna varılmıştır. Öğrenci ifadelerinde toplumsal fayda düzeyinde tüm toplumun iyiliği için hareket etme ön plana çıkarılırken eğitsel sosyal etkinliklerde daha çok bireysel gelişimin, eğlencenin, bireysel başarı ve mutluluğun hedeflendiği görülmüştür.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerin yanı sıra sosyal bilgiler öğretmeni ile de sosyal katılım kavramı üzerine görüşmeler gerçekleştirilmiş, sosyal bilgiler öğretmenin sosyal

katılım algısı belirlenmeye çalışılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmeninin konu ile ilgili düşünceleri aşağıda alıntılar eşliğinde belirtilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmeninin ilk olarak ikinci dönemde Kızılay haftasında Kızılay'ın okulda gerçekleştirdiği kan bağıışı uygulaması üzerinden düşüncelerini dile getirerek, “*mesela kan bağıışı. Böbrekten yana sıkıntım olmasaydı ben de verecektim. Bir insana kan veriyorsunuz ve sizin sayenize yaşamı kurtuluyor. Onun verdiği mutluluk hiçbir şeyle ölçülmez. Mesela bu bir soysal katılım*” şeklinde açıklamalarda bulunduğu kaydedilmiştir. Öğretmen tarafından burada sosyal katılım; başka insanlara, onları içinde buldukları zor bir durumdan kurtarmaya yönelik gerçekleştirilen yardım davranışı olarak nitelendirilmiştir.

Toplumda bazı insanların olumsuz davranışlarının bulunmasından kaynaklanan sorunların yanı sıra çevre kirliliği gibi sorunların da var olduğunu dile getiren sosyal bilgiler öğretmeninin, bunlarla ilgili gerçekleştirilebilecek çalışmaları da sosyal katılım kapsamında değerlendirdiği görülmüştür. Sosyal bilgiler öğretmeninin söylemlerinde, bu gibi durumların günlük hayatta var olduğunu ve çocukları bunlardan haberdar ederek onların dâhil edileceği organizasyonların yapılması gerektiğini vurguladığı tespit edilmiştir. Sosyal katılım becerisinin gerçekleştirilebilmesi için sahip olunması gereken özellikler üzerinde de duran sosyal bilgiler öğretmeninin konu ile ilgili düşünceleri şöyledir:

Sosyal katılım becerisine sahip olan insanlarda inisiyatif, sorumluluk alma becerisi oluşmuştur. Sorun çözme kapasitesi yükselmiştir belli ölçülerde. Sosyal katılımlarda elde ettiği sonuçları aldıkça, toplumdaki değişimi dönüşümü gördükçe daha çok katılma yönünde isteği olacak insanın. Sosyal katılım yapan kişi, yasal anlamda kurallara uygun davranmaya gayret eder. Duyarlılığı vardır. Mesela bir hoca var, çevre duyarlılığı hassas. Birkaç genci yere çöp atırlar diye uyardığında gençler onu hastanelik etmiş.

Sosyal bilgiler öğretmeninin açıklamalarında sosyal katılım becerisine yönelik davranışların hem ortaya çıkması, hem sürekliliğinin sağlanmasında nelerin etken olduğunun belirtildiği görülmüştür. Bu becerinin kullanılmasını sağlayacak öğrenme ortamlarının oluşturulması, deneyimlenmesi gerektiği öğretmen tarafından belirtilirken, kişinin bu sayede yaşayacağı tatmin duygusuyla daha fazla bir çabanın içine girebileceğine de değinilmiştir. Açıklamalarda öğretmen meslektaşı ile ilgili verilen örnekten öğrencilerin öğretmenleri

aracılığıyla duyarlılıklarının gelişebileceğini dile getirmiş, bu tarz davranışlara karşı gösterilen olumsuz tepkiler nedeniyle bir çekincenin oluşabileceğini de vurgulamıştır.

Öğretmenin sosyal katılıma yönelik söylemleri ile uygulama boyutunun değerlendirilmesi açısından yapılan sınıf gözlemlerine bakıldığında, öğretmenin ders esnasında veya ders dışı zamanlarda öğrencilerinin sosyal katılım becerisini toplumsal düzeyde uygulamalarına olanak sağlayan ortamlar oluşturmadığı ancak zaman zaman öğrencilerine sorumluluklarını yerine getirmek suretiyle topluma katkı sağlayabilecekleri ile ilgili söylemlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Öğretmen; belirttikleri ile ilgili ders sırasında toplumdaki bireylerin sorumluluklarını, görevlerini örneklenirerek şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

Devlet size burada okuma fırsatı veriyor mu? Devlet size bu okullarda okuma fırsatı veriyorsa devletinize karşı da sorumlulukları yerine getirmiş olur musunuz hem şimdi hem ileride çalışkan insanlar olarak hem ülkeniz hem dünya için katkı sağlamış olur musunuz? Sorularını cevaplatarak örneğini açıklıyor. Ve herkes kendine karşı sorumluluğunu yerine getirirse bu dünyanın mükemmel bir yer olur, kimse aç açıkta kalmaz, kimse üzülmez (13/10/2017 tarihli sınıf gözlemi).

Öğretmen yaptığı bu açıklama ile öğrencilerin ülkelerine ve dünyaya katkı sağlamalarını bir sorumluluk olarak nitelendirmiştir. Sorumluluğun yerine getirilmesinin gerekçesi olarak kendilerine sağlanan imkânların karşılığı olarak yerine getirmekle yükümlü oldukları zorunlu bir görev olarak yansıtıldığı da ayrıca kaydedilmiştir.

Öğretmenin belirtilenler dışında sosyal katılım algısı hakkında daha fazla bilgi edinmek üzere görüşme esnasında kendisinden öğrencilerini sosyal katılım davranışları açısından değerlendirmesi istenmiştir. Öğrencilerinde somut bir örnek görmediğini belirten öğretmen, “bazı çocuklarımızda onu gördüm. Bir hata yaptığında özür diliyor. Bu muazzam bir erdem. Empati kurabiliyorlar birbirleriyle. Ama sıkıntılı çocuklar da oluyor. Böyle durumlarda idarenin psikolojik etkisini yansıtmak zorunda kalıyoruz ister istemez. Yapmak zorunda kalıyoruz” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Öğretmenin ifadelerinden anlaşıldığı üzere sosyal katılım, toplum içerisinde toplumsal kurallara, nezaket ve görgü kurallarına uygun bir şekilde başkaları ile doğru iletişim kurabilme çerçevesinde değerlendirilmiştir. Hatta bunun gerçekleşmediği durumlarda otorite baskısının kullanılarak esasicilik felsefesine uygun bir mantıkla genel

doğrunun zorla kabulüne ilişkin bir düşüncenin var olduğu da anlaşılmıştır. Öğretmenin açıklamalarından, sosyal katılım becerilerinin gerçekleşmesinde iletişim becerilerinin önemsendiği ancak yaptırım uygulamalarının yeterince uygun bir şekilde değerlendirilemediği belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenin öğrencilerin sosyal katılım becerisini kazanmalarına ilişkin değerlendirmelerinde, becerinin öğrenciler tarafından kendi kendilerine veya sosyal bilgiler dersi ile kendisinin hariç tutulduğu bir yaklaşımla ele alınmış olması dikkat çekici bulunmuştur. Nitekim öğretmene verdiği cevabı biraz daha düşünmesi ve derinleştirmesi açısından öğrencilerin sosyal katılım adına neler yaptıkları farklı bir şekilde tekrar sorulduğunda, öğretmenin bu kez okulda gerçekleştirilen ve diğer alan öğretmenleri tarafından organize edilen etkinlikleri örnek olarak verdiği kaydedilmiştir. Öğretmen tarafından verilen örnekler, *“İngilizce gösterileri vardı topluca. Mesela sınıflar bazında şiir dinletileri var”* şeklinde çeşitlendirilmiştir. Öğretmen gerçekleştirilen etkinliklere ilişkin, *“güzel şiir okuyan çocuklarımız var. Biraz araştırılsa güzel meziyetleri olan çocuklar var”* ifadeleri ile öğrencileri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Okulu, okulun olanaklarını ve genel veli özelliklerini de bu doğrultuda avantaj olarak gören öğretmen, *“okul bu etkinliklerle ilgili, bir çaba var. Başka okulları da gezdim. Kendim de bunu zamanında yapmaya çalıştım. Buranın avantajı şu: Buranın aile profili çok yüksek. Özellikle maddi anlamda sıkıntı oluşturmuyor böyle olması bu anlamda”* diyerek sosyoekonomik düzeyin bu tür etkinliklerin gerçekleştirilmesinde önemli bir etkisinin bulunduğunu vurgulamıştır.

Öğretmenin cevabı ile bir okulda sosyal katılım davranışlarının ortaya çıkması ile maddi olanaklar arasında bağlantı kurulduğu, iki durum arasında pozitif yönde bir ilişkinin varlığının tespit edildiği görülmüştür. Buradan da yine sosyal katılım becerilerini öğrencinin kazanmasında veya kazanmış olmasında aile faktörünün de öğretmen tarafından önemli görüldüğü anlaşılmıştır.

Sosyal katılım becerisinin sosyal bilgiler dersi ile bağlantısının kurulması açısından öğretmenden bir değerlendirme yapması ve kendisinin sosyal bilgiler dersinde bu amaçla neler yaptığını açıklaması istendiğinde ise öğretmenin, kendisinin kavramsal düzeyde bilgi aktarıcı rolü olduğunu belirttiği ve yapmaya çalıştığı şeyleri telkine dayalı bir şekilde yürüttüğünü ifade ettiği görülmüştür.

Teorik bilgi vermeden arta kalan zaman içerisinde sosyal katılımın önemli olduğunu vermeye çalışıyorum. Sorun ne? İnsan. İnsanı çözersek sorun çözülür mü, çözülür. Trafikte ne sorun var? Trafik kurallarına uyulmaması. Eee sen buna uymazsan trafik sorunu ortaya çıkıyor. Bu bağlamda sorunları göstermeye çalışıyorum. Diyelim ki çevre kirliliği. Kim bunun sorumlusu, insanlar. Biz düzeldiğimizde bu sorun olur mu, olmaz.

Sosyal katılımı ile ilgili olarak öğretmenin okul kapsamındaki örneklerinden eğitsel etkinlikleri çeşitlendirerek ifade etmesi, kendisinin bu konuda neler yaptığının sorulması üzerine ise toplumsal konuları belirtmesi dikkat çekicidir. Öğretmen, diğer ifadelerinde rastlandığı üzere, okuldaki etkinliklerde programlayıcı olarak yeterince yer almadığını belirtmiştir. Bu durum öğretmenin kişisel tercihi olmasının yanı sıra, diğer sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından gerçekleştirilen etkinliklerin yeterli bulunduğunu düşündüğünü de göstermiştir. Zira okuldaki bir sosyal bilgiler öğretmenini örnek göstererek onun tarafından düzenlemelerin yapıldığını belirttiği kaydedilen notlar arasındadır. Bununla birlikte ders yükünün getirdiği bir zorunluluk olarak “teorik bilgi vermeden arta kalan zamanda” ifadesini kullanması, okuldaki ders zamanının kendisi için kısıtlayıcı bir etken olarak belirtilmiştir. “Sosyal katılım becerisini geliştirmek/kazandırmak için nasıl bir yol izliyorsunuz?” sorusuna da öğretmenin yine aynı şekilde cevaplandırmasından uygulamaya dönük eksikliklerin farkında olduğu ancak, öne sürülen gerekçelere dayanılarak gerçekleştirilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenin söylemlerinden anlaşıldığı üzere, kendisinin ders esnasında konu ile bağlantılı olarak öğrencilerine örnekler üzerinden mesajlar vermeye çalıştığı da tespit edilmiştir:

Teorik anlamda söylüyoruz. Yardıma ihtiyacı olan insanların desteklenmesi gerektiği, içlerinden bazılarının el uzatılırsa gelişebileceği, el uzatılmazsa geri kalacağı vesaire. Orada da birçok mücevher gibi değerli çocuklar var. Onların da önünün açılıp özellikle maddi anlamda destek verilerek gün yüzüne çıkarılması anlamında. Onlara bunları somut örnekler vererek anlatıyorum. Mesela en çok Oktay Sinanoğlu’nu, Aziz Sancar’ı örnek veririm. Mesela bu Einstein’ın matematikteki beceriksizliğini örnek veririm. Hep böyle matematiği yapmıyorum, yapamıyorum demiyeksiniz diyorum. İşte durumu kötü ailelerde de böyle insanlar olduğunu, bunların topluma kazandırılması için destek verilmesi gerektiğini anlatıyorum.

Bunun için de eğitim kuruluşlar Türk Eğitim Vakfı (TEV), Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) gibi kurumlarla destek verilmesi gerektiğini söylerim. Bunu “Bize Hizmet Eden Kuruluşlar” konusunda da işlemiştim.

Öğretmen yaptığı açıklama ile bu kez sosyal katılım ile dezavantajlı gruplar arasında bağlantı kurmuştur. Öğretmenin buradaki sosyal katılım algısı, dezavantajlı grupların topluma kazandırılması adına yardım içerikli davranışlar olarak belirtilmiş, davranışların gerçekleştirilmesinde de sivil toplum kuruluşlarının desteğinden söz edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenin açıklamaları ile ilgili olarak sınıf gözlemlerinde de 11/04/2017-24/04/2017 tarihleri arasında “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında “Halka Hizmet Edenler” konusunda belirtilen konulara değinildiği kaydedilmiştir. Öğretmen burada halkın ihtiyaçlarının karşılanması durumunu, resmi kurum ve sivil toplum kuruluşlarını açıklayarak “sivil toplum kuruluşları, nüfusumuzun fazla olması sebebiyle resmi kurumlar tüm ihtiyaçlarımızı karşılayamadıkları için oluşturulmuştur” (11/04/2017 tarihli gözlem notu) şeklinde örneklendirmiştir. Resmi kurumlar ile sivil toplum kuruluşlarının özellikleri, aralarındaki farklar, hangi ihtiyaca yönelik hangi kurum ve kuruluşun neler yaptığı tek tek açıklanıp öğrencilere not aldırılmıştır.

Öğretmenin bu söylemi ile ders kitabında yer alan “devletimiz toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamakla sorumludur; ancak son derece büyük bir ülkede yaşıyoruz. Nüfusumuz da giderek artmaktadır. Bu nedenlerle devletimize sivil toplum kuruluşları (STK) destek olmaktadır” (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 150) açıklamasının paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.

Öğretmenin sivil toplum kuruluşları ile ilgili anlatımlarında, bu kuruluşlarda çalışanların gönüllülük esasına göre çalıştıklarını belirtmesine karşın, bu kuruluşların toplumda dayanışma sağlamaları, toplum yararını gözetmeleri, iş birliği ve katılımın gerçekleşmesine yönelik örnek teşkil etmeleri üzerinde durulmadığı da ayrıca tespit edilmiştir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı ile ilgili yapılan açıklamada öğrencilerin bu öğrenme alanı sayesinde araştırma ve sosyal katılım becerilerini kazanmalarının gerekliliği ile ilgili açıklamalar yer alır. Açıklamalardan çıkarılan sonuç, öğrenme alanı ile ilgili teorik düzeyde verilen bilginin yanında öğretmenden davranış düzeyinde bazı beceri ve değerleri de kazandırmasının beklenildiği ile ilgilidir. Bu öğrenme alanının sınıftaki işlenişinde izlenen süreç ise şöyledir:

Sosyal bilgiler öğretmeni tarafından kurum ve kuruluşların temel bilgisi verilmiş, “*bakın bu sınavda çıkar*”, “*hangi kuruluş hangi alanda, açılımı ne bunlar sınavda çıkar*” açıklamaları sıkça tekrar edilerek sınava yönelik uyarılar üzerinde durulmuştur. Bunların dışında öğretmenin, bu kuruluşlarda nasıl yer alınır, yer almanın önemi nedir, bu kuruluşların çalışmalarına katılım gösterilmesiyle bireysel ve toplumsal anlamda nasıl bir davranış örneği gösterilmiş olunur gibi sosyal katılımı ilişkilendirilebilecek herhangi bir söylemde bulunmadığı tespit edilmiştir. Asıl olarak öğrencilerin akademik başarıları ile ilgili olarak ve not kaygısı gözetilerek öğrenme-öğretme sürecinin yönetildiği kaydedilmiştir.

Genel anlamda öğretmenin sosyal katılım ile ilgili algısı değerlendirildiğinde, sosyal katılım davranışlarının iki başlık altında temellendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenin görüşlerine göre ilk olarak, okulda yürütülen eğitsel etkinlikler kapsamında gerçekleştirilen uygulamalara öğrencilerin katılım göstermeleri sosyal katılım davranışları olarak görülmüştür. İkinci olarak ise topluma destek ve katkı kapsamında gerçekleştirilen davranışlar sosyal katılım şeklinde ele alınmıştır. Ders gözlemlerinden anlaşıldığı üzere, konu ile ilişkisi olması durumunda toplumsal sorunlar üzerinde zaman zaman durulmuş, sorunların çözümünde öğrencilerinin ne şekilde yer alabileceği ile ilgili olarak ise uygulama düzeyinde herhangi bir davranışta bulunulmadığı tespit edilmiştir. Toplumsal sorunların temeline insan olgusunun yerleştirildiği, insanın kuralsızlık içeren davranışlarının eleştirildiği, katılım gösterebileceği alanlara pek fazla vurgu yapılamadığı da kaydedilmiştir. Bu durum öğrencilerin sosyal katılım davranışı örneklerinde öğretmenlerinininkine benzer şekilde teorik çerçevede, toplumsal konulara yönelik örnek verebilmelerine karşın, uygulama kısmında sınıf ve okul boyutunda sosyal katılımdan ziyade eğitsel etkinliklerle ilgili örneklere değinmelerinin açıklaması olarak değerlendirilmiştir.

4.3. Sosyal Katılım Becerisinin Kazanılma Sürecinde Destekleyici Unsurlar

Sosyal katılım becerisinin kazanılması süreci ile ilgili sürece olumlu etki eden etmenler “Sosyal Katılım Destekleyicileri” teması altında verilmiştir. İlgili kodların belirlenmesinde öğrenci ve öğretmenlerle yapılan görüşmeler, ders gözlemleri ve ders sürecinde kullanılan kaynak kitap, öğretmen ve öğrenci ifadeleri ile bu ifadelerde belirtilen okul uygulamaları dikkate alınmıştır. Sosyal katılıma olumlu katkı sağlayan unsurların daha iyi anlaşılması açısından öğrencilere, sosyal bilgiler ders süreci ile sosyal katılım becerisini

ilişkilendirebilecekleri konular; sosyal bilgiler öğretmenine sosyal katılım becerisinin öğrenciler tarafından kazanılması aşamasında neler yapıldığı, nasıl bir yol izlendiği, nelere dikkat edildiği ile ilgili sorular yöneltmiştir. Ayrıca yapılan ders gözlemlerinde sosyal bilgiler öğretmenin sınıf uygulamaları ile sosyal bilgiler ders kitabında sosyal katılım becerisi ile ilişkili görülen konular değerlendirmeye dâhil edilerek gözlemler, görüşmeler ve sosyal bilgiler ders kitabı bir bütün olarak ele alınmıştır.

Konu ile ilgili yapılan öğretmen ve öğrenci görüşmeleri, ders gözlemleri ve sosyal bilgiler ders kitabından elde edilen veriler tablo 4.3'te verilmiştir.

Tablo 4. 3. *Sosyal Katılım Destekleyicileri*

TEMA	KATEGORİ	KODLAR
SOSYALKATILIM DESTEKLEYİCİLERİ	SOSYAL BİLGİLERİN İÇERİĞİ	Sivil toplum kuruluşları*
		Haklar-sorumluluklar, roller*
		Sosyal etkinlikler*
		Doğal çevrenin korunması**
		Güncel sorun örnekleri*
		Sorun çözümünde dilekçe*
		Toplumsal sorunlara duyarlılık**
		Projelere katılım*
		Gazete haberleri
	İnternet haberleri	
	Örnek afişler	
	Sıra sizde etkinlikleri	
	Hikaye örnekleri	
	Resmi kurum metinleri	
	Öğrencinin görüşünü alma	
	Görevlendirme/Sorumluluk verme	
	Demokratik uygulamalar	
	Öğrenme-öğretme sürecinin niteliği	
	Teşvik edici davranışlar	
	Cesaretlendirici davranışlar	
	Kamu spotu mesajları	
	Bilimsel etkinlikler*	
	Sportif etkinlikler*	
	Sanatsal etkinlikler*	

İşaret belirtilmeyen kodlar, ders gözlemleri ile ders kitabına bağlı olarak oluşturulmuştur.

(*) Öğrenci ifadelerine dayalı olarak oluşturulan kodları ifade eder.

(**) Öğretmen ve öğrenci ifadelerine dayalı olarak oluşturulan kodları ifade eder.

Tablo 4. 3'te sosyal katılım destekleyicileri teması altında, sosyal bilgilerde sosyal katılım, ders kitabı, öğretmen tutum ve davranışları ile okul uygulamaları kategorileri

araştırma verilerinden çıkarılan kodlar doğrultusunda oluşturulmuştur. İlgili kategorilerin oluşturulmasında veri seti öğrencilerin sosyal katılım becerisini kazanması ve geliştirmesinde olumlu katkı sağlayacağı düşünülen ifadeler daha çok dikkate alınmıştır. Sosyal katılım destekleyicilerinin kod ve kategorileri aşağıda başlıklar halinde ve alıntılarla desteklenerek açıklanmıştır.

Sosyal Bilgilerin İçeriği:

Sosyal bilgilerin içeriği kategorisi, öğrencilere yöneltilen sosyal bilgiler ders sürecinde sosyal katılım becerisi ile bağlantılı olarak neler gördükleri sorusuna verdikleri cevaplara yönelik olarak düzenlenmiştir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde öğrencilerin çoğunun sosyal katılım becerisi ile ilgili olarak yaptıkları açıklamalarda sivil toplum kuruluşlarına değindikleri tespit edilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarından sonra sıkça tekrar eden ifadeler, hak-sorumluluk ve roller, sorun çözme yolları, toplumsal gelişime destek, toplumsal sorunlara duyarlılık, çevre bilinci ile sosyal sorumluluk konuları ile ilgili olmuştur. Sosyal bilgilerde sosyal katılım kategorisi altında öğrenci görüşmelerine dayalı açıklamalar aşağıda belirtilmiştir.

Sosyal katılım becerisi ile ilgili olarak çevre bilincinin önemine dikkat çeken Naz, sosyal bilgiler dersinde sivil toplum kuruluşları konusunun işlendiği süreçte sosyal katılıma değinildiği ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Naz düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Sosyal bilgilerde toprağı kirletmemek gibi konuların anlatıldığını hatırlıyorum. Mesela bunlar sosyal katılımı ile ilgili. Toplu taşıma araçlarını kullanmak gibi şeyler öğrendim. Kızılay ve TEMA kurumları var mesela bu kurumlar sayesinde çevremiz gönüllü kişiler sayesinde temizlendiğini, sonra düzenli tutulduğunu öğrendim.

Sosyal Bilgiler dersinde sosyal katılım becerisi ile ilgili olarak sivil toplum kuruluşları ile ilgili bilgi edindiğini belirten Berk, bu kuruluşlarla ilgili olarak özellikle çevre kirliliği konusuna değinmiştir. Açıklamasının devamında dilekçe yazmayı da öğrendiğini belirten Berk, görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Sosyal bilgiler dersinde sivil toplum kuruluşlarını öğrendim. Sivil toplum kuruluşları ne, ne türleri var, ne yapıyorlar. Çevremiz için yararlı olacak şeyleri öğrendim. Herkes çevresine dikkat ederse, kirletmezse çevrenin daha temiz bir hale

geleceğini öğrendim. Dilekçe yazmayı da öğrendim. Ben mesela ilk önce insanları uyarırım iki kere. Üçüncüsünde birine danışarak hallederim.

Öğrencinin açıklamaları ile ilgili olarak “*Birey ve Toplum*” öğrenme alanında “*Öğrendiklerimi Uyguluyorum*” başlıklı metinde, sosyal bilgiler dersinde, çevre kirliliği ile bağlantılı yaşanan bir sorun karşısında dilekçe yazarak çözüm üretilebileceğini öğrenen bir öğrenci örneklendirilmiştir (Ders kitabı: 12-13). Konu ile ilgili olarak 29/09/2017 tarihli sınıf gözleminde de ders kitabındaki örnekte, bir çocuğun çöp sorunu ile ilgili dilekçe yazmasını konu alan örnek metin üzerinden öğretmenin öğrencilerine, “*Zehra arkadaşınız sosyal bilgiler dersinde nasıl bir beceri edinmiş ki mahallesindeki çöp sorununu bununla çözmeye çalışmış?*” sorusunu yönelttiği kaydedilmiştir. Öğrencilerden gelen dilekçe yazmayı öğrenmiş cevabının doğruluğunu destekleyici ifadeler kullanan sosyal bilgiler öğretmenin, dilekçe yazmanın hak arama yollarından biri olduğunu açıkladığı, konu ile ilgili başka örnek durumların neler olabileceği ile ilgili herhangi bir açıklama veya uygulamanın yapılmadığı gözlem notlarına eklenmiştir.

Sosyal bilgiler dersindeki sivil toplum kuruluşları ile sosyal katılımı bağdaştıran Tan; Yeşilay, Kızılay ve AKUT’u bu kuruluşlara örnek olarak vermiştir. Belirtilen sivil toplum kuruluşlarına maddi anlamda sağlanacak destek ile sosyal katılım davranışının gerçekleştirilebileceğini belirten Tan, “*bu kurumlar insanlara yardım ediyor ya. Biz de bu kurumlara bağış yaparsak bizim sayemizde daha çok yardım etmiş olurlar*” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Tan’a bu kuruluşlara başka nasıl katkı sağlanabileceği sorulduğunda ise Tan’ın aklına herhangi bir şey gelmediğini söyleyerek ilave bir açıklamada bulunmadığı kaydedilmiştir.

Sosyal bilgiler dersinde sosyal katılım ile ilgili olarak meslekler konusuna vurgu yapan Ece’nin meslekteki gelişimlerin ülkeye nasıl bir katkısının olabileceği yönünde açıklamalarda bulunduğu tespit edilmiştir. Açıklamalarını görüş bildirme şeklinde ders sırasında gerçekleştiriyor olması da derste düşüncelerin ifade edilmesi olarak sosyal katılım bağlamında değerlendirilmiştir. Ece, sivil toplum kuruluşlarına da değinerek şunları söylemiştir:

Meslekler, ülkemizi tanıyorum gibi şeyler vardı. Mesela meslekleri öğrenirken ne yaptıklarını öğreniyoruz. Sonra o meslek nasıl daha iyi bir hale getirilebilir. Ülke için yararlı olur bunu düşünüyoruz. Katılmış oluyoruz yani. Bir de Etkin Vatandaşlık

ünitesinde. Burada doğru davranmayı, yanlış yapanları uyarmayı, kavga olduğunda onları uzlaştırmayı öğrendik. Sivil toplum kuruluşlarını öğrendik. Sivil toplum kuruluşlarının isimlerini AKUT, AÇEV, TEMA gibi. Bunlar ne iş yapar onları öğrendik. Bunların yardım ettiklerini öğrendik.

Bir kişinin mesleğini iyi bir şekilde yapmasının ülkeye katkı sağlayacağını düşünen Ece'nin, “*Etkin Vatandaşlık*” öğrenme alanı ile de sosyal katılım ilişkisini topluma uyum ve uzlaşma içeren davranışlar çerçevesinde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ile ilgili sosyal bilgiler öğretmenlerinin nelerden bahsettiği sorulduğunda ise, bu durumun duygusal doyum ve maddi ödül karşılıklarının alınacağı, “*yani sivil toplum kuruluşlarında çalışırsanız çok güzel bir duygu yaşarsınız diyor. İnsanlara yardım etmek sizi mutlu eder diyor. Yani ödül alırsınız diyor. Böyle şeyler*” şeklinde açıklandığı görülmüştür.

Sivil toplum kuruluşları, toplumdaki mevcut ve olası problemlerin anlaşılması, devlet yönetiminin halkın yararına denetlenmesi ve desteklenmesi, halkın etkin vatandaş rolü üstlenerek kendi ve tüm toplum çıkarlarına uygun bir şekilde örgütlenmesini sağlamak gibi amaçlarla sosyal katılım davranışlarının gerçekleştirilebileceği kuruluşlardan biri olarak topluma hizmet ederler. Bu açıdan ele alındığında öğrencilerin sosyal katılım ile sivil toplum kuruluşlarını bağlantılı görerek açıklamalar yapmaları, onların sosyal katılımı toplumsal olaylara dâhil olarak katkıda bulunma çerçevesinde doğru bir şekilde değerlendirmeler yaptıklarını göstermiştir.

Öğrencilerin sivil toplum kuruluşları ile verdikleri örnekler: TEMA, Kızılay, Yeşilay, AÇEV ve AKUT'tur. Sosyal bilgiler ders kitabında ise ilgili öğrenme alanı altında bu kuruluşlar, Darüşşafaka, TEMA, Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı (TOHUM), Türkiye Güçsüzler ve Kimsesizlere Yardım Vakfı şeklinde eğitim, çevre, sağlık ve yardımlaşma alanlarına birer örnek verilerek açıklanmıştır (sosyal bilgiler ders kitabı, s. 151). 11/04/2018 tarihli sınıf gözleminde sosyal bilgiler öğretmenin örnek verdiği sivil toplum kuruluşları: Darüşşafaka, TEMA, Kızılay, ÇEKÜL, LOSEV, AKUT, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, Milli Eğitim Vakfı, Mehmetçik Vakfı olarak kaydedilmiştir. Öğretmenin bu kuruluşları Eğitim Bilişim Ağı'ndan (EBA) açtığı videolarda belirtilenler üzerinden açıkladığı gözlemlenmiştir. Video zaman zaman durdurularak kuruluşun hangi alanda hizmet verdiğinin bilgisi öğretmen tarafından öğrencilere not tutturmak suretiyle defterlerine yazdırılmıştır.

Ders esnasında öğretmenin Mehmetçik Vakfı ile ilgili açıklamalarda bulunduğu gözlem notlarına kaydedilmiştir:

Mehmetçik Vakfı biliyorsunuz ülkemiz terörle uzun zamandan beri mücadele ediyor ve dolayısıyla terörle mücadele esnasında yaralanmış gazilerimiz veya şehitlerimiz, şehitlerimizin yakınları bunların sorunlarıyla yakından ilgileniyor. Bunlara maddi anlamda destek sağlıyor. Bu da tamamen yardım ve bağışlarla ayakta duruyor.

Bu vakıfla ilgili olarak ders videosunda ve ders kitabında yer almayan “Zeki Müren” örneğini veren öğretmenin, sanatçının mal varlığınının bir kısmını bu vakfa bağışlayarak örnek bir davranışta bulunduğu bilgisi öğrencileri ile paylaştığı, böylece sivil toplum kuruluşlarına katılım davranışlarının özendirildiği dikkate değer bulunmuştur.

Verilen örnekle öğrencilerin duyuşsal alanda kazanımlar elde etmelerine olanak tanınırken, dersin başlarında yapılan açıklamalarla daha çok sınav başarısının gözetilerek ders sürecinin yönetildiğini göstermiştir. Dersin başında bir sonraki hafta okulda yapılacak olan deneme sınavının duyurusunun yapılması esnasında, sınavda onda on yapacak olan öğrencilere sözlü notu olarak yüz verileceği açıklamasının yapılması, öğrencilerin de ders sırasında “öğretmenim bu çıkar mı” şeklindeki soruları sınava yönelik bir başarının hedeflendiğini göstermektedir. Öğretmenin buradaki amacının öğrencilerini daha fazla çalışmaya yönlendirmek üzere sözlü notunu kullanması onların motivasyonunu artırmaya ilişkin bir davranış olarak da görülebilir. Ancak sınavdan elde edilecek başarının yanında öğrencilerin toplumsal yaşama katılımlarında bu kurum, kuruluş veya derneklerin etkisinin neler olabileceği ile ilgili yeterli açıklamaların bulunmayışının nedeni daha önce belirtilen programı yetiştirme kaygısına dayalı olarak oluştuğunu düşündürmüştür. Nitekim daha sonra sosyal bilgiler öğretmeni ile bu konu üzerinde konuşulduğunda kendisinin, hepsini bir anlatmaya zamanının yetmediğini, öğrencinin de velisinin de şimdilik asıl baktığı şeyin sınavdan alınan not olduğunu belirttiği, gözlem notlarına kaydedilmiştir.

Toplumsal roller konusu ile sosyal katılımı ilişkilendiren Tunç, “*Birey ve Toplum ünitesinde gruplar ve rolleri hakkında şeyler vardı. Orda hem rollerimizi öğrendik. Öğrenciler neler yapar. Hangi gruplara katılabilir, bunları öğrendik*” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Tunç’un belirttiği, “*Birey ve Toplum*” öğrenme alanında, toplumdaki herkesin toplumun sürekliliğini ve iyiliğini sağlamak adına bir görevinin olduğu ve bu görevin her

bakımdan önemli olduğunu açıklayan “Küçük Çivi” başlıklı örnek metne yer verilmiştir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 18). Küçük Çivi metni 06/10/2017 tarihli derste ele alınmıştır. Ders gözleminde, sosyal bilgiler öğretmeninin toplum içinde herkesin sorumluluklarının bulunduğunu, bu sorumlulukların büyük veya küçük şeklinde ayrılmadan yerine getirilmesi gerektiğini belirten açıklamaları tespit edilmiştir. Toplumsal anlamda sorumluluk ifadesinin öğretmen tarafından kullanılması sosyal katılım bilincinin gelişmesi açısından önemli bulunmuştur.

Sosyal katılım becerisi ile ilgili olarak hak ve sorumluluklara değinen Nil, herkesin düşüncelerini açıklamasının başkalarına da katkı sağlayacağına inanarak düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Haklarımı öğreniyorum. Sorumluluklarımı biliyorum...Mesela ders işlerken kendi fikrimizi dile getirebiliyoruz. Başka...bir konu üzerindeki düşüncelerimizi söyleyebiliyoruz ve belki diğer arkadaşlarımıza da fikir sunabiliyoruz. Onların daha iyi fikirleri varsa onları birleştirip daha güzel bir şeyler yapabiliyoruz.

Nil, öğrencilerin fikirlerini söylemelerinin özellikle proje tarzında çalışmalar yaparken çok işe yarayabileceğini de belirtmiştir. Konu ile ilgili olarak yapılan gözlemlerde, sosyal bilgiler öğretmeninin de ders esnasında öğrencilerin görüşlerini almaya yönelik davranışları sıkça gösterdiğine rastlanılmıştır.

Sosyal bilgiler ders kitabında sosyal katılım ile ilgili konuların geçtiğini söyleyen Naz, öğretmenlerinin de zaman zaman kendilerine tavsiyelerde bulunarak katılım davranışları gösterme yönünde kendilerini cesaretlendirdiğini, “sosyal bilgiler öğretmenimiz konular hakkında bilgi veriyor. Herkes katılabilir. Siz de katılın diyor bazen” örneği ile açıklamıştır. Naz’a, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal katılım becerilerini geliştirmeleri açısından herhangi bir etkinlik yapıp yapmadığı sorulduğunda ise “hayır yapmadı” cevabı alınmıştır. Ancak sosyal bilgiler öğretmeni dışında diğer öğretmenlerin hazırladıkları etkinlikler olduğunu belirten Naz, “benim bildiğim diğer senelerde ağaç dikimleri oluyormuş. Ama bu sene olmadı. 23 Nisanla ilgili gösteri hazırlamak için uğraştık. Kermesle ilgili şeyler yaptık. Piknik yaptık, tiyatro gösterisi yaptık. Ben tiyatro gösterisinde anne rolü almıştım. 23 Nisan’da tango yaptım” örnekleriyle yapılan etkinlikleri ifade etmiştir.

Sosyal katılım becerisi ile sosyal bilgiler dersinde anlatılan haklar ve sorumluluklar konularını ilişkilendiren Nur, toplumsal sorunların çözümünde hakların kullanılması,

sorumlulukların yerine getirilmesinin önemi üzerinde durarak düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

Mesela birinci ünite bununla çok ilgiliydi bence. Neydi?... Neler öğreniyorum, haklarımı sorumluluklarımı biliyorum vardı. Etkin vatandaş da vardı... Aklıma gelmedi pek. Mesela sorumluluklarımın veya haklarımın bilincinde olursam bunları daha iyi kullanırım. Bunlarla ilgili başkalarını da bilgilendirebilirim. Etkin vatandaşlık ünitesinde de aslında birinci ünite de öğrendiklerimizi biraz uyguluyoruz gibi oldu diye hatırlıyorum. Mesela herhangi bir sorun çıktığında empati mesela. Tüketici hakları vardı. Hoca bunu anlatmıştı. Bir sorunla karşılaştığımızda ben haklarımı ve sorumluluklarımı bileyim ki mesela karşı taraf hatalıysa ben bunu gidip ona söyleyebilmeliyim. Mesela ürünü geri alacaksam veya paramı geri alacaksam bunu yapmalıyım. Ya da benim karşı tarafa bir borcum varsa ona bunu ödemeliyim. Bunun gibi.

Nur'un belirttiği konu sosyal bilgiler ders kitabında “*Üretim Dağıtım ve Tüketim*” öğrenme alanında “*Haklarımı Kullanıyorum*” başlığı altında ele alınmaktadır. Tüketici Hakları Derneği yetkilisi ile öğrenciler arasında gerçekleştirilen diyalog, bu konularda karşılaşılan sorunlar karşısında neler yapılabileceği ile ilgili bir örnek teşkil eder niteliktedir (Ders Kitabı: 135-137). 28/03/2018 tarihli sınıf gözleminde örnek diyalogun sosyal bilgiler öğretmeni tarafından birkaç öğrenciye okutulduğu ve ardından, konu ile ilgili olarak marketten veya başka bir yerden bir ürün alındığında son kullanma tarihine bakılmasının öneminin vurgulandığı, bu ürünlerin tüketilmesi durumunda insan sağlığının olumsuz etkileyeceğinin açıklandığı kaydedilmiştir.

Sosyal bilgiler dersinde, öğretmenlerinin kendilerine sosyal katılım ile ilgili bilgiler verdiğini belirten Berk'e bunun üzerine öğretmenin bu konu ile ilgili neler anlattığına ilişkin örnek vermesi istenmiştir. Berk'in, “*öğretmen bize bazı bilgiler veriyor. Mesela öykü anlatıyor anılarını anlatıyor. Mesela bir kere korsanı anlatmıştı. Korsan kitap almamızı söylemişti. Çünkü o zaman onu yazan kişiye haksızlık oluyormuş*” açıklamasının yapıldığı kaydedilmiştir. Berk'in belirttiği örneğin, 14/02/2018 tarihli sınıf gözleminde öğretmen tarafından vurgulandığı kaydedilmiştir.

Evet. Şu korsan kitap, korsan film. Korsan izin alınmadan, yani yapılmasında o malın sahibinden izin alınmadan yayınlama. Evet, bu işlemlere korsan işlemler,

korsan film, filimse film, efendim kitapsa kitap, kişiye telif hakkı, yani telif hakkı dediğimiz o üretimi yapan o işi yapan kişiye onu kullanmak için belli bir miktar para ödersiniz. Şimdi siz bir kitap yazdınız. Yayınevine bu kitap benim... Şimdi dolayısıyla o kitabın bandrolü vardır. Ona ait olduğuna dair. O yayın evi olmadan şey yapılamaz. Mesela, sizin kitapta geçer, nerde yazıyor şurada? Görsel tasarım diyor. İşte şurada. Bakın kitabımızı açalım. Ders kitabımızı. İlk sayfa: oradaki ibarede ne yazıyor? "Her hakkı Milli Eğitim Bakanlığına aittir.

Sosyal bilgiler öğretmenince yapılan açıklamaların ardından öğrencilere denetim pulu olmayan herhangi bir ürün satın almamaları yönünde telkinlerde bulunulduğu, satın alınması halinde emek hırsızlığı yapılmış olunacağı da belirtilmiştir. Günlük hayattan, gazete ve televizyon haberlerinden verilen örneklerle sosyal bilgiler öğretmeni tarafından konu çeşitlendirilirken, öğrencilerin böyle bir durumla karşı karşıya gelmeleri durumunda da kendilerinden büyüklere başvurmaları halinde sorun yaşamayacaklarının bilgisi verilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenin burada öğrencileri bilinçlendirme adına daha çok koruyucu bir strateji ile hareket ettiği görülmüştür.

Ders Kitabı:

2017-2018 eğitim öğretim süreci boyunca gerçekleştirilen sınıf gözlemlerinde ders konularına ait bilgilerin edinilmesi, programın sıralı bir şekilde takip edilebilmesi, konulara ilişkin örneklendirmelerin çeşitlendirilmesi, değerlendirme aşamalarının bazılarının gerçekleştirilmesi gibi amaçlara dayalı olarak öğretime yardımcı olmak amacıyla ders kitabının öğretmen ve öğrenciler tarafından kullanıldığı belirlenmiştir. Bu nedenle sosyal katılım becerisinin geliştirilmesi sürecinin etkileyicilerinden biri olduğu düşünülerek ders kitabının içeriği ve bu içeriğin nasıl ele alındığı araştırmanın veri setine dahil edilmiştir.

Gözlem sürecinde ders kitabından programa paralel olarak konu açıklamaları, örnek metinler ve değerlendirme soruları çerçevesinde yararlanıldığı gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda araştırma konusu ile bağlantılı olarak, bir yıllık sosyal bilgiler ders sürecinde sosyal bilgiler öğretmeni ve beşinci sınıf öğrencilerinin ders esnasında takip ettikleri sosyal bilgiler ders kitabı, değerlendirildiğinde sosyal katılım becerisi ile örtüşen örneklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Gerek öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmelere gerekse sınıf içi gözlem kayıtlarına dayanarak ders kitabında yer alan özellikle örnek metinlerin sosyal katılım becerisinin geliştirilmesine olumlu yönde etki ettiği düşünülerek *sosyal katılım*

destekleyicileri teması altında değerlendirmeye alınmıştır. Örnek metinler her öğrenme alanı için ayrı ayrı isimlendirilerek ve ilgili derste ne şekilde ele alındığı açıklanarak aşağıda belirtilmiştir.

Birey ve Toplum Öğrenme Alanı

Birey ve Toplum öğrenme alanı ile ilgili olarak, örnek öğrenci söylemleri de göz önünde bulundurulduğunda, ülkeyi ve dünyayı ilgilendiren konularda yeni fikirler geliştirilebileceği böylece insanların topluma karşı daha duyarlı olabileceğinin örneklendirildiği tespit edilmiştir. Belirtilenlere ilişkin ders kitabında Arslanköy isimli bir köydeki kadınların yaşadıkları zorlukları ifade etmek için kurdukları tiyatro topluluğu aracılığıyla tüm dünyaya duyurarak çözüm arayışına girmeleri ile ilgili “*Arslanköy Kadınlar Tiyatro Topluluğu*” isimli örnek metnin yer aldığı belirlenmiştir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 13-16).

Kitaptaki Arslanköy’de yaşayan kadınların kurduğu bir tiyatro örneğini anlatan bu metnin 04/10/2017 tarihli sınıf gözleminde öğretmen tarafından, öğrencilere okutulduktan sonra metin üzerinden değerlendirmelerin yapıldığı kaydedilmiştir. Belirtilen sınıf gözleminde konu şöyle ele alınmıştır:

Öğretmen, kitaptaki Arslanköy Kadınlar Tiyatro Topluluğu örneğini işaret ederek, “*bu olay üzerinden inceleme yapalım*” demiş, öğrencilerin konu ile fikirlerini söylemeleri için onlara sorular yönelmiştir. Öğrencilere, “*buradaki olay nedir? Kadınlar neden tiyatro kurmuşlar*” şeklinde yöneltilen sorular farklı öğrenciler tarafından cevaplandırılmıştır. Öğrencilerin çoğu, “*seslerini duyurmak için*” diyerek fikirlerini açıklamalarının ardından öğretmenin, “*kadınların yaşadığı sorunları hem orada, hem ülkede tiyatro oyunları üzerinden tüm topluma duyurmak için*” diyerek öğrencilerin ifadelerini özetlediği görülmüştür.

Birey ve Toplum öğrenme alanında sosyal katılımı ilişkili görülen bir diğer örnek, “*Haklarımı ve Sorumluluklarımı Biliyorum*” başlığı altında afiş formatında verilmiştir. Bu afişlerden biri “*İl Çocuk Hakları Komiteleri*” ile ilgilidir. Afişte 2000 yılından itibaren her ilde bu komitelerin faaliyet gösterdiğinden, katılımın gönüllülük esasına dayandığından ve ülke çapında çocuk katılımını sağlayan bir örgütlenme olduğundan bahsedildiği görülmüştür (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 20). “*Çocuk Hakları Her Yerde*” başlığı altında ise illerdeki çocuk meclisleri ile ilgili bilgi verildiği ve bu meclislerde görev almış çocuklar arasındaki

örnek diyalogların bulunduğu bir metinle ilgili konu örneklendirilmiştir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 26). Her iki örnek de özellikle çocuklara yönelik örneklerin verilmiş olması ve çocukların sosyal katılım davranışlarının örnekler üzerinden açıklanması, öğrencileri bu konuda teşvik etmesi açısından değerli bulunmuştur.

İnsanlar Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı

İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında, örnek bir gazete haberine yer verilmiştir. Gazete haberinde “*Bir Tuğla da Siz Koyun*” adı altında başlatılan bir yardım kampanyasının tanıtımından bahsedilmiş, toplumda yaşanan olaylara karşı duyarlı davranıp kayıtsız kalmamak adına bir sosyal katılım davranışı örneklendirilmiştir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 87). Afişte verilen örnekle beşinci sınıf öğrencilerine katılım örneği kendi akranları aracılığı ile gösterilerek onların da bu tür davranışlarda bulunabilecekleri yönünde motive edici bir temanın işlendiği tespit edilmiştir.

Bilim Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı

Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında, bir internet haberi kanalıyla toplumsal bir sorunla ilgili mesajlarla öğrencilerin bilinç ve duyarlılık kazanması amaçlanmıştır. Haberde, teknoloji bağımlılığı ile birlikte azalan komşuluk ilişkilerini bir sorun olarak gören Şenyuva köylülerinin yaylalarına televizyon sokmadıklarından ve benzer şekilde kabloların yaylalarındaki doğal güzelliği bozacağı endişesi ile imza kampanyası başlattıklarından bahsedilmiştir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 104). Ders kitabında konu edilen örnek haberin 04/08/2010 tarihli Hürriyet Gazetesi’nde yer aldığı tespit edilmiştir. Köylülerin başlattığı imza kampanyasının elektrik kablolarının yer altına alınması şeklinde sonuçlanması, toplumsal fayda amacının güdülerek başlatılan bir girişimin olumlu bir şekilde neticelenmesi ile öğrenciler açısından gerçekçi bir örnek oluşturmanın yanı sıra işe yarama konusunda inançlarının da kuvvetleneceği düşüncesiyle dikkate değer bulunmuştur.

Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı

Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında, öğrencilerin topluma sağlayabilecekleri katkılarda olaylara bakış açılarını genişletmek adına yeni bir icadı konu alan bir internet haberi tespit edilmiştir. İnternet haberinde insansız hava aracı ile gerçekleştirilecek posta hizmetinin “drone” lar aracılığı ile gerçekleştirileceği anlatılmış, öğrencilerden bu hizmetin sağlayacağı kolaylıklarla ilgili yorumda bulunmaları istenmiştir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 133). Aynı öğrenme alanında benzer şekilde bu kez bir lise

öğrencisinin örnek projesinin yer aldığı bir habere yer verilmiştir. Haberde, lisede öğrenim gören bir öğrencinin elde ettiği bir karışımla yumurtanın raf ömrünü nasıl uzattığı ile ilgili bilgi verilmiştir. Öğrencinin annesinin karşılaştığı bir soruna çözüm geliştirmek amacıyla hazırladığı proje ile *TÜBİTAK Ortaöğretim Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışmasına* katılıp bölge birincisi olduğu da ayrıca belirtilmiştir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 134). Örnekteki öğrencinin gerçekleştirdiği projenin kendisinin beşinci sınıf öğrencilerini bu tür davranışlara yönlendirmesinin yanında, proje ile alınabilecek ödüllerin de öğrencileri bu alanlara teşvik etme açısından öğrenciler üzerinde itici bir güç olabileceğini düşündürmüştür.

Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı

Etkin Vatandaşlık öğrenme alanını diğer öğrenme alanlarından farklı olarak 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında da sosyal katılım becerisine yer verilen bir öğrenme alanıdır. Bu öğrenme alanına ilişkin ders kitabında, sivil toplum kuruluşları ile ilgili yapılan bilgilendirmelere, sivil toplum kuruluşları ile toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik örneklerle yer verilmiştir. Ders kitabında yapılan açıklamalarla aynı zamanda mevcut toplumsal sorunlara karşı öğrencilerin farkındalık oluşturmalarının amaçlandığı da görülmüştür (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 150-151). Aynı öğrenme alanında “*Katılım Hakkı ve Düşünce Özgürlüğü*” başlığı altında, genel anlamda hakların bilgisi verildiği tespit edilmiştir. Örnek bir çocuk konuşmasında çocuğun ailesinin, kendisine kendisi ile ilgili konularda düşüncelerini sorduğundan, okuldaki sosyal kulüplerde özgürce düşüncelerini ifade ettiğinden, okul öğrenci temsilcisi seçimlerinde aday olduğundan, okul idaresi ile birlikte kararlarda söz sahibi olmasından ve bütün bunlar karşısında kendisini değerli hissettiğinden bahsedilmiştir. Öğrencinin konuşmasının ardından “*siz okulda katılma hakkınızı nasıl kullandığınızı örneklendirir misiniz?*” sorusu ile ise öğrenciye kendi yaşamı ile katılım haklarını ilişkilendirme yapmasını sağlayacak bir etkinliğe rastlanılmıştır. Konunun devamındaki bir diğer etkinlikte de katılım hakkı ve düşünce özgürlüğü ile ilgili sloganların yazıldığı, resimlerin yer aldığı bir afiş hazırlanmasının istendiği bir başka örneğin de bulunduğu görülmüştür (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 156-158). Ders kitabında belirtilen örnekler, beşinci sınıf öğrencilerine kısmi deneyim yaşama olanağını sağlama açısından önemli görülmüştür.

Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı

Küresel Bağlantılar öğrenme alanında, “*Toplum İçin Çalışıyorum*” başlığı altında tüm dünyada yaşanan toplumsal sorunlar örneklendirilmiş, bu sorunların çözümü için her bireyin sorumluluk duygusu ile hareket etmesinin öneminden bahsedilmiştir. Yapılan açıklamanın ardından bir gencin engelliler için icat ettiği engelli cihazının tanıtıldığı internet haberine yer verilmiştir. Konu ile ilgili ders kitabında bulunan bir diğer haber ise “*Avrupa Ürün Tasarım Ödülleri Yarışması*” ile ilgilidir. Yarışmada Türk tasarım ekibinin hazırladığı endüstriyel ürünler ile üç madalya kazandığı açıklanmıştır. Aynı öğrenme alanında eski bir gelenek olan “*Askıda Ekmek*” geleneğinden yola çıkılarak hazırlanan “*Askıda Ne Var?*” uygulaması anlatılmıştır. Sosyal sorumluluk, paylaşım gibi değerlerin vurgulandığı bu uygulama ile üniversite öğrencilerine yönelik özellikle ihtiyacı olanların yemek ihtiyaçlarının nasıl karşılanabileceği ile ilgili açıklamaların yer aldığı internet haberi örneklendirilmiştir (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 184-186). Belirtilen örneklerin sosyal katılım davranışları ile bire bir ilişkili olduğu, örnekler aracılığı ile sosyal katılımın toplumsal dayanışma ve yardımlaşma şeklinde çeşitlendirilmesine yönelik somutlaştırmanın yapıldığı görülmüştür.

Öğretmen Tutum ve Davranışları:

Sosyal Katılımın Destekleyicileri teması altında sosyal bilgiler öğretmenin öğrencilerin sosyal katılım becerisini kazanmaları adına gerçekleştirdiği davranışlar yapılan sınıf gözlemleri ile incelenmiştir. Gözlem notlarına kaydedilenler, öğretmenin öğrencileri ile olan iletişimde kullandığı dil, sergilediği tavır, yaptığı yönlendirmeler, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları karşısındaki tepkileri, örneklendirmelerde vurgulamayı tercih ettiği durumlar, özellikle nasıl bir tutuma sahip olarak ders sürecini şekillendirdiği şeklinde ele alınarak sunulmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenin genel anlamda ders sürecinde ele alınan konular kapsamında öğrencilerin düşüncelerini ifade etmeleri konusunda yapıcı bir tutum sergilediği kaydedilmiştir. Ancak, öğretmenin bu tutumunun zaman zaman kendi ifadesi ile “*öğrencilerin dersi kaynatma*”larına yönelik sergiledikleri tavırlar, konuyu zamanında yetiştirememesi endişesi gibi durumlarda ve belirtilen gerekçe ile tam tersi yönde gerçekleşen bir davranış olarak da tespit edilmiştir.

Sosyal katılım becerisi ile ilgili olarak şu an beşinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin derse katılma yönünde cesaretlendirilmeleri, sosyal katılımın tanımı gereği bire bir tanıma uygun bir davranış olarak görülmemekle birlikte, bu öğrencilerin ileride toplumun yetişkin birer üyesi olarak toplumda meydana gelen olaylar karşısında fikirlerini özgürce dile getirmelerinin bir basamağı olarak görülebilir. Sınıf ortamında öğrencilere sağlanan görüş açıklama olanağı sayesinde onların, ifade özgürlüğü hakkını kullanmayı, yetişkinlik hayatlarında da bu haklarını doğru bir şekilde kullanabilmenin yollarını öğrenebilmelerinin temelinin sağlandığını düşündürmüştür. Öğretmen tarafından ders sürecinde, hem ders işleme niteliği ile ilgili hem de ders konusu ile bağlantılı olarak zaman zaman öğrencilerin görüş ve düşüncelerine başvurulduğu gözlem notlarına kaydedilmiştir. Belirtilen durumlarla ilgili örneklere ilişkin gözlem kayıtlarından bazıları aşağıda verilmiştir.

Ders esnasında öğrencilere not aldırması gereken durumlarda yazmakta zorlanan öğrenciler olduğunda öğretmenin zaman zaman *“isterseniz önce ben anlatayım, sonra siz yazın. Ne dersiniz?”* şeklinde öğrencilerini dersin işleme yöntemi ile ilgili verilmesi gereken bir karara ortak ettiğine rastlanılmıştır. Benzer şekilde, dönem başında bir yardımcı kitap alınması ile ilgili önerilerini dile getiren öğretmenin, yardımcı kitap almanın zorunlu olmadığını ısrarla üzerinde durduğu tespit edilmiştir. Alınacak olan kitabın kendileri için yararlı olacağını belirtmekle birlikte, kitabın alınıp alınmayacağına hep birlikte karar vereceklerinin açıklamasını yapan öğretmenin, bununla ilgili oylama yaparak, kararı öğrencilere bıraktığı görülmüştür.

27/09/2017 tarihli sınıf gözleminde, öğrencilerin derse katılımları ile ilgili olarak öğretmenin, *“ben size ne dedim. Ben soru sorduğumda mutlaka bir şeyler söyleyin. Doğru da olsa söyleyin, yanlış da olsa söyleyin. Çünkü her iki durumda da bir şeyler öğreniyoruz”* şeklinde öğrencilerini konuşmaya cesaretlendirdiği tespit edilmiştir. Öğretmenin, benzer şekilde öğrencilerinin rahatça fikirlerini ifade edebilmelerine olanak tanımak için *“atış serbest”* ifadesini de sıkça kullandığı gözlem notlarına kaydedilmiştir. Derse katılımı artırmak isteyen sosyal bilgiler öğretmeni tarafından öğrencilere ekstra puan verme şeklinde bir uygulamanın yapıldığı, zaman zaman derse katılan, bazen de görüşlerini iyi bir şekilde ifade eden öğrencilere, bu iş için özel olarak görevlendirdiği bir öğrenci tarafından kaydı tutulan deftere not aldırıldığı görülmüştür. Bununla birlikte *“afetin”, “güzel”* pekiştiricilerinin de sıkça kullanıldığına ders gözlemlerinde rastlanılmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmeninin sınıftaki tutum, davranış ve uygulamaları ile ilgili olarak öğrencilerle yapılan görüşmelerde de gözlemleri destekleyen öğrenci ifadeleri ile karşılaşmıştır. Sınıf gözlemleri ile öğrenci görüşmelerinden elde edilen bulgular arasında paralellik gösteren örnek durumlar aşağıda belirtilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kendilerinin derse katılımlarını önemseydiğini belirten Nur, düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Hocamız mesela bizim daha çok kitap okumamızı istiyor, buna yönlendiriyor.

Örnekler veriyor mesela bize. Yani kitap okuyunca daha iyi konuşabiliyoruz.

Derslerimize daha çok özen gösterince daha iyi öğreniyoruz. Derste fikirlerimizi daha çok söyleyebiliyoruz. Öğretmenimiz de fikirlerimizi söylememizi istiyor zaten.

Nur tarafından bir kişinin düşüncelerini ifadesinde kelime dağarcığının önemli bir etken olduğu, bunun da kitap okuma davranışlarıyla geliştirilebileceği belirtilmiştir. Düşüncelerin ifadesi türünde gerçekleşebilecek bir sosyal katılım davranışının burada öğretmen tarafından dolaylı olarak desteklendiği düşünülmüştür.

Görüşmeler esnasında öğrencilere sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal katılım becerilerini geliştirmek için neler yaptıkları sorulduğunda, öğrencilerin verdikleri cevapların daha çok ders konuları ile ilgili bilgi vermek çerçevesinde şekillendiği görülmüştür. Bu doğrultuda öğrencilerle yapılan görüşmelerden alınan örnek ifadelerden bazıları şöyledir:

Konular hakkında bilgi veriyor sosyal bilgiler öğretmenimiz. Herkes katılabilir mesela diyor. Siz de katılın diyor. Sizin için de iyi olur diyor bazen. (Naz)

Ders anlatıyor bize işte. Kendimize yararlı olacak şeyleri anlatıyor daha çok. Mesela yeni bilgiler öğreniyoruz. Bu sayede sınavlarda daha çok başarılı oluyoruz. Böylece daha iyi yerlere gelebiliyoruz. Kendimizi de geliştirmiş oluyoruz. (Tan)

Öğretmen, katılırsanız iyi olur diyor. Bize öneriler veriyor. Şunu yapmak doğru mudur, şunu yaparsan ne olur? İleri görüşlülük mesela. Nasıl yaparsam ön plana çıkarım, nasıl iyi olurum gibi bilgiler. (Tunç)

Sosyal gruplara katılmamızı tercih ediyor hocamız. Yani öğüt falan veriyor ara sıra bize. Kendi anılarını da anlatıyor. Genellikle biz derste EBA'dan materyaller izliyoruz. Onları da sonra yorumluyoruz. (Mert)

Öğrenci ifadelerinden anlaşıldığı üzere burada sosyal katılım becerisi daha çok bilişsel öğrenmeler şeklinde anlaşılmaktadır. Öğrenciler edindikleri bilgiler sayesinde hem

uygun zamanlarda doğru davranışları nasıl gerçekleştireceklerini öğreniyorlar hem de bu öğrendikleri sayesinde akademik anlamda daha başarılı insanlar olabiliyorlar. Öğrencilerin açıklamalarına göre sosyal bilgiler öğretmeni sınıf ortamında sosyal katılım becerisini geliştirmek üzere öğrencilerine kavramsal boyutta destek sağlamıştır. Edinilen bilgilerin kendilerini akademik olarak daha iyi bir seviyeye getireceğini de belirten öğrencilerin öğrenmeye yönelik güdülenmelerinin bu şekilde güçlendirilmeye çalışıldığı görülmüştür.

Öğretmenin ders sırasında yaptığı bazı örneklendirmeler, öğrencilerin toplumsal sorunların farkına varmalarını sağlayacak niteliktedir. Örtük bir şekilde toplumsal duyarlılık aracılığı ile sosyal katılım becerisinin vurgulandığı durumlarla ilgili olarak sınıf gözlemlerinde kayıt altına alınan örnek durumlardan bazıları aşağıda açıklanmıştır.

Öğretmenin 27/09/2017 tarihli sınıf gözleminde Atatürk ilkeleri ile ilgili konunun işlenişi esnasında bir gün önce izlediği kadın erkek eşitliği konusunun geçtiği bir haberi öğrencileri ile paylaşarak, dersle ilgili güncel olayların bağlantısının kurulduğu, öğrencilere haberleri ara sıra izlemeleri gerektiğinin de önemli olduğu ile ilgili mesajların verildiği tespit edilmiştir.

01/10/2017 tarihli sınıf gözleminde neden-sonuç cümleleri ile ilgili örneklendirmeler yapılırken öğretmenin seçtiği örnek cümlelerin, *“fabrikanın bacasında filtre kullanılmaması” “Kuraklık ve çölleşme arttı”* şeklinde toplumsal sorunlara gönderme yapar nitelikte olduğu görülmüştür. 04/10/2017 tarihinde verilen örneğin de yine, *“kalitesiz kömür gibi karbon salınımı yüksek maddelerin kullanılması ile ozon tabakasının delinmesi”* gibi önceki örneklerle benzer özellikler taşıdığı dikkat çekici bulunmuştur.

06/10/2007 tarihli sınıf gözleminde sosyal bilgiler öğretmenin kurumlarla ilgili açıklama yaparken özel hastanelere ilişkin bir örnek üzerinden konuyu çeşitlendirdiği fark edilmiştir. Öğretmen tarafından, *“mesela özel hastaneler, şunu diyebilir mi? Biz özel hastaneyiz, kusura bakmayın bugün size hizmet vermicez diyebilirler mi? (Öğrenciler: hep bir ağızdan hayırrrr) Peki sizden şu kadar para alacaz (istediği gibi) diyebilir ler mi? (Öğrenciler: hayırrrr)”* şeklinde kurulan diyalogda hem öğrencilerin bu gibi durumlarda haklarının neler olabileceğinin vurgulandığı hem de sesiz kalmamalarına ilişkin bir mesajın da öğrencilere verildiği tespit edilmiştir. Böylece öğrencilerin kendilerinin ve diğer insanların iyiliği için neler yapabilecekleri konusunda katılım gösterebilecekleri bir alana yönelik örneklendirmenin de yapıldığı görülmüştür.

Çocuk haklarının işlendiği 11/10/2017 tarihli sınıf gözleminde öğretmenin çocuk işçilerle ilgili bilgilendirme ve dikkat çekme amacıyla, “*o mendil satan çocuklar var ya görmüşsünüzdür onları. Onlardan kesinlikle bir şey almayın ve aldırmayın*” örneğini verdiği tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenin burada çocuk işçiliği konusu üzerinden öğrencilerinin toplumsal bir soruna duyarlılık kazanmalarını amaçladığı düşünülmüştür.

Sorumlulukların işlenip örneklendirildiği 13/10/2017 tarihli sınıf gözleminde, derste öğretmen tarafından, arabaya binildiğinde emniyet kemerinin mutlaka takılması gerektiğinin üstünde durulduğu görülmüştür. Öğretmenin dersteki söylemlerinden kişilerin kemer takarak hem kendisine, hem de anne ve babasına karşı sorumluluğunun da yerine getirildiği, böylece çevresindekilere iyi bir örnek olunduğunun açıklamasını yaptığı belirlenmiştir. Öğretmenin açıklamalarına çocukların öne oturmamaları gerektiği konusunda bir uyarıyı da eklediği tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmeni ile gerçekleştirilen görüşmeler esnasında kendisine öğrencilerinin sosyal katılım becerisini geliştirmek için neler yaptığı ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Öğretmen soruyu, toplumsal sorunlara yönelik çözüm önerileri ile ilişkilendirerek açıklamalarda bulunduğu kaydedilmiştir. Toplumsal sorunların kaynağının insan olduğunu düşünen sosyal bilgiler öğretmenin düşünceleri şöyledir:

Sorun ne? İnsan. İnsanı çözersek sorun çözülür mü çözülür. Trafikte ne sorun var? Trafik kurallarına uyulmaması. Eee sen buna uymazsan trafik sorunu ortaya çıkıyor? Bu bağlamda sorunları göstermeye çalışıyorum. Bir başka örnek olarak diyelim ki çevre kirliliği. Kim bunun sorumlusu? İnsanlar. Biz düzeldiğimizde bu sorun olur mu? Olmaz.

Açıklamalarında ders sürecinde öğrencilerin toplumsal sorunlardan haberdar olmaları konusunda davranışlarda bulunduğunu belirten sosyal bilgiler öğretmenin bazı konularda yaptığı vurgulamalar ile sınıf gözlemlerinden alınan kayıtlarda öğretmenin genel anlamda tercih ettiği örnek içeriklerinin paralellik gösterdiği görülmüştür.

Okul Uygulamaları:

Okullarda gerçekleştirilen bilimsel, sanatsal sportif vb. etkinliklerle öğrencilerin belirtilen alanlarda beceri ve yeterlilik kazanmalarına olanak tanındığı görülmekle birlikte, bu etkinliklerin onların farklı alanlarda kendilerini ifade etmelerinin de bir yolu olduğu da düşünülmüştür. Öğrencilerin, farklı zamanlarda yer aldıkları etkinliklerde kendilerini veya

kendi ürünlerini ortaya koyarak aynı zamanda girişimcilik, iletişim, sorumluluk alma, iş birliği içinde çalışma, demokratik davranışlar geliştirebilme gibi toplumsal yaşamla etkileşim kurabilecekleri öğrenme deneyimlerini de kazanabilmeleri mümkündür. Bu doğrultuda okulda gerçekleştirilen sosyal etkinlikler, sosyal katılım davranışlarının hem bir türü hem de bir basamağı olarak görülmüş ve öğrencilerin görüşleri doğrultusunda okulda gerçekleştirilen etkinlikler sosyal katılımın destekleyicileri teması altında ele alınmıştır. Çalışma grubuna yönelik gözlem ve görüşmelerin gerçekleştirildiği 2017-2018 eğitim öğretim sürecinde çalışma grubunun yer aldığı okulda, öğrencilerin ifadesine göre gerçekleştirilmiş olan etkinlikler aşağıda belirtilmiştir.

Nur, okul etkinliklerini, *“maçlar, turnuvalar, geziler düzenleniyor bizim okulumuzda, birinci dönem de oluyor ama daha çok ikinci dönem. Geziler eğlenceli oluyor. Hem bir şeyler öğreniyorsun. Birçok bilgi, farklı yerler, tarih gibi”* olarak örneklendirmiş, kendisinin bu etkinliklerden Pamukkale ve İzmir Hayvanat Bahçesi gezisine katıldığını belirtmiştir.

Okullarında 23 Nisan kutlamaları, kermes, piknik, tiyatro gösterisi etkinliklerinin yapıldığını dile getiren Naz, tiyatro gösterisinde rol aldığını, 23 Nisan kutlamalarında tango yaptığını ifade etmiştir.

Okuldaki etkinliklerle ilgili Berk'in düşünceleri şu şekildedir:

Gezi düzenleniyor, pikniğe gidiliyor, sonra proje oldu. Şimdi konusu neydi hatırlamıyorum. Futbol, voleybol turnuvaları oldu. Bazı, gün ve haftalar var ya hani onlar kutlandı. Ben futbolda yer aldım. Oynadım yani kendim. Voleybolda taraftardım. 23 Nisan'da tango yaptım. Bizim sınıf görevlendirilmişti zaten. Bir de şiir okuduk. Sınıfça herkes okudu, ben de okudum.

Okulda şiir dinletisi, dans gösterisi, müzik yarışması yapıldığını, şiir dinletisinin ardından yapılan gösteride de dans ettiğini belirten Tan, etkinliklerde neler yapılacağını öğretmenlerin belirlediğini, kendilerinin de isterlerse katıldıklarını söylemiştir. Seçim haklarının kendilerine bırakılmış olmasından memnuniyet duyan bir ifade ile Tan etkinliklerin planlanması ile ilgili de şunları ifade etmiştir:

Öğrenciler planlarsa iyi olur. Ama bazen iyi bazen kötü olur, bazıları kendilerini başkan gibi hissediyor bu hoşuma gitmiyor. O zaman kendileri öğretmenmiş gibi sen şunu yap, sen bunu yap diyebiliyor. Öğretmen söyleyince

yapmakta çok sıkıntı olmuyor. Ama öğrencilerden biri söyleyince aslında kendilerini böyle yönetmen gibi görmeleri çoğu kişinin hoşuna gitmiyor.

Etkinlikle ilgili olarak etkinliklerin planlama ve uygulama aşamalarında yer almak istediğini belirten Tan, bunun sebebini “çünkü hazırlarken kendin ve arkadaşlarınla hazırlayıp beraber yapıyoruz. Birlikte yapmak daha kolay oluyor” şeklinde açıklamıştır.

Okullardaki bu tür etkinliklerin kendisini geliştirdiğini ifade eden Tunç, etkinlikleri şöyle örneklendirmektedir:

Voleybol turnuvaları, futbol turnuvaları. Bayramlarda basket yarışmaları (örneğin 23 Nisan haftasında bahçede çocuklara yönelik yapılan eğlencelerde en çok topu potaya kim atacak gibi rekabete dayalı etkinliklerin yapıldığı araştırma notlarına kaydedilmiştir), kermes, satranç, dans gösterileri, şiir okumalar falan bunun gibi. Voleybol hem kilo verdiriyor hem de eğlenceli. Yararlı buluyorum yani. Bunlarla ilgili çalışmalar yaptığımda, her zaman çalıştığımın bir ilerisini düşünüyorum. Mesela topu on sektirdiysem, bir dahakine on beş ya da yirmi.

Özelikle spora ilişkin etkinliklerin kendileri için yararlı olarak değerlendiren Tunç’un ifadelerinden, bu tür etkinliklere katılmanın onları ayrıca daha çok motive ederek çalışkanlığa yönlendirdiği düşüncesinde olduğu görülmüştür.

Katıldığı etkinliklerden mutluluk duyduğunu ifade eden Mert, sosyal etkinlikler ile ilgili mutluluk duygusu eşliğinde dile getirmiştir:

Bu sene 23 Nisan’da açık hava tiyatrosunda bir gösteri olmuştu. Herkes gelmişti. Belediye başkanı bile gelmişti. Biz orda gösterileri izledik. Folklor dansları yaptılar. Kafkas dansı yaptılar. Ondan sonra biz 27 Nisan’da kendi oklumuzun bahçesinde bir kermes düzenledik. Bu kermeste herkesin kendi bir masası oldu. Masada da çeşitli çeşitli yiyecekler vardı. Herkes istediği masadan ikramlardan yedi. Mutlu oldum. Çok güzeldi. Hep birlikte güzel vakit geçirdik.

Okulda gerçekleştirilen sosyal etkinliklerle ilgili sosyal bilgiler öğretmenininde düşünceleri olumlu yöndedir. Kendisi okulda yapılan bu etkinlikler açısından hem okul idaresini hem de öğretmenleri takdir etmiş, velilerin de bu konuda katkısının olduğunu belirtmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenininde bu konudaki düşünceleri şöyledir:

Son zamanlarda pikniktir, enerjilerini boşaltmak için işte sportif etkinlikler özellikle okullar kapanmadan son bir ayda yapılır. Bunların dışında sergiler ve şiir

dinletileri de daha önce yapılmıştı. Okul bu konuda teşvik edici. Teşvik olmasa mesela bu Erasmus Projesi yürümez. Burda alttaki yukarıyı zorluyor. Kurum kültürü var burada. Velilerin daha iyi olun anlamında okula baskısı yani onların yarattığı bu iklim gerekse yılların getirdiği oluşturulan iklim okulu götürüyor yani.

Sosyal bilgiler öğretmeninin söylemlerinden, okulda sosyal etkinliklerin gerçekleştiriliyor olmasından duyduğu memnuniyet açıkça görülmüştür. Bu konuda hem öğretmen meslektaşlarından hem de okul idaresinden övgüyle söz eden öğretmenin “*alttaki yukarıyı zorluyor*” ifadesinden özellikle okuldaki öğretmenlerin sosyal etkinliklerin gerçekleştirilmesi konusunda etkin bir güç olduklarını düşündüğü anlaşılmıştır. Ayrıca öğrenci velilerinin de konu ile ilgili taleplerinin varlığının da çok etkili olduğu öğretmen tarafından üzerinde durulan başka bir güç olarak algılandığı tespit edilmiştir.

Okulda gerçekleştirilen sosyal etkinliklerle ilgili olarak öğrencilerin tamamının bu etkinliklerin yapılıyor olmasından ve etkinliklere katılıyor olmalarından dolayı kendilerini çok mutlu hissettiklerini belirttikleri söylemlere öğrenci görüşmelerinde sıkça rastlanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmeninin de yapılan etkinliklerde özellikle her öğrencinin mutlaka yer alacağı şeklinde düzenlemelerin gerçekleştirildiğini belirtmesi, okulda, hem katılım davranışlarının önemsendiğinin hem de adaletli bir uygulamanın takip edildiğinin bir göstergesi olarak dikkat çekici bulunmuştur. Öğretmen ve öğrencilere göre sosyal etkinlikler aracılığı ile gerçekleşen öğrenci kazanımları, sosyal katılımın yansıyan etkisi teması altında ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

4.4. Sosyal Katılım Becerisinin Kazanılma Sürecinde Engel Oluşturan Unsurlar

Bu başlık altında sosyal katılım becerisinin kazanılmasında ve geliştirilmesinde engel teşkil eden durumlar “Sosyal Katılım Engelleri” teması altında verilmiştir. İlgili temanın oluşmasında, gözlem sürecinde elde edilen verilerden ve öğretmen ile öğrenci görüşmelerinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda öğrencilere sosyal katılım becerisi ile bağlantı kurdukları davranışlarla ilgili olarak, belirtilen davranışların ortaya çıkmasını engelleyen durumların neler olduğunu açıklayabilecekleri sorular yöneltilmiştir. Benzer şekilde sosyal bilgiler öğretmeni ile sosyal katılım becerisinin kazandırılmasında herhangi bir sorunla karşılaşılıp karşılaşılmadığı, bunların neler olduğu konularında görüşülmüştür. Ders gözlem sürecinde ise ders esnasında öğrencilerin kendilerini ifade etme durumlarının

sınıf içerisinde nasıl şekillendiği, öğretmen tutum ve davranışları gibi durumların kaydedildiği ile ilgili gözlem notları dikkate alınmıştır. Sosyal katılım engelleri ile ilgili oluşturulan kod, kategori ve tema Tablo 4. 4'de verilmiştir.

Tablo 4. 4. *Sosyal Katılım Engelleri*

TEMA	KATEGORİ	KODLAR
SOSYAL KATILIM ENGELLERİ	ÖĞRETMEN TUTUM İNANÇ ve DAVRANIŞLARI	Yetersiz bulma
		Endişe
		Eleştiri-alaycılık
		Kavramların değersizleştirilmesi
	ÖĞRENCİ TUTUM İNANÇ ve DAVRANIŞLARI	Kendine yönelik yetersizlik inancı**
		Görüşlerini ifade edememe*
		Otorite korkusu*
		Kendine yönelik yetersizlik inancı*
		Eleştirilme kaygısı*
		Otoriteyi kabul (Öğretmen diyorsa doğrudur)*
	VELİ ve OKUL ETKİSİ	Sınıf seviyelerindeki hiyerarşi*
		Kayıtsızlık*
		Ailelere yönelik inanç**
		Zaman ve ortam yetersizliği**

İşaret belirtilmeyen kodlar gözlem verilerine dayalıdır.

(*) Öğrenci ifadelerine dayalı olarak oluşturulan kodlardır.

(**) Öğretmen ifadelerine dayalı olarak oluşturulan kodlardır.

Öğretmen Tutum, İnanç ve Davranışları:

Araştırma grubunda yer alan sosyal bilgiler öğretmeninin, sosyal katılım becerisi ile ilgili engel oluşturduğu düşünülen tutum, inanç ve davranışları, sınıf içi gözlemlere, kendisi ile yapılan görüşme ve öğrencilerle yapılan görüşme verilerine dayalı olarak yapılan analizler sonucunda ortaya konulmuştur. Sosyal katılım engelleri teması altında öğretmen tutum, inanç ve davranışları; yetersiz bulma, endişe, eleştiri-alaycılık, kavramların değersizleştirilmesi, şeklinde kodlanmıştır. Elde edilen kodlarla ilgili örnek durumlar her kod için ayrı ayrı alıntılarla birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir.

Yetersiz Bulma:

Yapılan sınıf gözlemlerinde sosyal bilgiler öğretmeninin, ders sırasında zaman zaman öğrencilere yönelik onların yaşı, sahip oldukları bilgi ve beceri açısından duyduğu güvensizlik duygusunun öğrencilerle gerçekleştirdiği iletişimine yansıdığı görülmüştür. Konu ile ilgili tespit edilen durumlarla ilgili gözlem kayıt örneklerinden bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Ders esnasında öğretmeni tarafından konu ile ilgili anılara, güncel olaylara, öğrenci davranışlarına yönelik örneklendirmeler yapıldığına rastlanılmıştır. Bu şekilde konunun zenginleştirilerek işlendiği sırada verilen örnekler bazen öğrencilerin dikkatini çok fazla çekebilmiştir. Böyle durumlarda ya öğretmenin soru yağmuruna tutulduğu ya da benzer bir durumla ilgili kendi yaşantısından örnek vermek isteyen öğrencilerin sayısının oldukça fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca benzer şekilde anlatılanlar bazı durumlarda öğrenciler açısından yeterince net olmadığında konunun tekrar edilmesinin öğrenciler tarafından talep edildiği kaydedilmiştir. Öğretmenin, konunun öğrenciler tarafından anlaşılmadığı durumlarda tekrar anlatmaya yönelik davranışlarda bulunmakla birlikte konuşulanların anlaşılmağı olmasına anlam veremeyerek de zaman zaman olumsuz tepkilerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu gibi durumlarda konuya devam etmek ve öğrenci konuşmalarını/sorularını durdurmaya yönelik olarak onları yaşları gereği yetersiz olduklarını ima eden ifadelerin öğretmen tarafından kullanıldığına rastlanılmıştır.

Yukarıda belirtilen durumla ilgili olarak 14/03/2018 tarihli sınıf gözleminde birkaç öğrencinin söylenenleri anlamadığını bildirmesi üzerine öğretmenin “*ah benim akıllı oğlum. Ben deminden beri ne anlatıyorum. Büyüdüğünüz zaman daha çok aklınız erer. Merak etmeyin*” şeklinde öğrencilerin yaşça küçük olmalarından dolayı konuyu anlamadıklarını ifade eden söylemleri dile getirdiği görülmüştür. Benzer şekilde öğrencilerin fazla konuşması durumunda “*altıncı sınıfa gelince akıllanacaksınız deme*” (17/04/2018 tarihli sınıf gözlemi) ifadelerini kullanan öğretmenin, öğrencilerin anlamama durumlarını yaş olarak yeterli seviyede olmamaları ile bağdaştırdığı anlaşılmıştır. Bu şekilde öğrencilerin yaşlarının küçüklüğünün vurgulandığı tepkiler verilmesine karşın yine öğrencilerin yaşları gereği artık yapmamaları gerektiğini düşündüğü davranışlar ortaya çıktığında da bu kez “*ayyy siz de bir şey söyleyince didisinin didisini öğrenmeye çalışıyorsunuz. Böyle sorular sormayın, siz büyüdüğünüz artık*” ifadesinin kullanılarak öğrencilerin büyük mü yoksa küçük mü oldukları konusunda kafalarının karışmasına neden olacak davranışlarda bulunulduğu tespit edilmiştir.

Öğretmen tarafından sergilenen bu şekilde tutum ve davranışlarının, gelişme çağında çevrelerini olduğu kadar kendilerini de tanımaya çalışan öğrenciler üzerinde özellikle benlik algısı gibi konularda olumsuz bir etki yaratacağını düşündürmüştür. Ayrıca öğrencilerin dersin sürecini engelleyecek şekilde fazla soru sorma ve daha çok konuşarak derse katılmayı isteme davranışlarının öğretmen tarafından bu şekilde uygun bulunmadığının belirtilmesinin, öğrencilerin sorgulama, merak, girişimcilik, katılım gibi becerilerinin tam olarak gelişmesini engelleyici bir etken oluşturabileceğini de akla getirmiştir.

Öğretmenin öğrencilere yönelik duyduğu güvensizlik onların dinleme becerilerine ilişkindir. Zaman zaman sınıf ortamında öğrenciler tarafından bazı durumların anlaşılması veya hatalar yapılması halinde öğretmen, onlarda dinleme becerisi ile ilgili eksiklikler bulunduğunu ifade eden cümleler sarf etmiştir.

Yukarıda belirtilen tarihteki dersin ikinci saatinde yine benzer şekilde öğretmenin ders konusu ile ilgili yaptığı açıklamalar bazı öğrenciler tarafından anlaşılmamış ve bu durum öğrenciler tarafından dile getirilmiştir. Öğrencilerin anlayamamış olmasına biraz sinirli bir üslupla tepki veren öğretmenin, *“işte sizin kaybettiğiniz şey burada. Dinlemiyorsunuz. Bi dinlesen iş bitecek. Ben anlatırken yanındakiyle konuşuyorsun. Sonra diyorsun ki anlamadım. Anlamazsın tabi. On tane iş bi arada olmaz ki!”* şeklinde onların anlayamamalarının nedeni olarak dinleme eylemini uygun koşullarda yerine getirmediklerinden kaynaklı olarak açıklandığı görülmüştür (07/11/2017 tarihli sınıf gözlemi).

Öğretmen tarafından belirli aralıklarla özellikle deneme sınavları öncesinde işlenen derslere yönelik ders tekrarlarının yapıldığı kaydedilmiştir. 08/12/2017 tarihli sınıf gözleminde ders tekrarının yapıldığı sırada, öğrencilerin bazı şeyleri hatırlayamamaları üzerine öğretmenin biraz sert bir ses tonu kullanarak tepkiler verdiği tespit edilmiştir. Öğrencilere göre hatırlanmayan konu hiç anlatılmamış, öğretmene göre ise anlatılmış ancak hatırlanmıyordur. Bir kısım öğrencinin anlatılanları daha önce duymadıklarını söylemeleri üzerine sınıfta *“gördük-görmedik”* şeklinde konuşmalar başlamıştır. Sınıfta oluşan gürültü durumuyla birlikte sinirlenen öğretmenin, bağırarak öğrencilerinden sessiz olmalarını istediğine rastlanılmıştır. Öğretmenin teyit etmek amacıyla birkaç konu başlığını sıralayarak, *“bunları gördük mü”* diye sorması üzerine bazı öğrencilerden görülmediği cevabının alınması öğretmenin, *“yahu hakikaten var ya evlere şenlik gibi bir durumunuz var yarınız*

dinlemiyor demek ki. Hani yapmadın demiştiniz, sonra gördükçe haaa diyorsunuz” şeklinde ifadeler kullanarak bazı öğrencileri dersi dinlemek konusunda eleştirdiği gözlem notlarına kaydedilmiştir.

Öğretmenin öğrencilerle ilgili olarak yeterli olmadıklarını düşündüğü diğer bir durum öğrencilerin dersle ilgili bazı konuları anlayamamaları ile ilgilidir. 21/11/2017 tarihli sınıf gözleminde, sınıfta soru çözümünün yapıldığı sırada, soru bir öğrenci tarafından doğru olarak cevaplandırılmış olmasına rağmen, öğretmenin sorunun cevabının herkes tarafından anlaşılmadığı konusunda tereddütlü olduğunu belirten ifadeler kullandığı görülmüştür. Bu nedenle emin olmak için sınıfa dönerek öğrencilere, *“anladınız mı?”* diye sorduğu, öğrencilerin de *“anladık”* şeklinde cevap verdikleri ancak yine de öğretmenin ikna olmadığı, *“vallahi anlamadınız. Kendinizi kandırmayın!”* diyerek öğrencilere karşı güvensizlik duygusunu dile getirdiğine rastlanılmıştır. Sınıfta cevaplandırılan soru öğretmenin ifadesine göre zorluk derecesi yüksek olan bir sorudur. Bu nedenle öğretmenin öğrencilerin bu tür soruları yapamayacakları yönünde bir düşünceye sahip olarak güvensizlik içeren davranışlar sergilediği düşünülmüştür.

Bir başka ders gözleminde, benzer şekilde soru çözme alıştırmalarının yapıldığı sırada, soruyu cevaplandıran öğrencinin yanlış cevap vermesi ve sorunun içeriği ile ilgili olarak, *“hocam bunu göstermediniz”*, demesi üzerine öğretmenin sinirli bir ifade ile *“defalarca üstünde durduk, ne kadar ezberci olduğunuz belli oluyor”*, sözleriyle öğrencileri genelleyerek eleştirilerde bulunduğu kaydedilmiştir. Öğretmenin konuşmasını sınıf geneline dönerek, *“dikkatsizliğiniz, bunu açıkça söylüyorum herkese söylüyorum bu lafi. Yapanlar için bir şey demiyorum. Okuma beceriniz olmadığı için yanlış yapıyorsunuz”* şeklinde sürdürerek eleştirilerini sıraladığına tanık olunmuştur (08/12/2017 tarihli sınıf gözlemi). Öğretmenin burada öğrencilerinin iyiliği için, onların daha iyi öğrenmeleri için daha dikkatli olmaları konusunda uyardığı anlaşılmıştır.

Ders sonrasındaki teneffüs arasında öğretmenin eleştirilerde bulunduğu öğrenci ile yapılandırılmamış küçük bir sohbet gerçekleştirilmiştir. Öğrenci ile genel olarak hangi dersleri sevdiği, nasıl bir çalışma alışkanlığının olduğu, ilgilerinin neler olduğu gibi konularda sohbet edildikten sonra sınıfta yaşanan durumla ilgili neler düşünüp hissettiği sorulmuştur. Öğrencinin ilk önce pek önemsemediğini ifade ettiği, daha sonra *“aslında bazen bazı şeyleri çok merak ediyorum, ama sormaya çekiniyorum. Öğretmenimiz bazen çok iyi*

karşılıyor, bezen kızıyor. Sonrasında böyle bir şey hiç olmadı daha ama arkadaşlarımın da dalga geçmesini benimle istemiyorum” şeklinde konuşmasını sürdürdüğü araştırma notlarına kaydedilmiştir. Ders gözleminde karşılaşılan durum ile öğrenci ile gerçekleştirilen sohbet değerlendirildiğinde öğretmenin zaman zaman gözlemlerde de rastlanılan değişken ruh hali durumunun öğrenciler üzerinde olumsuz bir etkiye neden olabileceği, bu durumun onların sorgulama yapma, kendilerini ifade edebilme gibi becerilerinin gelişmesi üzerinde engelleyici olarak değerlendirilmiştir.

Sınıfta genel ve yazılı sınavlar öncesinde soru çözümü alıştırmaları sıkça yapılmaktadır. Sınavlara yönelik olarak özellikle deneme sınavlarındaki soruların çoğu öğretmenin ifadesine göre yorum gerektiren sorular olarak ifade edilmiştir. Öğretmenin söylemlerinden, sınavların bu tür sorulara yönelik olacağı yönünde bir öngörüye sahip olduğu, bu nedenle de bu tarz soruları önemsendiği, öğrencilerinden de bu soruları doğru yapmaları yönünde beklenti içinde bulunduğu anlaşılmıştır. Öğretmen tarafından üzerinde durulan bir durum olarak, böyle soruların cevaplandırılmasının ardından öğrencilerle, *“yani şöyle, bize bilgi verilerek, bilgiden bize bir yorum geliştirmemiz isteniyor işte sorular böyle. Acaba öğrenci aldığı bilgiden bir sonuç, bir çıkarım yapabiliyor mu? Maalesef siz onu çok iyi yakalayamıyorsunuz.”* şeklinde konuşmalar gerçekleştirildiği, öğrencileri bu konuda teşvik etmediği görülmüştür (12/12/2017 tarihli sınıf gözlemi).

Endişe:

Sınıf gözlemlerinde kaydedilen notlardan ve öğretmen ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilere dayanarak öğretmenin özellikle programı yetiştirme konusunda endişe duyduğu anlaşılmıştır. Öğretmenin, özellikle dersin kendisine göre iyi bir şekilde dinlenmediği ve konunun çok önemli olduğunu düşündüğü durumlarda öğrencilere, *“az önce dersi dinlediniz. Bir daha dinleyelim dersiniz olmuyor, zamanımız yok!”* (14/12/2017 tarihli sınıf gözlemi) ifadelerini kullandığı, o günkü derste öğrencilerine derisi çok dikkatli dinlemeleri gerektiği konusunda uyarılarda da bulunduğu görülmüştür. Buna gerekçe olarak tekrar geriye dönüp bu konunun anlatılması için yeterli zamanın bulunmayışı ileri sürülmüştür. Konu ile ilgili olarak özellikle deneme sınavları öncesindeki haftada, öğrencilerle işlenmeyen, eksik kalan konunun kalmaması düşüncesi ile öğretmenin, *“şu konuyu anlatmıştık değil mi? EBA’dan izledik mi?, bunu gördük değil mi?”* şeklinde öğrencilerden sözlü teyit almaya yönelik söylemlerde bulunduğu tespit edilmiştir.

Belirtilenler doğrultusunda dikkat çeken husus, öğrencilere bu çerçevede sorulan sorularda anlatılan şey her ne olursa olsun bunun anlaşılıp anlaşılmamasından ziyade, kendisinin konuyu işleyip işlemediğinin ön planda olduğudur. Benzeri durumların yaşandığı sınıf gözlemlerinde öğretmenin konu ile ilgili öğrencilerin görüşlerini alması, örnek çeşitlerinin artırılması davranışlarına da daha az rastlanmış, ders daha çok öğretmen merkezli olarak yürütülmüştür. Bu şekilde ders sürecinin yönetildiği zamanlarda, öğrencilerin derse katılımlarının öğretmen tarafından ikinci planda tutulduğu tespit edilmiştir. 19/12/2017 tarihli sınıf gözleminde de öğretmenin “*sera*” konusu ile ilgili açıklamalar yaptığı sırada, “*bazı ürünler mevsimi dışında, özel yerlerde yetiştiriliyor. Yol kenarlarında tarlaların içinde dışı camla veya naylonla kaplı içinde sebze meyvelerin olduğu yerler görmüşsünüzdür belki*” şeklinde örneğe dayalı ifadeler kullandığı görülmüştür. Bunun üzerine bazı öğrencilerin konu ile ilgili gördüklerini paylaşmak üzere kimisinin söz alarak kimilerinin ise direkt konuşarak derse dahil olma isteklerinin bulunduğu gözlemlenmiştir. Arka arkaya gelen öğrencilerin derse katılma yönündeki davranışları karşısında öğretmenin, “*tamam artık, hadi işimiz var. Sözlerinizi sonraya bırakın. Sesiz olun ve sadece dinleyin*” diyerek, öğrencilerin kendi düşüncelerini paylaşmalarını kısıtladığı, direkt konuyu aktarılmasına odaklanarak EBA’dan konu anlatım videosunu açtığı ve öğrencilerin sesiz bir şekilde dinlemelerini istediği kaydedilmiştir.

Öğretmenin bir diğer endişesi okulda ve sınıfta ders düzeyinde gerçekleşen sınavlara yöneliktir. Gözlem sürecinde öğrencilerin anlatılan konuyu neden öğrenmeleri gerektiğinin açıklamasını yaparken sıkça sınavlara vurgu yapan öğretmenin, belirtilen durumla ilgili sınıf gözlemlerinden alınan notlardan bazıları aşağıda açıklanmıştır.

Ders sırasında bazı öğrencilerin derse odaklanmadığını fark eden öğretmenin 21/11/2017 tarihli sınıf gözleminde bir öğrenciye bakarak, “*Oğlum! Dinlemiyorsun. Sonra sınavda sorulduğu zaman yapamayacaksın. Ee ben burada anlatıyorum. Boşuna anlatmıyorum. İyi öğrenin. Sınavlarda başarılı olun, değil mi?*” diyerek öğrenciyi biraz sert bir ses tonu ile uyardığı görülmüştür.

Bir diğer sınıf gözleminde öğretmenin benzer şekilde sınav başarısına dikkat çekerek sorulan bir soruya öğrencinin cevap verememesi üzerine bütün sınıfa dönerek, “*ben size boşuna demiyorum beni dinleyin diye. Çocuklar bunları var ya. Beni dinleyin böyle size sınavda böyle sorular soruyorlar. İşte sizin ..., basit düşünmeniz buradan belli.*

Anlattıklarımı öylesine dinliyorsunuz. Ne demek istediğimi anlamaya çalışmıyorsunuz” (12/12/2017 tarihli sınıf gözlemi) diyerek öğrencilerin yeterli çaba içerisinde olmadıklarını belirten, söylemlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Öğretmenin söyleminde dikkat çeken durum yine ders içeriğinin anlaşılmasından ziyade sınavdaki öğrenci başarısının önemszenmesine yöneliktir.

Soru çözümünün gerçekleştirildiği ders gözleminde, öğrencilerin bir kısmının soruya yanlış cevaplar vermişlerdir. Öğrencilerin yanlış cevap vermesine sinirlenen öğretmenin sorulan soruyu işaret ederek,

Evet, size tekrar soruyorum buradaki karasallıkla buradaki karasallık arasındaki fark (İç Anadolu Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi karasallığından bahsediyor) ama giderek şiddeti artıyor bunun nedeni nedir? Bunları yakaladınız mı olay bitmiştir. Adamlar size sınavda bu farkın nedenlerini soruyorlar özetle söylüyorum bir kere daha söylüyorum sosyal bilgilerde genel durumunuzu gördüm çok da iç açıcı değil, zamanla düzelecek onu da biliyorum. Birçok şeyin daha yeni yeni farkındasınız. Çocuklar soruları çok dikkatli okumuyorsunuz. Bir an önce çikalım sokağa bahçeye top oynayalım derdindediniz fakat ben size söylüyorum 15 soruda 10 olur mu ortalama? 13'ten aşağı olmamalı” (15/12/2017 tarihli sınıf gözlemi) şeklinde uyarılarda bulunduğu, uyarılarını sınav başarısı üzerinden ve sayısal olarak bir başarı kriteri koyarak gerçekleştirdiği görülmüştür.

Sosyal bilgiler öğretmeni, ders sürecinde bazen öğrencilere notlar aldırılmaktadır. Ders içeriğinin yazdırılarak yürütüldüğü zamanlarda öğrencilerin söylenenleri deftere geçirmelerinde yetiştirememeye durumları oluşabilmektedir. Böyle zamanlarda öğrencilerin, yanındakine, arkasındakine ve önündekine bakma ve söylenenin ne olduğunu arkadaşlarına sorarak öğrenme çabasına girdikleri gözlemlenmiştir. Bu esnada da sınıfta uğultulu bir ortam meydana gelebilmektedir. 19/12/2017 tarihli sınıf gözleminde de benzer şekilde yazma eylemini yetiştiremeyen öğrencilerin gürültü oluşturmaları üzerine öğretmenin, duruma kızarak müdahale ettiği, “yazdırmıyorum sınavda da yapmazsınız olur biter diyor. Testlerde çıkıyor ondan sonra yapamayacaksınız” şeklinde öğrencileri uyardığı kaydedilmiştir.

Ders sırasında dikkati dağılan birkaç öğrencinin kendi aralarında konuştuğu anların da meydana geldiğine rastlanılmıştır. Öğretmen tarafından konuşan öğrencilerin fark edildiği durumlarda öğretmenin, konuşan öğrencileri konuşmayın diye uyardığı, dersi dinlemelerini, çünkü sınavlarda buralardan sorular geleceğini söylediği tespit edilmiştir. 21/02/2018 tarihli

sınıf gözleminde öğretmenin, verdiği sorulardan birkaç tanesini örnek göstererek: *“ben bu tarz sorulardan sizin adınıza korkuyorum, endişeleniyorum. Bu tarz sorular gelecek benim soracağım yazılılarda da. Yapamayan olacak mı? Olacak. Dinlemeyenler yapamayacak”* diyerek yine sınav başarısı odaklı mesajlar verdiği görülmüştür.

Sınıftaki soru çözümünün genellikle iki ders saati gibi öğrenciler için uzun bir süre boyunca gerçekleştirildiği zamanlarda, öğrencilerin soruları cevaplamaktan sıkıldıklarına rastlanılmıştır. Böyle durumlarda öğretmenlerinden, *“hepsini yapmasak olur mu?”* şeklinde taleplerde buldukları görülmüştür. Öğrencilerin sıkıldıklarını ifade ederek ders sürecinin farklılaştırılmasına yönelik istekleri öğretmen tarafından hoş karşılanmamış, öğrencilerin isteklerine kızarak tepki veren öğretmenin, *“sınavda çıkınca ne yapacaksınız, öğrenmeniz lazım”* (28/02/2018 tarihli sınıf gözlemi) şeklinde sınav başarısını ön planda tutarak öğrenci isteklerini görmezden geldiği kaydedilmiştir.

Ders tekrar durumlarının ünite sonlarında da öğretmen tarafından yapıldığına rastlanılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenin de neden işlenenlerin tekrar edildiği ile ilgili öğrencilere açıklamalarda bulunduğu görülmüştür. Öğretmen açıklamaları genellikle yukarıdaki örneklere benzer şekilde sınavda bu konulardan soruların çıkma ihtimalinin bulunması yönünde gerçekleşmiştir. 13/03/2018 tarihli ders tekrarının yapıldığı sınıf gözleminde öğretmenin, *“bakın anlattıklarımı tekrar ediyorum çocuklar. Eksik bir şey kalmayın. İyi dinleyin. Önceden kaçırdığınız bir yer varsa yakalayın. Önümüzde sınav var. İyi dinleyen sınavda başarılı olur”* diyerek açıklamalarda bulunduğu görülmüştür. Deneme sınavlarından alınan puanlar öğrencilerin karne notlarını etkilemediğinin bilgisi öğretmen ve idarecilerden edinilmiştir. Bu durumun öğrenciler tarafından da bilindiği halde neden bu kadar önemsendiği üzerine düşünüldüğünde, öğrencilerin kendi aralarındaki konuşmalarında puanlarının veya netlerinin kaç olduğu ile ilgili birbirlerini merak eden tarzda sorular sorduklarına rastlanılmıştır. Bu tarz konuşmaların genellikle sınavın açıklandığı tarihlerde olduğu, devam eden günlerde öğrencilerin bu konunun üzerinde pek durmadıkları, ancak yine de kendi ifadeleri ile “full” yapmanın kendi aralarında bir prestij kaynağı oluşturduğu da ayrıca tespit edilmiştir.

14/03/2018 tarihli sınıf gözleminde, ders sürecinin bazı bölümlerinde ders kitabı üzerinden öğrencilere okuma yaptırılmıştır (Ders kitabı, s: 124). Öğretmenin okuma eylemini gerçekleştiren öğrenciyi zaman zaman durdurarak, *“iyi dinleyin boşuna bağırmıyorum ben.*

Burada birkaç soru yatıyor ona göre” şeklinde öğrencilerin daha dikkatli dinlemeleri konusunda uyarılarda bulunduğu, uyarılarını sınav odaklı olarak gerçekleştirdiği görülmüştür.

Bir başka sınıf gözleminde benzer şekilde, ders konusu ile ilgili açıklamaların yapıldığı esnada öğretmenin, kendi aralarında konuşmaya başlayan öğrencilere dönerek ve yüksek sesle, *“bunlardan soru gelirse de yapamayacaksınız ben ne diyeyim size”* (21/03/2018 tarihli sınıf gözlemi) diyerek öğrencileri sesiz olmaları konusunda uyardığına tanık olunmuştur.

Yukarıda belirtilen gözlem kayıtları ile sosyal bilgiler öğretmeni ile gerçekleştirilen görüşmelerde öğretmenin öğrencilerdeki sosyal katılım davranışlarının değerlendirilmesine ilişkin somut bir örnek göremediği ve kendisinin de sosyal katılım ile ilgili yapabileceklerini *“teorik bilgi vermeden arta kalan zaman içerisinde”* gerçekleştirebildiği ifadelerine dayanarak bilişsel öğrenmeleri beceri kazandırmaktan daha önemli bulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenin burada ders kitabında yer alan ve asıl öğrenilmesi gereken konular olarak gördüğü ünitelerdeki teorik bilgileri kastederek, bunlar tamamlandıktan sonra ancak bu becerinin kazandırılmasına yönelik zaman harcadığını ve bunu da yine uygulama destekli değil sadece teorik şekilde açıkladığını belirttiği tespit edilmiştir.

Eleştiri-Alaycılık:

Sınıf içi gözlemlerde öğretmenin bazı davranışları sözlü tehdit olarak nitelendirilmiştir. Bu şekilde gerçekleşen öğretmen davranışlarının çoğu notla tehdit şeklinde gerçekleşmiştir. Sınıf gözlemlerinde öğretmenin tehdit içerikli sözlü mesaj kullanmaya yönelik davranışlarının, ders sırasında ders dışı konuşmaları önlemek, sessizliği sağlamak üzere meydana geldiği gözlemlenmiştir. Not ile tehdidin en çok *“(+)”* uygulaması şeklinde gerçekleştiği belirlenmiştir. Uygulamanın, kendi aralarında konuşan, dersi takip etmeyen öğrencilerin bu iş için özel olarak görevlendirilen öğrenciye konuşanların veya öğretmene göre ders sürecinde uygun davranışlarda bulunmayan öğrencilerin isimlerinin not aldırması şeklinde yürütüldüğü gözlem notlarına kaydedilmiştir. Dersi dinlemeyen öğrencilerin aldıkları her bir *(-)* puanın dönem sonunda notlarını etkileyeceğinin açıklamasını yapan öğretmenin bu uygulaması öğrenciler üzerinde bazen etkili, bazen etkisiz olabilmektedir. Belirtilen durumla ilgili olarak örnek gözlem kayıtları aşağıda açıklanmıştır.

Ders sırasında özellikle dersin giriş kısımlarında öğretmenin sınıf defterini doldurduğu anlarda veya bazen bir öğrencinin özel olarak dersle ilgili bir soru sorduğu zamanlarda sınıf ortamında konuşmaya dayalı fazlaca gürültü olduğu görülmüştür. Öğretmenin bu gibi durumlarda sınıfa yönelik uyarılarının ders notuna dair tehdit şeklinde gerçekleştiği gözlem notlarında yer almıştır. Belirtilenlere benzer bir durumun kaydedildiği 31/10/2017 tarihli sınıf gözleminde, yapılan gürültüden rahatsız olarak duruma müdahale eden öğretmenin, “*Siz zannediyorsunuz ki bu dersten yazılıya göre not alıcam. Hayır. Bozuşmayalım.*” diyerek öğrencileri sesiz olmaları konusunda uyardığı tespit edilmiştir.

Ders sırasında öğrencilerin zaman zaman birbirlerini öğretmene şikayet etme davranışını gösterdiklerine de gözlem sürecince rastlanılmıştır. Şikayetin genellikle, konuşma, gülme, bir şeyler yeme, dokunmaya dayalı nedenlere dayalı gerçekleştiği görülmüştür. Öğretmenin böyle durumlardaki tepkileri de çoğu zaman tehdit içeriği oluşturan nitelikte olmuştur. 03/11/2017 tarihli sınıf gözleminde, öğrencilerden biri benzer sebeplerden dolayı arkadaşından duyduğu rahatsızlığı öğretmene iletmesi üzerine öğretmen, “*sınıf, lütfen! Siz lütfenin ne demek olduğunu biliyorsunuz değil mi? Demokratik olarak uyarıyorum. Böyle olursa annenizi babanızı çağırttırırım. Düşük notlar alırsınız*” diyerek öğrencileri notlarının düşük olmaması konusunda uyardığı gözlemlenmiştir.

Özellikle ders dışı konuşma durumlarına tepki olarak gösterilen tehdit içerikli öğretmen davranışlarında, öğretmenin kendisinin ne kadar fedakâr davrandığını dile getirdiği, ancak bunun karşılığında öğrencilerden herhangi bir çabanın gelmediği yönünde sitemkâr açıklamalara da denk gelinmiştir. Bu gibi durumlarda tehdidin içeriğinin bazen fiziksel şiddete yönelik söylemler içerdiği de kaydedilmiştir. 07/11/2017 tarihli sınıf gözleminde, “*çocuklar inanın şurada kendimi parçalıyorum, siz bir şeyler daha öğrenin diye ama bazılarınızın bu durum hiç umurunda değil. Ben ne dersem diyeyim, ne yaparsam yapayım davranışlarda düzelme olmuyor*” şeklindeki öğretmen serzenişlerinin, kendisinin ne kadar gayret etse de, bazı öğrenci davranışlarında düzelme olmayacağına inandığını belirten ifadeler içerdiği görülmüştür. Burada daha çok özellikle dersi dinlemeyen öğrencilerin bu davranışlarının değişmeyeceğine, düzelmeyeceğine dair kalıp yargının bulunduğu da ayrıca düşünülmüştür.

Sosyal bilgiler öğretmenin sınıfıta öğrencilerin sessiz olmalarını bazen beden dili ifadeleriyle sağlamaya çalışmıştır. Öğrencilere yönelik hiçbir sözlü ifadede bulunmayan

öğretmen, böyle durumlarda sınıfın karşısında geçip parmakları ile üç işareti yaparak beklemiştir. Öğretmenin bu hareketinin susun artık demek olduğu, birinci, ikinci, üçüncü uyarı gibi, üçten sonra uyarının şeklinin değişebileceği yönünde gerçekleştiğinin bilgisi daha sonra öğrencilerden edinilmiştir. 06/03/2018 tarihli sınıf gözleminde öğretmen sınıfa gireli 5-6 dakika geçmiş olmasına karşın sınıfta öğrenciler arasında konuşmalar devam ettiği görülmüştür. Bu durum karşısında öğretmenin ayağa kalkarak önce eli ile üç işaretini yaptığı, 7-8 saniye sınıfa bakmasının ardından, elini göstererek “*bana bak, bana bak*” diye yüksek bir ses tonu ile öğrencileri kendisini dinlemeleri için uyardığı gözlemlenmiştir.

Aynı dersin devamında öğrencilerden birinin “*ben çok yaramazlık yapmışım iki tane 40 notum oldu siz e-okuldan iki tane kırk verebiliyorsunuz ya ben ne yapacağım*” diye endişelenerek öğretmene sorduğu, öğretmenin de bu soruya “*sınıfta kalırsın sen yaramazlık yapmaya devam et. Siz bunların hesabını yapacağınıza yaramazlık yapmayayım diye düşünüsenize*” diyerek öğrenciyi davranışından dolayı eleştirdiği görülmüştür. (06/03/2018 tarihli sınıf gözlemi).

Başka bir sınıf gözleminde benzer şekilde (+), (-) konusunda not alan öğrenciye dönerek ve konuşan öğrenciyi göstererek “*not al bunu*” diyen öğretmen ardından, “*bu öğrencinin kaç tane oldu?*” diye notu alan öğrenciden durum bilgisi istediği belirlenmiştir. Bunu sormasının nedeni önceki derslerde yaptığı açıklamaya göre, dört tane eksi alan öğrencinin sınıf içi performans puanının “40” olarak gireceğine yönelik açıklamasıdır. Bahsi geçen öğrencinin üç tane eksisi olduğunu öğrenen öğretmen bunun üzerine, öğrenciyi konuşmasını engellemek üzere tekrar uyarmıştır (07/03/2018 tarihli sınıf gözlemi).

Sosyal bilgiler öğretmenin genellikle günlük veya haftalık ödevler verdiği pek fazla rastlanmamıştır. Genelde ödevlendirmeler daha uzun süreli bir tarih aralığında verilmiştir. Bu şekilde, ders kitabından konu sonu öğrenci alıştırmalarından seçilen ve sayfa sayfa yazdıran ödevlerin verildiği 13/03/2018 tarihli sınıf gözleminde öğretmenin, “*ödevler baştan sağma olmayacak hepsini ben kontrol edeceğim. Bir ay içinde verdiğim ödevleri yapacaksınız, bir gün kala, üç gün kala bu ödevleri yapamayıp anne babanıza benim ödevim vaaaar diye sızlanıp benim başıma salarsanız 50/40 alacaksınız bile 10 alırsınız ona göre*” şeklinde uyarılarda bulunduğu görülmüştür. Öğretmenin bu davranışının gözlemler sırasında öğretmenle gerçekleştirilen konuşmalarda öğrencilerin bazen gereksiz yere ailelerine ödevlerin çokluğu veya zorluğu ile ilgili şikayetlerde bulunulduğu, notların düşük olması

durumunda velilerin bundan hoşlanmadığı, öğrencinin yanlış yönlendirmesi üzerine gelip kendisine notlarla ilgili taleplerde buldukları yönünde açıklamalarına dayandırarak gerçekleştirildiği düşünülmüştür.

İki saatin üst üste işlendiği, ikinci ders saatinin sonlarına doğru öğrencilerin bazılarının dikkatinin dağıldığı, ders dışında başka şeylerle ilgilendiklerine rastlanılmıştır. 21/03/2018 tarihli sınıf gözleminde ikinci ders saatinin bitmesine yakın dikkatleri dağıldığı için kendi aralarında konuşan birkaç öğrencinin sesinin fısıltı şeklinde de olsa sınıf içinde fark edildiği görülmüştür. Bunu gören öğretmenin, *“ne demekti resmi olmak? Mart ayı geldi yavaş yavaş sınavlarda geliyor bundan böyle ben de yaramazlık yapma, Manisa gibi şeyler de söylemeyeceğim. Mesela yaramazlık mı yaptın. Soracam hak ettin mi etmedin mi ona göre notunu vercem”* diyerek konuşanları uyardığı tespit edilmiştir.

Ders esnasında öğretmenin, öğrencilerden bazılarının gürültü yapmaları üzerine *“yazıyorum yazıyorum”* diye (-) not vermeyi kastederek öğrencileri sessiz olmaları konusunda uyarılarda bulunduğu da rastlanılmıştır. 11/04/2018 tarihli sınıf gözleminde öğretmenin bu şekilde *“yazıyorum, yazıyorum”* uyarısının ardından (+), (-) not alan öğrenciye öğretmenin, *“sınıfının tamamını yazıyorsun”* diye öğrencilerin hepsinin artı eksi listesine yazılmasını istediği kaydedilmiştir.

Öğrencilerine düşük not vermek suretiyle onların dersi takip ettirmeye ilişkin yöntem uygulayan öğretmenin, bazı durumlarda ise aynı amaçla söz konusu öğrencileri idareye ve ailelerine şikâyet etme şeklinde uyarılarda bulunduğu görülmüştür. Şikâyet içerikli öğretmen söylemleri ile ilgili kayıtlara bakıldığında, bu gibi durumların ders dışı konuşmalar veya ödevlerin yapılmadığı zamanlarda gerçekleştiği anlaşılmıştır. Konu ile ilgili olarak sınıf gözlemlerinden kaydedilen örnek bulgular aşağıda açıklanmıştır.

Sosyal bilgiler dersi, gözlem yapılan sınıfta iki farklı günde iki artı bir saat şeklinde gerçekleştirilmektedir. İki saatlik dersin işlendiği günde öğrencilerden istenen ödevin diğer gündeki derste kontrolünün yapıldığı 03/11/2017 tarihli sınıf gözleminde öğretmenin öğrencilerden yapılmasını istediği ödevlere istinaden ödevlerin yapılıp yapılmadığını sorduğunda bazı öğrencilerin ödevden hiç haberleri olmadıklarına dair ifadeler kullandıkları tespit edilmiştir. Verilen ödevin yapılmamış olması karşısında sinirli bir şekilde tepki veren öğretmenin, *“ben burada bas bas bağırdım. Siz böyle sorumsuzluğa devam edin. Müdür yardımcısına da söyleyeyim. Velilerinize söyleyin. Bir tek öğrendiğiniz bir şey var,*

görmedim, duymadım, bilmiyorum. Ya da at: hastaydım, defteri unuttum. Çok güzel metotlar. Ben de yedim.” diyerek söylendiği görülmüştür. Bu söylemlerden ayrıca öğretmenin öğrenciler ile ilgili kendisini kandırmaya yönelik davranışlarda bulduklarını ima eden bir kalıp yargısının da bulunduğu anlaşılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenin bu gibi durumlarda sahip olduğu düşünülen kalıp yargılar içeren söylemlerinin kendisinin öğrencileri tam anlamıyla tanımadığı, bu nedenle genelleler yaparak bu şekilde söylemlerde bulunduğunu da düşündürmüştür.

İstenmeyen öğrenci davranışları karşısında öğretmenin şikâyet merci olarak aileleri de öne sürdüğü davranışlarla karşılaşmıştır. 28/11/2017 tarihli sınıf gözleminde dersin soru-cevap tekniği ile yürütüldüğü sırada öğrencilerin sorulan soruları cevaplamak üzere parmak kaldırarak söz istediklerinde öğrencilerden birinin sıranın altında bir şeyler yaptığını fark eden öğretmenin öğrencinin yanına giderek, *“oğlum burası oyun parkı değil dersi dinle. Annene söylerim bak seni”* diye öğrenciyi uyardığı görülmüştür. Öğretmenin bu söylemlerle velilere öğrencilerin şikâyet edilmesi şeklinde bir ifade kullanmasına rağmen aslında mümkün olduğunca velilerle, özellikle derse yönelik eleştirileri içeren bir konuşma içeriği ile muhatap olmak istemediği gerek gözlemler arasında gerçekleştirilen konuşmalardan, gerekse bazı ders gözlemlerinde alınan notlardan biliniyordur. Buna istinaden öğretmenin istenmeyen öğrenci davranışlarını engellemeye yönelik uyguladığı şikâyet yönteminin öğrencileri korkutmak amacıyla kullanıldığını düşündürmüştür. Bu düşünceyi destekleyen örnek gözlem notuna, 13/03/2018 tarihli sınıf gözleminde öğretmenin, *“ödevleri son güne bırakıp, anne babanıza benim ödevim vaaaar diye sızlanıp benim başıma salarsanız 50/ 40 alacaksınız bile 10 alırsınız ona göre”* şeklindeki uyarısında da rastlanılmıştır. Daha sonra öğretmenle bu konu üzerinde konuşulduğunda öğretmenin, ödevin uzun bir süreyi içerdiğinden fazla olduğunu, ancak öğrencinin bunu son bir-iki güne sıkıştırdığını, bunu bilmeyen velilerin de gelip kendisine neden bu kadar çok ödev verdiği ile ilgili şikâyette bulduklarına dair açıklama yaptığı kaydedilmiştir.

Ders sırasında bazen öğrencilerin farklı şeyleri merak edip, bunlara yönelik öğretmene sorular sordukları görülmüştür. Bazı öğrenciler bunu şaka amaçlı kullansa da, bazı zamanlarda gerçekten merak ettikleri için de soru sorulduğu belirlenmiştir. Bu gibi durumlarda öğretmenden sorularına yanıt alamayan öğrencilerin diğer derslerde soru sorma,

anlamadığı şeyi dile getirme şeklindeki derse katılımının azaldığına dair gözlemlenen durumlara rastlanılmıştır. Konu ile ilgili gözlem kayıt örnekleri aşağıda belirtilmiştir.

28/11/2017 tarihli sınıf gözleminde öğretmen hem öğrencileri derse dahil etmek, hem de farklı fikirler aracılığı ile konuyu pekiştirmek amacıyla öğrencilerin görüşlerini almak üzere onları daha çok konuşturmaya yönelik bir ders süreci uyguluyordu. Birkaç öğrencinin farklı düşüncelerde gelen cevaplarının ardından, bir başka öğrencinin önceki söylenen cevaplardan birini benzer şekilde tekrar etmesi üzerine, bu öğrenci öğretmen tarafından, "*birisi bi şey söyleyince hemen koyun sürüsü gibi aynı şeyi söylüyorsunuz biraz yaratıcı olun*" şeklinde uyarılmıştır. Burada öğretmenin amacının öğrencileri mümkün olduğunca farklı fikirlerle karşı karşıya getirerek onların düşünme becerilerini geliştirmek olduğu anlaşılmış, ancak üslup olarak kullanılan bu tür benzetmelerin öğrenciler için incitici olabileceği, benzer şekilde tepkilerin öğrencilerin derse katılımlarını, fikirlerini rahatlıkla ifade etmelerini engelleyici olduğunu da düşündürmüştür.

20/02/2018 tarihli sınıf gözleminde öğretmenin cevap vermesi üzerine belirlediği öğrenci, soruyu cevaplama öncesi "*emin değilim ama*" diyerek söze başlayınca öğretmenin, "*bundan da emin değilsen, emin olman gerekir*" ifadesini kullanarak karşılık verdiği görülmüştür. Ama yine kurduğu cümlenin ardından, detaylı bir açıklama yaparak öğrenciye yardımcı olduğu da gözlem notlarına kaydedilmiştir.

Eski medeniyetlere ait tarihi kalıntılar üzerinden örneklendirmelerin yapıldığı 07/03/2018 tarihli sınıf gözleminde bir öğrencinin tarihi bir kalıntının nasıl cilalandığını merak ederek öğretmenine sorduğuna rastlanılmıştır. Öğrencinin bu merak içeren sorusu karşısında öğretmenin biraz da şakacı bir üslupla "*ayakkabıcıya götürmüşler cilala demişler o da cilalamış*" diyerek ve gülerek tepki verdiği görülmüştür. Öğretmenin cevabı üzerine sınıftaki diğer öğrencilerin de gülüşmesi ve hep bir ağızdan konuşmaların başlamasıyla öğretmenin bu kez bu öğrencilere dönerek, birine de ismiyle seslenerek 4 geliyor (4. eksi puanı kastederek) diyerek uyarıda bulunduğu, devamında, arka sıralarda oturan üç öğrenciyi göstererek onları da not aldıracağı kaydedilmiştir. Öğretmenin burada takındığı tavır aslında biraz şaka ile karışık olarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerin bu gibi durumlarda gülme şeklinde gerçekleşen tepkileri yanında direkt olarak bu şakaya maruz kalan öğrencinin çoğu zaman gülmemesi, öğrencinin öğretmen ve arkadaşlarının davranışları karşısında incinmiş veya utanmış olabileceğini düşündürmüştür. Gözlem sınıfında diğerlerine göre daha

çekingen yapıda, çok fazla derse katılmayan öğrenciler de bulunduğu da gözlemler sırasında fark edilmiştir. Söz konusu durum özellikle bu öğrenciler üzerinden gerçekleştiği zamanlarda bu öğrencilerin sonraki derslerde daha az söz alma davranışlarında buldukları tespit edilmiştir. Bu nedenle öğretmenin şaka amacıyla yaptığı bu davranışlar bazı öğrenciler için eğlenceli bulunurken, bazı öğrenciler için ise katılım gösterme konusunda olumsuz etkiler oluşturabileceği konusunda fikir vermiştir.

Tarım, hayvancılık, turizm, balıkçılık, arıcılık gibi sektörlerin faaliyetlerinin ele alındığı 20/03/2018 tarihli sınıf gözleminde, öğrencilere EBA üzerinden bir video izletilmiş, izleme sonrası ise öğrencilerden bazıları merak ettikleri şeyleri öğretmenlerine sormuşlardır. Mesela öğrencilerden birinin, “*kıl keçisi ile normal keçinin arasındaki fark nedir?*” diye öğretmene bir soru yöneltmesi üzerine öğretmenin şaka yollu “*meraklı melahatlar*” diye yakıştırma yaptığı, ancak yine de cevap verdiği görülmüştür. Öğretmenin burada kullandığı “*meraklı melahatlar*” tabirinin öğrenciler tarafından meraklı olmanın kötü bir davranışmış gibi algılanmasına neden olabileceğini akla getirmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmeni, öğrenciler tarafından şakacı bir öğretmen olarak da nitelendirilmiş ve çoğu zaman da komik bir karakter olarak tasvir edilmiştir. Sınıf ortamında bu gibi durumların ortaya çıkmasında öğrencileri kısa süreli güldüren bir atmosferin oluşmasının yanı sıra, bazı öğrencilerin kendilerine yönelik algılarında, benlik saygılarında olumsuz etkilerin oluşabileceğini de akla getirmiştir. Belirlenen kodlama ilgili olarak kaydedilen gözlem örneklerinden bazıları aşağıda açıklanmıştır.

Herhangi bir hastalık kaynağı olarak gösterilen öğretmen tepkilerinden biri, öğrencilerin birbirlerinin konuşmalarını dinlememeleri üzerine gerçekleşmiştir. Bu şekilde sınıfa seslenen öğretmenin, “*birbirinizi dinlemiyorsunuz, eminim beni de dinlemiyorsunuz siz. Ben bağırarak konuşuyorum. Öyleyken duymuyosunuz. Sınıfçak haftaya ben sizi kulak-burun-boğazcıya götüreceğim*” (31/10/2017 tarihli sınıf gözlemi) diyerek, öğrencilerin böyle davranmalarının sağlık açısından kusurlu olduklarına yönelik bir düşünce ile şaka ile karışık ifade edildiği görülmüştür. Kaydedilen öğretmen tepkisi araştırmacı tarafından öğrencilerin kusurlu görülmelerine dayanan bir aşağılama şeklinde değerlendirilmiştir.

Ders gözlemlerinde öğrenciler arasında ikili anlaşmazlıklara dayalı sorunlara da rastlanılmıştır. Örnek bir durum iki öğrenci arasında, birinin diğerine “*elini çek*”, diğerinin de bu söze gösterdiği sert bir tepkiden kaynaklanan ve tartışmaya dönüşen bir şekilde

gerçekleşmiştir. Durumu fark eden öğretmenin, öğrencilere doğru yaklaşarak, "*yakında Pamukkale Üniversitesi'nin akıl hastalıkları bölümüne gidicem ama giderken sizi de götürücem*" şeklinde alaycı bir üslupla tepki verdiği kaydedilmiştir (28/11/2017 tarihli sınıf gözlemi). Öğretmenin benzer şekilde Manisa'daki akıl hastanesi kastederek "*Manisa*" kelimesini de sıkça kullandığı tespit edilmiştir. Kullanılan kelimeler ve gösterilen tepkilerden, bu şekilde istenmeyen sınıf içi öğrenci davranışlarından dolayı öğretmenin bir bıkkınlık yaşadığı ve bunları düzeltmek veya engellemek yerine kendini bu tür durumlardan uzaklaştırmayı tercih ettiğini düşündürmüştür. Çünkü şaka gibi algılanan bu söylemler öğretmen tarafından her zaman gülümseyerek dile getirilmemiş, sert bir üslupla da ifade edildiği olmuştur. Kullanılan cümlelerin içeriğine bakıldığında ise öğrencilerin davranışlarının normal dışı olarak değerlendirilerek ifade edilmiş olmasının öğrenciler üzerinde olumsuz duygu ve düşüncelerin oluşabileceğini de göstermiştir.

14/03/2018 tarihli sınıf gözleminde, öğretmen sorduğu bir sorunun ardından konuyu daha da derinleştirmek amacıyla, "*sebebi ne?*" diye tekrar sormuş, birkaç öğrenci ise buna yanlış cevap vermiştir. Öğrencilerden gelen bu yanlış cevap karşısında ise öğretmenin, "*kafamı artık duvarlara vurcam hakikatten Manisa'ya gidecem artık!*" dediği kaydedilmiştir. Öğrencilerin, "*neden Manisa?*" diye sormaları üzerine de, "*orada çok zekiler var, oradaki öğrenciler çok zeki leb demeden leblebiyi anlıyorlar*" şeklinde imalı bir söylemde bulunduğu görülmüştür. Öğretmenin buradaki kinayeli söylemi, ne yaparsa yapsın bazı öğrencilerin ilgili konuyu anlayamamalarının sadece onlardan kaynaklanabilecek zekâyâ dayalı bir eksiklikten dolayı olabileceğine inandığını ve öğretmen tarafından kullanılan bu dilin öğrencilerin üzerinde kendilerine yönelik olumsuz bir algı oluşturabileceğini de düşündürmüştür.

Sosyal bilgiler dersinin işlenişi, gözlem süresince öğretmen tarafından genellikle düz anlatım şeklinde yürütülmüştür. Bu doğrultuda öğretmenin, ders esnasında öğrencilerin bazen sadece dinlemelerini, bazen notlar almalarını istediği görülmüştür. Ayrıca soru-cevap tekniği ile EBA programından konu ile ilgili videoların izlendiği, buradan soru sorma alıştırmalarının gerçekleştirildiği de gözlem notlarında yer almıştır. Not almaya dayalı olarak gerçekleşen derslerde zaman zaman öğrencilerin yazmaya yetişememeleri; video izleme veya soru çözme durumlarında anlatılanları veya soruyu anlayamamaları veya sadece gürültü yapıp kendi aralarında konuşmalarının gerçekleştiği anlarda öğretmenin tepkilerinin kimi

zaman öğrencilerine yönelik ön yargılar barındıran bir ifadeyle ortaya çıktığına rastlanmıştır. Konu ile ilgili ders gözlemlerinden elde edilen bulgulardan bazıları aşağıda alıntılarla birlikte verilmiştir.

Not aldırma şeklinde ilerleyen 29/12/2017 tarihli sınıf gözleminde, bazı öğrenciler yazmaktan ellerinin yorulduğunu ifade etmişlerdir. Bunun üzerine öğretmenin, “*mola verelim mi?*” şeklindeki önerisi öğrenciler tarafından neşeyle “*evveeeet*” tepkisiyle karşılanır. Öğretmenin öğrencilerin bu molayı suiistimal edeceklerini düşünerek “*mola gürültü paturtu molası değil, su içme molası. Çünkü siz her gün kök kazıyorsunuz*” diyerek sözlerine devam etmesi ise, onların yorulmalarının anlamsızlığını ifade eder ve yaptıkları eylemi küçümser nitelikte bulunduğunu göstermiştir. Öğrencilerin, kendi açılarından fazla yazı yazdıklarını öne sürerek dinlenme molasını kabul etmeleri, öğretmenin, onların bileklerinin ağrımamasını tarlada çalışan kişilerin sarf ettiği çaba karşısında önemsiz olduğunu ifade eden kinayeli bir söylemde bulunması, öğrencilerin bu molayı kötüye kullanacakları düşüncesi ile birleşerek öğretilmekte öğrencilerin derste verilen araları genellikle dersten kaytarmak amacıyla kullanabilecekleri yönünde bir düşüncenin var olduğunu düşündürmüştür. Bu düşünce ile alınan gözlem notu, öğretmenlerin gösterdiği anlayışın öğrenciler tarafından kötüye kullanılabilmesine dair kalıp yargısının bulunduğu şeklinde kaydedilmiştir.

Sınıfta gerçekleştirilen soru çözümleri kimi zaman öğretmenin seçtiği öğrenciler üzerinden kimi zaman ise öğrencilerin gönüllülük esasına göre yürütülmüştür. 21/02/2018 tarihli sınıf gözleminde yapılan soru çözümü alıştırmaları sırasında, öğretmen, soru cevaplamayı öğrencilerin kendi tercihlerine bırakmış ve akıllı tahtadan açılan sorunun cevaplandırılması için kaldırılan parmaklardan seçimler yapmıştır. Parmak kaldıran öğrencilerden biri biraz çekingen bir ifade ile sesi de oldukça kısık bir şekilde söze başlayınca öğretmenin öğrencinin bilemeyeceğini ima eder bir şekilde, “*bilmiyorsan otur biliyorsan söyle*” şeklinde öğrencinin sözlerini tamamlamadan araya girdiği, öğrenci biraz duraklayınca da, “*cevap vericen mi vermicen mi?*” diye konuşmasını devam ettirdiği, öğrencinin ise son anda test sorusunu doğru bir şekilde cevaplandığı kaydedilmiştir. Öğretmenin bu kez öğrencinin soruyu tesadüfi olarak doğru yanıtladığını ima eder bir üslupla, “*attın tuttu mu?*” ifadesini kullanarak tepki verdiği görülmüştür. Belirtilen söylemlerden öğretmenin bütün öğrenciler için olmasa da bazı öğrencilere yönelik olarak onların yeterli bilgi donanımına sahip olmadığını düşündüğü yargısının bulunduğu anlaşılmıştır.

Öğretmen ile gerçekleştirilen görüşmeler sırasında da öğretmenin bazı öğrencilere yönelik ön yargısının bulunduğu sarf edilen cümleler üzerinden tespit edilmiştir. Hatta bu yargının sadece gözlem yapılan öğretmenin değil, diğer öğretmenler tarafından da geçerli olduğu öğretmenin ifadelerinden ortaya çıkarılmıştır. Okulda belirli zaman aralıklarında gerçekleştirilen etkinliklerde öğrenciler yer almaktadır. Öğrenciler çoğunlukla kendi isteklerine göre bu etkinliklere katılım gösterirken öğrencilerin neler yapacağına dair yapılan görevlendirmeleri ise öğretmenler belirlemektedir. Sosyal bilgiler öğretmenine bu konu ile ilgili olarak öğrencilerin nasıl belirlendiği ile ilgili soru yöneltildiğinde öğretmen, becerikli olan öğrencilerin özellikle seçildiğini, kendisinin de aynı şekilde davrandığını belirttiği kaydedilmiştir. Buna karşın kendisini yanıltan durumlarla karşılaştığını da itiraf eden öğretmenin, *“mesela geçende bir etkinlik oldu. Şiir dinletisi. Bu işi yapamaz dediğim bir çocuk o etkinliği çok güzel yaptı. Çocuğun zihinsel olarak da farklılığı vardı ama etkinliği çok güzel yaptı”* diyerek aslında bu şekilde bir seçimle öğrenci belirlemesi yapılmasının yanlış olduğunu da ifade etmekle birlikte herhangi bir kanıta dayandırmadan öğrenci hakkındaki zihinsel farklılık ifadesi ile öğrencinin zekâsına yönelik olumsuz yargısını da devam ettirmekte olduğu anlaşılmıştır.

Kavramların Değersizleştirilmesi:

Sosyal bilgiler öğretmenin kendine göre uygun bulmadığı öğrenci davranışlarına yönelik öğrencilere gösterdiği tepkilerinde zaman zaman dersin konusu ile de bağlantı kurarak uygun bulunmayan davranış ile bazı ders kavramlarını ilişkilendirdiği tespit edilmiştir. Böyle durumların öğrencilerin, belirtilen kavramın asıl anlamından veya günlük hayattaki kullanım şekline farklı anlamlar çıkararak anlam karmaşası yaşayabileceklerini düşündürmüştür. Konuya örnek teşkil eden gözlem kayıtları daha çok, demokrasi, haklar, özgürlük, eleştirel düşünme gibi kavramlar ile ilgili olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen durumlarla ilgili ders gözlemlerinden bazıları aşağıda örneklendirilmiştir.

07/11/2017 tarihli sınıf gözleminde daha önce verilen bir ödevin kontrolü yapılmaktadır. Ödevin bazı öğrenciler tarafından yapılmadığını fark eden öğretmenin: *“ben ödevi yapmadım diyen kimler?”* diye sınıfa sorduğu, sonrasında ise devam ederek ve daha yüksek bir sesle, *“yapmama hakkımı kullanıyorum arkadaş. Kızmayacaksın. Bunlar annelerinin babalarının bir taneleri. Bunlara ödev vermeyeceksin. Kızdın mı kızdın oluyor sonra”* diyerek ödev yapmayan öğrencilere yönelik eleştirilerini hakların kullanılması ile

ilişkilendirerek sanki hak kullanmanın öğrenciler açısından olumsuzmuş gibi algılanmasına neden olunabileceğini düşündürmüştür.

Sosyal bilgiler ders kitabında üitedeki konular arasında değerlendirme soruları vardır. 26/12/2017 tarihli sınıf gözleminde konu sonundaki soruların cevaplandırılması şeklinde yürütülen derste, öğrencilerden birinin soruyu cevaplarken baştan bir yeri okumayı atladığı için hata yaptığı görülmüştür. Okunması gereken yeri unutan öğrencinin dalgınlığını telafi etmeden önce öğretmenin, “*neden okumadın*” diyerek öğrenciye kızdığı ve sorduğu soruya kendisinin cevap vererek, “*demokratik haklarına dayanarak mı? dinlememe gibi, sevmeme gibi, okumayı istememe gibi haklarını kullanarak mı?*” diyerek biraz kızgın, biraz dalga geçen üslupla soruyu tekrar tam okutup cevaplandırdığı kaydedilmiştir.

Ders esnasında öğrencilerin kendi aralarında konuşmalarından kaynaklı yaşanan gürültülü bir sınıf ortamının bulunduğu 26/12/2017 tarihli sınıf gözleminde, öğrencilerden birinin sınıftaki gürültüden dolayı söylenenleri duyamadığını öğretmene dile getirdiğine rastlanılmıştır. Öğretmenin öğrencinin şikayeti üzerine sinirlenerek, “*evet kızım onların demokratik hakları var. Demokratik haklar derken sinirli bir şekilde söylüyorum bilmem anlatabildim mi?*” diyerek öğrencilere ders dışı konuşmalarını demokratik hakların kullanılması ile ilişkilendirerek bir mesaj gönderdiği görülmüştür.

Eleştirel düşünme ile konuşmaların gerçekleştirildiği, örneklerin verildiği 21/02/2018 tarihli sınıf gözleminde öğretmenin, “*ben size diyorum ya mesela güzel çalışmıyorsunuz, dersi dinlemiyorsunuz, ananızın babanızın sözünü dinlemiyorsunuz, şunu yapmıyorsunuz, bunu yapmıyorsunuz diye habire eleştiriyorum ya sizi, ben sizi eleştirmiyorsam görevimi yapmıyorum demektir*” diyerek yaptığı eleştirilerin öğrencilerin iyiliğine olduğunu anlatmaya çalışan bir davranış sergilediği gözlemlenmiştir. Öğretmenin öğrencileri suçlayıcı nitelikteki eleştirilerinin burada, öğretmenin ve ailelerin öğrenciler üzerinde her türlü eleştiride bulunmaya hakkı vardır gibi bir düşüncenin öğrencide oluşmasına neden olacağını düşündürmüştür. Ayrıca sosyal bilgiler öğretmeni tarafından burada eleştiride bulunma ile eleştirel düşünme kavramlarını birbirine eş değer görülerek öğrencilerin aileleri veya öğretmenleri tarafından tenkit edilmesi anlamıyla bağlantı kurulduğu, oysa eleştirel düşünmenin, bir olguya, bir olaya karşı farklı açılardan bakabilme anlamının atlandığı anlaşılmıştır. Sosyal bilgiler dersi aracılığı ile öğrencilerin kazanmasının hedeflendiği

eleştirel düşünme becerisinin böylece öğrenciler tarafından yanlış bir şekilde algılanmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Dönem sonuna doğru, notları diğerlerinden daha düşük olan öğrencilerinin notlarını yükseltebilmeleri için isteyenlere proje ödevi verildiği gözlemlenmiştir. Bu şekilde proje ödevlerinin verildiği 06/03/2018 tarihli sınıf gözleminde, öğretmen ve öğrencilerin birlikte proje konusunun belirlemek üzerine fikir alışverişinde buldukları sırada öğretmenin öğrencilerin, anne-babalarının mesleklerinden yola çıkarak, onların da belki ödevde katkılarının olabileceğini düşünerek konuların belirlendiğine rastlanılmıştır. Bu nedenle proje ödevi almak isteyen öğrenciye ilk olarak, ebeveynlerinin meslekleri sorulmuş ve öğrenciler meslek alanı ile ilgili araştırmalara yönlendirilmişlerdir. Mesleklere dayalı gerçekleştirilen konu belirleme aşamasında öğrencilerden birinin annesi ile ilgili güzel bir diyalog paylaşması üzerine öğretmenin, *“çok şanslısın, annem beni hep döverdi”* diyerek şaka yaptığı görülmüştür. Yapılan şakaya bütün öğrencilerin hep beraber gülmelerinin ardından ise başka bir öğrencinin, *“benim annem beni çok yaramazlık yaptığımda hala daha dövüyor”* deyince yine öğretmenin burada araya girerek *“sen de annene benim demokratik haklarım var diyeceksin”* şeklinde ifade kullanmasını salık verdiği, ancak demokratik hakların kullanılmasının bu şekilde örneklendirilmesinin öğrenciler açısından yanlış değerlendirilebileceği, öğrencilerin demokratik haklarının nerede ne zaman kullanabilecekleri ile ilgili farklı düşüncelere sahip olacakları konusunda öğrencilerde çelişki, kafa karışıklığı oluşabileceğini düşündürmüştür.

07/03/2018 tarihli sınıf gözleminde öğretmenin, anlatılanların anlaşılıp anlaşılmadığını teyit etmek üzere birkaç kişiye, *“anlandın mı? Anladın mı? Arkadaki gözlüklü anladın mı?”* şeklinde sorular yönelttiği kaydedilmiştir. Farklı bir öğrenciye de aynı şekilde anlayıp anlamadığını sorduktan sonra ise öğrencinin *“anlamadım”* demesi üzerine öğretmenin şaşırarak, öğrencinin bu cevabına *“niye dinlemiyorsun? Dinlememe özgürlüğünü mü kullanıyorsun?”* diye karşılık vermesine neden olduğu görülmüştür. Normalde bir öğretmenin böyle bir soru sormasının, anlaşılmayan durumların belirlenerek tekrar edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş olması beklenirken, anlamadım diyen bir öğrencinin cezalandırılıyormuşçasına suçlanması ve bu durumun özgürlük kavramı ile açıklanması dikkat çekici bulunmuştur.

24/04/2018 tarihli sınıf gözleminde derste yapılan soru çözümü alıştırmaları sırasında sorulara isteyen öğrencilerin cevap verdiği, ancak sürekli aynı öğrencilerin katılım gösterdiği fark edilmiştir. Hep aynı kişilerin parmak kaldırmasını uygun bulmayan öğretmenin ise bu durumda, söz almayan öğrencilere dönerek, *“kızım niye takip etmiyorsun, takip etmeme özgürlüğünü mü kullanıyorsun”* diye kızdığı görülmüştür. Diğer konuşmayan öğrencilere de dönerek, *“sonra sınavda buna benzer soru çıkar da yapamazsan, sen bunu anlatmadın öğretmenim dersin külahları değişirim”* şeklinde azarlama davranışında bulunduğu gözlemlenmiştir.

Öğretmen, derste konuşulanların yazılıp yazılmaması durumunu bazen öğrencilerin isteğine göre gerçekleştirmiştir. 25/04/2018 tarihli sınıf gözleminde de ders konusu ile ilgili olarak öğrencilere *“yazalım mı yoksa evde mi yazmak istersiniz?”* Şeklinde seçenek sunduğu görülmüştür. Bunun üzerine öğrencilerin çoğu, *“evde yazalım”* tercihlerini belirtmişlerdir. Bu cevap aslında öğretmenin beklediği cevap değildir. Öğrencilerine danışsa da yapılmasını istediği şey sınıfta yazma işlemini gerçekleştirmektir. Öğretmenin bu isteği, *“evde yazmak isteyen evde yazsın demokrasilerde çare tükenmez tamam yazmayın oğlum, Ne yapayım yani yazmama hakkınız var özgürlüğünüz var siz evde yazın o zaman”* demesinden de anlaşılmıştır. Öğretmenin burada ses tonunda sitem, hayal kırıklığı, kızgınlık ve üzüntü hissedilmiştir. Öğrencilerin de bunu anlamış olabileceği düşüncesi ile hak ve özgürlük birleştirilmesi öğrencilerde bunların kullanmasında başkalarının bu tür duygulara kapılabileceğini düşündürerek, gösterilmesi yönünde bir engel oluşturabileceğini düşündürmüştür.

Sosyal bilgiler öğretmenin bazı durumlarda ders kitabından öğrencilere okumalar yaptırma şeklinde dersi yürüttüğü uygulamaların bulunduğu gözlemlenmiştir. 02/05/2018 tarihli sınıf gözleminde öğretmen tarafından görevlendirilen bir öğrencinin okuma eylemini gerçekleştirdiği sırada, öğretmenin kitapta geçen örnek hikayeye dayanarak, öğrencilere şunları söylemiştir:

Arkadaşlarımız bakın haklarını ne güzel kullanıyormuş siz de kullanıyor musunuz? Yaramazlık hakkımız var kullanıyoruz sabah geç kalma hakkınız var kullanıyoruz ben bundan yemeyeceğim deme hakkımız var yemiyoruz oyun oynama hakkınız var. Artık sizler bebeklik, çocukluk, adda boyutunu geçtiniz gari.

Öğretmenin burada kitaptaki olumlu bir örneği sınıftaki öğrenciler üzerinden olumsuz bir hale dönüştürerek ifade ettiği görülmüştür.

Sosyal bilgiler dersinde ders kitabındaki bir metnin okutulması sırasında, diğer öğrencilerden de metnin takip edilmesi öğretmen tarafından ders sürecinde yapılması istenen bir davranıştır. Bunu sağlamak için ise bazı yerlerde okuma işi durdurularak başka bir öğrencinin okumaya devam etmesi şeklinde bir yöntem öğretmen tarafından uygulanıyordu. 09/05/2018 tarihli sınıf gözleminde de ders kitabında örnek bir metnin okunduğu sırada bir öğrencisinin takip etmediğini fark eden öğretmenin öğrenciye ismi ile seslenerek “*niye takip etmiyorsun demokratik haklarını kullanıyorsun demi. Sonra kızınca kızdı oluyor*” şeklinde tepkide bulunduğu, devamında öğrenciye konu ile ilgili soru sorduğu, öğrencinin buna da cevap vermemesi üzerine, “*hakkım var, hakkım var*” şeklinde söylendiği gözlemlenmiştir.

Kendine yönelik yetersizlik inancı, Zaman ve ortam yetersizliği:

Sosyal bilgiler öğretmeni ile yapılan görüşmelerde sosyal katılım becerisinin kazandırılmasında neleri engel olarak gördüğü sorulduğunda öğretmenin bu soruya, “*eğitim ve öğretimle ilgili olarak yapmak istediklerimi gerçekleştirememenin önündeki en büyük engel aslında kendim.*” şeklinde cevap vermesi, yapmak istediklerini tam olarak gerçekleştiremediği ve bu durumdan kendisini sorumlu tuttuğuna yöneliktir. Kendisi dışın ders ve ders dışı kapsamında yeterli zaman ve uygun ortamların bulunmayışı da belirtilenlere gerekçe olarak gösterilmiştir. “*Benim eksikim yok mu? Var. Onları kanalize edemedim. O konuda Ayşe öğretmen iyi. Ayşe yapıyor o işi. Ama olmucak bir şey değil, gelecek senelerde ben de öyle bir şey yapmayı düşünüyorum.*” şeklinde sözlerine devam eden öğretmen, öğrencilerdeki sosyal katılım davranışlarını geliştirmek üzere istekli olduğunu ve planlamalarının bulunduğunu da belirtmiştir.

Öğrenci Tutum, İnanç ve Davranışları

Görüşmelerin öğrencilerle gerçekleştirilen boyutunda, konu ile ilgili öğrencilerin sosyal katılım davranışları gösterebilecekleri bazı örnek durumlar üzerinden ve yaşadıkları olaylara dayanarak nasıl tepkiler gösterdikleri, neler yaptıkları ile ilgili sorular yöneltilerek öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde, onların davranışta bulunmalarını engelleyen nitelikteki durumların sıklığının fazla olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sosyal katılım gösterebilecekleri alanlarda

onları davranışta bulunmadan alıkoyan unsurlar, “*öğrenci tutum, inanç ve davranışları*” olarak kategorilendirilmiştir. Bu kategori altında belirlenen kodlar, “*işe yaramayacağını düşünme, yetersizlik, otorite korkusu, eleştirilme kaygısı, otoriteyi kabul, sınıflar arası hiyerarşi, başarısızlık korkusu ve kayıtsızlık*” olarak belirlenmiştir.

Görüşlerini İfade Edememe:

Öğrencilerin, söylemlerinde rahatsız oldukları veya değişmesini istedikleri durumları karşısında da nasıl tepkiler gösterebilecekleri veya gösterdikleri konusu açıklanırken, kendi fikirlerine güvenmelerine karşın bunların uygulanması boyutunda bazı tereddütlere sahip oldukları yönünde tespitlerde bulunulmuştur. Öğrencilerin konu ile ilgili ifadelerine dayanan örnek söylemler aşağıda belirtilmiştir.

Sınıfta veya okulda bazen sorunlarla karşı karşıya kaldığını ifade eden Cem’in bu problemlerin neler olduğu ve çözüm yolları ile ilgili düşünceleri şöyledir:

Bazen kavgalar oluyor okulda, teneffüslerde. Ayırmaya çalışıyorum. Duvarlara yazı yazıyorlar mesela bazı öğrenciler. Hocaya gösteriyorum. Halletmeye çalışıyor. Temizlik görevlisine falan haber veriyor. Bir de bizim kilitli dolaplarımız yok. Hırsızlık oluyor bazen. Öğretmen konuşuyor sınıfla, işte yanlıştır, empati kurun diye. Okulla ilgili düşüncelerim var benim. Arka bahçeye para atılıp bir şeyler alınan makine yapabilirler. Çünkü kantin sırası çok oluyor. Ders zili çalıyor ama biz bir şey alamadan derse giriyoruz. Birkaç bölme daha açabilirler veya. Ama bu fikrimi kimseye söylemedim. Beni dinlemezler diye düşündüm. Önemsemezler herhalde.

Cem’in bulunduğu ortamda değişmesini veya gelişmesini istediği durumlarla ilgili olarak, bu konular üzerinde düşünmüş olmasına karşın, bunları eyleme geçirme konusunda kararsızlık yaşadığı söylemlerinden anlaşılmıştır. Alınacak olan kararlarda kendisinin bir etkisi olmayacağı düşüncesiyle hareket ettiği düşünülen Cem’in, karar verme işini öğrenilmiş bir davranış olarak büyüklere veya yetkili olan kişilere bıraktığı kaydedilmiştir.

Cem’in görüşlerine benzer şekilde ifadeler kullanan Nur’un da özellikle okulda yaşanan sorunlarla ilgili yapılabilecek şeyler olduğunu bilmesi ancak bunların dile getirilmesinin pek işe yaramayacağını düşündüğü anlaşılmıştır. Nur’un, “*öğrencilerin de fikirleri oluyor tabi. Olmaz mı? Ama desek ne olacak bir şey olmaz ki. Bizim isteğimizin çok önemli olduğunu sanmam*” şeklindeki ifadeleri, kararlara katılma yönünde davranışlarda

bulunma açısından baştan bir yenilgi durumunu kabul ederek davranışlarda bulunduğunu göstermiştir.

Ders aralarında koridor ve okul bahçesinde öğrencilerin davranışlarının gözlemlendiği sıralarda iki öğrencinin kendi aralarında “hani sen top işiniöğretmenine söyleyecektin, söylemedin bak yine top yok”, diğ erinin de “o kadar kolaysa sen söyle” (10/05/2018) şeklinde konuştukları gözlem notlarına kaydedilmiştir. Bu şekilde rastlanılan bir diğ er konuşma kantindeki sıra ile ilgilidir. Teneffüste evden getirdiğ i bisküviyi yiyen bir öğrenciye arkadaşının “yine yiyor bisküvi canavarı” şeklinde takıldığ ı, öğrencinin ise kantin sırası gelene kadar açıklıktan bayılalım mı?” diye karşılık verdiğ i görülmüştür. Konuşmaya tanık olunması üzerine kantindeki sıra sorununu ortadan kaldırmak için bir şey yapabilir misiniz diye sorulmuştur. Öğrencilerden biri “ben anneme falan söyledim ama başkasına söyleyemem tabi. Şikayetçi gibi. Kantini de yıkamazlar herhalde” (19/04/2018) şeklinde cevap vermiştir.

Otoriteyi Kabul:

Okulda veya sınıfta yapılan değ iş ikliklerle ilgili öğretmen veya okul idaresinin fikirlerinin doğruluğ unu her zaman kabul etmese de uyum sağladığ ını ifade eden Alp, yeni yapılan düzenlemelerin oylama yapılarak gerçekleştirilmesi düşüncesiyle açıklamalarını şöyle dile getirmiştir:

O şeye uyum sağlamaya çalışıyorum. Değ iş iklik hoşuma gitmese de gene uyum sağlamaya çalışıyorum. Okulun çoğ u genellikle uyum sağlamaya çalışıyor. Kararları öğretmenler veriyor. Değ iş iklikleri bazen düzgün yapıyorlar bazen de düzgün yapamıyorlar. Büyükler karar veriyor genelde ve onlar daha güçlü. Bence okul başladığ ı zaman tüm okulda anket yapılmalı. Okul bunu istiyor mu? Okul kabul ediyorsa bu olmalı. Mesela TEOG sınavı kaldırıldı. Bunun öğrencilere sorulması lazım. Milli Eğitim Bakanı değ iş ti. Sınav sistemi de değ iş ti. Yeni biri gelse o da değ iş tirecek. Hep kendi isteklerine göre yapıyorlar. Bir karar verilecekse çoğ unluğ un dediğ i olmalı. Diğ er istemeyenler de ikna edilmeli.

Alp'in ifadelerinden, bulunulan ortamda herhangi bir nedenle meydana gelen değ iş imlerin, oradaki otorite figürleri tarafından gerçekleştirildiğ i, ortaya çıkan bu değ iş ime ise diğ er kişilerin kendisine uygun olmasa da uyum sağlaması gerektiğ i düşüncesinde olduğ u anlaşılmıştır. Sınıf gözlemlerinde de sosyal bilgiler öğretmenin sınıfta ders dış ı konuşma,

ödev yapmama, derse katılmama gibi istenmeyen öğrenci davranışlarına karşı, öğrencileri sıklıkla okulun idarecisine ve ailelerine söyleme yönünde bir davranış içerisinde olmasının öğrencilerdeki bu inancı güçlendirdiği düşünülmüştür. Dolayısıyla öğretmen tarafından da bu şekilde meşrulaştırılan otorite merkezleri, kararların alınmasında ve bu kararlara uyulmasında öğrenciler tarafından da uygun karşılanan bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Okulda sınıfla ilgili kararların hep birlikte alındığını, ancak yine de nihai kararı verenin öğretmen olduğunu belirten Ece, bu durumun kendi iyilikleri için doğru olduğunu düşündüğü yönünde görüş bildirmiştir. Okulda veya sınıfta alınan kararlarda otoritenin karar verici olmasından yana olan Ece, şunları ifade etmiştir:

Kararları hep beraber veriyoruz. Öğretmenimiz söylüyor. Biz de isteyip istemediğimize karar veriyoruz. Yani hepimizinkini de yapmaya çalışıyor. Ama sınıfta 34 kişiyiz 34 kişinin hepsini de yapmaz. Yani en iyilerini seçiyor. Bazen bir şey, etkinlik yapalım mı diyor. Herkes fikrini söylüyor. Ama ben en iyisini isterim diyor. Küçük şeyler yapmayalım yapacaksak en iyisini yapalım diyor. O zaman biraz vazgeçiyoruz sanki. Çünkü bizim için sadece bir şeyler yapıyor olmamız bizim için yeterli. Oturma düzeni mesela bence hocanın yapması gerek. Çünkü herkes istediği arkadaşla otursa birbiriyle konuşabilir. Dersi dinlememiz iyi olmaz. Okuldaki değişiklikleri de iyi karşılıyoruz. Of ya falan demiyoruz. Çünkü bu hocaların yaptığı bir şey ve bizim iyiliğimizi düşünerek yapıyorlar.

Ece'nin, kendisi ve arkadaşları adına alınan kararların kendilerinden büyük ve yetkili kişilerce alınmasını doğru bulduğu, belirlediği bu kişilerin zaten en iyi kararları verecekleri yönünde bir inanca sahip olduğu görülmüştür.

Yetersizlik:

Çalışma grubundaki beşinci sınıf öğrencilerinin bazılarında kendilerine yönelik yetersizlik algılarının bulunduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin kendilerini yetersiz hissettikleri durumlar daha çok yaşları ile bağlantılıdır. Öğrencilerin yaşa bağlı olarak geliştirdikleri algı küçük yaştaki kişilerin büyükler kadar etkin ve söz sahibi olamayacaklarına yöneliktir. Konu ile ilgili öğrenci görüşmelerinden elde edilen örnek bulgulardan bazıları aşağıda açıklanmıştır.

Araştırmacı tarafından tanındığı kadarıyla olaylara biraz duygusal yaklaştığı bilinen Mert'in, okul veya sınıfla ilgili yeni düzenlemelerin nasıl ve kimler tarafından yapıldığı

konusunda bilgi sahibi olmadığını belirttiği görülmüştür. Bu tür değişiklikler karşısında duygusal tepkiler verdiğini ifade eden Mert'in, kendisinin ve arkadaşlarının yaş gereği küçük olmalarının da fikirlerini etkisiz kıldığı düşüncesinde olduğu anlaşılmıştır. Mert'in bu konudaki düşünceleri şöyledir:

Okulla ilgili şeylerde biz hiçbir şey söyleyemiyoruz. Müdürümüz mü belirliyor bilmiyorum. Bizim fikrimizi hiç almadılar. Bence alınmalı. Almalılar. Ders programı değiştiğinde tabi iyi bir tepki vermedim. Sinirlendim. Mesela deneme sınavlarımız önceden son üç derste oluyordu. Ders programı değiştikten sonra ilk üç derste olmaya başladı. Önceden beden derslerimiz ilk ders oluyordu. Şimdi son derslerde. Böyle benim için yorucu oluyor. Bazı arkadaşlarım da benimle aynı fikirde. Bunlar için bir şey yapmadım. Ne yapabilirim ki? Bence fikrimizi söyleyebiliriz. Ama çok bir şey olacağını düşünmüyorum. Küçüğüz diye kimse bizi dinlemiyor.

Yaşadığı yeri güzelleştirme, daha iyi bir hale getirme konusunda istekli ve bazı fikirlere sahip olduğu görülen Naz'ın, bunların gerçekleştirilmesi boyutunda kendisinden büyük olan kişilerin yararlı olacağı düşüncesinde olduğu kendisi ile gerçekleştirilen görüşmelerdeki ifadelerinden anlaşılmıştır:

Mahallemin daha ağaçlı ve çiçeklerle dolu olmasını istiyorum. Herkesin bahçesi yok. Onlar dikemiyor. Ama bahçesi olanlar dikebilir. Bazıları meyve ağaçları bahçeyi kirletiyor diye istemiyor, ama bence hep birlikte karar verilmeli. Bazı kişiler istemiyor diye bahçemizi güzelleştirmekten niye vazgeçelim ki. Bu durumu düzeltmek için kendi başıma bir şey yapmadım. Çocukları dinlemezler. Ama apartman toplantısı gibi mahalle toplantısı yapılabilir. Kendileri konuşsun halletsin. Benim bu konuda bir etkim olmaz zaten.

Çocuk olmasından dolayı kendisinin yeterince söz sahibi olamayacağını düşünen Naz'ın, belirtilen durumlarla ilgili büyüklerini yetkilendirerek, kendisinin de yaşça küçük oluşunu bir yetersizlik olarak gördüğü ve bu durumu kabullendiği kaydedilmiştir.

Otorite korkusu:

Okulda kendisi ve arkadaşları için sorun oluşturan değişiklik durumlarının bazen olabildiğini belirten Nur, bunların okul idarecileri tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Değişikliklerle ilgili ortaya çıkan sorunların düzeltilmesi konusunda da okul idarecisiyle konuşulması gerektiğini ifade ettiği görülmüştür. Ancak bu davranışın gerçekleşmesinin pek

mümkün olmadığına inandığına çünkü okul idaresine karşı bazı çekincelerinin bulunduğu tanık olunmuştur. Nur konu ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Program değişikliği oluyor bazen. Değişikliği müdür yapıyordur herhalde çünkü okulu o idare ediyor. Neden yapıyor bilmiyorum ama. Öğrendiğimizde aslında biraz sinir olduk. Çünkü biz de ders programına göre plan yapıyoruz. Değişince bize zorluk çıkabiliyor. Mesela, yani o düzene alışmış oluyoruz. Sonra başka şeye daha alışmak zorunda kalıyoruz. Bununla ilgili bir şey yaptık mı? Yapmadık. Çünkü müdüre gidip konuşamayız. Ne bileyim. Odasına nasıl gireceğiz. Korkutucu biraz. Gittik diyelim. Bizi öylesine dinleyip tamam tamam deyip, geri gönderebilir.

Okul idaresinin öğrenciler için ulaşılması zor bir makam olduğunu düşünen Nur'un bu konudaki algısının da negatif bir özellik taşıdığı görülmüştür. Kendisinin ve arkadaşlarının fikirlerinin dinlenmeyeceği konusundaki inancının bu durumu da desteklediği anlaşılmıştır.

Kayıtsızlık:

Değişiklikler, sorunlar, yeni düzenlemeler, kararlar konusunda pek sıkıntı yaşamadığını, arkadaşları ile arasının iyi olduğunu, sınıftaki şeylerden de memnun olduğunu belirten Gül'ün görüşleri şöyledir:

Arkadaşarımla sorun yaşamıyorum onlar iyi. Okula öğrenim görmeye geliyoruz. Güzel olması benim için çok önemli değil. İnternet sorun olabilir belki. Bazen bir yere bağlanamıyoruz ya da EBA'da sorun çıkıyor. İnternet çoğunlukla gidiyor. Bunu müdüre bildirebilirim bazı çözümler üretebilirim onunla. Bilmiyorum ki ama hiç düşünmedim. Aslında beni engelleyen bir duygu yok ama gitmeme sebepim aslında isteseydim giderdim çok istemedim.

Okulun veya sınıfın olanakları konusunda fazla bir beklenti içerisinde olmadığı anlaşılan Gül'ün sorun olarak gördüğü durumlar karşısında da tepkisiz kalması onun belki bir duygu eksikliği, ilgisizlik ile bağlantılı olarak kendisini olayların dışında bırakarak görmezden gelme davranışıyla, bir savunma mekanizmasının devreye sokulduğunu düşündürmüştür. Kayıtsızlığın nedeninin Gül'ün kendisini bu tür konularda yetkin görmemesinden kaynaklanabileceği ile birlikte, aksaklıkların çözümü konusunda direkt müdür ifadesini kullanmasının, öğretmen veya müdür yardımcılarında bahsetmemesinin de kendine biçtiği yetkinsizlik rolünü onlar için de düşündüğünü göstermiştir.

Değişiklikler karşısında tepkisiz kaldığını ifade eden Naz'ın ise, “*ders programı değiştiğinde hoşlanmıyorum. Çünkü program değiştiğinde ben öğrenmiyorum. O gün getirilecek kitapları getirmiyorum. Bu benim sinirimi bozuyor. Tepki vermedik ama bence değişiklik olmamalı*” şeklinde düşüncelerini ifade ettiği, bu tür durumlara müdahale etme işini başkalarından bekleyen bir tarzda tavır sergilediği görülmüştür. Okulda meydana gelen değişikliklerle ilgili sıkıntı yaşadığını ifade eden Naz'ın, bu değişikliklerin danışılarak veya oylama yapılarak veya başka herhangi bir yolla gerçekleşebileceği ile ilgili bir ifade kullanmadan sadece yapılmaması yönünde görüş bildirmesi de konuşmadan anlaşılma gibi bir beklenti içinde olduğunu da göstermiştir.

Okulla ilgili yapılan düzenlemeler konusunda yaptığı açıklamalarından kendilerine uygun olmayan veya kendileri için sorun oluşturan durumlarda neler yapılabileceği konusunda çok fazla fikre sahip olmadığı açıklamalarından anlaşılın Nil, düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

Okuldaki düzenlemeleri bence müdür yardımcıları yapıyor. Haksızlık olmasın diye. Yani, Herkesin ders programı iyi olmuyor ya bazen. İyi olmayanların değişmiş oluyor bu sayede. Böyle değişiklikler olduğunda bana çok zor olmuyor. Yeni programa göre ayarlıyoruz kendimizi. Uymasa da (gülüyor) bir şey yapmayız. Ne yapacağız ki?

Görüşmenin ilerleyen safhalarında okulda temizlik ile ilgili sıkıntıların da mevcut olduğunu dile getiren Nil'in, “*bazen tuvaletler pis oluyor, temizlik görevlileri yetiştiremiyorlar sanırım. Her yeri yapıyorlar ya. Ne yapılabilir bununla ilgili daha çok temizlik görevlisi alınabilir*” şeklindeki ifadeleri ile soruna çözüm olarak daha çok temizlik görevlisinin işe alınması gerektiğini, sorunun çözümü için kendisinin ise herhangi bir şey yapmadığını, “*bu durumu düzeltmek için ben bir şey yapmadım ama müdür yardımcısına gidilebilir. Bilmem ki. Görmezden geliyoruz galiba*” diyerek belirttiği görülmüştür. Nil'in söylemlerinden, mevcut sorunun yokmuş gibi algılanmasının sorunla uğraşmaktan daha kolay bir yol olarak tercih edildiği de anlaşılmıştır.

Sınıflar arası hiyerarşi:

Okulda yaşanan sorunlarla ilgili olarak öğrencilerin dile getirdiği durumlardan biri de üst sınıfların baskın davranışlarının olduğudur. Bu şekilde düşünen öğrencilerden biri olan Berk, bu türde karşılaştığı durumlar karşısında neler yaptığını şöyle ifade etmiştir:

Biz sınıfça çok düzenliyiz. Hatta en temiz sınıf da seçilmiştik ama yedinci sınıflar her yeri dağınık bırakıyor masanın altına bir şeyler yazıyor. Aşağıya yemek koyuyorlar. Sırayı kırmışlar, şimdi gördük. Bir kere konuşmayı denemiştik. Sen ne anlarsın demişti yediler. Baktım ki bir şey olmuyor ve daha güçlüler tabi. Ondan sonra denemedim.

Karşılaştığı sorun karşısında tepkisini sorun oluşturduğunu düşündüğü kişilerle konuşarak gösterdiği görülen Berk'in, bu davranışının olumsuz bir şekilde sonuçlanması ve yaşı gereği kendini yetersiz bulması nedeni ile bu tür davranışlarda bulunmaktan vazgeçtiğini ifade ettiği anlaşılmıştır.

Üst sınıf baskısını başka bir örnekle vurgulayan Tunç, bu durumdan şikâyetçi olmakla birlikte davranışın aslında ilginç bir şekilde doğru olduğunu da belirterek şunları söylemiştir:

Futbol oynayacağımız zaman kaleleri biz kapıyoruz. Teneffüs zili çalar çalmaz hızla koşup gidiyoruz. Altılar, gelip çıkartıyor. Aslında onlar haklı. Onlar altıncı sınıf, biz beşinci sınıfız. Bilmiyorum bana haklı geliyor. Hep büyükler haklı değildir ama şimdi bir şey desek bir şey yaparlar. Korkmuyorum da mesela çıkışta bir şey yaparlarsa? Bir de ben beşinci sınıfım.

Tunç'un ifadesini genellikle çoğul bir şekilde dile getirdiği görülmüştür. Bu durum, bir üst sınıftaki öğrencilerinin isteklerine karşı hayır diyememe veya bu durumda hakkını savunama davranışının sadece kendisine ait olmayıp arkadaşları tarafından da benimsendiğini göstermiştir. Anlatılan olay birçok öğrenci açısından haksızlık olarak nitelendirilebilecek bir durum iken, buradaki öğrenciler tarafından normal bir şekilde algılanması, böyle bir sistemin okulda bir kültüre dönüştüğü şeklinde de yorumlanabilir.

Beşinci sınıf öğrencilerinin genel olarak eğilim ve inançları değerlendirildiğinde çoğunda kendi düşüncelerinin önemsenmeyeceği, düşüncelerini ifade etmelerinin işe yaramayacağı, bazı durumlarda kararların ve yaptırımların yaşça büyük olan kişiler tarafından ele alınmasının doğru olacağı gibi yargıların mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Onlardaki bu yargıların oluşmasının nedeni ailelerinden ve devamında eğitim gördükleri okullardan aldıkları eğitimde kendilerine gösterilen tutum ve davranışların etkileyici bir rol oynamasıdır. Genel kanı olarak onların adına ve onların iyiliği için kendilerinden daha büyük ve yetkin kişilerin kararlarının daha doğru olacağı düşüncesi, çocuk hakları açısından pozitif

hukuktaki “*çocuk korumacılığı yaklaşımına*”⁴ uygun hareket edildiği ile bağdaştırılmıştır. Yetişkinler tarafından zaman zaman iyi niyet göstergesi olarak da yorumlanabilecek korumacı davranışlar, çocukların etkin vatandaşlar olarak yetişmelerinde sorun oluşturabilir. Bu da hem çocukların kendilerine olan algılarında hem de yetişkinlerin çocuklara yönelik bakış açılarında, çocukların yetersiz ve eksik vatandaşlar olarak nitelendirilmelerine neden olabilir.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer durum “*öğrenilmiş çaresizlik*” kavramının okul yaşantısında öğrencilerin geri durma davranışları açısından değerlendirilmesi gerektiği ile ilgilidir. Gözlem okulundaki öğrencilerin kendi yaşantılarını ilgilendiren veya olumsuz etkileyen durumlarda istek ve şikâyetlerini açıkça ortaya koyma konusunda tereddüt yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle otorite korkusu, otoriteyi kabul ve eleştirilme kaygısı kodlarının ifade bulduğu söylemler, yapacakları her hangi bir girişimin işe yaramayacağına yönelik düşünceler öğrencilerin memnun olmadıkları bir durumu dile getirmelerinin onlarda öğrenilmiş çaresizlik yönünde bir inancın var olduğunu da gösterebilir.

Veli ve Okul Etkisi

Öğretmen ile gerçekleştirilen görüşmelerde öğretmenin sosyal katılım becerisinin kazandırılmasının önünde “*zaman darlığı, elverişli ortamların bulunmayışı*” gibi durumları bir engel olarak belirttiği tespit edilmiştir. Öğretmenin, “*daha önceden uygulanan kulüp dersleri vardı bu tür şeyleri (sosyal katılım becerisi ile ilgili uygulamaları kastediyor) oralarda yapabiliyorduk. Ama artık böyle bir dersimiz yok, doğal olarak zaman da yok*” şeklindeki ifadeleri zaman ve ortam yetersizliğinin gerekçesi olarak gösterilmiştir. Öğretmen ilave olarak, “*okulda ikili öğretim var. Zamanımız bu nedenle de kısıtlanıyor*” şeklinde konuya açıklık getirmiştir.

Ders kitabında yer alan konu sonu etkinlikler öğrencilerin öğrendiklerini uygulamaya dönüştürebilecekleri örnekler içermektedir. Sosyal katılım ile ilgili örneklerin de yer aldığı bu etkinliklerin çoğunun öğretmen tarafından yukarıda belirtilen gerekçe ile gerçekleştirilmediğine, bunlar yerine genellikle çoktan seçmeli soru tarzına yönelik test

⁴Çocuk korumacılığı yaklaşımı, geleneksel düşünce sistemine göre şekillendirilmiştir. Yaklaşımına göre; çocuk, olaylara bakışıyla ve bu doğrultuda ortaya çıkan davranışlarıyla yetişkin insanlardan farklı hareket eder. Dolayısıyla yetişkinlerce uygun bulunmayan bu durum onların bazı çevresel unsurlardan korunmasını zorunlu kılar. Bu nedenle de yetişkinler onları korumak gayesiyle, onlar adına harekete geçerler; onların adına seçimler yapmalarını, haklarını kullanmalarını meşrulaştırarak daha doğru kararlar verilebileceğini savunurlar (Tolga Şirin, Yeni Anayasa Taslağı ve Çocuk).

sorularının cevaplandırıldığına gözlem süresince sıkça rastlanılmıştır. Öğretmene soru çözümüne ağırlık vermesi ile ilgili soru sorulduğunda ise “*aslında veliler de bunu istiyor. Bazılarının evde çocuğunu çalıştıracak zamanı yok, her şey okulda hallolsun istiyor. Biz de soru çözüyoruz*” şeklinde cevap verdiği kaydedilmiştir. Veli beklentisi ile ilgili olarak görüşme sırasında da “*veliler notu önemsiyor. Tamam çocukları her anlamda iyi yetişsin istiyor ama notu önemsiyor*” diye belirten sosyal bilgiler öğretmeninin sınavlardan düşük notlar alan öğrenciler olduğunda velisinin kendisine gelip çocuğun eksiğinin neden kaynaklandığını sorduğunu belirttiği de kaydedilmiştir. Bazen özellikle deneme sınavlarında çıkarılan netlerin beşinci sınıflarda değil ama sekizinci sınıflarda diğer sosyal bilgiler öğretmenleri arasında konuşulan bir durum olduğu da öğretmen tarafından ayrıca ifade edilmiştir.

4.5. Sosyal Katılım Deneyimleri

Beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal katılıma ilişkin deneyim kazanmalarına yönelik belirlenen davranışları, “*Sosyal Katılım Deneyimleri*” teması altında verilmiştir. İlgili temaya ait kodların belirlenmesinde öğrencilerin yapılması gereken veya tasarı halindeki davranışlarının değil örnek durumlarda uygulamaya geçtikleri davranışları dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda değerlendirme kapsamına alınan örnek durumlar; öğrencilerin sınıflarında okullarında veya yaşadıkları çevrede sorun olarak gördükleri durumlar karşısındaki davranış çeşitlemeleri; bu yerlerin kendileri ve diğer insanlar için daha iyi koşullara sahip olması için yapılabileceklerdir. Beşinci sınıf öğrencilerinin deneyimlerinin yer aldığı kodlar tablo 4.5’te verilmiştir.

Tablo 4. 5. *Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Katılım Deneyimleri*

TEMA	KODLAR
SOSYAL KATILIM DENEYİMLERİ	İş birliği- uyum
	Maddi yardım– bağış
	Çevreye karşı duyarlılık
	Proje gerçekleştirme (Mavi kapak toplama)
	İmza kampanyasına katılım
	Konuşan tepki

Sosyal Katılım Deneyimleri teması, öğrencilerin farazi söylemlerinden ziyade bizzat yaşamlarında gerçekleştirdikleri davranışlar esas alınarak oluşturulmuştur. Bu tema bulgularına öğrencinin sosyal katılım davranışlarına örnekler vermesi yerine kendisinin sosyal katılım adına yapmış olduğu davranışların tespitine yönelik sorulara verilen cevaplar doğrultusunda ulaşılmıştır. Belirtilen durumları içeren konularla ilgili öğrencilerle yapılan görüşmelerde beşinci sınıf öğrencilerinin bazı örnek ifadeleri aşağıda belirtilmiştir.

Örnek bir vatandaşın çevreye katkı sağlaması, sivil toplum kuruluşlarına katılması, ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunması gerektiğini savunan Berk'in, bu doğrultuda kendisinin bizzat yaptığı davranışların çevreye duyarlılık ve yardım davranışları şeklinde olduğu söylemleri doğrultusunda tespit edilmiştir. Yaptıklarını, *“ben dışarıdaki insanları görünce çok üzülürüm, yardım ederim. LÖSEV kutularına para atarım. Yerde bir plastik görürsem alırım. Çöpe atarım”* şeklinde örneklendirdiği tespit edilmiştir. Berk'in, bunları gerçekleştirmesinde özellikle ailesinin rolünün büyük olduğunu, ailesinin yardımsever insanlar olduğunu da ayrıca belirttiği görülmüştür. İkinci olarak Sosyal Bilgiler kitabında yer alan örnek hikâyelerden etkilendiğini ve esinlendiğini ifade eden Berk'in, sınıf ve okulu ile ilgili olarak üst sınıfların davranışları ile ilgili zaman zaman sorun yaşadıklarını ancak bu durumu çözüme kavuşturmakta yetersiz kaldığını, ancak yine de girişimde bulunduğunu, *“biz sınıfça çok düzenliyiz. Hatta en temiz sınıf da seçilmiştik ama yedinci sınıflar her yeri dağınık bırakıyor, masanın altına bir şeyler yazıyor. Aşağıya yemek koyuyorlar. Sırayı kırmışlar şimdi gördük. Bir kere konuşmayı denemiştik onlarla”* şeklindeki söylemlerinden anlaşılmıştır. Burada Berk'in kendisi ve yakın çevresi için olumsuz olarak değerlendirdiği bir davranışa karşı sözlü uyarıda bulunması, çözüm arayışına girerek harekete geçmesi de sosyal katılım davranışı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Sosyal katılım davranışına örnek olarak yardıma ihtiyacı olan kişilere maddi destek sağlama davranışlarında bulunduğunu belirten Tunç, yaptıklarını şöyle dile getirmiştir:

Yardıma muhtaç teyzeler dileniyor sokakta. Onlara beş lira falan atıyorum. Alışveriş merkezlerindeki lösemili çocuklar için konulan sadaka kutuları var mesela. Oralara para atıyorum. Burada biriken paralar ihtiyacı olan kişilere gider. Onlar da kendileri için iyi şeyler yapabilirler.

Bu davranışlarda bulunmasını sağlayan şeyleri sosyal bilgiler ders kitabından ve ailesinden öğrendiğini belirten Tunç'un, özellikle annesinin hep yardım kutularına para

attığını, kendisinin ilk başta bu davranışı gereksiz gördüğünü ama sonra kendisinin de yapmaya başladığını ifade ettiği görülmüştür. Konu ile ilgili olarak ders kitabında “*Etkin Vatandaşlık*” öğrenme alanında öğretmen tarafından sivil toplum kuruluşlarının örneklendirildiği ve Tunç’un belirttiği LÖSEV sivil toplum kuruluşunun adının, yaptıklarının neler olduğunun “*evet, LÖSEV nedir? Sağlık alanındadır. Kan hastası olan çocuklara ve vatandaşlara yardım edilir.*” şeklinde açıklandığına 11/04/2017 tarihli sınıf gözleminde tanık olunmuştur.

LÖSEV ile ilgili sınıf ortamında yapılan açıklamalarda, diğer sivil toplum kuruluşlarının açıklanmasına benzer şekilde kuruluşun sağlık, eğitim gibi hangi alanda hizmet verdiği, ne tür çalışmalar yaptığı anlatılmıştır. Belirtilenlere ilave olarak, konu ile sosyal katılım arasındaki bağlantının kurulması açısından kuruluştaki görevliler dışında toplumdaki diğer bireylerin bu kuruluşa nasıl destek verebilecekleri veya sınıftaki öğrencilerin bu konuda neler yapabileceği ile ilgili herhangi bir örneklendirmenin öğretmen tarafından gerçekleştirilmediği gözlem notlarına kaydedilmiştir.

Sosyal katılım ile doğal çevreye duyarlılık değeri arasında bağlantı kuran Naz’ın, kendisinin de bu konuda hassas olduğunu belirterek çevreyi koruma adına davranışlarda bulunduğu, “*kendim çevreye çöp atmıyorum mesela. Çöpe atmayanları görürsem uyarıyorum. Plastik falan görürsem onları da alıyorum. Okul kurallarına uyuyorum*” ifadelerinden anlaşılmıştır. Naz’ın kurallara uyma davranışını da sosyal katılım adı altında belirtmesinin sosyal bilgiler öğretmeninin ifadesi ile paralellik gösterdiği görülmüştür. Sosyal bilgiler öğretmeninin görüşme sırasında sosyal katılımı tanımlarken: “*sosyal katılım yapan kişi, yasal anlamda kurallara uygun davranmaya gayret eder.*” ifadesini kullandığı tespit edilmiştir. Toplumsal kurallar akıl ve mantığa uygun olduğu sürece toplumsal hayatı kolaylaştırıcı ve iyileştirici unsurlardır. Bu doğrultuda içinde bulunulan ortama ve ortamın kurallarına uygun davranışlar sergileme toplumsal düzenin sağlanması çerçevesinde ele alınarak sosyal katılım davranışının bir türü olarak nitelendirilebilir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, uyumun zorlayıcı (cezai yaptırım) nedenlerden mi kaynaklandığı; mantığa büründürülmüş, içselleştirilmiş bir davranış olarak, istekle ve bilinçle mi gerçekleştiğidir.

Engelli kişilere yardımda bulunma örneği ile sosyal katılımı ilişkilendiren Gül’ün, daha önce de benzer şekilde okullarında bunların yapıldığını da ayrıca belirterek, “*biz*

engellilerle ilgili bazı şeyler öğrendik. Bunlardan ben de yapma isteği buldum. Mesela, biz önceden de yapıyorduk. Mavi kapak toplayıp onlarla onlara tekerlekli sandalye alıyorduk.” şeklinde açıklamalarda bulunduğu görülmüştür. Projesi ile ilgili kendisini teşvik eden şeyin sosyal bilgiler dersi olduğunu belirten Gül, derste engellilerle ilgili bir konunun geçtiğini, burada anlatılanlardan esinlenerek kendisinin böyle bir şey yapmayı istediğini belirtmiştir. Gül’ün engellilerle ilgili belirttiği konunun, sosyal bilgiler ders kitabında, *Birey ve Toplum* öğrenme alanında, “*Çocuk Hakları Her Yerde*” başlığı altında Çocuk Hakları Sözleşmesi maddelerinin açıklanmasında görseli destekleyen bir paragraf formatında ve detaylı bir açıklama içermeyecek şekilde yer aldığı (Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: 25) tespit edilmiştir.

Yaşadığı çevre ile ilgili ulaşım sorunlarının bulunduğunu tespit eden Cem’in, bu sorunun çözüme yönelik herhangi bir şey yapmadığı, ancak okulda, arkadaşlarının yaşadığı bir soruna kayıtsız kalmayarak, onların başlattığı bir çözüm sürecine dâhil olduğu açıklamalarından anlaşılmıştır. Cem düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Mesela ulaşım ile ilgili sorun var. Belediyeye dilekçe veririm. Ama yaptım mı? Yapmadım. Kendim dilekçe yazmadım ama kızların yazdığı bir dilekçeye, gerçi imza kampanyasıydı o, işte ona imza attım. Okulda şöyle bir şey olmuştu. Bizim beden eğitimi öğretmeni kızlara mal, geri zekâli falan demiş. Onlar da imza topladı. Biz de imzaladık. Ben de imzaladım, birkaç arkadaşım da.

Cem’in söylemlerinden, başkaları tarafından başlatılan bir duruma destek olmada isteklilik gösterirken, kendisinin bizzat girişimi ile gerçekleştirilecek bir sosyal katılımı bulunmayı tercih etmediği anlaşılmıştır. Oysa aynı öğrenci görüşme sırasında kitaptan bir konuyu örnek vererek bir çocuğun dilekçe yazmasını dile getirmiş, “*o yapabiliyorsa biz de yapabiliriz*” ifadesini kullanmış, ancak bizzat bir davranışta bulunma davranışını göstermediği tespit edilmiştir.

Okuldaki yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik açıklamalarda bulunan Alp’in davranışı *konuşan tepki* şeklinde kodlanmıştır:

Mesela okulda bir tane kapalı spor salonu olabilirdi. Soğuk havalarda da spor işlerimizi yapabilirdik bu sayede. Voleybol, futbol, basketbol sahası ayrı ayrı olabilirdi. Sahalardaki çizgiler belirgin olabilirdi. Zorlanıyoruz çünkü bazen oynarken. Yerlerde ufak tefek çatlaklar var. Bunlar çimentoyla doldurulabilirdi.

Alp'in belirttiği bu düşünce ve önerilerini kendince yetkili gördüğü bir kişiye “*okul başkanı gelip fikirlerimizi sorduğunda ona söyledik.*” şeklinde aktardığı görülmüştür. Alp'in ifadesinden okulla ilgili fikirlerin belirtilmesinde hiyerarşik bir düzen olduğunu düşündüğü de anlaşılmıştır. Çünkü benzer şekilde sınıf duvarlarının kirli olduğunu da belirten Alp, sorunun çözümü için önce kendi sınıf öğretmenlerine durumu ilettiklerini, sınıf öğretmeninden beklentilerinin ise kendileri dışında sınıfı kullanan diğer şubenin sınıf öğretmenine sorunu anlatması olduğunu söylediği görülmüştür. Bu silsilenin devamında Alp'e göre diğer sınıf öğretmeni öğrencileri uyaracak ve sorun hallolacaktır. Ancak yine Alp'in ifadesinde belirttiğine göre çözüm gerçekleşmemiş, Alp bu kez çözüm olarak idarenin sınıfı kirleten kişileri uyarması gerektiğini belirtmiştir ve bu Alp'e göre kesin çözüm olarak görülmüştür. Ona göre, öğrencilerin gözleri korkacağı için sınıfı kirletmekten vazgeçeceklerdir.

İçinde bulunulan ortamlarda kendilerini ve/veya diğerlerini rahatsız eden bir durumla ilgili olarak bizzat yaşadığı bir örneği veren Nur'un, açıklamasından herhangi bir olay karşısında tepki verip vermemenin ölçütlerini belirleyerek hareket ettiği anlaşılmıştır:

Mesela şey, bizim camımızın önünde ağaç var. Ağaç, her fırtına, yağmur gibi şeylerde çok sallanıyor, düşecek gibi oluyor. Bizi çok korkutuyor. O ağaca da bir şey olabilir. Öğretmenle paylaştık bu durumu. O da idareye söyledi sanırım ve cama sabitlemek için çivi takıldı.

Nur'a açıklamasının ardından kendisini rahatsız eden bir şeyi ifade ettiğinde çözüm geliştirildiğini, başka durumlar ile ilgili de aynı sonucu alabileceği örneklerinin olabileceği söylendiğinde, “*bu durum farklı bir şeydi, bu ağaç herkesi rahatsız ediyordu. Hatta öğretmeni de. Bir de zarar veren bir şey önemli yani.*” şeklindeki açıklama yaptığı kaydedilmiştir. Nur'un bir kişinin katılım göstererek değişmesi veya düzeltilmesi istenilen durumlarla ilgili belirlediği ölçütün, durumdan birçok kişinin rahatsız olması ve ortaya çıkabilecek sonucun fiziksel düzeyde zarar verici bir şey olması gerektiğini düşündüğü anlaşılmıştır. Nur'un verdiği örnek durum aslında yaşam koşullarının iyileştirilmesi örneğidir. Öğrencinin farklı bir örnek verememesi veya bu örneği toplumsal alana taşıyamaması kendi düşüncesinde belirlediği ölçütlere uygun olmaması ile ilgili olduğunu göstermiştir. Oysa Nur'un görüşme esnasında okulda da zaman zaman bazı sorunlarla karşılaştıklarını ifade ettiği kaydedilmiştir:

Dönem ortasında ders programı değişmişti. Değişikliği müdür yapıyordur herhalde çünkü okulu o idare ediyor. Neden yapıyor bilmiyorum ama. Aslında biraz sinir olduk. Çünkü biz de ders programına göre plan yapıyoruz. Değişince bize zorluk çıkabiliyor. Ama bunun için bir şey yapmadık.

Bu örnekte Nur'un ve arkadaşlarının gördüğü zarar yeni programa uyum sağlamakta güçlük yaşama olmasına rağmen, öğrenci tarafından fiziksel bir zarar kadar önemli bulunmaması buradaki koşulların iyileştirilme davranışının gösterilmemesinin nedeni olarak düşünülmüştür. Ayrıca birinci örnekte rahatsız olanlar arasında öğretmenin yani otorite figürlerinden birinin de yer almasının iyileştirmenin gerçekleştirilmesinde etkili bir güç olarak görüldüğünü düşündürmüştür. Oysa program değişikliği zaten direkt bir otorite tarafından gerçekleştirilmektedir.

Konuşan tepkiye bir başka örnek olarak Naz, bununla ilgili deneyimini şöyle ifade etmiştir:

Okulda altılar, yediler ve sekizler çok küfürlü konuşuyorlar bazen. Küfür kullanıyorlar ve şey yapıyorlar böyle velet falan diyorlar. Dalga geçiyorlar bazen bizimle. Bir de sıraları çok kirletiyorlar. Pis bırakıyorlar. Bunu hocamıza söyledik. O da müdür yardımcısına söyledi. Artık daha temiz sıralar.

Naz da Alp gibi, belirttiği düşüncesinde sorun çözme görevini oradaki otoriteye (yetkili öğretmen idareci vb.) yüklemiştir. Sorunların ancak bu şekilde çözüleceğine olan inanç, Alp, Naz ve benzer şekilde düşünen çocukların bir güce bağımlı olarak yetişmelerine neden olacağını düşündürmüştür. Bu doğrultuda öğrencilerin toplumda da karşılaştıkları çoğu durumda kendilerini değil başkalarını etken kılan bir anlayışla, onların aktif vatandaşlık yolunda değil katılımcı olmayan bireyler olarak yetişmelerine yol açabileceğini akla getirmiştir. Ancak yine de öğrencilerin bu davranışları, istenmeyen veya yanlış bulunan durumlarda düşüncelerin ifade ediliyor olması, sözlü olarak bir katılım içerdiğinden sosyal katılım kapsamında değerlendirilmiştir. Bu aşamada sosyal katılım davranışı olarak değerlendirildiğinde, bu tür davranışlar, başlangıç seviyesinde bir davranış olarak nitelendirilebilir. Ancak sürdürülebilir veya gerçekleştirilebilir bir çerçevede düşünüldüğünde sosyal katılımın tam anlamıyla yerine getirilmesi açısından geliştirilmesi gereken bir çerçevede değerlendirilmiştir.

4.6. Sosyal Katılımın Yansıyan Etkisi

Bu başlık altında öğrencilere sınıf ve okul kapsamında gerçekleştirilen etkinliklere katılmalarının kendilerini nasıl etkilediği, etkinliklerin hangi aşamalarında (planlama, uygulama vb.) yer almayı istediklerine ilişkin, benzer şekilde sosyal bilgiler öğretmenin de beşinci sınıf öğrencilerinin etkinliklere katılmalarının onlara neler kazandırdığı ile ilgili gözlemleri doğrultusunda görüşleri alınmıştır. Öğrencilerin ve sosyal bilgiler öğretmenin ifadeleri, “Sosyal Katılımın Yansıyan Etkisi” teması altında, tablo 4.6’da belirtilmiştir.

Tablo 4. 6. Sosyal Katılımın Yansıyan Etkisi

TEMA	KATEGORİ	KODLAR
SOSYAL KATILIMIN YANSIYAN ETKİSİ	ÖĞRENCİLERİN OLUMLU DUYGU ve DAVRANIŞLARI	Mutluluk duygusu**
		Birlik beraberlik duygusu***
		Başarı duygusu**
		Empati becerisi**
		Problem çözme becerisi*
		Benlik saygısının artması***
		Kendini tanıma***
		İfade fırsatı **
		Kararlara katılma fırsatı
		Motivasyon**
	Sağlık bilinci**	
	Sorumluluk bilinci**	
	Akademik odaklı gelişim**	
	Yetenek odaklı gelişim**	
	ÖĞRENCİ İSTEKLERİ	Bilimsel deneyler
		Farkındalık uygulamaları
		Müze gezileri
		Okul meclisi
		Sosyal kulüpler
		Etkinliklere katılım şekli

(*) Öğretmen ifadelerine dayalı olarak oluşturulan kodlardır.

(**) Öğrenci ifadelerine dayalı olarak oluşturulan kodlardır.

(***) Öğretmen ve öğrenci ifadelerine dayalı olarak oluşturulan kodlardır.

Sosyal katılımın yansıyan etkisi ile ilgili olarak öğrenci duygu ve davranışlarına bakıldığında, öğrenciler tarafından en çok tekrarlanan ifadenin *mutluluk duygusu* olduğu görülmüştür. İlk olarak okulda ders dışı zamanlarda gerçekleştirilen etkinliklerle bir şeylerin yapılıyor olmasının veya bu tür etkinliklerin biraz da oyun olarak görülmesinin yanı sıra, öğrencilerin etkinlikler aracılığı ile keşfettikleri farklı yönlerini tanıma ve tanıtmaya, kendilerini ifade edebilme olanaklarıyla karşılaşmaları onları mutlu eden temel sebep olarak ifadelerinden anlaşılmıştır. Öğretmen tarafından özellikle vurgulanan hususlar ise öğrencilerinin öz güvenlerinin artması ve öğrencinin kendinin farkına varması ile ilgili olarak tespit edilmiştir. Öğrenci talepleri kategorisi altında ele alınan durumlar ise öğrencilerin hem kendilerini geliştirme isteklerini, hem kendilerini daha iyi ifade edebilecekleri ortamların arayışında bulduklarını görmek, hem de katılım gösterecekleri alanlarda kendilerine biçtikleri rolü değerlendirmek açısından önemli bir husus olarak değerlendirilmiştir.

Öğrencilerin Olumlu Duygu ve Davranışları

Bulgulara erişilmesinde ilk olarak sosyal bilgiler öğretmenine okuldaki etkinliklere katılan öğrencilerin davranışlarında neler gözlemlendiği ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Öğretmenin sorulara yönelik dile getirdiği ifadeleri şöyledir:

En önemlisi kendisinin öz güveni artıyor. Problem çözme becerisi gelişiyor. Günlük yaşamla ilgili şeyleri daha iyi anlamaya başlıyorlar. İşte kıyıda köşede kalmış çocuklar sosyalleşmenin tadını alıyorlar. Bu yönüyle iyi yani. Aslında neler hissettiklerini onlara sormak lazım. Benim açımdan bu muazzam bir olay. İşte giysileriyle, giysisinin ütülü olması onlar için çok önemli. Bu yapılan etkinlikler onlar için çok önemli, yani çok önemsiyorlar. Kendilerini bu etkinliklere katılmak değerli hissettiriyor.

Sosyal bilgiler öğretmenin söylemlerinden, okulda düzenlenen etkinliklere öğrencilerin katılımlarının, onların bilişsel ve duyuşsal gelişimi ve davranışları açısından olumlu etkilere sahip olduğu düşüncesinde olduğu anlaşılmıştır. Olumlu yansımanın özellikle benlik saygısı üzerinde etkili olduğunu düşünen öğretmenin, bu tür etkinliklerin aynı zamanda öğrencilere, etkinliklerde eşit bir şekilde yer alma imkânını da sağladığı görüşünde olduğu da fark edilmiştir. Öğretmenin bu düşüncesinin özellikle “kıyıda, köşede kalmış öğrenciler” tabirinden de anlaşıldığı üzere sınıf ortamlarında, sürece her zaman katılma imkânını yakalayamayan öğrenciler için, bu tür etkinliklerin yeni fırsatlar yarattığı ile ilgili olabileceğini de düşündürmüştür.

Okulda düzenlenen sosyal etkinliklerle ilgili olarak görüşme yapılan öğrencilerin çoğunun, bu etkinliklere katılıyor olmalarının öncelikle kendilerini çok mutlu hissettirdiğini vurguladıklarına sıkça rastlanılmıştır. Okulların en önemli paydaşları olan öğrencilerin okulda gerçekleştirilen bu etkinlikler aracılığı ile kendilerini mutlu hissetmeleri, onların okullarını daha çok sevmeleri, okula isteyerek gelmeleri üzerinde de etkili olabilir. Öğrencilerin mutluluklarının ifadesi ile birlikte onları bu etkinliklerde nelerin mutlu ettiği ve ne tür davranışlar kazandıkları da ayrıntılı bir şekilde aşağıda açıklanmıştır.

Okul etkinliklerini “maçlar, turnuvalar, geziler” şeklinde örneklendiren Nur, maçlara da katıldığını belirtmekle birlikte etkinliklerin kendisine kazandırdıklarını veya etkinliklerle ilgili duygularını açıklarken gezi örneği üzerinden değerlendirmeler yapmıştır:

Gezilerde yararlı bilgiler öğreniyoruz. Mesela Pamukkale gezisinde orada daha önce yaşamış olan insanları düşünüyorum. Neler yapmışlar, nasıl yaşamışlar? Daha iyi öğrenmiş oluyoruz. Bir de İzmir'deki hayvanat bahçesine gitmiştik. Bu etkinliklere katılınca mutlu oluyorum. Çünkü yeni bilgiler kazanıyorum. Arkadaşlarımla bir yere gitmek gibi, ders dışında bir şeyler yapmak beni mutlu ediyor.

Katıldığı sosyal etkinlikleri bilişsel kazanımlar ve arkadaşlarla ortaklaşa geçirilen zaman çerçevesinde değerlendiren Nur'un, *daha iyi öğrenme, yeni bilgiler kazanma* ifadelerini de kullanarak etkinliklerin akademik alandaki katkıları üzerinde durduğu, ayrıca sınıf dışı öğrenmelerinin daha etkili ve daha eğlenceli olduğunu da belirttiği görülmüştür.

Okuldaki etkinliklerle ilgili olarak etkinliğin planlama ve uygulama aşamasında görev almak isteyen Naz, etkinlikler aracılığı ile kendini daha iyi ifade ettiğini düşünerek şunları belirtmiştir:

Etkinliklerde planlama ve uygulama aşamasında yer almak isterim. Kendimi göstermek için. Mesela bir fikir ortaya koyduğumda arkadaşlarım ve öğretmenim beğendiğinde kendimi iyi hissediyorum. Benim fikirlerim beğenilmiş olur. Düşündüklerimi başkalarına da göstermiş olurum.

Okuldaki etkinliklerde yer almaktan mutluluk duyduğunu belirten Naz'ın, kendisini mutlu eden şeylerin fikirlerini paylaşma, bunların beğenilmesi olarak açıkladığı görülmüştür. Kendini ifade edebilmiş olmanın deneyimini okul etkinlikleri aracılığıyla elde eden Naz'ın onaylanma ihtiyacının da bu sayede karşılanmış olduğu düşünülmektedir.

Okul etkinliklerini geziler, piknikler, futbol- voleybol turnuvaları, belirli gün ve hafta kutlamaları, projeler şeklinde sıralayan Berk; futbolda yer aldığını, voleybolda taraftar olduğunu, 23 Nisan'da tango yaptığını, şiir okuduğunu belirtmiştir. Bu tür etkinliklere katılmanın kendisini geliştirdiğini düşünen Berk, aynı zamanda böylece daha çok sorumluluk sahibi olduğunu da ifade etmiştir. Berk'in etkinlikler ve etkinliklerde rolü ile ilgili düşünceleri şöyledir:

Şiir zaten ilkokuldan beri okurum. Şiirde geliştiğimi düşünüyorum. Futbolda da biraz daha ilerlediğimi düşünüyorum. Tangoda ilkokulda bir kere yapmıştım şimdi daha çok geliştirdim. Ama aman aman değilim. Tango öğretmenimiz iyiydi. Herkes biraz da olsa öğrendi, bizim sınıfımız. Bu etkinliklere katılmak daha çok sorumlu biri

olduğumu hissettirdi bana. Mesela şiir okurken benim sorumluluğumdu o gün. Futbol oynarken her şeyi yapmak benim sorumluluğumdu. Böyle olunca daha çok çaba gösterme yönünde kendimi gazlıyorum sanki.

Berk'in söylemlerinden, katıldığı etkinlikleri kendi kişisel gelişimi açısından bir araç olarak gördüğü anlaşılmıştır. Etkinliklerde üstlendiği rolleri sorumluluk çerçevesinde ele alarak yorumlaması ve bu konuda başarılı olmayı istemesi, bunu yaparken de sadece kendini değil etkinliği beraber yürüttüğü arkadaşlarını da düşünerek hareket etmesi, etkinlikler aracılığı ile birlik beraberlik duygusunun da öğrenciler tarafından kazanıldığını düşündürmüştür.

Okuldaki etkinliklerde az rol aldığını belirten Tan, bu etkinliklerde görev dağılımı yapılırken, görevlendirmeyi öğretmenlerinin yaptıklarını ancak istemezlerse katılmayabildiklerini ifade etmiştir. Tan'ın, *“seçebilme hakkımı öğreniyorum, kullanıyorum. Mutlu oluyorum. İnsanların beni alkışlaması izlemesi sevindiriyor ve uyguluyorum”* şeklindeki ifadelerinden, etkinlikler sırasında kendilerinin de söz hakkının bulunuyor olmasından oldukça memnun olduğu anlaşılmıştır. Okuldaki etkinliklerle ilgili olarak şiir dinletisi ve dans gösterilerine katıldığını ifade eden Tan, etkinliklerin daha çok uygulama aşamasında yer almayı istediğini belirtmiştir. Arkadaşları ile hep birlikte gerçekleştiriyor olmalarının buna gerekçe olarak gösterilmesinde de yine birlik beraberlik duygusunun var ve etkileyici bir güç olduğu görülmüştür.

Öğrenciler açısından etkinlikleri faydalı ve eğlenceli bulan Tunç'un, aynı zamanda öğrencilerin kendilerini geliştirmelerinde bu etkinliklerin etkili olduğunu düşündüğü de görülmektedir. Tunç'un konu ile ilgili düşüncelerini, *“voleybol hem kilo verdiriyor hem de eğlenceli. Her zaman çalıştığımın bir ilerisini düşünüyorum. Mesela topu on sektirdiysem bir dahakine on beş ya da yirmi. Yani seni daha çok çalışmaya teşvik ediyor. Kendimi geliştirmemi sağlıyor”* olarak ifade ettiği kaydedilmiştir.

Okuldaki 23 Nisan kutlamaları kapsamında *“Kahraman Türk Büyükleri Gösterisi”* inde Atatürk rolünü canlandırıldığını belirten Mert'in, bu gösterinin kendisine akademik anlamda katkı sağladığını düşündüğü görülmüştür. Mert düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Tiyatro gösterisinde rolüm vardı. Çok mutlu oldum. Atatürk rolünü canlandırımdım. Çok güzeldi. Eski zamanlarda insanların genelde giydiği kıyafetleri

öğrendim. Özelliklerini öğrendim. Biraz araştırdım internetten. Sadece kendiminkini değil herkesinkini araştırdım. Bilgiye sahip olmuş oldum.

Gösteriden sonra sosyal bilgiler öğretmeninin de kendisini çok beğendiğini ifade eden Mert'in, öğretmenin kendisine tiyatro ile ilgili kurslara gitmesi gerektiğini söylediğini de belirttiği tespit edilmiştir. İlave olarak okuldaki TÜBİTAK projesinde de yer aldığını söyleyen Mert, bu projeye seçilme sebebini meraklı biri olmasına bağlamıştır. Mert, bu ve benzeri etkinliklere katılıyor olmanın kendisini daha iyi şeyler yapma konusunda cesaretlendirdiğini, “*daha büyük şeyler yapabileceğime inanıyorum. Bunu yaptıysam başka şeyler de yapabilirim diyorum kendi kendime*” şeklinde ifade etmiştir. Genel olarak kendisini sadece not başarısı ile değil başka özellikleri ve güçlü yanlarıyla gösterme fırsatını elde eden Mert'in, başarısının onaylanması ve takdir edilmiş olması gibi nedenlerle yaşadığı öz güven duygusunun kendisinin daha çok bir çaba içine girmekte etkili olduğunu düşündürmüştür.

Okul etkinliklerinin örneklendirilmesinde diğer öğrencilerden farklı olarak “Kapak Projesi” ne değinen Gül, etkinlikler aracılığı ile yardımseverlik değerlerinin, empati becerilerinin, birlik-beraberlik duygularının pekiştigiğine, akademik açıdan da gelişim sağladıklarına vurgu yapmıştır. Gül'ün belirttiği konular il ilgili düşünceleri şöyledir:

Engellilerle ilgili olanlara katıldığımda onları daha çok yaşayabiliyorum. Sanki onlar gibi hissettirebiliyor hocamız bize. Empati kurmayı öğretiyor. Mutlu oluyorum insanlara yardım ettiğim için. Yardım etmek beni mutlu ediyor. Sporla ilgili etkinliklere katıldığımda da birlik ve beraberliği öğreniyorum. Biz takım olduğumuzda kazanmak için bir sayı attığımızda bu bütün takıma geçiyor ve takımımızın yükselmesine yardımcı oluyor. Proje hazırladığımızda örneğin; Atatürk ve hayatını yapıyoruz, onları anlatıyoruz ve anlatırken birçok şey öğreniyoruz onlar hakkında. Kimi anlatıyorsak onunla ilgili bilgimiz artıyor.

Sosyal etkinliklere katılmış olmanın öğrencilere kendilerini daha iyi tanıma fırsatını verdiğini, farklı bilgiler ve değerler kazandırdığını söyleyen Alp ise yaşadığı deneyimleri duygularıyla birlikte dile getirmiştir:

Mesela İngilizce gecemiz bize İngilizceyi gerçekten kavramış olduğumuzu öğretti. Bilim fuarında değişik değişik bilgiler öğrendik. Hayatta değişik şeylerin olduğunu öğrendik. İnsanlara yardım etme isteği uyandırıyor. Yani yeni keşifler

yaparak insanlara yardım edebiliriz diye bir duygu uyandırıyor. Ben mutlu oluyorum bu etkinliklerde. İnsanlara yeni bilgiler katmak mutlu ediyor.

Okuldaki etkinlikleri voleybol, futbol turnuvaları, belir gün ve hafta etkinlikleri, bilim fuarı şeklinde çeşitlendiren Cem'in etkinliklerle ilgili düşünceleri şöyledir:

Bilgi öğreniyorsun. Sağlık açısından da mutlu oluyorsun. Bilgi öğrenmek beni mutlu ediyor. Gelecekte bana bu öğrendiklerim yol gösteriyor. Mesela bir şey buldum. Tarihi bir eser nereye vereceğimi bilmiyorum. Ama gezilerde bunları öğrenmiş oluyorum. Bunların dışında bazıları şiir falan okuyor, bazen bize oyunlar düzenliyorlar, yarış gibi onlara katılıyoruz. Gösteriler oluyor, izliyoruz. Bir kere koro olmuştu o zaman bizim sınıf vardı, ben de söyledim. Aslında bilim fuarına katılmayı çok istemiştim. Ama haberim olmadı. Olsaydı kesin katılırdım.

Bazı etkinliklerde özellikle etkinliğin sorumlusu olan öğretmenlerin beklentisinin çok yüksek olmasından şikâyet eden Cem'in, bu gibi durumlarda kararın öğrenciler tarafından alınmasının uygun olacağı düşüncesinde olduğu görülmüştür. Özellikle şiir dinletisi için bu ifadeleri kullanan Cem, bir öğrencinin gelip orada şiir okumasını yeterli bulurken şiirin güzel olup olmamasının veya çok iyi okunup okunmamasının çok önemli olmadığını belirtmiştir. Öğrencinin ifadesinden bu tür etkinliklerde öğrencilerin bir değerlendirmeye tabi tutulmaksızın, başarılı veya başarısız şeklinde yargılanmadan sadece kendilerini farklı alanlarda ifade edebilecekleri ortamlara katılıyor olmanın yeterli olduğunu düşündüğü, öğretmenlerden ve izleyicilerden beklentisinin de bu yönde olduğu anlaşılmıştır.

Zaman ve mekâna bağlı sınırlılıklar nedeni ile okulda gerçekleştirilebilecek sosyal etkinliklerin kimi zaman tam anlamıyla yapılmadığı tespit edilmiştir. Okulda serbest zaman aralıklarının bu ve benzeri gerekçeler ile daha çok akademik etkinliklere yönelik yürütüldüğü de karşılaşılan olası durumlar olarak belirlenmiştir. Belirtilen sınırlılık hali ise öğrencilerin farklı alanlarda gelişmelerinin, ilgi ve becerilerini keşfetmelerinin desteklenmesi açısından bir engel; tam tersi durumların ise öğrenciler üzerinde olumlu duygu, beceri ve yetkinlik kazanımı, ilgi, istek ve ihtiyaçların karşılanması gibi pozitif etkiler oluşturmuştur.

Araştırmanın çalışma grubunda yer alan öğrenciler yaşları gereği Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı'na göre 4. aşama olan "Çalışkanlık-Aşağılık Duygusu" dönemindedirler. Bu dönemde başarılı ve yeterli olmaya istekli olan çocuğun, aynı zamanda kendi gücüne güven duymak istediği de araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur.

Kendisiyle ilgili yeterlilik duyguları geliştirebilmelerine olanak tanıdığı düşünülen okul etkinliklerine öğrencilerin dâhil olmaları, sergiledikleri davranışların onaylanması, başarıma duygusunu yaşamamaları, kuramın bir sonraki gelişim dönemine de daha güvenli bir şekilde geçebilmesi açısından önemli görülmüştür. Bu başlık altında yer alan öğretmen ve öğrenci ifadelerinin belirtilen kuramı destekleyen nitelikler taşıdığı düşünülmüştür.

Öğrenci İstekleri

Sosyal katılımı ilişkili olarak, öğrencilerden okulda düzenlenen etkinlikler dışında farklı neler yapılabileceği konusunda düşüncelerini paylaşmaları istenmiştir. Böylece öğrencilerinin beklentilerinin neler olduğu, tercih ettikleri alanların sosyal katılım ile bağlantısının neler olabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda öğrencilerin bir kısmının okuldaki etkinlikleri yeterli bulurken diğerlerinin spor, sanat ve sosyal sorunlarla ilgili durumların gündeme getirilerek bu alanlarla ilgili etkinliklerin yapılabileceği yönünde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Etkinliklere katılım şekli ile ilgili olarak da düşüncelerini ifade eden öğrencilerden bazılarının konu ile söylemleri aşağıda açıklanmıştır.

Okulda spor alanında daha çok kulüp olması gerektiğini düşünen Nur'un, bu tür kulüplere katılmanın sağlıklarını olumlu yönde etkileyeceği düşüncesinde olduğu görülmüştür. Etkinliklerin hangi aşamasında yer almayı istediği ile ilgili ise daha çok göz önünde olabileceği alanları tercih ettiğini ifade ettiği anlaşılmıştır:

Okulda sporla ilgili kulüpler olabilir. Sağlıklı yaşamla ilgili olabilir. Gelişimimiz için önemli çünkü. Böyle etkinlikler de düzenlenebilir daha çok. Düzenlenen etkinliklerin de her aşamasında yer almak isterim ama en çok uygulanması kısmında. Çünkü sen bir şey hazırlıyorsun emek harcıyorsun. Ama insanlar planlayanları değil o etkinliği yapanları görüyorlar. Onlardan daha çok etkileniyorlar. İnsanların benim iyi ve örnek davranışlarımı örnek almaları hoşuma gider o yüzden uygulama bölümünde olmak isterim.

Sınıfta, okulda veya okul dışında belirtilen etkinlikler dışında toplumsal sorunlara yönelik bir şeyler yapılabileceği düşüncesinde olan Naz düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Mesela erkek kadın eşitliği ile ilgili konulara yer verilebilir. Ben de bununla ilgili bir şeyler yapmak isterdim. Çünkü günümüzde kadınlar şiddete maruz kalıyor. Çocuklar çalıştırılıyor. Zaten devletin verdiği yasalar var ama bunlara uyulmuyor.

Bunların daha fazla dikkat çekmesini isterim. İnsanların gidebileceği yerlerde konuşmalar yaparım pankartlar açarım. Öyle şeyler yaparım.

Öğrenci talepleri kategorisi altında Naz'ın belirttiği düşüncelerinin sosyal katılımı ile ilgili olarak, sosyal katılımın topluma hizmet ederek gerçekleştirilmesi ilgili bir boyutta şekillendiği görülmüştür. Öğrencinin bu başlık altında gerçekleştirmek için seçtiği konunun okul kapsamı dışında daha geniş bir toplumsal kitleye hitap etmesi açısından da dikkat çekici ve değerli bulunmuştur.

Okul meclisi uygulamaları ile ilgili düşüncelerini belirten Nehir'in, hangi özelliklere sahip öğrencilerin okul meclisine seçildiği, seçilen öğrencilerin neler yaptıkları gibi konularda açıklamalarda bulunduğu kaydedilmiştir. Nehir, düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Okul meclisine genelde başarılı, düşünceleri daha gelişmiş olanlar öğretmenler ve öğrencilerle seçildi. Başkan seçimi gibi oluyor. Adaylar seçim öncesi sınıflarda veya okulda konuşmalar yapıyorlar. Hazırlıklar yapıyorlar. İnsanların gözünü dolduruyorlar. Ama temsilci olunca hiçbir şey yapmıyorlar. Ben bir yararını görmedim bu kişilerin. Bir iş yapmıyorlar. Seçilmek için seçiliyorlar.

Nehir'in söylemlerinden, okuldaki okul meclisi uygulamalarının yüzeysel bir şekilde yürütüldüğünü düşündüğü anlaşılmıştır. Okul meclisi ile ilgili bilgilendirme almak için müdür yardımcısı ile görüşüldüğünde, bu uygulamanın rehber öğretmenler tarafından yürütüldüğünün bilgisi alınmıştır. Bunun üzerine rehber öğretmenlerle yapılan görüşmelerde ise, Milli Eğitim Müdürlüğü'nün kendilerine okul açıldıktan sonra birkaç hafta süre vererek seçimleri gerçekleştirmelerini istedikleri, aday öğrencilerinin ilk olarak sınıflardan oylama usulü ile belirlendiği, adaylara konuşmalar yapmaları için fırsatlar verildiği gibi konuların belirtildiği tespit edilmiştir. Seçim sonrasında aktif olarak bu öğrencilerin okul meclisi uygulamaları kapsamında sınırlı davranışlar sergileyebildikleri rehber öğretmenler tarafından da dile getirilmiştir.

Okuldaki kulüp uygulamaları ile ilgili öğrencilere yöneltilen sorulara verilen cevaplar, kulüp uygulamalarının da benzer şekilde kâğıt üzerinde var olduğunu düşündürmüştür. Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmelerde, başlangıç aşamasında öğrencilere hangi sosyal kulüpte yer aldıkları sorulduğunda, öğrencilerin yarısından çoğunun (on üç öğrenciden yedisi) hangi kulüpte yer aldıklarını hatırlayamamalarından, bu kulüplere yönelik aktif bir faaliyet gösterilmediği sonucu çıkarılmıştır. Nitekim öğrenci ifadelerinde,

sosyal kulüplerle ilgili bir ders saatinin belirtildiğine, bunlara yönelik etkinlik, toplantı gibi düzenlemelerin yapıldığına rastlanmamasının ve sonuç olarak, öğrencilerin kulüplerde etkin bir şekilde yer almıyor olmaları, hatırlamama davranışının nedeni olarak görülmüştür. Görüşmelerin devamında eğitim-öğretim yılı başında sınıf öğretmenlerinin kulüplerin isimlerini tek tek söyleyerek kimlerin söylenen kulüpte yer almak istediğini sorduklarının, her kulübe bir sınıftan ortalama üç öğrencinin isimlerinin yazıldığı, belirtilen sayıdan fazla talep olması durumunda kura çekilerek öğrencilerin belirlendiğinin bilgisi de alınmıştır. Öğrencilere kendileri açısından okulda hangi kulüplerin bulunması ile ilgili soru sorulduğunda ise bazı öğrenciler bu yöndeki isteklerini aşağıda belirtmişlerdir:

Gül, “*mavi kapak toplamayı çok seviyorum. Yardım kulübü olsun. Herkes çok dikkate almıyor zaten okulda da nadir bulunuyor. Birçok kişinin çok bağışıyla oluyor*”. Mert, “*tabi ki de fen alanında. Mesela lego kulübü diye bir kulüp de olabilir. Bence olabilirdi. Ben bununla ilgili bir araba tasarladım. Projemi öğretmenlerime sundum. Üzerinde düzeltmeler yaptık*”. Tan, “*okullarda dans kulüpleri veya bunun gibi bazı kulüpler açılmalı*”. Berk, “*origami kulübü*”. Naz, “*sağlıklı yaşamla ilgili olabilir*”. Alp, “*valla bulamadım hocam. Çünkü her türlü sosyal kulüp var. Olmayan bir şey olabilir*”. Cem, “*sağlık, tıpla ilgili. Öğrenmemiz lazım çünkü*”. Ece, “*akıl oyunları kulübü*”. Nil, “*temizlik kulübü*”. Pars, “*ilk yardım ve trafikle ilgili olabilir*” şeklinde öğrenci talepleri dile getirilmiştir. Belirtilenlerin bir kısmının halihazırda okulda bulunan kulüp isimleri olduğu, bazılarının ise öğrencilerin kendi ilgileri doğrultusunda farklı alanlara yönelik kulüp çalışmalarının isimleri olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Öğrencilerin ifade ettiği kulüp isimlerinden, hem kişisel hem de toplumsal ihtiyaçlara göre farklılık gösteren düşüncelere sahip oldukları da anlaşılmıştır.

Sosyal kulüplerde gerçekleştirilen eğitimler, literatürde rekreasyon eğitimi olarak da adlandırılan, serbest zamanların kişi için en verimli şekilde değerlendirilmesine yönelik bir eğitime karşılık gelir. Öğrencilerin, ders dışı etkinlikler sayesinde, sportif, sanatsal, bilimsel alanlarda bir tür katılım davranışlarını gösteriyor olmalarının ve katıldıkları alana sağladıkları katkı sebebiyle hem sosyal bilgilerde yer alan becerilerini geliştirme olanağını bulduklarını hem de katılımın provasını değil gerçeğini bizzat uygulama şansını elde etmekte olduklarını düşündürmüştür. Yukarıdaki öğrenci ifadelerine bakıldığında da önerilen kulüp çalışmalarının bireysel ilgilere yönelik olmalarının yanı sıra toplumsal düzeyde de bir ilgiliyi

yansıtıyor olmaları, öğrencilerin katılım göstermeye istekli ve bu alanlarda çalışmaya gönüllü olduklarını göstermiştir.

Sosyal katılım ile bağlantılı olarak öğrenci duygu ve davranışları ile talepler birlikte değerlendirildiğinde, öğrenciler açısından sosyal katılım davranışlarında olması gereken niteliklerin neler olduğu daha net görülmüştür. Buna göre öğrencilerin ifadelerine bakıldığında, sosyal katılım içeren etkinliklerin; kapsayıcı, istek ve ihtiyaç odaklı, katılım çeşitliliği içeren, gerçek katılımı yansıtan, iş bölümü ve iş birliğinin gerçekleştirilebildiği, içsel ödülleri destekleyen nitelikler taşıması gerektiği düşüncesinin var olduğu anlaşılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın beşinci bölümünde, bulgular bağlamında değerlendirilen sonuçlar açıklanmıştır. Araştırma sonuçları ile ilgili alanda yapılan diğer çalışmalar birlikte ele alınarak gerekli karşılaştırmalar yapılmış ardından sonuç ve tartışmalara bağlı olarak önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuçlar

5.1.1. Vatandaşlık Algısına İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın ilk sorusu sosyal bilgiler öğretmeninin ve beşinci sınıf öğrencilerinin vatandaşlık kavramına ilişkin algılarını belirlemeye ilişkindir. Bu doğrultuda sosyal bilgiler öğretmeni ve öğrencilerine, örnek vatandaş tanımlamaları yapmalarına olanak tanıyan görüşme soruları yöneltilmiştir. Ayrıca yapılan sınıf gözlemlerinde sosyal bilgiler öğretmeninin vatandaşlık kavramı ile bağlantılı olarak üzerinde durduğu durumlar bu çerçevede ele alınmıştır.

Araştırmanın vatandaşlık algısı ile ilgili ilk sonucu, sosyal bilgiler öğretmeninin ve beşinci sınıf öğrencilerinin vatandaşlık algılarının, hak/görev/sorumluluk bilinci, vatan aidiyeti ve üretkenlik kategorilerinde ortak bir görüş oluşturduğudur. Hak/görev/sorumluluk kategorisi altında eleştirel düşünme, tasarruf bilinci ile davranma sosyal bilgiler öğretmeni tarafından özellikle üzerinde durulan konular olarak öne çıkarken; dilekçe yazma ve çevre bilinci öğretmen ve öğrencilerin hemfikir olduğu bir durum oluşturmuştur. Hak/görev/sorumluluk kategorisinde beşinci sınıf öğrencileri, sosyal bilgiler öğretmeninden farklı olarak uyum ve iş birliği, görev bilinci ve siyasi katılımı ilgili söylemlerde bulunarak bunları da vatandaşlık çerçevesinde, vatandaşın yerine getirmesi gereken davranışlar olarak ayrıca belirtmişlerdir. Vatan aidiyeti kategorisinde, iyi bir vatandaşın vatansever olması, hem öğrenciler hem de sosyal bilgiler öğretmeni tarafından önemsenen özelliktir. Vatanseverlik bağlamında vurgulanan davranışlar, öğretmen tarafından fiiliyat, sözde kalmama, tarihsel ve kültürel bilinç, öğrenciler açısından ise kendini vatan uğruna feda etme, ülkelerini tanıma ve tanıtmaya olarak şekillenmiştir.

“Vatandaşlık Algısı” teması altında beşinci sınıf öğrencileri, sosyal bilgiler öğretmenin değinmediği yardımseverlik, çalışkanlık, dürüstlük, sabır, hoşgörü, saygı gibi değerleri, sosyal/eğitsel etkinlikleri ve üretken olmayı vatandaşlık kavramı kapsamında ele almışlardır. Beşinci sınıf öğrencilerinin, değerler kategorisi altında, öne çıkan söylemlerinde görülen, daha çok ailelerinde gördükleri davranışları örneklendirdikleridir. Değerlerle ilgili kategoriye oluşturan ifadelerde öğrenciler genellikle “*iyi insan*” özellikleri ile “*iyi vatandaş*” özelliklerini eşdeğer olarak nitelendirmişlerdir. Eğitsel/sosyal etkinlikler kategorisi altında beşinci sınıf öğrencilerinin ifadeleri daha çok bir oluşumun içinde aktif olarak yer almaya ilişkindir. Öğrencilerin içinde bulunduğu sınırlı ortam dikkate alındığında bu durumun, onların katılım davranışlarını sergileme yönünde gösterdikleri çaba açısından toplum içerisinde aktif bir şekilde rol alma ile eş değer görülerek sosyal katılım açısından anlamlı bulunmuştur. Üretkenlik kategorisi altında da özellikle yeni buluşlarla, topluma fayda sağlama davranışlarının öğrenciler tarafından amaçlanması sosyal katılım ile ilişkilidir.

“Vatandaşlık Algısı” temasına ilişkin araştırmadan çıkarılan bir diğer sonuç, beşinci sınıf öğrencilerinin bazılarında vatandaşlığın şimdi ve gelecekte olmak üzere iki farklı zaman dilimine göre betimlenmiş olmasıdır. Öğrenciler tarafından şimdiki zamanda yaş ile öğrencilik statüsüne göre şekillenen ve daha çok görev ve sorumluluklar üzerinden değerlendirilen vatandaşlık kavramı, gelecekte yetişkin, meslek sahibi biri olma durumu ile değişime uğratılmıştır. Ancak her ikisinde de kendilerine statü ve rol olarak biçtikleri yerin gereğini en iyi şekilde yerine getirerek topluma katkı sağlamak sosyal katılımın tanım ve amaçları ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmeni ile beşinci sınıf öğrencilerinin vatandaşlık algılarında belirttikleri bazı ifadelerin sosyal katılım becerisi ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Belirtilen davranışların sosyal katılım olarak adlandırılmasına bakılmaksızın örnek vatandaş tanımlarında bu ifadelerin örtük bir şekilde geçiriliyor olması öğretmen ve öğrencilerin vatandaşlık algılarında sosyal katılım ile ilgili bir anlayışın var olduğunu göstermiştir.

5.1.2. Sosyal Katılım Algısına İlişkin Sonuçlar

Çalışmanın ikinci araştırma sorusuyla sosyal bilgiler öğretmeni ile beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal katılımı nasıl anlamlandırdıklarını belirlemek amaçlanmıştır. Öğretmen ve öğrencilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde edilen verilerden sosyal katılımın; toplumsal kapsam, eğitsel/sosyal etkinlikler, akademik kapsam, iletişim becerileri ve haklar başlıkları altında açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Akademik kapsam ve haklar kategorileri dışında öğretmen ve öğrenciler diğer kategorilerde ortak görüş oluşturmuşlardır.

Toplumsal kapsam boyutunda sosyal bilgiler öğretmeni, toplumsal sorunlara duyarlılık, sorumluluk sahibi olma, yasalara kurallara uyma, yanlış yapanları uyarma ve bağış davranışlarında öğrencilerin görüşlerine katılmıştır. Bu boyutta yer alan sivil toplum kuruluşları ile iş birliği, çevre düzenlemelerine katılma, mitinglere katılma, işsizlere iş bulma, toplumsal amaçlı projelere katılma ve yardım davranışları öğrenciler tarafından kullanılan ifadeler olmuştur. Öğrenciler tarafından dile getirilen yardım davranışlarının gösterilmesinde, öğrencilerin ifadelerine göre daha çok aile bireyleri örnek alınmıştır. Öğrencilerin toplumsal kapsam boyutunda örneklendirdikleri sosyal katılım davranışlarından sivil toplum kuruluşları ile iş birliği, çevre düzenlemelerine katılma, işsizlere iş bulma, toplumsal amaçlı projelere katılma bizzat gerçekleştirdikleri davranışlar olmaktan ziyade farazi söylemlere dayanılarak ifade edilmiştir.

Eğitsel/sosyal etkinlikler hem öğretmen hem öğrenciler tarafından sosyal katılım kapsamında ele alınmıştır. İkisi arasındaki fark, sosyal bilgiler öğretmenin sadece okulda yapılan proje ve etkinliklere katılımı dile getirmesine karşın, beşinci sınıf öğrencileri okul ve okul dışında gerçekleşen eğitsel/sosyal etkinlikleri bu çerçevede ele almışlardır. Eğitsel/sosyal etkinliklerin öğrenciler tarafından örneklendirilmesinde, kişiyi farklı açılardan geliştirme ve eğlenceli olma durumlarının gözetildiği tespit edilmiştir. Etkinliklere katılmanın toplumsal düzeyde bir sosyal katılım anlayışından ziyade bireysel katılma davranışlarını içerdiği, ancak etkileri açısından değerlendirildiğinde, özellikle birlik ve

beraberlik olgusunun ortaya çıkarılmasında sosyal katılımı ilişkili olarak önemli bir temel oluşturduğu görülmüştür.

Eğitsel sosyal etkinlikler kategorisi ile ilgili ortaya çıkan başka bir sonuç sosyal bilgiler öğretmeni tarafından dile getirilen olanaklar boyutunda okul ve aile etkisidir. Öğretmen bu tür etkinliklerin gerçekleştirilmesinde okul ve aile etkisini hem maddi olanaklar hem de yaklaşım olarak iki farklı etki çerçevesinde değerlendirmiştir. Sosyal bilgiler öğretmeni, okuldaki öğretmenlerin gayret ve istekliliklerini, okulun maddi olanaklarını bu etkinliklerin gerçekleşmesinde önemli bir etken olarak görürken, ailenin de sosyo-ekonomik düzeyinin yüksek olmasının olumlu bir role sahip olduğunu belirtmiştir.

Sosyal katılımın ne olduğu ile ilgili sorulara cevap verirken daha çok toplumsal konularla bağlantı kuran öğrencilerin, sosyal katılım davranışlarını örneklendirmeleri istendiğinde ise sosyal kulüp, okul ve okul dışı eğitsel/sosyal etkinliklere yönelik örnekler vermeyi tercih etmelerinin en çok bu türden yaşamsal deneyimle karşılaşmış olmaları ile ilgili olması ile bağdaştırıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akademik kapsam, sadece öğrenci ifadelerine dayanılarak araştırma verilerinden ortaya çıkarılan bir kategoridir. Öğrenciler bu kategoride, derse katılmayı, proje ödevi hazırlamayı, sosyal bilgiler dersi aracılığı ile toplumsal sorunların bilgisini edinmeyi, derste öğrenme çabalarını sosyal katılım ile ilişkili görmüşlerdir. Öğrencilerin ders sürecinde düşüncelerini ifade etmek üzere derse katılım göstermeleri, kendi fikirlerini ortaya koymaları açısından bu türden davranışlar sosyal katılım kapsamına alınmıştır. Sosyal katılım bu kategoride hem sadece katılım eyleminin gösterilmesi şeklinde hem de sosyal bilgiler dersi aracılığı ile teorik düzeyde öğrenilen bir kavram olarak nitelendirilmiştir.

İletişim becerileri kategorisini, uzlaştırıcı davranışlar, etkili iletişim, empati, özür dileme, medya takibi kodları oluşturmuştur. Bu kodlardan empati ve özür dileme sosyal bilgiler öğretmeni tarafından diğerleri ise öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Beşinci sınıf öğrencileri sosyal katılımın gerçekleşmesi için iletişim becerilerine sahip olmayı gerekli bulurken, sosyal katılım davranışlarının uygulanması sonucunda da iletişim becerilerinin gelişeceğini düşünmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında iletişim becerileri hem etkileyen hem

sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal bilgiler öğretmeni ise özellikle empati becerisi üzerinde durarak öğrencilerin arkadaşlarına ve topluma karşı daha duyarlı olabilmeleri için ilk olarak empati becerisine sahip olmaları gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.

Son olarak öğrenci kaynaklı verilerden elde edilen haklar-roller kategorisinde kişisel olarak hakların, toplumsal rollerin neler olduğunun bilgisi ve hakların uygun bir şekilde kullanılması sosyal katılım becerisi altında ele alınmıştır. Beşinci sınıf öğrencileri haklar adı altında çocuk hakları ile seçme ve seçilme haklarına değinmişlerdir.

Sosyal katılım algısı ile ilgili olarak genel anlamda iki temel sonuca ulaşılmıştır. Bunlardan ilki sosyal katılımın anlamına ilişkindir. Sosyal katılımın, öğretmen ve öğrenciler tarafından toplumsal meselelerle ilgili bulunduğu kadar, sosyal ilişkiler ve etkinlikler çerçevesinde de değerlendirilmesi, dolayısıyla toplumsal sorunlar karşısında harekete geçmenin de, herhangi bir sosyal etkinliğe katılmanın da sosyal katılım şeklinde nitelendirilmesi, sosyal katılımın amaç ve araç odaklı bir yaklaşımla iki farklı kategoride ele alınabileceğini göstermiştir.

İkinci olarak ise sosyal katılımın gösterilme şekline ilişkin sosyal katılımın bir beceri değil yeterlilik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal katılım içerebilecek davranışlara sahip olma durumu özellikle vatandaşlık açısından ele alındığında vatandaşlıkla ilgili becerileri, sosyal bilgiler öğretim programlarında yer alan liderlik, girişimcilik, problem çözme, eleştirel düşünme, gibi beceriler ile sorumluluk, duyarlılık, dayanışma ve benzeri değerleri kapsayan bir yeterlilik olarak değerlendirilmiştir.

5.1.3. Sosyal Katılım Becerisine İlişkin Süreci Niteleyen Sonuçlar

Araştırmanın bu sonuca ilişkin soruları, sosyal katılım becerisinin kazanılması-geliştirilmesi sürecine yöneliktir. Süreçle ilgili olarak; sosyal katılım becerisinin kazanılması sürecinde destekleyici ve engelleyici unsurların neler olduğunu ve bunların sürece nasıl etki ettiğini, beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal katılım deneyimlerinin neler olduğunu, nasıl ve hangi durumlarda gerçekleştiğini ve süreçten beşinci sınıf öğrencilerinin nasıl etkilendiğini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma sorusu öğretmen ve öğrencilerle gerçekleştirilen yarı

yapılandırılmış görüşmelerdeki açıklamalar doğrultusunda ve bağlantılı bulunan sınıf gözlemleri ile sosyal bilgiler ders kitabı çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmiştir.

5.1.3.1. Sosyal katılımın destekleyicileri. Sosyal katılım becerisinin kazanılması sürecinde destekleyici rol üstlenen unsurların neler olduğunu ve bunların sürece nasıl etki ettiğini belirlemek üzere beşinci sınıf öğrencilerine sosyal bilgiler dersinde sosyal katılım ile ilgili olarak neler kazandıkları, sosyal bilgiler öğretmenine sosyal katılım becerisini kazandırmak için nasıl bir uygulama yaptığı ile ilgili görüşme soruları yöneltilmiştir. Gözlemler ve ders kitabının da görüşmelerle birlikte ele alınması sonucunda, sosyal katılım becerisinin kazanılmasının destekleyicileri; sosyal bilgilerde sosyal katılım, ders kitabı, öğretmen tutum ve davranışları ile okul uygulamaları olarak ortaya çıkmıştır.

Sosyal bilgilerin içerisinde; beşinci sınıf öğrencileri sosyal katılım becerisinin kazanılmasında sosyal bilgiler dersinde ele alınan konulardan hangilerinin katkısı olduğu ile ilgili görüş belirtmişlerdir. Buna göre öğrencilerin sivil toplum kuruluşları ile ilgili öğrendiklerini ifade ettikleri söylemleri en çok vurgulanan konu olarak belirlenmiştir. İkinci olarak haklar ve sorumluluklar ile ilgili edinimler öğrenciler tarafından sosyal katılımın kazanılmasında etkili görülmüştür. Öğrenciler ayrıca sosyal bilgiler dersi aracılığı ile toplumsal gelişime destek, doğal varlıkların korunması, çocuk meclisleri, gazete haberleri, sorun çözme yolları, toplumsal sorunlara duyarlılık, katılım hakkının önemi ve sosyal sorumluluk projeleri konularından edindikleri kazanımlarla sosyal katılım becerilerinin geliştiğini düşünmüşlerdir. Öğrenciler, programın, “Birey ve Toplum, Üretim- Dağıtım- Tüketim ile Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarını sosyal katılım becerisi ile ilişkili bulmuşlardır.

Sosyal bilgiler ders kitabında, sosyal katılım davranışlarının örneklendirildiği bölümler tespit edilmiştir. Bunlar, gazete ve internet haberlerinin, örnek afişlerin, hikâye metin örneklerinin, resmi kurumları tanıtan metinlerin ve sıra sizde etkinliklerinin yer aldığı kısımlardır. Sosyal bilgiler kitabında yer alan örnekler ağırlıklı olarak yaşanmış deneyimler üzerinde yoğunlaşırken farazi söylemlere dayalı hikâye ve metinlerin yer aldığı da tespit

edilmiştir. Ders kitabında ünite sonlarındaki etkinlikler, öğrencilerin sosyal katılım adına edindikleri teorik bilgileri uygulamaları yönünde etkili bulunmuştur.

Öğretmen tutum ve davranışlarında, sosyal bilgiler öğretmenin ders sürecinde, öğrencileri derse ne derece dâhil ettiği, sosyal katılım içerikli mesajları dikkate alınmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenin, ders sürecinde sıkça öğrencilerin görüşlerini bildirmelerine olanak tanıyan ifadeler kullandığı ve bu yolla öğrencilerin derse katılımlarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen, öğrencilerin derse katılma davranışlarını teşvik eden, onları görüş bildirmeleri konusunda cesaretlendiren davranışlarda bulunmuştur. Sosyal bilgiler öğretmenin ders konusu ile ilgili verdiği örnekler aracılığıyla da zaman zaman toplumsal sorunlara vurgu yapması, bu konuda öğrencilerin duyarlılık kazanmaları açısından önemli görülmüştür.

Okul uygulamaları kapsamında gerçekleştirilen bilimsel, sanatsal, sportif etkinlikler beşinci sınıf öğrencileri ve sosyal bilgiler öğretmeni tarafından sosyal katılım davranışlarını destekleyici olarak belirtilmiştir. Etkinliklere katılmanın öğrenciler üzerinde oluşturduğu olumlu etkilerin sosyal katılımın gelişmesi, sürekliliğe dönüşmesi açısından yararlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin etkinlikler aracılığı ile farklı alanlarda kendilerini ifade şansını elde etmeleri bu etkinliklerin sosyal katılım becerisinin geliştirilmesinde bir araç rolü üstlendiğini de göstermiştir.

5.1.3.2. Sosyal katılım engelleri. Sosyal katılım becerisinin kazanılmasında süreci olumsuz olarak etkileyen unsurların neler olduğunun tespiti için beşinci sınıf öğrencilerine sosyal katılım becerilerini kazanmalarını nelerin engellediği ile ilgili; benzer şekilde sosyal bilgiler öğretmenine sosyal katılım becerisini kazandırma sürecinde dezavantaj olarak gördüğü durumlarla ilgili soruları yöneltilmiştir. Yapılandırılmamış sınıf gözlemlerinde de sosyal bilgiler öğretmenin konuya yönelik tutum ve davranışları hem ders sürecinin yönetilmesi hem de öğrenci-öğretmen iletişimi kapsamında değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda sosyal katılım engelleri; öğretmen tutum, inanç ve davranışları ile öğrenci eğilim, inanç ve davranışları şeklinde iki kategori altında açıklanmıştır.

Öğretmen tutum inanç ve davranışlarında, sosyal bilgiler öğretmeninin öğrencilerin yetersiz olduklarına yönelik inancı, endişe duyguları ile hareket etmesinden kaynaklı sosyal katılım becerisinin kazandırılma sürecini olumsuz etki ettiği düşünülen davranışlarının bulunduğu tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmeninin ilk olarak beşinci sınıf öğrencileri ile ilgili olarak onların yaşlarından, sahip oldukları bilgi ve becerilerinden kaynaklı olarak yetersizlik inancı içeren ifadeleri ders sürecinde kullandığı, görüşmelerde de benzer söylemleri dile getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenin öğrencilere ilişkin yetersizlik inancının ders sürecine öğrencilerin eleştirilmesi olarak yansıdığı, bu durumun da öğrencilerin özellikle kendilerini ifade etme anlamında katılım gösterebilecekleri davranışlar öncesinde çekince duymalarına ve eylemden vazgeçmelerine neden olduğu belirlenmiştir.

İkinci olarak sosyal bilgiler öğretmeninin ders programını yetiştirememe, öğrencilerinin düşük not alması konularında endişe duygusu ile davranışlarda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kendi ifadesine göre özellikle programı yetiştirememe endişesi nedeniyle öğretmenin, ders konularını daha çok teorik bir çerçevede ele aldığı, akademik başarıyı gözeterek sınavlarda çıkabilecek sorulara göre öğrenci öğrenmelerine odaklandığı bu nedenle sosyal katılım ve diğer becerilerin kazandırılmasında etkili olacağı düşünülen uygulama örneklerine çok fazla yer vermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen davranışlarında engel olarak görülen bir diğer durum, sosyal bilgiler öğretmeninin ders esnasında öğrencilerin derse olan ilgilerini artırma, daha iyi öğrenmelerini sağlama amacıyla not vermeyi araç olarak kullandığı davranışlarıdır. Notla gelen ödül ve ceza sisteminin öğrenciler üzerinde, öğretmenin amaçladığı gibi derse katılımlarını destekleyen içsel bir güdü ile değil, düşük not alma korkusu, endişe ve kaygı odaklı zoraki bir katılım göstermelerine neden olduğu görülmüştür.

Sosyal bilgiler öğretmeninin kendi dışında bir durum olarak, mesai saatlerinin yetersizliğinden kaynaklanan kısıtlılığın, uygulamaya dönük etkinliklerin gerçekleştirilmesinin önünde oluşturduğu engel, öğretmen ifadeleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Buradan öğretmenin ders saatleri dışında ayrı bir zamana sosyal katılım becerisinin geliştirilmesi açısından ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrenci tutum inanç ve davranışlarında, beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal katılım davranışlarını gösterememelerinin nedenlerinden birinin sahip oldukları olumsuz eğilim ve inançlar olduğu anlaşılmıştır. Bu olumsuzluklarda en çok vurgulanan durumun öğrencilerin kendilerini yaşları gereği yetersiz görmeleri olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin, yaş küçüklüğü ile ortaya çıkan nedenlerle sosyal katılım adına gösterecekleri davranışlardan kaçındıkları çünkü böyle bir girişimin işe yaramayacağını düşündükleri, dolayısıyla olaylar karşısında kayıtsız kaldıkları belirlenmiştir.

Öğrencilerin sosyal katılım davranışlarında bulunmalarını engelleyen diğer bir husus, öğrencilerin okuldaki otorite figürlerinin kendilerine yönelik sergilediklerini düşündükleri olumsuz davranışlardır. Öğrencilerin otorite olarak gördükleri kişiler okuldaki öğretmenlerden ziyade okul idarecileridir. Bu kişiler tarafından eleştirilebileceklerini, suçlanabileceklerini düşünen beşinci sınıf öğrencileri, taşıdıkları bu korku ve kaygı ile ihtiyaç duydukları konularda kendilerini tam olarak ifade etme davranışlarını göstermekten de kaçınmışlardır.

Öğrencilerin otorite ile ilgili bu inançları farklı bir yansıma olarak da ortaya çıkmıştır. Bazı öğrenciler, okul idarecilerini ve öğretmenleri bir tutarak onların kendileri adına karar verdikleri durumları kendi iyilikleri açısından olumlu karşılamış, koşulsuz kabul davranışları göstermişlerdir. Bu şekildeki bir ön kabul, onların sorgulama yapmalarına, eleştirel düşüncelerine veya herhangi bir sorun karşısında “*nasil olsa benden daha iyi düşünen biri var*” mantığıyla hareket ederek katılım yönünde edilgin davranmalarına neden olma ihtimalini ortaya çıkarmıştır.

Beşinci sınıf öğrencileri için kendilerinden büyük öğrencilerin onların küçük olmasına vurgu yapan davranışları sosyal katılım açısından diğer engeldir. Okuldaki sınıf düzeyine dayalı hiyerarşi nedeniyle beşinci sınıf öğrencileri, daha büyük sınıfların haklı olma ihtimallerinin yüksek olduğuna inanan, bu nedenle de gerekli durumlarda haklarını arama, görüşlerini ifade etme davranışlarını göstermeme yönünde bir eğilim göstermişlerdir.

5.1.3.3. Sosyal katılım deneyimleri. Beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal katılım ile ilgili deneyimledikleri davranışların;

Yakın çevrelerindeki ihtiyaç sahiplerine ve sivil toplum kuruluşlarına maddi bağışlarda bulunma, doğal çevreye duyarlı davranışlar gösterme, dezavantajlı gruplar için proje tasarlama, imza kampanyasına katılma, derste, proje gruplarında, eğitsel/sosyal etkinliklerde, görüş ifade etme ve bunlara katılma, rahatsızlık hissedilen durumlarda sözlü tepki gösterme, toplumdaki diğer kişilerle uyum ve iş birliği içinde hareket etme şeklinde geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.

5.1.3.4. Sosyal katılımın yansıyan etkisi. Yansıyan etki teması altında, sosyal katılım sürecinin sonucu olarak değerlendirilen araştırma bulgularından ilki, sosyal katılım deneyimi yaşayan öğrencilerin kendilerini bazı alanlarda geliştirdiklerinin hem kendileri tarafından hem de sosyal bilgiler öğretmeni tarafından dile getirilmesidir. Yansıyan etkinin gelişim kapsamında davranış boyutunu oluşturan sonuçları; empati becerisi, sağlıklı olma bilinci, geleceği planlayabilme, akademik gelişim ve yeteneklerde gelişimdir.

Tema kapsamında ortaya çıkan bir diğer sonuç beşinci sınıf öğrencilerinin duyguları ile ilgilidir. Sosyal katılım içerikli etkinliklere katılmanın öğrencilere yaşattığı mutluluk duygusu, öğrencilerin en çok vurguladıkları duygu ifadesi olmuştur. Mutluluk duygusunun nedeni olarak da öğrencilerin ders dışında kendilerinin gerçekleştirdikleri bir oluşuma katılıyor olmaları, farklı yönlerini geliştirdiklerine inanmaları ve takdir edilmeleri gösterilmiştir. Öğrencilerin yaşadıkları diğer duygular; birlik beraberlik ve öz güven duyguları da aslında dolaylı olarak mutluluk duygusunun oluşmasına temel oluşturan duygulardır. İlave olarak öğrenciler, çalışma güdülerinin, araştırma yapma isteklerinin, kendi başına başarabilme inançlarının ve sorumluluk bilinçlerinin bu şekilde arttığını da ifade etmişlerdir.

5.2. Tartışma

Araştırmadan elde edilen sonuçlar; vatandaşlık algısı, sosyal katılım algısı, sosyal katılım becerisinin geliştirilme süreci kapsamında tartışılmıştır.

Araştırma ile sosyal bilgiler öğretmeni ve beşinci sınıf öğrencilerinin örnek vatandaşı; hak, görev, sorumluluk bilincinde, vatan aidiyet duygusuna sahip, ülkesi ve dünya için gelişime yönelik üretkenlik göstererek toplumsal fayda girişimlerinde bulunan kişiler

olarak ortak bir görüş etrafında tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Belirtilen özelliklerden öğretmen ve öğrencilerin vatandaş algılarının devlet ile birey arasındaki karşılıklı kabullere dayandığı ve üretkenlik göstererek topluma katkı sağlama düzeyinde katılımcılık içerdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Beşinci sınıf öğrencileri ayrıca sosyal bilgiler öğretmenlerinden farklı olarak örnek vatandaşın, yardımseverlik, çalışkanlık, dürüstlük, sabır, hoşgörü, saygı gibi kişisel ve evrensel değerlere de sahip olması gerektiğini belirtmekle birlikte, eğitsel ve sosyal alanlarda gerçekleştirilen etkinliklere katılımı da örnek vatandaşın özellikleri olarak nitelendirmişlerdir.

Öğretmen ve öğrenci ifadelerine dayanan sonuçlar, ilk olarak 2018 Sosyal Bilgiler Programı açısından değerlendirildiğinde programdaki ifadelerle paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Programın özel amaçlarında belirtilen; vatan ve millet sevgisi, hakların bilinmesi ve kullanılması, sorumlulukların gerçekleştirilmesi, evrensel değerlere sahip olunması, üretkenlik davranışları gösterilmesi ifadelerinde belirtilen vatandaşlık anlayışı ile öğretmen ve öğrencilerin belirttikleri vatandaşlık anlayışları birbirleri ile örtüşmektedir (SBDÖP, 2018: 8). Programdan farklı olarak beşinci sınıf öğrencilerinin katılım içeren sosyal etkinlik faaliyetlerinde yer almayı iyi vatandaş özellikleri arasında belirtmişlerdir. Öğrencilerin burada katılma eylemini ön plana çıkararak etkin vatandaşın katılımcılık özelliğini göstermesine vurgu yaptıkları şeklinde yorumlanabilir.

İyi vatandaş özelliklerinin, hak, görev, sorumluluk bilinci, vatan aidiyeti, değerler, eğitsel sosyal etkinliklere katılım ve üretkenlik boyutları ile açıklandığı bu çalışmada vatandaşlık algısına ilişkin en çok vurgulanan, hak/görev ve sorumluluk kategorisi ile ilgili ifadeler olmuştur. İyi vatandaş niteliklerinin ortaya çıkarıldığı benzer çalışmalarda, Prior (1999) tarafından iyi vatandaşlığı 13 farklı boyutta, Kızılay'ın (2015) yedinci sınıflara yönelik iyi vatandaşın özelliklerini belirlemeye ilişkin çalışmasında, iyi vatandaşın, dokuz boyut altında nitelendirildiği; Dere, Kızılay ve Alkaya (2017) tarafından iyi vatandaşın nitelik ve davranış olarak 12 alanda değerlendirildiği, Bıçak ve Ereş'in (2018) öğretmenlerin, iyi vatandaş anlayışlarının üç farklı tipten oluştuğu görülmüştür.

Çalışmanın iyi vatandaş algısı ile ilgili bulguları, Prior'un (1999) çalışmasında ortaya çıkan, başkalarının refahı için endişe duyma, okul işlerine katılma, değerlere uygun davranma ve vatanseverlik boyutları ile; Kızılay'ın (2015) değerler, çevre bilinci, vatanseverlik, haklar ve eğitim boyutları ile; Dere, Kızılay ve Alkaya'nın (2017) kamu malını, doğayı korumak, vergi ödemek, askere gitmek, başkalarına yardım etmek, oy kullanmak, haklarının ve sorumluluklarının farkında olmak ve kurallara uyma olarak çeşitlenen davranışları ile; Bıçak ve Ereş'in (2018) yurtseverlik, eleştirel vatandaşlık ve katılımcı vatandaşlık boyutları ile benzer özellikler göstermektedir. Sosyal bilgiler öğretmeninin ve beşinci sınıf öğrencilerinin vatandaşlık algılarındaki, çalışma, vergi verme, kanunlara uyma, atık maddelerle ilgili geri dönüşüm yapma, kan verme, zor durumlarda destek vermeye gönüllü olma (Westheimer ve Kahne, 2004, 4-6) şeklindeki örneklerinin Westheimer ve Kahne'nin daha çok kişisel sorumluluk anlayışındaki vatandaşlık tipi ile de benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Araştırma sonuçlarında öğrencilerin iyi vatandaş algılarının bir kısmının kurallara, kanunlara uyma, başkalarının iyiliğine, başkalarını memnun etme üzerine kurgulandığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu yönde tespit edilen algıları sonucu ortaya çıkan davranışlar Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre 10-15 yaş aralığı kişiler arası uyum dönemi davranışları ile paralellik göstermiştir. Kohlberg'e göre bu dönemde çocuğun iyi davranış algısı, başkalarını memnun etme, geçimli ve uyumlu davranma üzerine kurgulanır. Bu dönemde doğru davranış, iyi çocuk olma, iyi öğrenci olma, iyi vatandaş olmadır (Aydın, 2003, s:48). Çalışma grubunda yer alan öğrenciler 11-12 yaş aralığındadırlar. Bu nedenle öğrencilerde Kohlberg'in kuramına uygun olarak kurallara, yasalara uyum gösterme eğiliminin, başkalarının da hoşuna gidecek türde davranışlarda bulunma isteğinin var olduğu söylenebilir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu, sosyal katılım algısına ilişkindir. Sosyal bilgiler öğretmeninin ve beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal katılım algıları, toplumsal düzeyde katkı sağlama veya toplumu ilgilendiren meselelerle ilgilenme yönünde gelişen toplumsal kapsam; bireysel gelişimi desteklenmesi, birlik beraberlik duygularını pekiştirilmesi ve

verimli zaman geçirilmesi çerçevesinde eğitsel/sosyal etkinlikler; derse katılım gösterme şeklinde akademik kapsam; diğer insanlarla empati ve saygı doğrultusunda kurulan iletişim becerileri ile hakları hak kullanımını açıklayan ifadeler çerçevesinde oluşmuştur. Sosyal katılım ile ilgili çalışmalara bakıldığında, Putnam (2000) tarafından sosyal katılımın, gönüllülük çalışmaları ve toplum hizmetine dahil olma olarak ve sosyal vatandaşlığı işaret ederek tanımlandığı; Adler ve Goggin (2005) tarafından sosyal katılımın, gönüllülük faaliyetleri toplu eylemler, siyasi eylemler ve sosyal değişim aracı olarak ele alındığı; Memişoğlu'nun (2016) çalışmasında sosyal katılımın öğretmenler tarafından toplumdaki sorunlara yönelik çözümler üretme şeklinde tanımlandığı belirlenmiştir. Coşkun ve Kodal'ın (2017) vatandaşlık kavramı çerçevesinde sosyal katılıma ilişkin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerini değerlendirdikleri çalışmalarında da öğretmen adaylarının sosyal katılımı, bütünleşme-kaynaşma, yardım-destek, gönüllülük etkinlikleri, duyarlılık, topluma katkı davranışları, bilgi-beceri geliştirme ve eğlence amaçlı etkinliklere katılma şeklinde tanımladıkları görülmüştür. Öğretmen adaylarının ayrıca sosyal katılım davranışı gösteren bireylerin özellikleri arasında, saygı, sevgi, duyarlılık ve liderlik özelliklerini ilk üç sırada ifade etkileri tespit edilmiştir. Alabaş'ın (2018) 1968-2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda sosyal katılım becerisinin yerini değerlendirdiği çalışmasında, belirtilen aralıktaki programlarda, sosyal katılım becerisinin en çok toplumsal amaçlı katılım boyutunun vurgulandığı, bu boyutta ise, grup faaliyetlerine katılma, toplumsal örgütler, birlikte çalışma, iş birliği, görev ve sorumluluklarını bilme, bir işte sorumluluk alma, topluma gönüllü hizmet etme, yardımlaşma, toplumsal veya küresel sorunların çözümüne katkıda bulunma kavramlarının belirgin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulgusunun toplumsal kapsam boyutu ile belirtilen çalışmaların sonuçları büyük oranda paralellik göstermektedir. Sosyal etkinliklere, grup faaliyetlerine katılma açısından ise araştırma sonuçları ile Coşkun ve Kodal'ın (2017) çalışmaları arasında benzerlikler görülmüştür.

Araştırma bulgularında sosyal katılım kapsamında değerlendirilen derse katılma, proje ödevi hazırlama gibi akademik çalışmaların; uzlaştırma, etkili iletişim, empati, medya

takibi olarak çeşitlenen iletişim becerilerinin ve hakların bilinmesi ve kullanılması durumlarının bahsi geçen çalışmalarda yer almadığı görülmüştür. Bu bulgulardan, derse, proje uygulamalarına katılma öğrencilerin düşüncelerini, duygularını, tespitlerini, önerilerini ifade ederek sosyal katılımın farklı bir gösterilme şekli olarak; iletişim becerileri ve haklar-roller bilgisi ile bunların kullanımının sosyal katılımın gösterilmesinde bir araç olarak ortaya çıktığı diğer çalışmalardan farklı olarak elde edilen sonuçlar olmuştur. Ayrıca eğitsel/sosyal etkinliklerde öğrencilerin birlik beraberlik duygularıyla hareket ediyor olmalarının, onların toptan bir iyilik anlayışını da benimsedikleri düşüncesiyle, sosyal katılım ile hedeflenen toplumsal dayanışmayı destekleyen bir nitelik olarak önemli görülmüştür.

Araştırmanın bulgularında ortaya konan sosyal katılım algılarına ilişkin çıkarımlar sosyal katılımın bir beceri mi yoksa bir yeterlilik mi olduğu konusunda üzerinde tekrar düşünülmesi gereken bir durum olarak görülmüştür. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi'nde (2015) yeterlilik seviyeleri tanımlanırken bilgi-beceri ve yetkinlik üçlemesi kullanılmıştır (TYÇ, 2015: 16). Burada belirtilen bilgi, çalışma ya da öğrenme alanına ilişkin gerçekler, ilkeler, teoriler ve uygulamalar ile ilgili kurama veya olguya dayalı bilgilerdir. Beceri, çalışma ya da öğrenme alanındaki bilginin kullanmasını ve bu yolla sorunların çözülmesini işaret eder. Yetkinlik ise, beceri ve bilgilerin bir sorumluluk alanında kullanılması, bu yolla öğrenme ihtiyaçlarının belirlenerek giderilmesi, toplumsal ve olayların ve sorumlulukların önemsenmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu açıdan bakılarak sosyal katılım kavramı tekrar ele alındığında, ilk olarak öğrencinin bu kavrama ilişkin hangi durumlarda nasıl uygulamalarda bulunabileceği ile ilgili bilgi sahibi olması gerektiği görülmüştür. Öğrencinin edindiği bilgileri uygulamaya dönüştürmek üzere harekete geçmesi belirli düzeyde bir kapasiteye sahip olmasını gerektirir ki bu kapasite girişimcilik, eleştirel düşünme, yaratıcılık, liderlik, problem çözme gibi bir dizi beceriyi içerir. Yetkinlikte ise bakılan istenen sonuca ulaşmada ihtiyaç duyulan özelliklerdir. Yani öğrencinin sorumluluk ve duyarlılık duygusuyla, bireysel veya grup olarak hareket etmesi, bu esnada ihtiyaçlarını belirlemesi yetkinliktir. Hepsinin toplamı, yaptığı işteki performansı da yeterliliktir. Belirtilen durum bir örnek üzerinden şöyle açıklanabilir:

<i>Sosyal Katılımın Konusu</i>	<i>: Doğal çevrenin korunması ve iyileştirilmesi</i>
<i>Bilgi</i>	<i>: Doğal çevrenin korunması yönünde kendi davranışlarının etkisinin olup olmadığı konusunda bilgi sahibidir ve yapacaklarının sosyal katılımın bir parçası olduğunun bilincindedir.</i>
<i>Beceri</i>	<i>: Konu ile ilgili politikaları, çevresindeki gelişmeleri değerlendirir, bir organizasyon başlatır ve arkadaşlarını bu organizasyona katılmaya yönlendirir. Başlatacağı organizasyonun amaçlarını uygulama aşamalarını, olası sonuçlarını belirler vb.</i>
<i>Yetkinlik</i>	<i>: Öğrenci konu alanında belirlediği konudan kendini sorumlu tutar, sonuca ulaşmada iş birliği yapmaya istekli ve uyumludur, sonuca ulaşmada gerekli olan öğrenme ihtiyaçlarının farkındadır.</i>
<i>Yeterlilik</i>	<i>: Öğrencinin bilgi, beceri ve yetkinlik alanlarında sergilediği performans bir sonuç olarak yeterlidir.</i>

Örnek üzerinden açıklandığı şekli ile ortaya çıkan sonuç, sosyal katılımın, Bilgi+Beceri+Yetkinlik içeren bir yeterlilik olduğudur.

Sosyal katılım becerisine ilişkin süreci niteleyen unsurlar, destekler ve engeller olarak iki tema altında ele alınmıştır. Sosyal bilgiler ders içeriği, ders kitabının özellikle örnek ve etkinliklerle desteklenen bölümleri, öğretmen tutum ve davranışları ile okul uygulamaları sosyal katılım becerisinin geliştirilmesi veya kazandırılmasında destekleyici bir etken olarak bulunmuştur.

Beşinci sınıf öğrencileri tarafından sosyal katılım ile ilişkili bulunan sosyal bilgiler dersi ile en çok sivil topluma ilişkin konuları sosyal katılım ile bağdaştırmışlardır. Sivil toplum kuruluşları, bireylerin sosyal katılım davranışlarının uygulamalarının görüldüğü, toplumun değişim ve gelişimine katkı sağlayan kuruluşlar olarak, Ersoy (2014)'un çalışmasında sivil toplum kuruluşu deneyimi yaşayan öğretmen adaylarının vatandaşlığa ilişkin, sosyal sorumluluk alma becerilerini, sosyal sorunlara karşı duyarlılık

kazanmalarında, toplumsal dayanışmanın önemini ve etkin vatandaşlığının anlamını fark etmelerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etkin vatandaşlığın bir gereği olarak sosyal katılımın sivil toplum kuruluşları aracılığı ile gerçekleşebilecek somut örnekleri ile ilişkili bulunması ölçüsünde bu çalışmanın sonuçları ile araştırmanın paralellik göstermiştir.

Demirhan'ın (2018) altıncı sınıf öğrencilerinin sivil toplum kuruluşları algısını ele aldığı çalışmasında öğrencilerin sivil toplum kuruluşu algısının kapsamlı olmamakla birlikte, sivil toplum kuruluşlarını gönüllülük ve yardım kavramları ile açıkladıkları, öğrencilerin sivil toplum kuruluşlarının toplumsal, bireysel ve kültürel yaşama sağladığı katkının farkında oldukları ve bu kuruluşlara üyelik konusunda pozitif bir algı taşıdıkları sonuçlarına ulaşıldığı belirtilmiştir. Çalışmanın topluma sağlanan fayda boyutu ile sivil toplum kuruluşlarına katılmaya isteklilik davranışları, araştırmadaki beşinci sınıf öğrencilerinin sivil toplum kuruluşlarına yaklaşımları açısından benzer nitelikler göstermiştir.

Hakların, sorumlulukların ve rollerin öğrenciler tarafından kazanılmasının, sosyal katılım davranışlarının ortaya çıkmasında etken olduğu sonucunun çıkarıldığı çalışma bulguları ile Akyıldız'ın (2015) çalışmasında, sosyal bilgiler öğretmenlerinin hak ve özgürlükler konuları aracılığı ile demokratik bir toplumun oluşmasına katkı sağlayacağı, öğrencilerin farklılıklara ve birbirlerine saygı duymayı öğrenecekleri, öz güvenlerinin artacağı yönünde ortak görüş oluşturduklarına dair sonuçları, demokratik bir toplumda sosyal katılım davranışlarının varlığının önemi açısından ilişkili bulunmuştur.

Sosyal katılım sürecinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülen diğer etken ders kitabıdır. Ders kitabında yer alan gazete ve internet haberlerinin, afiş ve hikaye örneklerinin, sıra sizde etkinliklerinin sosyal katılım becerisinin kazandırılmasının uygulama boyutu ile ilgili olarak süreci desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Avcı ve Faiz (2018), etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan beceri ve değerleri ders kitabı üzerinden değerlendirmişler, araştırmalarında, on üç beceri belirleyerek, en çok vurgulanan ilk üç becerinin sırasıyla; iş birliği, sosyal katılım, iletişim becerileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İlgili araştırmanın

sonuçları ile çalışma sonuçları ilgili öğrenme alanında ders kitabında sosyal katılım becerisine yer verilmesi açısından paralellik göstermiştir.

Şirin (2012) tarafından sosyal bilgiler ders kitaplarının etkililiğinin öğretmen görüşleri doğrultusunda ele alındığı çalışmada, araştırma grubundaki çoğu sosyal bilgiler öğretmenin kitaplardaki etkinlikleri yetersiz bulduğu, etkinliklerin öğrenci seviyelerine göre uyumsuz, ilgi çekicilikten uzak olduğuna vurgu yaptıkları, etkinliklerde değinilen becerilerin ise yaratıcılık ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağladığını ifade ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının etkililiğinin incelendiği araştırma sonuçlarının sosyal katılım açısından etkili bulunan ders kitabı etkisine yönelik sonuçları bu açıdan farklılık göstermiştir. Ancak bu çalışmada etkinlikler sadece sosyal katılım becerisi açısından ele alındığı için farklılık, sadece bu alan için söz konusudur.

Sosyal katılım becerisinin kazandırılmasında sürece olumlu etki eden bir diğer husus öğretmen tutum ve davranışlarıdır. Özellikle sınıf ortamındaki demokratik uygulamaların, teşvik edici ve cesaretlendirici davranışların, güdüleyici mesajların verilmesinin sosyal katılım becerisinin kazanılmasını destekleyen bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vatandaşlık eğitimi ile demokratik toplum anlayışının güçlendirilmesinde temel görevlerin öğretmenlere düştüğü, (Büyükkaragöz ve Kesici, 1998; Torney-Purta vd., 2001; Finkel ve Ernst, 2005) konu ile ilgili çalışmalarda belirtilmiştir. Gül ve Saraç'ın (2018) araştırmalarında, öğretmenlerin demokratik tutumu, herkese eşit davranma, farklı düşüncelere saygı duyma kişisel hak ve özgürlüklere saygı duyma, otoritenin sorgulanabilmesi, çoğunluğun kararlarının uygulanması şeklinde algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Turabik ve Gün (2016) tarafından öğretmenlerin demokratik sınıf yönetimi tutumları ile öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, öğretmenlerin demokratik sınıf yönetimi tutumlarının öğrencilerin eleştirel düşünme eğiliminin önemli bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Çelik, Toraman ve Çelik (2018) tarafından öğrenci başarısının derse katılım ve öğretmen yakınlığıyla ilişkisinin incelendiği çalışmada, dersteki duyuşsal katılım arttıkça akademik başarının da arttığı belirlenmiştir. Akademik başarı ile davranışsal katılım-uyma/itaat arasında negatif, buna

karşın başarı ile sınıf katılımı arasında pozitif yönde ilişki bulunduğu, bu sonuca göre de davranışsal boyutta uyma - itaatin artması başarıyı düşürürken, sınıf katılımının artması nın ise başarıyı artırdığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca genel akademik başarı ile hissedilen öğretmen yakınlığı arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Bunun anlamı da hissedilen öğretmen yakınlığı düzeyi arttıkça akademik başarının da arttığıdır (Çelik ve diğerleri, 2018: 215). İlgili çalışmaların sonuçlarındaki olumlu öğretmen tutumlarının öğrencilerin farklı alanlardaki tutum ve davranışlarına olumlu etkileri ile araştırmadaki öğretmen tutumlarının sosyal katılım becerilerini geliştirmesi üzerindeki etkisi tutum, davranış ve beceriler kapsamında benzerlik göstermiştir.

Okul uygulamaları kapsamında gerçekleştirilen bilimsel, sanatsal, sportif etkinlikler beşinci sınıf öğrencileri ve sosyal bilgiler öğretmeni tarafından sosyal katılım davranışlarını destekleyici olarak görülmüştür. Gilman, Meyers ve Perez'in (2004) yapılandırılmış ders dışı etkinliklerin ergenlere olan etkisini değerlendirdikleri çalışmalarında, bu etkinliklere katılmanın öğrenciler için çeşitli olumlu sonuçlarla ilişkilendirildiği, öğrencilerin, akademik, öz-kavram, yaşam memnuniyetinin bunlardan biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Karadeniz ve Ata (2013) tarafından sosyal bilgiler dersinde proje fuarının kullanılmasına ilişkin öğrenci görüşlerinin irdelendiği araştırmada, sosyal bilgiler proje fuarına katılan öğrencilerin bu süreçten duygusal olarak nasıl etkilendiklerini de araştırma sonucu olarak ortaya çıkarılmıştır. Proje fuarına katılan öğrenciler gösterdikleri katılımından dolayı en çok mutluluk duygusunu yaşadıklarını vurgulamışlardır. Sonuçlar kazanım açısından değerlendirildiğinde öğrenciler tarafından birinci sırada dile getirilen kavramların; bilişsel düzeyde bilgi, duyuşsal düzeyde öz güven, sosyal düzeyde paylaşım, iletişim, ifade becerileri, fiziksel düzeyde el becerisi gelişimi olduğu, kişisel gelişim adına da deneyim kazandıkları ve yeteneklerini keşfettikleri tespit edilmiştir. Birtürk'ün (2014) rekreatif etkinliklerin seviye belirleme sınavına girecek ilköğretim öğrencilerinin durumluk ve sürekli kaygı düzeyine etkisinin araştırıldığı çalışmada, on iki haftalık bir etkinlik programı uygulanmış, katılan öğrencilerin katılmayanlara göre durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin azaldığı görülmüştür. Meadows (2019) tarafından ders dışı etkinliklere katılımın öğrenciler

üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada, ders dışı faaliyetlerin akademik başarı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, özellikle müzik alanındaki katılımların, dil sanatları ve matematik performansı arasında pozitif bir korelasyon ortaya koyduğu, problem çözme becerileri ile yaratıcılıkla ilgili pozitif bulguların elde edildiği görülmüştür (Meadows, 2019: 26-29). İlgili çalışmaların sonuçlarında belirtilen farklı sosyal etkinliklerin öğrencinin öğrenme davranışlarına, başarılarına, motivasyonlarına, duyu durumlarına olan olumlu etkisi çalışmanın sonuçları ile ilişkili bulunmuştur.

Çengelci'nin (2013) sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenmeyle ilişkin görüşlerinin incelendiği çalışmada, araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin daha çok tarih ve coğrafya konularının öğretiminde sınıf dışı öğrenmeden yararlandıklarını belirttikleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda gezi ve gözlem içerikli etkinliklerin öğretmenler tarafından örneklendirildiği görülmüştür. Ayrıca öğretmenler tarafından genel olarak sınıf dışı öğrenme etkinliklerinin ve ürünlerinin performans çalışması şeklinde değerlendirerek ders değerlendirme notuna dönüştürüldüğü belirlenmiştir (Çengelci, 2013: 1833-1834). Sınıf dışı eğitim öğrencilerde katılım, sorumluluk, duyarlılık, iş birliği gibi davranışların geliştirilmesi, farklı bakış açıları kazanmaları açısından sosyal bilgiler eğitiminde önemli ve etkili bir uygulamadır. Sınıf dışı eğitim kapsamında gerçekleşecek olan etkinliklerin öğretmenler tarafından tarih ve coğrafya alanlarına yönelik gezi ve gözlemlerle sınırlı algılanması, sosyal katılım becerisinin deneyimlenebileceği vatandaşlık eğitimine yönelik sınıf dışı ortamların da düzenlenebileceğinin akla gelmemesi bu açıdan öğretmenlere ilişkin bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal katılım becerisinin kazanılmasında ve geliştirilmesinde engel teşkil eden durumlar *Sosyal Katılım Engelleri* teması altında verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre bu engeller, öğretmen tutum, inanç ve davranışları, öğrenci eğilim inanç ve davranışları ve okul ve veli etkisi şeklinde kategorilendirilmiştir. Konuya ilişkin ilgili literatür incelendiğinde, sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan becerilerin kazandırılmasına ilişkin yapılan araştırmalarda, bazı durumların becerinin kazanılmasına engel oluşturduğuna yönelik sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Özdemir (2007) tarafından, sosyal bilgilerde

düşünme becerilerinin kazandırılma düzeyinin öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda araştırıldığı çalışmada, araştırmaya katılan öğretmenlerin, sosyal bilgiler dersinin eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, sorun çözme ve karar verme becerilerini kısmen kazandığı görüşünde oldukları, becerilerinin yeterli düzeyde kazandırılmasını engelleyen etkenlerin içinde de en çok becerilerinin kazandırılması için yeterli ortam ve olanakların sağlanamaması ile öğrencilerin okulda öğrendikleri ile okul dışında öğrendikleri arasında bir tutarlılık sağlanamamasının vurgulandığı görülmüştür. Öztürk ve Mutlu'nun (2017) sosyal bilgilerde beceri öğretimi ile ilgili çalışmalarında, öğretmenlerin çalışmada adı geçen beceri ve değerlerin kazandırılmasının önemli olduğuna ve öğrencilerin sınav odaklı ve bilgi ağırlıklı öğrenmelerinin onların gelecek hayatlarında sahip olmaları gereken yaşam yeterliklerini kazanmasında olumsuz etki yapacağına inanmasına rağmen beceri ve değer temelli bir öğretim pratiğini gerçekleştiremedikleri, bunun nedeni olarak genelde öğrenci-veli-yönetim unsurlarının sınav odaklı bir öğretim talebinde bulunuyor olmalarının önemli bir yer tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili çalışmaların sonuçları ile çalışmada ortaya çıkan zaman ve ortam kısıtlılığı ile akademik başarının ön planda tutulması ile ilgili sonuçlar benzerlik göstermiştir.

Mutluer'in (2013) sosyal bilgiler öğretim programlarında yer alan becerilere ilişkin öğretmenlerin görüşlerini incelediği araştırmasında, öğretmenlerin önemli bir bölümünün sosyal bilgiler dersini bilgi tabanlı olarak gördüğü, ayrıca programdaki beceriler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları belirtilmiştir (Mutluer, 2013: 361-362). Sezer (2018) tarafından sınıf yönetiminde öğretmen tutumlarının irdelendiği çalışmada, öğretmenlerin sınıf yönetiminde gösterdikleri olumsuz tutum ve davranışlarının, öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimini olumsuz, olumlu tutum ve davranışların da olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf yönetiminde otoriter ve cezalandırıcı, kayıtsız/ilgisiz, eşitlik ve adalet ilkesine aykırı, alaycı ve aşağılayıcı tutuma sahip öğretmenlerin, öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Sezer 2018: 543-545). Can ve Baksi'nin (2014) öğrencilerin sınıf içi tutum ve davranışlarının öğretmenlerin sınıf yönetimine etkisinin araştırıldığı çalışmada, öğrenci görüşlerine göre, sınıf içinde

öğrencilerin dersin akışını bozma, dersi dinlememe, saygısızlık ve izinsiz konuşma şeklinde istenmeyen davranışlarına karşı öğretmenlerin genellikle, olumsuz davranan öğrenciye sözlü uyarıda buldukları, olumlu davranışları ise yüksek not vererek veya öğrencileri tebrik ederek ödüllendirdikleri görülmüştür (Can ve Baksi, 2014: 93-97). İlgili çalışmaların sonuçlarında belirtilen, engel olarak görülen unsurlar; sosyal bilgiler dersinin bilişsel öğrenmelere dayandırılması, sınıf yönetimindeki olumsuz öğretmen davranışlarının tür ve etkileri açısından olumsuz öğretmen tutumlarının öğrencilerin sosyal gelişimini etkilemesi kapsamında ilişkili bulunmuştur.

Çalışmada, öğrencilerin sosyal katılım gösterebilecekleri alanlarda onları davranışta bulunmaktan alıkoyan unsurlar, *öğrenci eğilim, inanç ve davranışları* olarak kategorilendirilmiştir. Beşinci sınıf öğrencilerinin, işe yaramayacağını düşünme, kendilerini yetersiz bulma, otorite korkusu, eleştirilme kaygısı, otoriteyi kabul etme, üst sınıf baskısı, başarısızlık korkusu ve kayıtsızlık gibi nedenlerle katılım gösterebilecekleri alanlarda geri durdukları görülmüştür. Ersöz ve Duruhan'ın (2015) yedinci sınıf öğrencilerinin okuldaki demokratik yaşantı algılarının incelendiği çalışmada, öğrencilerin okul hayatında etkinliklere katılımlarının yüksek olduğu, okul ortamında haklarının ve görevlerinin farkında oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin, okul ortamında yüksek düzeyde vatandaşlık eğitimi aldıklarını düşündükleri, demokratik eğitim anlayışına uygun şekilde okul ortamında alınan kararlarda kendilerinin de katılımlarının olduğunu belirttikleri fakat liderlik yapabilme konusunda çekingen davranabildiklerini ifade ettikleri tespit edilmiştir. İlgili araştırmanın sonuçları ile çalışma bulguları belirtilen açılarda farklılık göstermiştir.

Yönetici ve çalışanların sorumlulukları paylaşmaları, çalışanların örgütle ilgili her karara katılmaları felsefesine dayanan Z kuramının eğitimde uygulanabilirliğini inceleyen Beycioğlu'nun çalışmasında, Türkiye'deki okulların, uzun dönem istihdam ve bireysel sorumluluk alanında kurama uygunluk gösterdiği ancak, kararlara katılımın okullarda yaygın ve etkin bir şekilde uygulanmadığı tespitlerine ulaşıldığı görülmüştür (Beycioğlu, 2007, 70). Çalışmanın bu bulgusu ile araştırmada öğrencilerin okulda kendilerini ilgilendiren

kararlara katılma gibi bir durumun gözlemlenmemiş olması ve öğrencilerin de bu yönde görüş bildirmeleri açısından çalışma sonuçları ile ilişkili bulunmuştur.

Sarışık (2015) tarafından, katılıma ilişkin olumsuz tutumların da çocukların katılımını engellediği, bunda eğitim sistemindeki sorunların çocukların katılımı açısından sorun oluşturduğu, sistem sorunlarının, seçmeli ders açacak sınıf bulunmaması, çocukların faaliyetlere ayıracak zamanının olmaması, çocukların hangi konuda ve ne kadar söz sahibi olacağını yetişkinlerin belirlediği, kurul, okul meclisi gibi ilgili mevcut kurumların kağıt üzerinde kaldığı Eğitim Reformu Girişimi'nde yer alan sonuçlar ile araştırma bulguları, zaman sınırlılığı, otorite etkisi ve okul meclisi uygulamaları açısından araştırma bulguları ile örtüşmektedir.

Yücel (2013) tarafından çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde kendi iradesinin ne ölçüde dikkate alındığı ile ilgili çalışmada, çocuğun yararının belirlenmesinde çocuğun iradesinin yani duygularının, düşüncelerinin ve isteklerinin göz önünde bulundurulması gerektiğinin önemle üzerinde durulmuştur. Çocuk adına verilen kararlarda çocuğa rağmen çocuğun esenliğinin sağlanmasında çocuğun kişiliğine de saygı duyulması kolay olmayacağından her zaman çocuğun esenliğinin sağlanamayacağı da belirtilmiştir. Çocuk yararına verilecek kararlarda görecelik unsurunun da etken olması bazen iyi niyetle başlanılmış işlerde gerçekten çocuğunun yararının gözetilip gözetilmediğinde karışıklıkların ortaya çıkması muhtemel olmaktadır (Yücel, 2013: 117-120). Bu doğrultuda düşünüldüğünde araştırmada öğretmen tutumlarındaki öğrencilere duyulan güvensizlik veya kalıp yargılarda veya öğrencilerin kendilerine yönelik yetersizlik inançlarında çocuğun yüksek yararının düşünülerek hareket edildiği ancak bu iyi niyetin her zaman çocuğunun yararına sonuçlanmadığı, daha doğru ifade ile bu türdeki davranışların öğrencilerde kendisi adına karar veren bir mekanizma varlığının onların katılım davranışlarında daha çekimser davranışlar sergilemeye neden olabileceği sonuçlarına ulaşılması çocuk adına alınan kararlarda farklı durumlarda uygulanabilecek ayrıntılı bir yönergenin bulunması gerektiğine duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

Öğrencilerin katılım davranışlarını engelleyen öğretmen ve öğrenci eğilim, inanç, davranışlar genel olarak değerlendirildiğinde aslında bu durumun temelini öğretmen ve idarecilerin sergiledikleri tavırlara dayandığı görülmüştür. Öğrencileri kendini ifade etmekten, derse, etkinliğe, herhangi bir oluşuma katılmaktan alıkoyan çekincelerin, çalışma ile ortaya çıkan ve literatürde de belirtilen olumsuz öğretmen ve idareci tutumlarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Gözlem süresince öğrencilerle kurulan diyaloglardan öğrencilerin aslında temel beklentilerinin kendilerinin dinlenmesi, fikirlerine saygı gösterilmesi, olumlu anlamda yaptıklarının veya yapabileceklerinin önemsenmesi, herhangi bir şey ortaya koyduklarında bu bir görüş de olabilir, istek veya ihtiyaç da, geliştirdikleri bir proje de olabilir bunun geri bildirimini kendilerine yapılması yönünde olduğu fark edilmiştir. Bir birey olarak kendisinin de toplumda benzerlik ve farklılıklarıyla var olduklarını hissetmek isteyen öğrencilerin, öğretmen ve okul idarecileri tarafından her durumda eleştirilmeden, yargılanmadan ve gerçekten önemsenerek dinlenmeleri onların kendilerini daha güvenli ve adil bir ortamda daha çok katılım göstermelerini sağlayacak türde davranışlar göstermelerinin yolunu açacaktır.

Öğrencilerin okul ortamı içinde ve dışında sosyal katılıma ilişkin deneyimledikleri davranışlar Hart'ın (1992) katılım merdivenine göre değerlendirildiğinde, öğrencilerin sosyal/eğitsel/sportif/bilimsel etkinlikler kapsamında gerçekleştirdikleri katılım davranışları katılım merdiveninin, ilk üç basamak olan katılımın gerçekte olmadığı “manipülasyon, dekorasyon, sembolik” basamaklarında ve dördüncü aşama olan “görevlendirilip bilgilendirme aşaması”nda gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin okulda düzenlenen şiir dinletisinde, organizasyonun düzenlenme fikri öğretmenlere aittir. Okunacak şiirlerle ilgili öneriler öğretmenler tarafından hazırlanmıştır. Öğrenci kendisine sunulan öneriyi değiştirme hakkına sahiptir. Konu ile ilgili öğrencilerle görüşüldüğünde organizasyona neden katıldıkları, neden bir düzenlemenin yapıldığı konusunda yüzeysel bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Ailelerin izleyici olarak yer aldığı organizasyonda, öğrencilerin aileleri ve öğretmenleri tarafından performansları sonrasında alkışlanmaları, takdir edilmeleri onların bu etkinlikte yer almaları yönünde öne sürdükleri temel neden olmuştur.

Sosyal katılım deneyimleri başlığı altında gerçekleştirilen sosyal katılım davranışlarından bazılarının ise katılımın başlatıcılarının öğrenciler olması açısından katılım merdiveninin 7. aşaması olan “çocuklarca başlatılan ve çocuklar tarafından yönetilen” basamağa uygun içerikte gerçekleşmiştir. Öğrencilerin bu alanda, “mavi kapak toplama, imza kampanyası” projeleri, belirtilen basamağa örnek oluşturmuştur. Diğer deneyimler olan, sivil toplum kuruluşlarına bağışta bulunma 6. basamağa; öğrencilerin fikirlerini dile getirmeleri ise 5. basamağa uygun örnekler oluşturmuştur.

Öğrencilerin sınıf ve okul kapsamında gerçek anlamda katılımlarını arttırmak üzere yapılabileceklerin başında kalıp oluşumlardan çıkarak esnekliğin temel alındığı ortamların oluşturulması faydalı olabilir. Buradaki esneklik sınırsızlık anlamında da yorumlanmamalıdır. Eğitim sisteminde belirlenen yasa ve kurallar çerçevesinde öğrencilerin özgürce yer alabileceği oluşumların okullarda sağlanması ve öğrencilerin buralarda istek, düşünce, öneri ve beklentilerini dile getirip uygulamaya koyabilecekleri olanakların onlara tanınması başlangıç aşaması için yapılması gerekenlerdir. Öğrencilerin sadece kendilerine görüşlerinin sorulduğu zamanlarda bunları ifade etmelerinin tanındığı düzenlemeler sınırlılık ifade eder. Bunun yerine sorun veya isteklerin öğrenciler tarafından herhangi bir ortam ve zaman kısıtlılığı olmadan dile getirilmesi ve öğrencilerin kendilerinin dinlenip dikkate alınacaklarını bilmeleri gerçek anlamdaki katılımın önünü açacaktır. Bu aşamada okulda geçirilen sınırlı zaman dilimi de kısıtlayıcı olabileceğinden dijital ortamlardan yararlanılabilir. Okulların mevcut web sitelerinde öğrencilerin görüşlerini paylaşabileceği, proje tasarımlarını, bunlarla ilişkin çalışmalarını ve sonuçlarını sunabilecekleri, kampanyalar düzenleyebilecekleri platformların oluşturulması onların katılım davranışlarını daha çok sergileyebilmelerini sağlayabilir. Hatta bu durum diğer okullarla kurulacak bir ağ sistemi ile genişletilerek iş birliği ve dayanışma ile yürütülürse daha çok öğrencinin işin içine girmesi kolaylaşabilir ve bütüncül bir katılım gerçekleşebilir.

Sosyal katılım sürecinin sonucu olarak değerlendirilen “Yansıyan Etki” teması altında araştırma bulgularından ilki, sosyal katılım deneyimi yaşayan öğrencilerin kendilerini bazı alanlarda geliştirdiklerinin hem kendileri tarafından hem de sosyal bilgiler

öğretmeni tarafından dile getirildiğidir. Yansıyan etkinin davranış boyutunu oluşturan sonuçları; empati becerisi, sağlıklı olma bilinci, geleceği planlayabilme, akademik gelişim ve yeteneklerde gelişimdir. Mamur Işıklı'nın (2018) çocuk meclisi mekanizmalarının çocukların katılım haklarını geliştirmedeki rolünü belirlemeyi amaçladığı çalışmada, çocuk meclisine katılan öğrencilerin, kendilerini rahat bir şekilde ifade edebildiklerini, söylemlerinin dikkate alındığını ve bu durumun onları mutlu ettiğini, kendilerini geliştirdiklerini düşündüklerini, öz güvenlerinin geliştiğini, sorumluluk duygularının arttığını, haklarını daha iyi öğrendiklerini dile getirdikleri, dolayısıyla bu uygulamanın çocukların katılım ile ilgili becerileri kazanmaları için fırsat sunduğu sonuçları ile; Görkem (2012) tarafından ilk okul öğrencilerinin sosyal etkinliklere katılma durumları ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, öğrencilerin sosyal etkinlikler aracılığı ile yeni arkadaşlıklar kurduklarını, bu etkinliklerin kendilerine yeni beceriler sağladığını ve bu etkinliklerin ders başarılarını olumlu yönde etkilediğini düşündükleri görülmüştür. Ayrıca sosyal etkinliklere katılan öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenme durumunu bire bir yaşadıkları, ders dışında yapılan sosyal etkinlikler sayesinde öğrencilerin sosyalleşmekte, kendilerini daha rahat ifade edebilmekte ve yaratıcılık göstermede geliştikleri sonuçları ile; Yıldırım'ın (2018) bilim şenliklerinin ortaokul altıncı sınıf öğrencilerinin problem çözme beceri düzeylerinin gelişimine anlamlı seviyede katkı sağladığı ve araştırma tamamlandıktan üç ay sonra da bu gelişimin korunduğu, bu sonucun temel nedeninin bilim şenliklerinde öğrencilerin aktif olarak yer almaları, bilimsel araştırma sürecine uygulamalı olarak doğrudan katılmaları ve bir bilim insanı gibi çalışarak bir probleme çözüm bulma veya ürün ortaya koyma heyecanını yaşamaları ile açıklandığı sonuçları ile; Çavuş, Topsakal ve Kaplan'ın (2012) informal eğitim ortamlarının öğrencilerin çevre bilinci üzerindeki etkilerini inceledikleri araştırmalarında, bu ortamların formal öğrenme ortamlarına göre daha etkili bulunduğu, öğrencilerin duyuşsal alanda merak, duyarlılık ve öz güven duygularında artışın izlendiği sonuçları ile Acar ve Gündüz'ün (2017) ders dışı etkinliklerin ilkokul öğrencileri üzerindeki katılım motivasyonlarının değerlendirildiği çalışmada, etkinliklerin “eğlence”, “başarı / statü” ve “hareket / aktif olma” gibi alt boyutlarının

vurgulandığı, katılımların öğrenciler üzerinde coşku ve heyecanın yanı sıra fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişmelere katkı sağladığına yönelik sonuçları ile araştırma sonuçları arasında benzerliklerin görüldüğü tespit edilmiştir.

Bruyere'in (2010), Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan çocukların katılım hakkına ilişkin 12, 13 ve 15. maddelerinin pozitif gençlik gelişimindeki yeri ve önemini incelediği çalışmasında, yapılan uygulamalı çalışmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonuçlarına göre; okul, aile, sürdürülebilir bir çevreye, toplum gibi sosyal ortamlara aktif bir şekilde katılan çocukların katılım haklarını yerine getirdiklerinde bundan olumlu bir şekilde etkilendikleri görülmüştür (Bruyere, 2010: 214-215). Araştırma sonuçlarında öğretmen ve öğrencilerin katılım süreçlerine dahil olunmasına ilişkin öğrencilerin olumlu duygu, davranışlara sahip olduklarını ifade ettikleri, akademik başarı ve beceri alanlarında gelişme kaydettiklerini bildirdikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin belirttikleri alanlarda pozitif bir seyir gösteren bu durum, ilgili araştırmanın sonuçları ile paralellik göstermiştir.

5.3. Öneriler

Sosyal katılım becerisinin kazanılma ve geliştirilme sürecine yönelik olarak sosyal bilgiler dersinde ve okul uygulamalarında araştırma sonucunda ortaya çıkan sorunlar ve eğitim ihtiyaçları doğrultusunda, bu başlık altında önerilere yer verilmiştir. Öneriler, sınav sistemine, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına, okul uygulamalarına, sosyal bilgiler öğretmenlerine ve lisans öğrencilerine yönelik olarak olarak gerçekleştirilmiştir.

Sınav Sistemine Dair Öneriler

Akademik başarılarla odaklanılarak not karşılığı olmayan sosyal katılım becerisinin kazanılmasının ikinci plana atılmasının önüne geçmek için öğrencilerin ortaokul eğitim-öğretim yılları süresince hazırlayabilecekleri sosyal katılım projelerinin, onların liselere giriş sınavlarında artı bir değerlendirmeye alınması (bu durum diğer beceriler için de geçerli olabilir), bu konudaki ilgi ve bilincin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle öğrenciler tarafından düzenlenen sosyal projeler belgelendirilerek belirli bir puanlama sistemi ile değerlendirmeye alınmalıdır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına İlişkin Öneriler

Araştırma sonuçları göstermiştir ki sosyal bilgiler öğretmeni ve öğrenciler, sosyal katılım becerisi ile ilgili bir bilgiye sahip olmakla birlikte edindikleri bilgilerin uygulama boyutu ile ilgili yeterli olanağa erişimde bazı engellerle karşı karşıyadırlar. Sınırlılığın temel nedeni, özellikle sosyal bilgiler öğretmeni tarafından “zaman” kısıtlılığı altında çeşitlendirilmiştir. Buna ek olarak genel anlamda sosyal katılımın da içinde bulunduğu beceri eğitiminin hem öğretmenler hem öğrenciler açısından akademik başarının gerisinde bırakılıp ikinci plana itilmesi beceri eğitimi konusunda farklı bir engel oluşturmuş ve bu durum beceri eğitiminin yeterince önemsenmemesine neden olmuştur. Belirtilen gerekçelere dayanarak sosyal bilgilerde sosyal katılım becerisi ve diğer becerilerin etkin bir şekilde ele alınabilmesi için ilk olarak beceri eğitimi bir ders olarak programa eklenmelidir.

Becerilerin ayrı bir ders olarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına alınması ile birlikte bu alanda yer alan bütün becerileri kapsayacak şekilde öğretmen ve öğrencilere yönelik etkinlik ağırlıklı bir ders kitabı hazırlanması da dersin etkililiğinin artırılmasına katkı sağlayabilir. Bu nedenle sosyal bilgiler dersi becerilerine ilişkin bir ders kitabı da düzenlenmelidir. Böylece alana ait kazanımların sadece örtük bir şekilde değil, ortaokullarda *Beceri Eğitimi Dersi* adı altında yapılandırılması; becerilerin öğretiminin öneminin, öğretmen, öğrenci ve veliler tarafından anlaşılması ve becerilerin sistemli, uygulamaya yönelik bir şekilde kazanılması konusunda bir basamak oluşturulacaktır.

Okul Uygulamalarına İlişkin Öneriler

Okul ortamlarında öğrencilerin kendi düşüncelerini daha kolay ifade edebilmelerine olanak tanıyacak, onlarda katılımın bir alışkanlığa ve yeterliliğe dönüşmesine katkı sağlayacak, okulla veya toplumla ilgili gelişimsel ve girişimsel fikirlerin dile getirilebileceği “Haftanın Önerisi” şeklindeki bir okul uygulamasının gerçekleştirilmesi sosyal katılımın geliştirilmesi ve içselleştirilmesini kolaylaştıracaktır. Benzer şekilde aktif olarak sosyal katılım davranışlarını sergileyen öğrencilerin, “ayın öğrencileri” gibi okul genelinde takdir edildiği kutlama, teşekkür şeklindeki duyurular, öğrencilerin bu konuda davranış göstermeleri yönünde motivasyonlarının artmasını sağlayacaktır. Böylece okullarda

oluşturulacak “katılım atmosferi” ile öğrencilerin sosyal katılım davranışları nitelik ve nicelik olarak gelişebilecektir.

Okullarda belirli gün ve haftalarla ilgili etkinliklere ilişkin dönem başlarında, çoğunluğunu öğrencilerin oluşturacağı komitelerin kurulması, kutlama etkinliklerinin içeriğinin planlamasının ve uygulamasının öğretmen rehberliğinde öğrenciler tarafından belirlenmesi; öğrencilerin katılımı deneyimleyebilmelerine, okul ile ilgili kararlara katılmalarına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda okullarda aktif bir şekilde çalışan “*öğrenci etkinlik komiteleri*” oluşturulmalıdır.

Okullarda, sosyal bilgiler öğretmenlerinin rehberliğinde yürütülecek, toplumda mevcut olan sivil toplum kuruluşlarının birer masasının oluşturulup, kuruluşların yürüttüğü faaliyetlerin okul ve eğitim ayağının okuldaki öğrenciler tarafından dönüşümlü bir şekilde gerçekleştirilmesi, öğrencilerin sosyal katılıma yönelik farkındalıklarının oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda okullarda yaş sınırı gözetilmeksizin, üyelerini öğrencilerin oluşturduğu “*okul sivil toplum komiteleri*” (OSTK) oluşturulmalı ve bu alandaki öğrenci çalışmaları desteklenmelidir.

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Yönelik Öneriler

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, derse giriş etkinliklerinde öğrencilerine “*bu hafta/ay toplum için ne yaptın?*” adı altında gerek konu ile ilgili haberlerin gerekse öğrencilerin kendilerinin yaptıkları etkinliklerin değerlendirildiği, öğrenci görüşlerine yer veren uygulamalar yapmaları, öğrencilerin hem topluma aitlik duygularının gelişmesini hem de sosyal katılımının önemini ve kendilerinin bu süreçteki rollerinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle haftalık üç ders saati şeklinde yürütülen ders sürecinin ilk ders saatinin on beş dakikası sürekli bir uygulama olarak bu türdeki etkinliklere ayrılmalıdır.

Benzer şekilde sınıflarda problem ve çözüm önerileri panolarının oluşturularak, herhangi bir zaman kısıtlaması yapılmadan öğrencilerin belirledikleri sorunlara yine öğrencilerin getirdikleri çözüm önerileri şeklinde sergilenen öğrenci ifadelerine yer verilmesi, onların toplumsal sorunlara duyarlılıklarını artıracak hem de çözümün bir parçası olduklarına yönelik inançlarını güçlendirecektir.

Lisans Öğrencilerine Yönelik Öneriler

Yükseköğretim düzeyinde sosyal bilgiler eğitimi alan öğrenciler lisans eğitimleri süresince “topluma hizmet uygulamaları” “sosyal proje geliştirme” gibi dersleri almaktadırlar. Lisans öğrencilerinin bu ders ve ders uygulamaları aracılığı ile edindikleri deneyim ve görüşlerini, öğretmenlik mesleklerini yerine getirdikleri süreçte kendi öğrencileri ile gerçekleştirebilecekleri projelere dönüştürmeleri sosyal katılım becerisinin kazanılmasında olumlu bir etki oluşturacaktır. Ayrıca lisans öğrencilerinin “öğretmenlik uygulaması” kapsamında okullarda gerçekleştirdikleri öğretmenlik stajlarında ortaokul öğrencilerine sosyal katılım deneyimi imkânına erişebilecekleri öğrenme ortamları oluşturmaları ortaokul öğrencilerinin bu konuya ilişkin bilinç ve farkındalıklarının oluşmasına, tutum ve davranışlarının olumlu gelişmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Z. ve Gündüz, N. (2017). Participation motivation for extracurricular activities: Study on primary school students. *Universal Journal of Educational Research*, 5(5), 901-910.
- Adler, R. P. and Goggin, J. (2005). What do we mean by civic engagement? *Journal of Transformative Education*, (3), 236-253.
- Akar, H. ve Keser Aschenberge, F. (2016). Özel bir okuldaki öğrencilerin vatandaşlık bilgileri ve vatandaşlık kavramlarına ait algıları: Karşılaştırmalı uluslararası bir bakış. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 6(12), 115-132.
- Akyıldız, S. (2016). Hak ve özgürlüklere saygı değerini kazandırmada sosyal bilgiler öğretmenlerince yapılan etkinlikler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24 (3), 1271-1288.
- Alabaş, Ç. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında (1968-2018) sosyal katılım becerisinin yerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Alankuş, S. (2012). *Çocuk odaklı habercilik*. Hak Haberciliği Dizisi 3, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları 11.
- Altınok, A. (2012). *Sosyal katılım faaliyetlerinin 12-14 yaş grubu öğrencilerinin sosyal problemlere olan duyarlılıklarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Altıntaş, İ. N. ve Kozaner, Ç. (2016). Sınıf öğretmenliği ve sosyal bilgiler öğretmenliği adaylarının aktif vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırılması, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(34), 505-518.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of The American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.
- Avcı, A. A., İbret, Ü. B., Avcı, K.E. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatanseverlik değerinin kazandırılmasına yönelik görüşleri. *Elementary Education Online*, 16(4), 1558-1574.

- Aydın, M. Z. (2003). *Ahlak öğretiminde örnek olay incelemesi yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aykaç, N. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim-öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (22), 46-73.
- Bakioğlu, A. ve Kurt T. M.Ü. (2009). Öğretmenlerin demokrasi vatandaşlık ve vatanseverlik algılarının nitel olarak incelenmesi. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(29), 19-39.
- Balbağ, N. L., Bayır, Ö. G., Ersoy, A. F. (2017). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersini öğretmenler ve öğrenciler nasıl algılıyor? *Sakarya University Journal of Education*, 7(1), 223-241.
- Baloğlu, U. N. (2013). Comparison of 8th grade American and Turkish Students' Perceptions about Citizenship. *Education and Science*, 38(170), 281-293.
- Barth, J. L. (1991). *Elementary and junior high/middle school social studies curriculum, activities and materials*. Third Edition, Lanham University Press of America, Inc.
- Başaran, T. (2007). *İlköğretim okullarında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Beyazova, A., Kılıç, A.Z., Durmuş, G., Akboğa, H.M., Tüzün, I. ve Sarıışık, Y. (2015) *Katılımcı okul uygulamaları: Eğitimciler için el kitabı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Beycioğlu, K. (2007). Z Kuramı ve okul yönetimine uygulanabilirliği açısından değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 63-72.
- Bıçak, İ ve Ereş, F. (2018). Öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimi sürecine yönelik görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(2), 257-279.
- Biesta, G.J.J. (2007). Education and the democratic person: Towards a political understanding of democratic education. *Teachers College Record* 109(3), 740-769.

- Birtürk, A. (2014). *12 Haftalık rekreatif etkinliklerin seviye belirleme sınavına girecek ilköğretim öğrencilerinin durumluk ve sürekli kaygı düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Bruyere, E. B. (2010). Child participation and positive youth development. *Child Welfare*, 89 (5), 205-220.
- Butler, A.F. (2009). *Service learning, civic responsibility, and attitudes of secondary students*. Unpublished doctoral thesis. Walden University College Of Education, Minnesota.
- Büyükkaragöz, S. ve Kesici Ş. (1998). *Demokrasi ve insan hakları eğitimi, demokrasi ve insan hakları serisi*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Chawla, L. & Kjørholt, A. T. (1996). Children as special citizens, *PLA Notes*, 25, 43-46.
- Camino, L. & Zeldin, S. (2002). From periphery to center: Pathways for youth civic engagement in the day-to-day life of communities. *Applied Developmental Science*, 6 (4), 213-220.
- Campbell, E. D. (2006). What is education's impact on civic and social engagement? Measuring the effects of education on health and civic engagement. *Proceedings Of The Copenhagen Symposium OECD March 23 (24)*, 25-123.
- Can, E. ve Baksi, O. (2014). Öğrencilerin sınıf içi tutum ve davranışlarının öğretmenlerin sınıf yönetimi başarısına etkisi. *Asya Öğretim Dergisi*, 2, 86-101.
- Can, İ. (2010). *Velilerin ilköğretimden beklentileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Coşkun, D. ve Kodal, T. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık kavramı çerçevesinde sosyal katılıma ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu VI Bildiri Özet Kitapçığı*, 163.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Thousands Oaks, Sage Publications, Inc, California.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni, nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Çakmak, Z. ve Aslan S. (2016). Sosyal bilgiler dersi öğretimine yönelik öğretmen ve öğretmen adayı görüşlerinin değerlendirilmesi, *Curr Res Educ*, 2 (1) 29-41.
- Çavuş, R., Topsakal, U. Ü. ve Kaplan, Ö. A. (2012). *İnformal öğrenme ortamlarının çevre bilinci kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri: kocaali bilgi evleri örneği*. 21. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, 12-14 Eylül, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelik, S., Örenoglu Toraman, S. ve Çelik, K. (2018). Öğrenci başarısının derse katılım ve öğretmen yakınlığıyla ilişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26 (1), 209-217.
- Çelikkaya, T., Yıldırım, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2019). Öğrenciler ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin programdaki becerilere ilişkin beceri hiyerarşileri, gerekçeleri ve önerileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 11-132.
- Çengelci, T. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenmeye ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1823-1841.
- Çepni, O. ve Aydın, F. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf dışı okul ortamlarına ilişkin görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 39, 317-335.
- Çok, F. ve Akfırat, N. (2010). *Political and social participation of young people: Does being immigrant matter?* Paper presented at Invited symposium on civic and political participation symposium by P. Noack and F. Çok, XII. EARA Confererance, May Vilnius, Litvania.
- Demir Güloğlu, C. ve Gelişli, Y. (2017). Sınıf öğretmenlerinin mesleki görevlerine yönelik ders dışı zaman kullanımları. *İlköğretim Online*, 16(4), 1532-1557.
- Demirhan, İ. E. (2018). Altıncı sınıf öğrencilerinin sivil toplum kuruluşu algısı. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 1(1), 11-22.
- Dere İ., Kızılay, N. ve Alkaya S. (2017). İyi vatandaş kavramı, ailede ve okulda iyi vatandaşlık eğitimi hakkında velilerin görüşleri ve algıları. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(30), 1974-1993.

- Dewey, J. (2007). *Deneyim ve eğitim*. (Çev. S. Akıllı), Ankara: Odtü Geliştirime Vakfı Yayınları.
- Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-49.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 77-96.
- Doğanay A., Seggie F. N. ve Caner H.A. (2012). Değerler eğitiminde örnek bir proje: Avrupa değerler eğitimi projesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 73-86.
- Durdukoca, Ş. F. (2018). Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi öğretim uygulamaları için öğretim tekniklerinin seçimine yönelik yeterlik algıları ve görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 211-242.
- Eroğlu, E. (2008). *İlköğretim okullarındaki sosyal kulüp çalışmalarında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri (Elmadağ İlçesi örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersoy, A. F. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkin vatandaşlık deneyimleri: Sivil toplum kuruluşları örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 65-88.
- Ersoy, A. F. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 67-83.
- Ersöz, Y. ve Duruhan, K. (2015). Okul Ortamında Demokrasi Yaşantıları. *EBED İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 13-26.
- Eryılmaz, Ö. Bursa, S. ve Ersoy, A. F. (2018). Sosyal bilgiler öğretmen ve öğrencilerinin etkin vatandaşlık ve sivil toplum kuruluşları algıları. *International Online Journal of Educational Science*, 10(2), 258-276.

- Evirgen, Ö. F., Özkan, J., Öztürk, S. ve Özdural Z. (2017). *5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Finkel, S. E. & Ernst, H. R. (2005). Civic education in post-apartheid south Africa: Alternative paths to the development of political knowledge and democratic values. *Political Psychology*, 26(3), 333-364.
- Gallant, K., Smale, B. and Arai, S. (2010). Civic engagement through mandatory community service: Implications of serious leisure. *Journal of Leisure Research*, 42(2), 181–201.
- Gilman, R., Meyers J. & Perez, L. (2004). Structured extracurricular activities among adolescents: Findings and implications for school psychologists. *Psychology in the Schools*, 41(1), 31-41.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gönenç, S. ve Açıkalın M. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar ve bunlara getirdikleri çözüm önerileri, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 26-41.
- Gül, İ ve Saraç, G. (2018). Okul müdürlerinin demokratik tutumları. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(10), 155-172.
- Güven, M., Çam, B. ve Sever, D. (2013). Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesi uygulamalarının ve kazanımlarının değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 001-023.
- Haberman, J. (1994). *Citizenship and national identity the condition of citizenship a theory, Culture & Society series*. Edited by Bart van Steenbergen, SAGE Publications London Thousand Oaks, New Delhi.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- Hanks, M. (1981). Youth, voluntary associations and political socialization. *Social Forces*, 60(1), 211-223.

- Hart, A. Roger (1992). *Children's participation from tokenism to citizenship*. UNICEF International Child Development Centre, Italy.
- Hodgkin, R. & Newell, P. (1998). *Çocuk haklarına dair sözleşme uygulama el kitabı*. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu.
- Homana, G., Croninger, R. & Torney-Purta, J. (2010). Adolescent civic engagement in australia and the united states: The role of communities of practice. *Fourth IEA International Research Conference*, 1-24, Gothenburg, Sweden.
- Hoskins, B. L. & Mascherini, M. (2009). Measuring active citizenship through the development of a composite indicator. *Social Indicators Research*, 90, 459-488.
- Hoskins, B., Villalba, C. M. & Saisana, M. (2012). The 2011 civic competence indicator (CCCI-2). Luxembourg. Publications Office of the European Union.
- Hoskins, B., Janmaat, J. G. & Villalba, E. (2012). Learning citizenship through social participation outside and inside school: An international, multilevel study of young people's learning of citizenship. *British Educational Research Journal* 38(3), 419-446.
- İbrahimoğlu, Z. ve San, S. (2017). Skills in social studies curricula in Turkey: An examination in the context of socio-cultural interaction. *European Journal of Educational Research*, 6(2), 225- 234.
- İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. sınıflar) Öğretim Programı (2004), Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi, Ankara.
- İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (6-7. sınıflar) Öğretim Programı ve Klavuzu (Taslak Basım) 2005, Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi, Ankara.
- Jasmine, B. & Sim, Y. (2011). Social studies and citizenship for participation in Singapore: How one state seeks to influence its citizens. *Oxford Review of Education*, 37(6), 743–761
- John, P., Fieldhouse, E. & Liu, H. (2008). Explaining civiv behaviour: Models and evidence. 58th Annual Conference Of The Political Studies Association Swansea University 1-3 April

- Johnson, A. M. & Notah, D. J. (1999). Service learning: History, literature review and a pilot study of eighth graders. *The Elementary School Journal*, 99(5), 453-467.
- Johnson, B. & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları: Nicel, nitel ve karma yaklaşımları*. (Çev. Ed. S. B. Demir), Ankara: Eğiten Kitap.
- Karacasu Avcı, E. ve Faiz, M. (2018). Etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 1-21.
- Karadeniz, O. ve Ata, B. (2013). Sosyal bilgiler dersinde proje fuarının kullanılmasına ilişkin öğrenci görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (14) Sosyal Bilgiler Öğretimi Özel Sayısı, 375-410.
- Kaya, Ş. (2012). *İlköğretim 1. Kademe öğrenci velilerinin okuldan beklentileri ve beklentilerinin karşılanma düzeyi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin Y. ve Öğretici B. (2013). Sosyal bilgiler dersinde duyarlılık değerinin etkinlikler yoluyla kazandırılması: Nitel bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 143-181.
- Kıncal, R. Y. ve Kartal, O. Y. (2015). Teorik olarak yapılandırılmış sosyal ve bireysel katılım faktörlerinin ampirik olarak sınanması. *GEFAD/GUJGEF*, 35(2), 231-265.
- Kızılay, N. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenim: Bana göre iyi vatandaş”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10* (11), 987-1006.
- Köprübaşı, R. (2014). *Yönetici, öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre ortaöğretimdeki sosyal etkinliklerin işlevselliğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Adana.
- Kulantaş, N. (2007). *4. ve 5. Sınıf sosyal bilgiler dersinde kullanılan öğrenci ders ve çalışma kitapları ile öğretmen kılavuz kitaplarının, öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Kuş, Z. ve Çelikkaya, T. (2010). Sosyal bilgiler öğretimi için sosyal bilgiler öğretmenlerinin beklentileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 69-91.
- Kuş, Z., Karatekin, K. ve Merey, Z. (2012). Geleceğin vatandaşları: gençler ulusal ve küresel problemleri nasıl algılamaktadırlar? *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(4), 837-868.
- Kuş, Z. ve Aksu, A. (2017). Vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin inançları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(8), 18-41.
- Maksudyay, N. (2014). Türkiye’de çocuk olmak. *Heinrich Böll Stiftung Perspectives*, 10, 4-8.
- Malkoç, S. ve Kaya, E. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde sınıf dışı okul ortamlarının kullanımı. *İlköğretim Online*, 14(3), 1079-1095.
- Mamur, Işıklı, Y. (2019). Çocuk haklarının geliştirilmesinde çocuk katılım mekanizmalarının etkinliği üzerine bir örnek olay incelemesi: Ankara Büyükşehir Belediyesi çocuk meclisi çalışmaları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 457-481.
- Meadows, A. (2019). The impact of participation in extracurricular activities on elementary school students. *Journal of Interdisciplinary Undergraduate Research* 11(2), 22-35.
- Memişoğlu, H. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal katılıma ilişkin görüşleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(19), 621-640.
- Memişoğlu, H. ve Köylü, G. (2015). Sosyal bilgiler dersindeki sorunlar ve çözüm yollarına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(11), 1099-1120.
- Menezes, I. (2003). Introduction. *European Educational Research Journal*, 2(3), 363-365.
- Merey, Z., Karatekin, K. ve Kuş, Z. (2012). İlköğretimde vatandaşlık eğitimi: Karşılaştırmalı kuramsal bir çalışma”, *GEFAD/GUJGEF*, 32(3), 795-821.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma, desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Ed. S. Turan), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Moss, J. L. (2009). *Effects of Service-Learning on Student Attitudes Toward Academic Engagement and Civic Responsibility*. Unpublished doctoral thesis. University of Nebraska Omaha, Florida.
- Muniglia, V., Cuconato, M., Loncle, P. & Walther, A. (2012). The analysis of youth participation in contemporary literature: A european perspective, youth participation in europe beyond discourses practices and realites. *The Policy Press* (1-18), Bristol, UK.
- Mutluer, C. (2013). Sosyal bilgiler programlarında yer alan beceriler hakkında sosyal bilgiler öğretmen görüşleri (İzmir Menemen örneği). *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(7), 355-362.
- Nartgün, Ş. ve Kaya, A. (2016). Özel okul velilerinin beklentileri doğrultusunda okul imajı oluşturma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 153-167.
- Nişancı, Ş. (2013). *Sivil İtaatsizlik, İyi Vatandaş Olmak mı? İyi İnsan Olmak mı?* İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Özcan, G. E. ve Şeren, M. (2014). Ortaöğretim okullarındaki öğrencilerin okul yönetiminin karar verme sürecine katılımları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 4(2), 111-126.
- Özdemir, D. (2006). *Sosyal bilgiler dersinin düşünme becerilerini kazandırma düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özden, M. (2020). Science Education for citizenship: A case study. *AJESI - Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 10(1), 150-188.
- Özkan, Ü. (2018). *Ortaokul 5. Sınıf öğrenci velilerinin okul yönetiminden beklentileri*. Yayınlanmamış tezsiz yüksek lisans projesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Özmen, C. (2011). Sosyal bilgiler eğitiminde vatandaşlık aktarımı yaklaşımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 435 – 455.

- Öztürk, M. ve Mutlu, N. (2017). Sosyal bilgiler ve tarih derslerinde beceri ve değerleri ne kadar öğretiyoruz? *Sakarya University Journal of Education*, 7(3), 552-563.
- Pamuk, A. ve Alabaş R. (2016) *Sosyal bilgiler eğitimi*. (Ed. Dursun Dilek) içinde, *Vatandaşlık ve sosyal bilgiler* (333-351), Ankara: Pegem Akademi.
- Patton, Q. M. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Pekuslu, M. N. (2019) *5. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri (Isparta İli örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Polat, O. (2008). Türkiye’de çocuk haklarının durumu. *Toplum ve Demokrasi*, 2 (2), 149–157.
- Prior, W (1999), *Education for Social Citizenship*, içinde Teachers’ perceptions of Citizenship, (Ed. W O Lee & T. Fouts Jeffrey. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal araştırmalara giriş, nitel ve nicel yaklaşımlar*. (Çev. D. Bayrak, H.B. Arslan, Z. Akyüz), Ankara: Siyasal Kitabevi
- Sarıipek, D. B. (2006). Sosyal vatandaşlık ve günümüzde yaşadığı dönüşüm: Aktif vatandaşlık (sosyal politika açısından bir değerlendirme). *Çalışma ve Toplum*, 25, 67-95.
- Sezer, Ş. (2018). Öğretmenlerin sınıf yönetimi tutumlarının öğrencilerin gelişimi üzerindeki etkileri: Fenomenolojik bir çözümleme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 534-549.
- Sezgin, F. ve Tınmaz, A. (2017). Okulun sosyal sorumluluk rolü hakkında okul müdürü, sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *TÜBAV*, 10(2), 77-92.
- Shuler, L. O. (2010). *Paths to active citizenship: The development of and connection between civic engagement involvement and attitudes in college students*. Unpublished doctoral thesis. Boston College, Boston.

- Som, İ, Karataş, H. (2016). Türkiye’de vatandaşlık eğitimi üzerine bir inceleme. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-50.
- Sönem, T. (2016) *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilere sosyal katılım becerisi kazandırma durumları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Şahin, S. ve Polat, O. (2012). Türkiye’de ve dünyadaki gelişmiş ülkelerde çocuk katılım hakkı algısının ve uygulamalarının karşılaştırılması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 275-282.
- Şirin, T. E. (2012). *Sosyal bilgiler eğitiminde kullanılan ders, öğrenci çalışma ve öğretmen kılavuz kitaplarındaki etkinliklerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Taşkıran, C., Baş, K. ve Bulut, B. (2016). Sosyal bilgiler dersinin kendine özgü becerilerinin kazandırılma düzeyi. *Sosyal Bilimler Dergisi* 6(11), 1-19
- T. H. Marshall (1965). *Class, citizenship and social development*. Anchor Books, USA.
- Tonga, D. (2017). Sosyal bilgiler eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine bir değerlendirme. *TIDSAD*, 4(12), 187-201.
- Torney Purta, J. (2002). The school's role in developing civic engagement. *A Study of Adolescents in Twenty-Eight Countries Applied Developmental Science*, 6(4), 203-212.
- Turabik, T. ve Gün, F. (2016). The relationship between teachers’ democratic classroom management attitudes and students’ critical thinking dispositions. *Journal of Education and Training Studies*, 4(12), 45-57.
- Tüzün, İ. ve Sarışık, Y. (2015). *Türkiye’de okullarda çocuk katılımı: Durum analizi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi- Eğitim Reformu Girişimi Demokratik Okullara Doğru Projesi Kitapları- No: 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uğurlu, T. C. (2011). Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de vatandaşlık eğitimi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 10(37), 153-169.

- Vural, C. (2018). *Öğretmen ve yöneticilerin sosyal kulüp çalışmalarına yönelik tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Washington, J. (2017). *Education for Democratization? An Analysis of the Relationship Between Education, Civic and Social Engagement, and Democracy in Ghana and Kenya*. Unpublished doctoral thesis. Haverford College, Pensilvanya.
- Westheimer J. & Kahne, J. (2004). Educating the good citizen: political choices and pedagogical goals. *American Educational Research Journal*, 41(2), 241-247.
- Wood, J. (2010). Preferred futures: Active citizenship, government and young people's voices. *Youth & Policy*, 105, 50-70.
- Yalçinkaya, E. ve Azrak, Y. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çocuk meclislerine ilişkin görüşleri: Nitel bir çalışma. *Journal Of World Of Turks*, 8(1), 151-169.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, H. İ. (2018). Bilim şenliklerinin ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin problem çözme becerilerine etkisi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 390-409.
- Yılmaz, K. (2013). İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1),453-463.
- Yılmaz, K. G. (2015). *Durum çalışması, kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (Ed. M. Metin), Ankara: Pegem Akademi.
- Yiğit, Ö. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının gözünden vatandaşlık ve türk vatandaşlığı. *İlköğretim Online*, 16(2), 406-427.
- YÜCEL, Ö., Çocuğun Yüksek (üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi, *Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 117-137.

İnternet Kaynakları

- Avrupa Yerel ve Bölgesel İdareler Meclisi (2003). Gençlerin yerel ve bölgesel yaşama katılımına ilişkin yeniden düzenlenmiş avrupa şartı. Strasbourg

https://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Coe_youth/Participation/COE_charter_participation_tu.pdf (erişim: 24/11/2016).

Eurydice (2012) Citizenship education in europe
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf (erişim, 05/05/2017).

Branson, M. S. The role of civic education. http://civiced.org/papers/articles_role.html (erişim: 27/10/2017).

Gençlerin Katılımı Projesi <http://www.sebeke.org.tr/sebekeyayinlar> (erişim, 22/11/2016).

Hoskins, B., Jesinghaus, J., Mascherini, M., Munda, G., Nardo, M., Saisana, M., Nijlen, D.V., Vidoni, D., Villalba, E. (2006). Measuring active citizenship in europe, European commission directorate-general joint research centre institute for the protection and security of the citizen, https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc-coin-measuring-active-citizenship-2006_en.pdf. (Erişim, 14/05/2016).

<http://t24.com.tr/haber/turkiyede-cocuk-katilimi-kamu-uygulamalari-i,136815> (erişim,11/11/2016).

<http://seferihisar.bel.tr/cocuk-belediyesi-goreve-basladi/> (erişim, 05/05/2017).

<https://www.unicef.org/turkey/media/4131/file/%C3%87ocuk%20Refah%C4%B1%20Belgesi.pdf> (erişim: 20.11.2017).

Ludlaw, W.K. (1993). “Social Studies Via Social Participation: Crossing The Rubicon Winter, 1993. <http://www.mun.ca/educ/faculty/mwatch/vol2/ludlow.html> (erişim 24/10/2017).

NCSS (1992). The Social Studies Professional. Washington DC: National Council for the Social Studies. <https://www.socialstudies.org/standards/introduction> (erişim, 11 Mayıs 2016).

O'Shea, Karen (2001-2004) Demokratik Vatandaşlık Eğitimi Terimler Sözlüğü. http://www.edchreturkey-eu.coe.int/Source/Resources/Pack/Glossary_EDC_TR.pdf (erişim: 08.11.2016)

Sarışık, Y. (2015). Türkiye’de okullarda çocuk katılımı: politika önerileri. erg politika analisti, politika sunumu. <https://www.egitimreformugirisimi.org/okullarda-cocuk-dostu-bir-katilim-modeli/> (erişim, 04/01/2017).

T.C. Resmî Gazete, 27/01/1995 tarih ve 22184 sayılı.

T.C. Resmî Gazete 08/06/2017 tarih ve 30090 sayılı.

Tonon, G. (2012) Young People's Quality of Life and Construction of Citizenship (<http://www.springer.com/gp/book/9789400729957> (erişim, 16/11/2016)).

UNICEF, (2013). Çocuk refahı belgesi. Kalkınma Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği (erişim, 09/06/2016).

EKLER

Ek 1: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında "Sosyal Katılım Becerisi"nin Kazandırılması Sürecine İlişkin Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Kişisel Bilgi Formu

Tarih:/...../.....	Saat: Başlangıç..... Bitiş.....
Bu araştırma Sosyal Bilgiler dersinde sosyal katılım becerisinin kazandırılma süreci ile ilgilidir. Konu ile ilgili olarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin deneyim ve görüşlerine gereksinim vardır. Araştırma sürecinde katılımcının kişisel bilgileri ikinci şahıslarla paylaşılmayacaktır. Paylaşılan görüş ve deneyimler sadece bu araştırma içindir. Görüşmeyi ses kayıt cihazı ile kaydedeceğim. Dilerseniz görüşme sonunda raporda olmasını istemediğiniz bazı kısımları çıkarabiliriz. Görüşmemizin yaklaşık kırk beş dakika süreceğini tahmin ediyorum. İzninizle deneyim ve düşüncelerinizi dinlemek istediğim alanlarda sorulara başlamak istiyorum.	
Deniz COŞKUN PAÜ Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	
KİŞİSEL BİLGİLER	
Öğretmenin Kod Adı	:
Cinsiyeti	: Kadın ☐ Erkek ☐
Mezun Olunan Alan	:
Meslekteki Kıdem Yılı	:
Okuldaki Hizmet Yılı	:
Haftalık Ders Saati	:
Üyeliği Bulunan Sivil Toplum Kuruluşu	: Yok ☐ Var ☐
Sosyal Kulüp Görevi	: Yok ☐ Var ☐
Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Yürüttüğü Projeler	: Yok ☐ Var ☐
Süreklilik Gösteren Sosyal Faaliyetleri	: Yok ☐ Var ☐
Herhangi Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Destek Vermek Üzere Katıldığı Etkinlikler	: Yok ☐ Var ☐

Ek 2: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında "Sosyal Katılım Becerisi"nin Kazandırılması Sürecine İlişkin Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Görüşme Formu

GÖRÜŞME SORULARI

1- Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla öğrencilerin ne tür kazanımlar edindiklerini söylersiniz? Size göre bu ders öğrencilerin kişisel gelişimlerine nasıl bir katkı sağlıyor?

2- Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerinize hangi becerileri/davranışları kazandırmayı amaçlıyorsunuz? Neden?

3- Sosyal katılım deyince aklınıza neler geliyor, örneklerle açıklayabilir misiniz?

4- Sizce sosyal katılım becerisine sahip bir birey hangi davranışlarda bulunur, nasıl özelliklere sahiptir? Neleri özellikle yapmaya özen gösterir veya neleri yapmaktan özellikle kaçınır? Örnek verebilir misiniz?

5- Öğrencilerinizin sosyal katılım becerilerini değerlendirseniz neler söylersiniz? Örnek verebilir misiniz?

6- 4. soruda sosyal katılım becerisine sahip bireylerinözelliklerine sahip olması gerektiğini söylediniz. Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerinizin bu özelliklerini geliştirmek için neler yapıyorsunuz?

Sonda) Yapmamaya özen gösterdiğiniz durumlar neler oluyor? Neden?

Sonda) Yapılması gerektiğini düşündüğünüz ancak yapmanızı engelleyen durumlar oluyor mu? Ne tür sorunlarla karşılaşıyorsunuz?

Sonda) Daha farklı neler yapılabilir? Örnek verebilir misiniz?

7- Sosyal Bilgiler Programı'nı öğrencilerin sosyal katılım becerilerini geliştirmek açısından nasıl buluyorsunuz?

a) Yeterli-yetersiz gördüğünüz yanlarını örneklerle açıklar mısınız?

b) Zorlandığınız durumlara örnekler verebilir misiniz?

8- Sosyal Bilgiler dersliği dışında bu dersle ilgili olarak okulda ve okul dışında öğrencilerinizle ne tür etkinlikler yapıyorsunuz, örnekler verebilir misiniz?

9- Okul içindeki ve okul dışındaki etkinliklerle ilgili olarak;

a) Etkinliklere katılacak öğrenciler nasıl belirleniyor?

- b)Etkinlikleri planlarken nelere dikkat ediyorsunuz?
c) Etkinlikleri uygulanmasında nelere dikkat ediyorsunuz?
d) Sizce öğrencileriniz bu etkinliklerde neler öğreniyor? Etkinliğe katılmak onlara neler hissettiriyor?

10- Okulda öğrencilerin sosyal katılım becerilerini gerçekleştirmek için ne tür etkinlikler/çalışmalar yapılıyor? Örnek verebilir misiniz?

Sonda) Siz hangi etkinliklerde yer alıyorsunuz? Etkinliklerinizi nasıl planlıyorsunuz?
Nelere özen gösteriyorsunuz? Bu etkinliklerde öğrencilerinizin rolü ne oluyor?

11- Öğrencilerin sosyal katılım becerilerinin geliştirilmesine ilişkin;

- a) Okulun olanaklarını nasıl buluyorsunuz? Örnek verebilir misiniz?
b) Okul yönetiminin rolü nedir? Örnek verebilir misiniz?
c) Öğretmenlerin rolü nedir? Örnek verebilir misiniz?
d) Velilerin rolü nedir? Örnek verebilir misiniz?

Ek 3: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında "Sosyal Katılım Becerisi"nin Kazandırılması Sürecine İlişkin Yarı Yapılandırılmış Öğrenci Kişisel Bilgi Formu

Tarih:/...../.....	Saat: Başlangıç..... Bitiş.....
Bu araştırma sosyal bilgiler dersinde sosyal katılım becerisinin kazandırılma süreci ile ilgilidir. Konu ile ilgili olarak sosyal bilgiler dersi alan öğrencilerin deneyim ve görüşlerine ihtiyaç vardır. Araştırma sürecinde katılımcının kişisel bilgileri ikinci şahıslarla paylaşılmayacaktır. Paylaşılan görüş ve deneyimler sadece bu araştırma içindir. Görüşmeyi ses kayıt cihazı ile kaydedeceğim. Dilerseniz görüşme sonunda raporda olmasını istemediğiniz bazı kısımları çıkarabiliriz. Görüşmemizin yaklaşık kırk beş dakika süreceğini tahmin ediyorum. İzninizle deneyim ve düşüncelerinizi dinlemek istediğim alanlarda sorulara başlamak istiyorum.	
Deniz COŞKUN PAÜ Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	

KİŞİSEL BİLGİLER			
Öğrencinin Kod Adı	:		
Cinsiyeti	:	Kadın ☐	Erkek ☐
Sınıfı	:		
Anne Eğitim Durumu	:		
Baba Eğitim Durumu	:		
Kardeş Sayısı	:		
Yer Aldığı Sosyal Kulüp	:		
Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında			
Yer Aldığı Projeler	:	Yok ☐	Var ☐
Süreklilik Gösteren Sosyal Faaliyetleri	:	Yok ☐	Var ☐

Ek 4: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında "Sosyal Katılım Becerisi"nin Kazandırılması Sürecine İlişkin Yarı Yapılandırılmış Öğrenci Görüşme Formu

GÖRÜŞME SORULARI

1- Çevrende tanıdığın kişileri düşündüğünde kimleri "örnek bir vatandaş" olarak nitelendiriyorsun? Bu kişilerin hangi özelliklerini beğeniyorsun? Neden? Örnek verebilir misin?

2- Bir önceki cevabında belirttiğin özelliklerin hangilerinin sende de olduğunu söylersin? Örnek verebilir misin?

3- Senin bu özellikleri kazanmanda kimler veya nereler etkili oluyor? Örnek verebilir misin?

4- Senin örnek bir vatandaş olmanla ilgili belirttiğin özellikleri kazanmanı engelleyen durumlar oluyor mu? Örnek verebilir misin?

5- Sosyal Bilgiler dersinde örnek bir vatandaş olmak için neler öğreniyorsunuz? Örnek verebilir misin?

6- Sosyal katılım deyince aklına neler geliyor, örnekler vererek açıklayabilir misin?

7- Sosyal Bilgiler dersinde sizi sosyal katılıma teşvik eden konularla ilgili örnek verebilir misin?

8- Sosyal Bilgiler dersinde öğretmeniniz sosyal katılım becerinizi geliştirmek için neler yapıyor, örnekler verebilir misin?

9- Okulda Sosyal Bilgiler öğretmeninizle yaptığınız etkinliklere örnekler verebilir misin?

10- Okul dışında Sosyal Bilgiler öğretmeninizle yaptığınız etkinliklere örnekler verebilir misin?

11- Okulda ne tür etkinlikler yapılıyor? Bu etkinliklerde senin rolün ne oluyor?

12- Bu etkinlikleri kimler planlıyor? Senin bu etkinliklerdeki rolün neler oluyor?

13- Bu tür etkinliklere katıldığında neler öğreniyorsun ve neler hissediyorsun?

14- Bu etkinliklerin veya çalışmaların hangi aşamalarında; "Etkinliğe karar verme / Etkinliği planlama /Etkinliği yürütme"yer almak istersin? Böyle düşünmenin nedeni nedir?

15-Sınıfta, okulda veya okul dışında bu etkinliklerden farklı olarak neler yapmak istersin?

16- Sınıfla ilgili kararları kim/kimler veriyor? Sence nasıl olmalı? (Sınıf kuralları, yerleşim düzeni, panoların düzeni vb.)

17- Bazen okullarda yeni uygulamalar veya değişiklikler yapılabilir. Mesela bu dönem sizin ders programınız ve öğretmenleriniz değişti. Bu durumlarda kararları kimler veriyor? Bu olaylardan haberiniz olduğunda neler yapıyorsunuz? Sence nasıl olmalı? Neden böyle düşünüyorsun?

18- Sınıfta herhangi bir sorun yaşadığında ne yapıyorsun?

19- Okulda herhangi bir sorun yaşadığında ne yapıyorsun?

20- Sınıfınla veya okulunla ilgili senin ve arkadaşların için iyi olacağını düşündüğün fikirler geliyor mu aklına? Bunları kimle/kimlerle paylaşıyorsun? Paylaştığında sana neler söylüyorlar?

21- Yaşadığın çevrede, mahallende herhangi bir sorunla karşılaştığında veya sana, çevrendekilere faydalı olacağını düşündüğün bir fikrin olduğunda neler yapıyorsun?

22- Okulda yapılan sosyal kulüp uygulamaları ile ilgili olarak;

a) Sosyal kulüp seçimleri nasıl yapılıyor?

b) Seçim şeklinin nasıl olmasını isterdin? Neden?

c) Seçtiğiniz kulüplerde ne tür faaliyetler yapıyorsunuz?

d) Kulüpte yapacağınız çalışmalarını nasıl belirliyorsunuz?

e) Sence sosyal kulüplerle ilgili nasıl bir uygulama yapılırsa sizin kişisel gelişiminiz için daha iyi olur?

f) Okulunuzda var olan sosyal kulüplere yenilerini eklemek istesen hangilerinin bulunmasını isterdin? Neden?

23- Okulda yapılan okul meclisi uygulamaları ile ilgili olarak;

a) Okul meclisi seçimleri öncesinde kimler aday olabilir?

b) Adaylar seçim öncesi sınıflarda veya okulda neler yapıyorlar?

c) Okul meclisine seçilen öğrenciler neler yapıyorlar? Örnek verebilir misin?

d) Sence okul meclisine seçilen öğrencilerde zamanla gözlemediğin farklılıklar/farklı davranışlar oluyor mu? Varsa örnek verebilir misin?

Evrak Tarih ve Sayısı: 26/09/2017-24851

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

33.902

KİTAKIM

Sayı : 93282220-302.08.01/18704
Konu : Tez Çalışması Uygulama Üm.- Deniz
COŞKUN

11/09/2017

DENİZLİ VALİLİĞİNE
(İl Millî Eğitim Müdürlüğü)

İlg: Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'nün 08/09/2017 tarih ve 57374 sayılı yazısı.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı, İiköğretim Doktora Programı öğrencisi Deniz COŞKUN'un, "Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında ve Okul Uygulamalarında Sosyal Katılım Becerisi Geliştirilmesi Sürecinin Değerlendirilmesi" konulu doktora tez çalışması kapsamında, Müdürlüğüne bağlı Pamukkale ilçesinde bulunan Denizli Kınıklı Basma Boya Ortaokulunda 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında, ders içi ve ders dışı etkinlikler düzeyinde, okul idarecileri, öğretmenler ve öğrencilere yönelik gözlem ve görüşme yapılabilmesi ile ilgili gerekli izin verilmesi hususunda;

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. R. KALINÇARSLAN
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EKLER :
Yazı ve Ekleri (8 sayfa)

İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

14-09-2017

VALİ Y.

Sizdeki Belgelerin İyisi : <http://www.pku.edu.tr/evet/icerik/Engiz/2017/174>

Adres: Pamukkale Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezi

Tel: 0 (250) 290 29 52

E-Posta: bil@pku.edu.tr

Faks: 0 (250) 290 29 52

Elektronik Adres: www.pku.edu.tr/evet

İBANKA KODU

Evrak Tarihi ve Sayısı: 26/09/2017-24851

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Sayı : 30575890-300/57374
Konu : Deniz COŞKUN Anket Uygulama

08/09/2017

REKTÖRLÜK MAKAMINA
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgili : 08/09/2017 tarihli, 56721 sayılı yazı

Enstitümüz Temel Eğitim Anabilim Dalı, İlköğretim Doktora programı öğrencisi Deniz COŞKUN, "Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında ve Okul Uygulamalarında Sosyal Kazanım Becerisi Geliştirilmesi Sürecinin Değerlendirilmesi" isimli doktora tezinin çalışmalar kapsamında Denizli Kınalı Ratna Boya Ortaokulu'nda 2017/2018 Eğitim-Öğretim yılında, ders içi ve dışı etkinlikler düzeyinde, okul idarecileri, öğretmenler ve öğrencilere yönelik görüşme ve görüşme yapmayı planlamaktadır. Çalışmalarını gerçekleştirmek üzere gerekli izinlerin alınması hususunda;

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim TUNCEL
Enstitü Müdürü V.

EK :
Dilekçe ve Ekleri (7 Sayfa)

Evrak Tarihi ve Sayısı: 26/09/2017-24851

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
Tıbbi Eğitim Anabilim Dalı

Sayı : 56784133-300/56721
Konu : Deniz COŞKUN Anket

06/09/2017

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜNE

132901016 numaralı Deniz COŞKUN, "Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında ve Okul Uygulamalarında Sosyal Katılım Becerisi Geliştirilmesi Sürecinin Değerlendirilmesi" isimli doktora tezini çalışmaları kapsamında Denizli Kınık Basma Boya Ortaokulu'nda 2017/2018 eğitim öğretim yılında, ders içi ve ders dışı etkinlikler düzeyinde, okul idarecileri, öğretmenler ve öğrencilere yönelik görüş ve görüşme yapmayı planlamaktadır. Çalışmalarını gerçekleştirmek üzere gerekli izinlerin alınması hususunda;

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Hüseyin KIRAN
Anabilim Dalı Başkanı

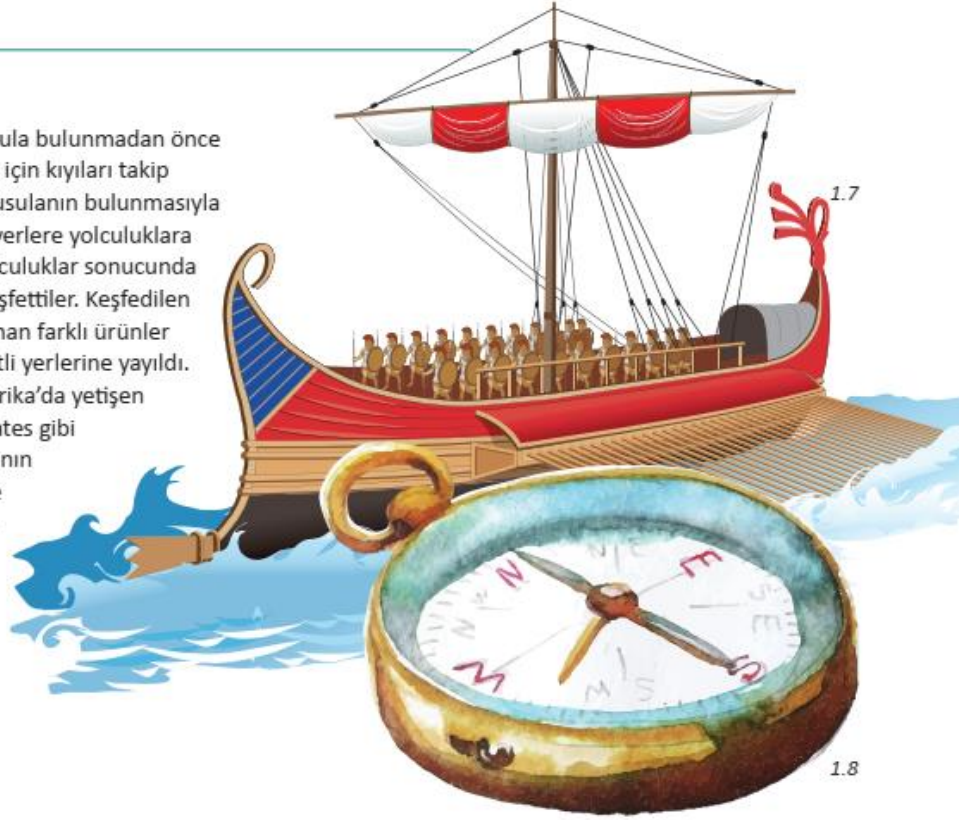
EK :
Dilekçe ve ekleri

Ek 6: MEB Ortaokul 5. Sınıf Ders Kitabı İlgili Bölümler

• BİREY VE TOPLUM

Denizciler pusula bulunmadan önce kaybolmamak için kıyıları takip ediyorlardı. Pusulanın bulunmasıyla birlikte uzak yerlere yolculuklara çıktılar. Bu yolculuklar sonucunda yeni kıtalar keşfettiler. Keşfedilen yerlerde bulunan farklı ürünler dünyanın çeşitli yerlerine yayıldı. Örneğin, Amerika'da yetişen patates, domates gibi ürünler dünyanın birçok yerinde yetiştirilmeye başlandı.

Sıra Sizde Aşağıdaki haberi okuyarak ilgili çalışmaları yapınız.

Arslanköy Kadınlar Tiyatro Topluluğu

Ümmiye Koçak, köy kadınlarının yaşadıklarını tüm dünyaya göstermek için 2001 yılında "Arslanköy Kadınlar Tiyatro Topluluğu"nu kurdu.

Kendisinin yazıp yönettiği ve köyde yaşayan kadınların sahnelediği tiyatro oyunları ile gerek bölge halkından gerekse sanat dünyasından

olumlu tepkiler aldı. "Ben tiyatroya, tiyatronun ne olduğunu bilmeden başladım. Tarsus'tan gelen öğrenciler okulda gösteri yapmıştı. Ben bundan çok etkilendim. Kadınların sesini duyurabilmek, dertlerini, sıkıntılarını anlatabilmek için farklı karakterlerle tiyatro yapalım istedim. Mersin Arslanköy'de ev kadınlarından bir tiyatro grubu kurdum. Provalarımızı çalışırken, bağda, bahçede yaptık.

İnternet haberi, 6 Ağustos 2013 (Düzenlenmiştir.)

Topluluk belgesele konu olurken çeşitli ödüllerin de sahibi oldu. Yaptıkları film Ümmiye Koçak'a New York (Niv York) Avrasya Film Festivali'nde "Sinemada En İyi Avrasyalı Kadın Sanatçı" ödülünü kazandı.

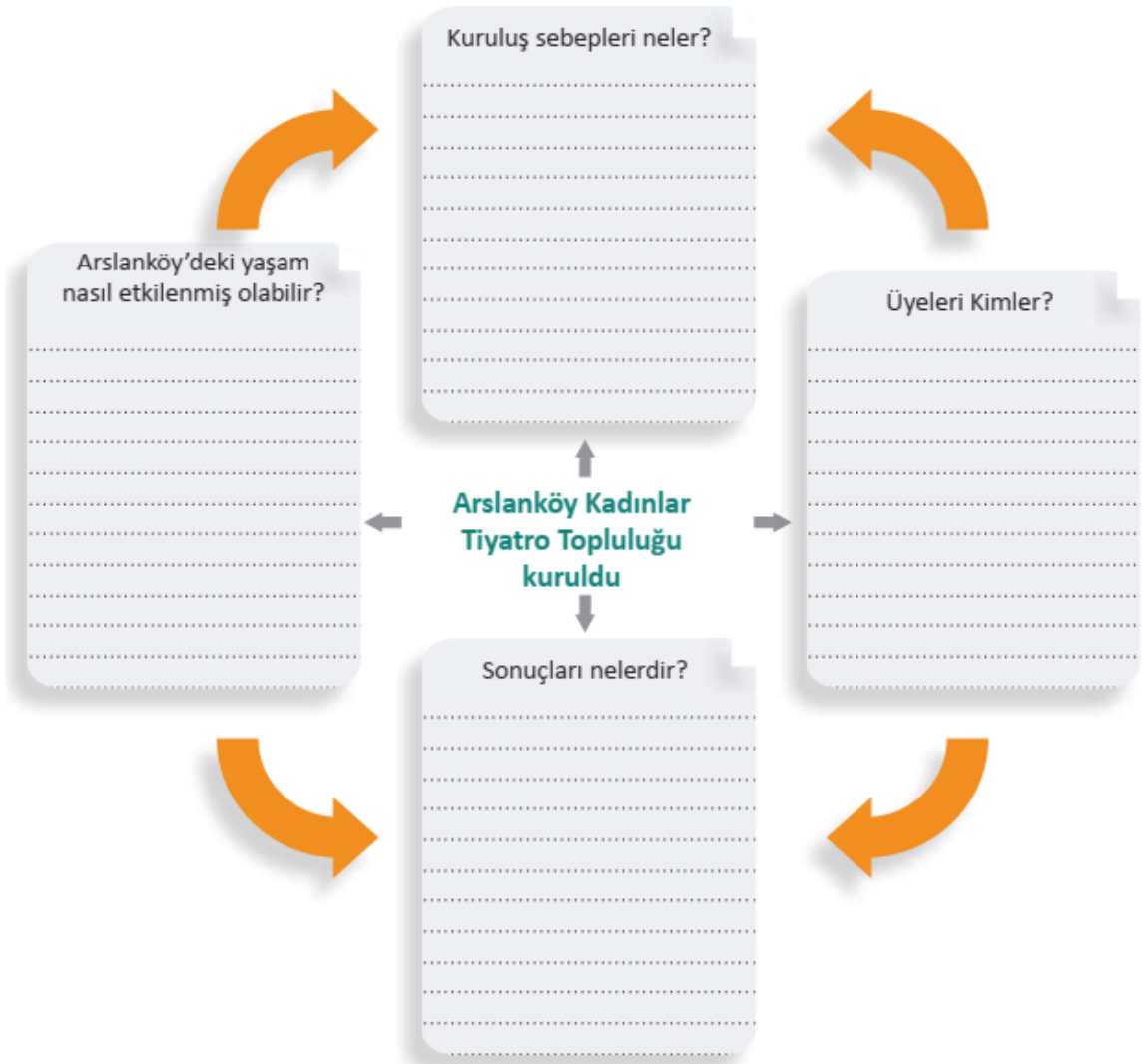
İnternet haberi, 10 Nisan 2017 (Düzenlenmiştir.)

6

1.9

A. Arslanköy Kadınlar Tiyatro topluluğu ile ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

B. Yaşadığınız yerde fark ettiğiniz bir gelişmeyi yazınız.

Bundan kimler etkilendi?

Sizin yaşamınızda hangi değişimlere sebep oldu?

■ BİREY VE TOPLUM

HAKLARIMI VE SORUMLULUKLARIMI BİLİYORUM

1.10

Aşağıdaki metni okuyarak yanındaki soruları cevaplayınız.

Küçük Çivi

Kocaman bir gemide küçük mü küçük bir çivi varmış. Bu çivi gemi tahtalarını birbirine bağlayan çivilerden biriymiş. Çivi her gün gemidekileri incelemiş. Tahtaların, çeliklerin, halatların büyük görevler yaptıklarını görmüş. Kendi kendine,

-Bu gemide herkes çok önemli işler yapıyor. Ama ben küçücüğüm.Bu gemide hiçbir işe yaramıyorum. Bari buradan çıkıp gideyim demiş.

Diğer çiviler bu konuşmayı duymuşlar. Ona,

- Sakın yerinden ayrılma, demişler. Sen yerinden çıkarsan biz de düşeriz.

Çivilerin konuşmasını tahta ve çelik levhalar işitmiş,

- Siz ne diyorsunuz demişler. Yerinizden ayrılmayı asla düşünmeyin. Yoksa hepimiz birden düşeriz.

Bu konuşmaları gemide duymayan kalmamış. Bütün levhalar, tahtalar, çiviler, halatlar, lastikler hep bir ağızdan küçük çiviye seslenmişler,

- Sakın ha, yerinden ayrılma! Yoksa gemi paramparça olur. Hepimiz denizde kayboluruz.

1. Küçük çivinin görevi nedir?

2. Küçük çivi sorumluluğunu yerine getirmezse ne gibi sonuçlar ortaya çıkar?

3. Bu çivi siz olsaydınız olayın sonunda ne hissedersiniz?

İşte o zaman küçük çivi yaptığı görevin ne kadar önemli olduğunu anlamış. Bu kadar önemli bir görev yaptığı için çok mutlu olmuş. Gemidekilere yerinden ayrılmayacağına söz vermiş.

Nefise Atçaklarlar, Masallarla Değerler Eğitimi Bir Varmış Bir Yokmuş Masal Parkı, s.109-110

• BİREY VE TOPLUM

B. Aşağıdaki afiş ve broşürü inceleyiniz. Broşür ve afişte ne anlatılmak istendiğini aşağıya yazınız.

1.12

1.13

Bir grupta rol alarak bazı haklar elde ederiz. Buna ailemizden örnek verebiliriz. Ailemizde çocuk olarak haklarımızdan biri eğitim alabilmemiz için ihtiyaçlarımızın karşılanmasıdır.

Yer aldığımız gruplardaki rollerimizin gereklerini

yerine getirmek sorumluluk olarak isimlendirilir. Sonuç olarak rollerimize uygun davrandığımızda o rolle ilgili sorumluluklarımızı yerine getirmiş oluruz. Sorumluluklarımızı yerine getirerek başarılı ve mutlu bireylerin olduğu bir toplum oluşmasına katkıda bulunuruz.

Sıra Sizde

Aşağıda verilenlerden hangileri hak, hangileri sorumluluktur? İşaretleyiniz.

	Hak	Sorumluluk
Düşüncelerimi söylemek	☐	☐
Okul kurallarına uymak	☐	☐
Evde odamı temiz ve düzenli tutmak	☐	☐
Yeterli ve sağlıklı beslenmek	☐	☐
Çöpleri çöp kutusuna atmak	☐	☐

Bu sözleşmedeki bazı haklarımız aşağıda açıklanmaktadır.

Madde 3 - 4 - 5

...“Çocuklar kendi haklarını her zaman bilemeyebilirler; bunun için de önlem almalı, onlara yardımcı olmalıyız.” Bunu da o sözleşmeye yazmışlar; demişler ki, ülke içinde çocukları ilgilendiren her tür işi yaparken çocukların yararını gözeteceğiz, çocukların bakımını ve korunmasını sağlayacak kurumları yeterli hale getireceğiz. Harika değil mi?...

Madde 6

Asıl neyi unuttum biliyor musun? En önemli olanı. Nedir bir çocuk için, hatta herkes için ve her canlı için en önemli olan şey? Yaşamak değil mi? İşte sözleşmede bu da var. Herkes için en önemli hak yaşama hakkı. Yaşamak, gelişmek, büyümek senin en önemli hakkın.

Madde 22 - 23 - 24 - 25 - 26 - 27

Bazen de çocuklar aileleriyle ya da yalnız olarak başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalabiliyor. İşte devlet göçmen denilen bu çocuklarla da ilgilenmek zorunda. Ya da bazı çocukların bedensel veya zihinsel bir engeli olabiliyor. Bu tür çocuklar ötekilerden farklı bir bakım ve eğitim almak zorunda. Bu onların hakkı...

Madde 28

Hepimiz okula gidiyoruz. Bu senin hakkın... “Benim canım okula gitmek istemiyorum!” deme şansımız yok. Devlet bize parasız ilköğretim sağlamak zorunda. İlköğretim sonrasında, hepimizin yetenekleri ve ilgileri doğrultusunda bir eğitim almasını sağlamak da devletin görevi...

Çocuk Haklarına Yolculuk s.6,7,16,17 (Düzenlenmiştir)

■ BİREY VE TOPLUM

Ülkemizde çocukların haklarını kullanmasına olanak sağlanmaktadır. Hemen hemen her kentte çocuk meclisleri bulunmaktadır. Bu meclislere katılarak duygu ve düşüncelerimizi özgürce ifade etme fırsatı bulabiliriz. Çocuk Meclislerine üye olan bazı arkadaşlarımızın görüşleri şunlardır:

Ben Çocuk Meclisinde kendimi ifade edebilmeyi, başkalarının fikrine saygı duymayı öğrendim. Seçme ve seçilme heyecanını yaşadım. Burada, birlik ve beraberliğin önemini daha iyi kavradım. Bu sene benim ilk senem ama önümüzdeki senelerde de yine Çocuk Meclisine katılmayı düşünüyorum.

Çevre Sağlık Komisyonu Üyesi

1.20

Ben bu Meclisi okulumda duydum. Hayatımda, Çocuk Meclisi diye bir şey ilk defa duymuştum. Ama biraz araştırdıktan sonra, orada çocukların kendi kararlarını aldıklarını, Meclisin demokratik bir yer olduğunu öğrendim ve seçimlere katıldım. Çocuk Meclisine asil üye olduğumu öğrendiğimde ise çok mutlu olmuştum. Burada kendime güvenim arttı. Aynı zamanda kendi kararlarımı veriyor ve çok mutlu oluyorum.

Çocuk Hakları Komisyonu Üyesi

1.21

www.cocukmeclisi.ankara.bel.tr (Düzenlenmiştir.)

Bu meclislerde görev alarak çeşitli sosyal faaliyetlere katılabiliriz.

1.22

Afetlerden sonra milletimiz büyük bir dayanışma gösterir. Afete maruz kalmış insanların ilk önce barınma, gıda, giyim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve halkımız elbirliğiyle yaraları sarar. Aşağıda 17 Ağustos 1999'da meydana gelen Marmara Depreminde halkın bu konudaki duyarlılığı ile ilgili bazı haberlere yer verilmiştir.

3.52

HABER

İnternetin 'yardım' linkleri

Deprem konusunda en doğru ve detaylı bilgiyi almak, yakınlarınıza ulaşmak ve yardım konusunda yapabileceğinizi öğrenmek için bu adreslere bakabilirsiniz

Firmalar yardıma koşuyor

Şirketler çalışanlarıyla da elele vererek depremzedelere yardım yapıyorlar

BİR TUĞLA DA SİZ KOYUN

Türk halkı, özel sektör ve belediyelerden depremzedelere yapılan yardımlar her gün artarak sürüyor

Yardımlar çığ gibi büyüyor

Türkiye'nin dört bir yanından, özel ve kamu kurumlarından deprem bölgesine yapılan yardımlar her kesimden devam ediyor. Başkentlilerden açılan hesaplara yatan yardımlar 20 milyon lira geçti. Meclis'in başlatığı "Bir Tuğla da Siz Koyun" kampanyasına yapılan bağışlar dakikası gününde 3 milyon dolara ulaştı.

■ BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM

Sıra Sizde

Aşağıdaki haberleri okuyarak haberlerin altında yer alan soruları defterinize cevaplayınız.

Komşu Kapısı

Akşam oturmaları dediğimiz bir güzellik vardı. Benim bile hatırlayabileceğim bir geçmiş zamana dayanan bu güzellikte komşulara gidilir ve gerçekten sohbet edilirdi. Çocuklar oyunlar oynar, büyükler demli çay kıvamında sıcak sohbetler ederdi. Ne zaman ki evlerin başköşesini televizyonlar almaya başladı, yavaş yavaş kopmaya başladık kendimizden.

Önceleri mahallede evinde televizyon olanlara toplanan kalabalıklar, pür dikkat önlerine ne gelirse izlemeye başladılar. Sonra kendi evlerine girdi televizyon. Kanallar çoğaldı. Komşuya ya da bir yakınına gitmek isteyenler, planlarını dizilere göre yapmaya başladılar. "Bu akşam olmaz, benim dizim var." ziyaretlerin baş erteleme sebebi oldu. Sohbet için gidilen ziyaretlerde de ağızları bıçak açmadan, iki cümlenin beli kırılmadan televizyondaki diziyi kitlenmiş halde geçen saatlerden sonra "Bir daha bekleriz."lerle sona erdi sohbeti az ziyaretler.

Mehmet Uçurum, İnternet haberi, 11 Mayıs 2015.

Yaylaya Televizyon Sokmadılar

Rize'nin Çamlıhemşin ilçesi Şenyuva köylüleri, komşuluk ilişkilerinin bozulacağı gerekçesiyle Sal yaylasına televizyon sokmadı. Köylüler, daha önce de kablolarının yaylada doğal güzelliği etkileyeceği gerekçesiyle imza toplamış, ancak elektrik hatlarının yeraltına alınmasıyla ikna olmuştu. Hava ve gürültü kirliliğine neden olacağına inandıkları araçların girişini önlemek için yol yapımını yaylaya 500 metre mesafede durdurdular. Köylüler, evlerine de ancak patikadan ulaşabiliyor.

İnternet haberi, 4 Ağustos 2010

Haberlerde teknoloji kullanımının hangi sonuçlarına dikkat çekilmektedir? Siz bu düşüncelere katılıyor musunuz? Neden?

Sanal ortamda iletişimin artması geleneklerimizde önemli değişikliklere neden oldu. Geçmişte bayram öncesinde uzakta yaşayan sevdiklerimize kart gönderirdik. Cep telefonlarının kullanılmaya başlamasıyla kısa mesaj göndermeye başladık.

Öğrencilerden yumurtanın raf ömrünü uzatan proje

Afyonkarahisar'da Süleyman Demirel Fen Lisesi 10'uncu sınıf öğrencileri, yumurtanın raf ömrünü 2,5 aya çıkararak proje hazırladı.

Keçiboynuzundan elde edilen karışımı kullandıkları proje ile TÜBİTAK 47. Ortaöğretim Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışmasının Eskişehir Bölge Elemelerinde birinci olan Mustafa Can Kifteci ve Barış Akarca, üzeri kirli olmasına rağmen yumurtaların neden yıkanmadan buzdolabına konulduğunu merak ettiklerini söylediler.

Annesinin yıkanan yumurtaların bozulduğunu söylemesi üzerine Kifteci bir araştırma yaptı. Araştırmanın sonunda, yıkanan yumurtanın üst katmanındaki zarın bozulduğunu, gözeneklerin açıldığını ve bakterilerin içeriye daha hızlı girebildiğini gördü.

Bunun üzerine Kifteci ve arkadaşı Akarca yumurtanın yıkandıktan sonra bozulmadan saklanabilmesi için bir proje geliştirdiler. mikrop öldürücü özelliği bulunan keçiboynuzu çekirdeklerinden elde ettikleri tozla, bir jel hazırladılar. Bunu yıkanmış yumurtanın yüzeyine sürerek yumurtayı buzdolabında saklanabilecek hale getirdiler.

5.39

İnternet haberi, 8 Nisan 2016 (Düzenlenmiştir)

**Haberdeki öğrencilerin yaptığı proje ülke ekonomisine nasıl bir katkı sağlayacaktır ?
Haberdeki öğrencilerin projelerinde işbirliği yapmalarının önemi nedir ?**

Yukarıdaki örnekteki gibi ekonomiye katkı sağlayan projeler çocuklar ve gençler tarafından da yapılabilir. Bu amaçla bazı kuruluşların ve eğitim kurumlarının açtığı proje yarışmaları ve etkinlikler vardır. Siz de bu çalışmaların içinde yer alıp çeşitli projeler üretebilirsiniz.

Sıra Sizde

Arkadaşlarınız ile bir grup oluşturarak ülke ekonomisine katkı sağlayacak bir fikir geliştiriniz. Bunun için:

1- İlk olarak bir fikir bulmalısınız. Tarım, sanayi, hizmet, ulaşım gibi bir iş kolu seçiniz. Bu iş kolunda üretim, dağıtım veya tüketimin geliştirilebilmesi ve artırabilmesi için yeni fikirler belirleyiniz.

2- Önceki çalışmalarını inceleyiniz. Daha önce sizin fikrinizle ilgili yapılan çalışmalarını araştırıp nasıl bir yenilik yapacağınıza karar verin.

3- Çalışma programını hazırlayınız. İş bölümü yaparak işi nerede, nasıl, hangi kaynakları kullanarak yapacağınızı kararlaştırınız.

4- Uygulanabilirliğini değerlendiriniz. İş fikrinizin yapılabilir, uygulanabilir olup olmadığını değerlendirin. Eğer uygulanabilir değilse başa dönünüz.

5- Her şey bitti, sıra geldi yazmaya. Fikrinizi açıklayan dosyanızı hazırlayın. Gerekli ise çizim de yaparak raporunuzu oluşturunuz.

6- Sunumunuzu yapın. Şimdi artık fikrinizi sınıf arkadaşlarınıza sunabilirsiniz.

HAKLARIMI KULLANIYORUM

Satın aldığınız ürünle ilgili bir sorun yaşadınız mı? Yaşadıysanız bu konuda neler yaptınız?

Öğretmenimiz önümüzdeki derste tüketici haklarını öğreneceğimizi söyledi. Bizden ailemiz ve çevremizde bu konu ile ilgili karşılaştığımız sorunları araştırmamızı istedi. Sorunları defterimize yazıp geldik.

Öğretmenimiz derse girdiğinde yanında bir kişi daha vardı. Bize bu kişinin Tüketici Hakları Derneği yetkilisi olduğunu söyledi. Hazırladığımız sorulara cevap vermek için gelmişti.

5.40

Yetkili: Sevgili öğrenciler biz dernek olarak tüketicileri bilinçlendirmek ve haklarını korumak için faaliyet gösteriyoruz. Sorularınıza geçmeden önce şunları söylemek istiyorum. Satın aldığınız ürünlerde hiçbir hata olmamalıdır. Ürün; ambalajında, kullanım kılavuzunda ve reklamlarında belirtilen özellikleri taşımalıdır.

Cengiz: Bu yıl babam bana bir okul çantası almıştı. Ancak daha bir hafta kullanmıştım ki çan-

tanın sapı koptu. Yeni çantamı kısa bir süre kullanabildiğim için çok üzüldüm. Ancak babam bana tüketici haklarından söz etti. Bu haklar sayesinde çantam yenisi ile değiştirilebilecekti. Ertesi gün çantayı aldığımız mağazaya götürdük. Satıcı satış fişini görmek istedi ancak biz fişi atmıştık. Bu nedenle çantayı değiştiremedik.

Yetkili: Evet çocuklar arkadaşınızın bahsettiği türden sorunlarda haklarınızı koruyan bir kanun

Hepimiz aile, okul gibi çeşitli grupların içinde bulunuyoruz. Hangi grubun içinde bulunursak bulunalım etkin ve katılımcı bir vatandaş olmalı, bizleri ilgilendiren konularda alınan kararlara katkı sağlamaya çalışmalıyız. Ailemizde, sınıfımızda ya da okulumuzda alınan kararlar konusunda fikirlerimizi belirterek kararlara katkı sağlarsak hem düşünce özgürlüğümüzü kullanmış hem de alınan kararların sahibi olmuş oluruz. Bakın bu hak ve özgürlüğü bir arkadaşınız nasıl kullanıyor:

Ailem benimle ilgili konularda düşüncemi soruyor, ben de düşüncelerimi onlara söylüyorum. Okulda da sosyal kulüp çalışmalarında özgürce düşüncemi belirtiyor, alınan kararlara katkıda bulunuyorum. Okul öğrenci temsilcisi seçimlerinde aday olarak hem seçme hem de seçilme hakkımı kullandım. Arkadaşlarımın oylarıyla temsilci seçildim. Şimdi okul idaresiyle birlikte öğrencilerle ilgili kararlarda görüşlerimi belirtiyor ve alınan kararlara katkı yapıyorum. Düşüncelerime önem verilmesi kendimi değerli hissetmemi sağlıyor.

6.20

Siz okulda katılma hakkınızı nasıl kullanıyorsunuz? Örnek veriniz.

Katılma hakkına en iyi örnek genel ve yerel seçimlerde oy kullanmak ve aday olmaktır. Sivil toplum kuruluşlarında yer almak, çevremizdeki sorunlarla ilgili düşüncelerimizi yetkililere iletmek de bir başka katılım biçimidir. Katılma hakkıyla ilgili olarak Anayasamızda şu madde yer almaktadır:

Madde 67- Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Siz çocuklar 18 yaşına geldiğinizde Anayasamızın yukarıdaki maddesinde yer alan katılma hakkından yararlanabileceksiniz. Böylece etkin bir vatandaş olarak ülkemizin yönetiminde de söz sahibi olacaksınız.

TÜRKİYE GENEL SEÇİMLERİ

6.21

▪ KÜRESEL BAĞLANTILAR

TOPLUM İÇİN ÇALIŞIYORUM

İçinde yaşadığınız toplumun ne gibi ihtiyaçları vardır, bu ihtiyaçların karşılanması konusunda neler yapabilirsiniz?

Ülkemizde ve dünyada pek çok toplumsal sorun yaşanmaktadır. İşsizlik, yoksulluk, trafik, göç, salgın hastalıklar, israf, çarpık kentleşme ve çevre kirliliği bunlardan bazılarıdır. Bu sorunlar insan yaşamı için büyük tehditler oluşturmaktadır. Çözümü için de ulusal ya da uluslara arası boyutta çaba gerekmektedir.

Toplumsal sorunların çözümünde bireysel çabalar önemlidir. Her bireyin kendi yapabilecekleri doğrultusunda sorunların çözülmesine katkıda bulunma sorumluluğu vardır. Çevrede yaşanan sorunların farkında olmak, sorunları yaşayan insanların neler hissettiğini anlayabilmek gerekir. Engellilerin sorunlarına duyarlı bir kişinin neler yaptığı ile ilgili haberi okuyalım.

Genç mucidin icadı engelliler için yeni bir umut oldu

26 yaşındaki Türk mucit Mehmet Türker'in icat ettiği cihaz, engellilerin umudu oldu. Cihaz sayesinde engelliler ellerini kullanmadan sadece kafa hareketleriyle bir telefonu, tableti, bilgisayarı, TV'yi kullanabilecek.

Türker, neden böyle bir proje yapma gereği duyduğunu şu şekilde aktardı: "Bir arkadaşımız denize atlaması sonucunda boyun felci oldu. Arkadaşımızın hayatını kolaylaştırmak için çözüm arayışına girdik. Başlangıçta ticari olarak üretmek amacımız yoktu. Fakat diğer engelliler de yararlansın diye seri üretime başladık."

7.32

Hastanın başkasına ihtiyaç duymadan bütün işlerini yapacak şekilde projeyi geliştirmeyi hedeflediğini söyledi.

İnternet haberi 15 Nisan 2016 (Düzenlenmiştir.)

Haberde adı geçen buluş engellilerin hayatını ne kadar kolaylaştırabilir? Tartışınız. Siz engellilerin hayatını kolaylaştırmak için neler yapmayı düşünürsünüz?

Toplumsal sorunlar çoğu kez o toplumla sınırlı kalmaz. Toplumda ve dünyada yaşanan sorunlara çözüm bulunmadığı sürece bizleri de etkileyeceği bilinmelidir. Bu nedenle toplumsal duyarlılık gereklidir. Duyarlılık insan olmanın bir gereğidir. Sorunlara duyarlı olmak, insanlığa

duyarlılık demektir. Örneğin "Deprem felaketini yaşayan insanların bir günü nasıl geçiyor, sıkıntıları nelerdir, onlar için neler yapılabilir?" düşüncesinde olmak, duyarlılık göstergesi olur. Aşağıda bu konuda duyarlı kişilerin neler yaptıklarına dair bir örnek okuyacaksınız.

Türk Tasarım Ekibine Üç Madalya

Toplumların gündelik hayatlarında yaşam kalitesini artıran ve küresel problemlere çözüm öneren ürünleri tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla düzenlenen "Avrupa Ürün Tasarım Ödülleri" yarışmasının sonuçları açıklandı. ODTÜ Öğretim Üyesi Hakan Gürsu ve Designnobis ekibi, tasarladıkları endüstriyel ürünler ile biri altın olmak üzere üç ödüle layık görüldü.

"Sığınmacı Barınma Ünitesi" tasarımı "Sosyal Sorumluluk İçin Tasarım" kategorisinde gümüş madalya aldı. Savaş veya doğal afet sonrası durumlarda kullanılmak üzere geliştirilen sığınmacı barınma ünitesi, çadır gibi geçici çözümlerin ötesinde güvenlik, kişisel alan ve korunma sağlıyor. Dört kişilik bir ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek yaşam alanı sunan ünite, eşyalarıyla birlikte kuruluma hazır bir paket olarak geliyor.

Duş ve tuvalet modülü de bulunan ürün, çatıda yağmur suyunu toplayarak bunun temiz su olarak kullanılabilmesini sağlıyor.

İnternet haberi 5 Nisan 2017 (Düzenlenmiştir)

7.33

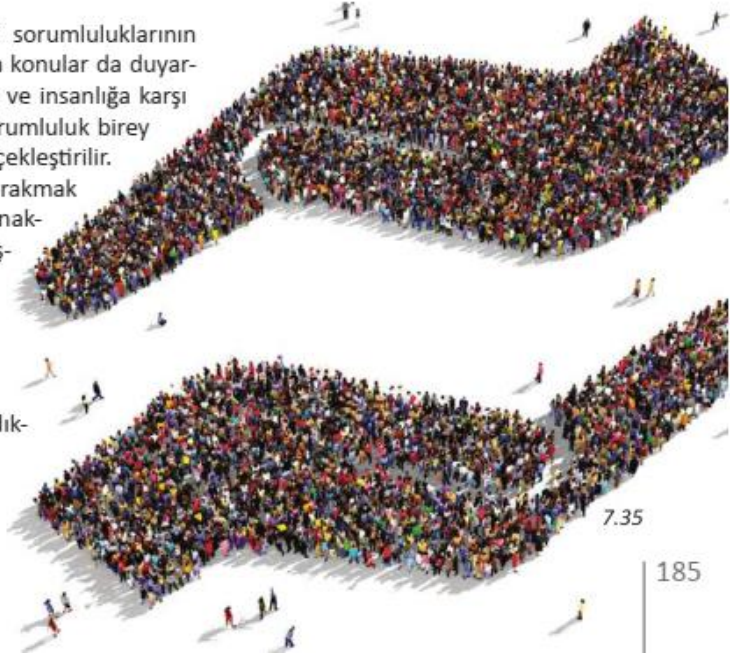

7.34

? Savaş ve afet durumlarında zor şartlar altında yaşayan insanlar için neler yapılabilir? Fikirlerinizi söyleyiniz.

Sosyal sorumluluk sahibi olmak, kendi sorumluluklarının ötesinde, kişinin tüm toplumu etkileyen konular da duyarlılık göstermesidir. Yaşadığımız topluma ve insanlığa karşı bazı sorumluluklarımız vardır. Sosyal sorumluluk birey ya da organizasyonlar tarafından gerçekleştirilir. Gelecek nesillere daha iyi bir yaşam bırakmak adına çevreyi temiz tutmak ve doğal kaynakları doğru kullanmak, eğitimin yaygınlaşmasını sağlamak, yaşlı, ya da korunmaya ihtiyacı olan kişilere yardımcı olmak gibi bazı sosyal sorumluluk projeleri içinde yer alabiliriz.

Aşağıda üniversite öğrencilerinin yaşadıkları bazı problemleri çözüm bulmak amacıyla yapılan bir sosyal sorumluluk projesi haberi okuyacaksınız.

7.35

■ KÜRESEL BAĞLANTILAR

Askıda Ne Var

Eski bir gelenek olan 'Askıda ekmek' uygulamasından esinlenen oluşum, gençlerin paylaşım kültürü kazanmasını, istedikleri kitabı okuyabilmelerini, daha fazla sosyal aktiviteye katılabilmelerini, kendilerini mümkün olan en iyi şekilde geliştirebilmelerini sağlamak için çabılıyor. "Paylaşmak güzeldir." diyen "Askıda Ne Var?" adlı oluşum kendini şu satırlarla anlatıyor:

"Bir üniversite öğrencisinin ekonomik sıkıntılarından dolayı çalışmak zorunda kalmasını istemiyoruz. Üniversiteli gençler, kendilerini en çok geliştirebilecekleri dönemde sadece

hayatlarını devam ettirmek için çalışmak yerine bol bol şiir okumalı, iyilik peşinde koşmalı, tiyatro ve konsere gitmeli, yurtdışında staj yapabilmeli ki mezun olduklarında hem ülkeye hem de dünyaya daha fazla fayda sağlayabilsinler."

Oluşumun sitesine üye olduktan sonra askıda yemek bırakmak istediğiniz ili, restoranı ve menüyü seçip, yemek ısmarladığınız öğrenciye bir not yazabiliyor, ödemenizi kredi kartıyla yapabiliyorsunuz.

İnternet haberi 9 Nisan 2017 (Düzenlenmiştir.)

Habere göre üniversite öğrencilerinin yaşadığı başlıca problemler nelerdir? Haberde bu sorunları çözmek için nasıl bir çalışma yapılmıştır?

Sıra Sizde

Sizde yaşadığınız toplumu ya da bütün insanlığı ilgilendiren bir sorun veya ihtiyaç belirleyiniz. Bu ihtiyacı gidermek için neler yapabileceğinizi planlayınız.

Sorun ya da ihtiyaç:

Neler yapılabilir?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı	Deniz
Soyadı	COŞKUN
Doğum Yeri ve Tarihi	Denizli 18/09/1975
Uyruğu	T.C
İletişim Adresi ve E-Mail Adresi	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Eğitim	
Ortaöğretim	Denizli Lisesi
Yükseköğretim (Lisans)	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bölümü
Yükseköğretim (Yüksek Lisans)	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilimler Eğitimi Ababilim Dalı
Yabancı Dil	
Yabancı Dil Adı	İngilizce
Sınav Adı	Üniversitelerarası Kurul Yabancı Dil Sınavı (ÜDS)
Sınavın Yapıldığı Yer ve Yılı	Denizli /2003
Aldığı Puan	61,250
Mesleki Deneyim	
Yıl(lar)	Mesleki Deneyim
2006-	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Görevlisi